ગુમાવશે. માટે સવેળા પત્ર ન લખવાથી કે ઘરમાંની પોતાની ગેરહાજરી અથવા બીજા કોઇ કારણથી વી. પી. પાછું ન વળે તેમ કરવા પ્રત્યેક ગ્રાહકને વિનંતિ છે.

સં. ૧૯૭૭ના વર્ષનાં પણ બેએક પુસ્તક ઉપલી મુદત સુધીમાં છપાઈ જાય તેમ હોવાથી બનતાં સુધી તે પુસ્તકો પણ ઉપલાં વી. પી. ભેગાંજ મોકલી અપાશે.

ગ્રાહકમાં ચાલુ રહેવાની ઇચ્છા છતાં કોઈ અનિવાર્ય કારણ થી બુકને લીધેજ જેમનું વી. પી. પાછું વળ્યું હશે તેઓ તે મુજબ લખી જણાવવા સાથે નીચે મુજબની રકમ મનીઑર્ડરથી મોકલી આપશે તો તેમનું કમી થયેલું નામ નવા નંબરથી દાખલ કરીને ૧૯૭૬નું છેલ્લું પુસ્તક પણ તેમને મોકલી અપાશે.

સં. ૧૯૭૭ના વરસનું લવાજમ રૂ. ૨॥ અને પાકા પૂઠાના ગ્રાહક થવું હોય તો રૂ. ૩॥

પાછા વળેલા વી. પી. ના પોસ્ટેજ અને રજીસ્ટર ખર્ચ વગેરે જુદા છ આના

સં. ૧૯૭૬મા જે પુસ્તકો અહિંથી મોકલવાના તેના રજીસ્ટર ખર્ચના બે આના.

એ રીતે સાદા પૂઠાંના ત્રણ રૂપિયા અને પાકાં પૂઠાના કુલ ચાર રૂપિયા જેનું વી. પી. પાછું વળ્યું હોય તેમે મોકલવા જોઇએ.

લવાજમ આ વર્ષે નહિ વધવાનું કારણ.

વર્ક્ક પ્રેસના સમય કરતાં કાગળોના ભાવ હાલ પાંચગણા અને છપાઇના ભાવ બમણા હોવાથી વિવિધ ગ્રંથમાળાના લવાજમ ખર્ચ ૮૦ પાનું કમમાં કમ એક રૂપિયો વધશે અને તેમાંના આઠ આના તો આ વખતે જ વધારી દેવા પડયા હોત. પરન્તુ આ સંસ્થાના ફંડ તરફ ખાસ સદ્ભાવ ધરાવનાર ભાઈ રતિલાલ નારણદાસ મોદી

ઉપરાંત વધેલીવારનાં પુસ્તકોના રજીસ્ટર ખર્ચના બે આના તો ભરવાજ જોઇશે.

નાણાં ભર્યા બદલની પાવતી અથવા દાખલો.

વર્ગણી મુલ્ય રુબરુ ભરનારને સંસ્થા તરફની છાપેલી પ્રોંચ મળે છે અને મનીઑર્ડર મોકલનારને પોસ્ટ ખાતા મારફત પાવતી મળે છે. તેમજ વી. પી. સ્વીકારનારને માટે પૅકેટ ઉપરનું છાપેલું બીલજ પાવતી રૂપ છે. કોઇ પણ કારણસર જરૂર પડતાં આ ત્રણમાંથી જે [illegible] પાવતી હશે તેને સ્વીકાર સંસ્થામાં થશે.

લાયબ્રેરીઓને

[illegible] વી. પી. સ્વીકારી લેવાનું નહિ ફાવતું [illegible] વાર્ષિક લવાજમ મનીઑર્ડરથી આગળે અથવા [illegible] માગણી આવ્યેથી પુસ્તકો મોકલવાનું [illegible]

આફ્રિકા ઇ. દેશાવરનાં ગ્રાહકોએ

[illegible] વાર્ષિક લવાજમ વધારાના [illegible] (કિલિંગ નવ, સસ્તું [illegible] મુ. અમદાવાદ. (Ahmedabad India) [illegible] પુસ્તકો નાના છેદાને [illegible] માટે ઠીક છે. [illegible] નહિ ફેરવાથી [illegible] નહિ [illegible] પુસ્તકો

ભોગ, નાશ વગેરેનો અનુભવ લઇ તેમાં અનિત્યતા અને દુઃખરૂપતાનો નિર્ણય કરી સત્યસુખની આકાંક્ષાવાળો બને છે; અને એજ જ્ઞાનની પરાકાષ્ઠા તેને જિજ્ઞાસુમાંથી કૃતકૃત્ય–જીવનમુક્ત–વૈદિક અલૌકિક સર્વ સુખે પર અત્યંત શ્રેષ્ઠ એવા સચ્ચિદાનંદપદના મોક્ષના—ની સ્થિતિએ પહોંચાડે છે.

સુઇચ્છાની માતા સદ્ગુરુ (સુપાત્રતા) છે. સદ્ગુરુની માતા સદ્જ્ઞાન કે સદ્જ્ઞાનની માતા સુવિચાર, સુવિચારની માતા સદ્સંસ્કાર અને સદ્સંસ્કારની માતા શુભ સંગતિ છે [illegible] [illegible] [illegible], [illegible], તરીકે, [illegible], [illegible], વિચારક તરીકે [illegible] [illegible] [illegible], વિચારે [illegible] સત્પુરુષોના [illegible]

બનાવી દેવા સારૂ નથી. એ રચના તો માણસને જ્ઞાન-ચારિત્ર્યસંપન્ન બનાવી બંધનો, દુઃખ અને પરાધીનતામાંથી મુક્ત કરવા સારૂ તથા મહાને મારે સુખ-સ્વાતંત્ર્યની પરાકાષ્ઠાએ પહોંચાડવા સારૂજ છે. એ સર્વ નિયમો એટલા અટલ, ઉદાર અને ઉન્નતિકારક છે. તથા કુદરતે મનુષ્યને એ નિયમોદ્વારા એટલું બધું સ્વાતંત્ર્ય અને સામર્થ્ય આપી રાખ્યું છે કે મનુષ્ય જેને જેને એકવાર અમુક સમજી [illegible] [illegible] સ્થિતિ તેને [illegible] [illegible]

સરતાં કર્મ કરવાં એજ તેનો સ્વધર્મ છે.

એ મહાન અને સર્વવ્યાપી તથા બહારનાં ટીલાંટપકાં કે મતભેદ વિનાનો સાચો સ્વધર્મ અનેક મુખથી અને પ્રકારથી ઉપદેશીને તે કૃપાળુ પ્રભુ કહે છે કે એ ધર્મનું પાલન કરો; એટલે તમારે માટે ઉમદા ચારિત્ર્ય, અમર કીર્તિ, આનંદી જીવન અને સર્વ પ્રેયસ તૈયારજ પડેલાં છે; એટલુંજ નહિ પણ ખુદ તે કુદરતથી અને તેના મહાન નિયમોથી પણ પર-શ્રેષ્ઠ-બહાર-એવું અનુપમ સચ્ચિદાનંદ પદ શ્રેયસ-મોક્ષ પણ એવુંજ હશે તો તે તમારે માટે તૈયાર છે. તમારા અજ્ઞાનને, અધૂરા જ્ઞાનને કે ઉલટા જ્ઞાનને પૂર્ણ જ્ઞાનરૂપે માની સહુને તમે જે ઉલટી, અસ્વાભાવિક અને અતિ શ્રમ તથા નિષ્ફળતાથી ભરેલી દિશામાં તમારી ઇચ્છા તથા પ્રયત્નને પૂરપાટ દોડાવી રહ્યા છો; તે દોડ મૂકી દઈને આ સાચી, સહેલી, સ્વાભાવિક અને સુખપ્રદ દિશા તરફ-જ્ઞાન અને ચારિત્ર્ય તરફ વળો અને યથેચ્છ સુસ્થિતિને પ્રાપ્ત કરો.

[illegible] **તત્ત્વમસિ !**

[illegible] એ સત્યના [illegible] મહાન [illegible] આ વાત [illegible] છે કે [illegible] પણ [illegible] અંતઃકરણની [illegible] તમારે માટે અત્યંત [illegible]

હો કે શ્રેયસ (મોક્ષ સંપત્તિ) નો હો; તને આકાંક્ષા અર્થની હોય, કામની હોય કે મોક્ષની હોય; પરંતુ એ સદ્દવિદ્યાની પ્રાપ્તિ અને અનુસરણરૂપી ધર્મના દ્વારમાં પ્રવેશ કર્યા સિવાય કદિપણ તને એમાંનું કશુંજ તેના ખરા અર્થમાં મળનાર નથી અને તું સુખી થનાર નથી

કેમ, ત્યારે બોલો, હવે મનુષ્યના સારા કે નરસા ભાગ્યની રચના કરવાનું ઇશ્વરે પોતાના હાથમાં રાખ્યું છે કે દરેક મનુષ્યના પોતાનાજ હાથમાં મૂકી દીધું છે? જવાબ ખુલ્લોજ છે. હે અજ્ઞાત બંધુ અજ્ઞાનની ગાઢ નિદ્રામાંથી અને મનઃકલ્પિત ઘોર સ્વપ્નોમાથી જો કોઇપણ જાગૃતિ તને આવી હોય તો તારા હૃદયદ્વારને ખોલી નાખ કે જેથી બહાર વહી રહેલી સુમંત્રકારોરૂપી તાજી હવા તારામાં તાજગી પૂરે અને વિવેકનો પ્રકાશ તેમાં પ્રવેશીને તારી બગલમાં ભરાઇ બેઠેલી કુબુદ્ધિ પિશાચિનીને તેના ખરા રૂપમાં જોઇ શકવાને તથા દૂર કરવાને તું શક્તિમાન થાય; તથા સુબુદ્ધિ રૂપી તારી સાચી જીવનસખી પોતાના (સદ્દગુણ, સુદશા, સફળતા ઇત્યાદિ) અનેક દાસદાસીઓ સહિત તને આવી ભેટીને સર્વ વાતે સુખી કરે.

આ પ્રમાણે જે મહાન ઋષિમુનિઓએ જ્ઞાન અને પુરૂષાર્થનો મહિમા સારામા સરી રીતે સમજાવેલો છે અને જે પ્રજાએ એ મહિમાને જગતમાંની કોઇપણ પ્રજા કરતાં વધારેમા વધારે સમય સુધી તથા વધારેમા વધારે પ્રમાણમા પોતાના જીવનમાં ઉતારીને હજારો વર્ષ સુધી જાહોજલાલી ભોગવી હતી, તેમનાંજ સંતાનો એ જ્ઞાનના મહાત્મ્ય અને અનુસરણને ભૂલી બેસવાથી અનેક સૈકાથી દુઃખ દારિદ્રયમા ડૂબી રહ્યા છે ! એ મહિમાને ભૂલવાથીજ આજે જ્યાં ને ત્યાં એવી માન્યતા ઘર કરી બેઠી છે કે દરેક માણસનું ઇશ્વરે પળે પળનું ક્રિયમાણ નક્કી કરી દીધું છે અને તેના હુકમ વગર પાંદડું સરખુંયે હાલી શકતુ નથી ! તેઓ એટલુ પણ વિચારવાને શક્તિમાન નથી

દેશમાં અત્યારે ભુખ, દુઃખ, આલસ્યાદિ અવગુણ રૂપે પાપ-રાજ મોટે ભાગે પ્રવર્તી રહી છે. અનેક વેદાંતીઓ, ઉપદેશકો, બ્રાહ્મણો, આગેવાનો અને આચાર્યો સુદ્ધાં પણ જ્યાં સ્વાર્થ, લોભ અને આડંબરોના મોહમાં અજ્ઞ મનુષ્યો કરતાં પણ આગળ વધી ગયા હોય; અધિકારના અભાવે વેદાંતના ઉમદા સિદ્ધાંતો પણ જે સમ અંતર્મુખના અને જીવનમુક્તિ સાધવાને બદલે બહિર્મુખના અને વિષયાસક્તિના સાધન તથા બચાવ રૂપે વધારે વપરાતા હોય; એવા સંયોગોમાં દેશના સર્વસામાન્ય મનુષ્યો પણ મોટે ભાગે ધર્મનીતિથી દૂર રહીને હલકા સ્વાર્થમાં, દુઃખ દારિદ્ર્યમાં અને આળસ, કુસંપ, દ્વેષ, ખુશામદ વગેરે પામરતામાં ડૂબી રહેલા હોય એમાં નવાઈ શી?

આવી સ્થિતિમાં સામાન્ય જનવર્ગ માટેના ગ્રંથો અને ઉપદેશો આધ્યાત્મિક વેદાંતના નહિ, પણ વ્યાવહારિક વેદાંતના એટલે કે તેમને પામરપણામાંથી દિવ્યપણામાં લઇ જનારા; તેમને તેમના દુઃખ દારિદ્ર્યનો ખ્યાલ આપી નીતિ અને રોટી ભેગાં કરાવે તેવા; અને મિલકતવાળાઓને ધનસંપત્તિનો દીનહીનોના હકમાં સદુપયોગ કરવાનું સુઝાડીને તેમના હ્રદયને પવિત્ર, ઉદાર તથા મોક્ષને પાત્ર બનાવનારાજ ઉપકારક હોઇ શકે.

એક તરફ મનુષ્યમાત્રને **વસુધૈવ કુટુમ્બકમ્** નો સિદ્ધાંત સમજાવવો ને દુનિયાને માટે ત્યારે કામ કરતા થવાને બદલે ઉમટો તે જે કે—રોટી ઘણી મહેનત મજુરી કરતો હશે તે પણ મૂકી દે, અને વસુધાકુટુમ્બના પૈસાદાર ભાઇઓના પૈસા વડે જીવનનો નિર્વાહ કરીને ઉલટો વધારે આળસુ બની જશે. કદાચ એથી કરીને ન તો નિઃસ્વાર્થ — બ્રહ્મજ્ઞાનની સંખ્યામાં પણ એકનો ઉમેરો સદાને માટે કરી બેસશે! એવા માણસને તો તેનાં ભાઈ અને બહેનના દુઃખ દારિદ્ર્યનું ભાન કરાવીને પેટપાળુને બદલે કુટુંબપાળુ

પ્રકરણ ભરપૂર છે; એટલુંજ નહિ પણ એ રસ્તે ચાલીને સુખી થયેલ વ્યક્તિને પ્રમાણમાં સેંકડો ખરાં બનેલાં દૃષ્ટાંતો પણ તેના અનુભવી લેખકે તેમાં એવી તો સંક્ષેપ અને અસરકારક રીતે ગુંથેલાં છે કે જેથી કોઇ પણ સહૃદય વાંચકને તેમાંથી આનંદ, ઉત્સાહ અને ચારિત્રની પ્રેરણા મળ્યા વિના રહે નહિ.

યુરોપ અમેરિકામાં આ પ્રકારનાં હજારો પુસ્તકો નીકળી ચૂક્યાં છે અને હજી પણ નવાં નવાં નીકળીતાંજ ચાલે છે.

એવાં ખાસ ઉપકારક પુસ્તકો પૈકી "દુઃખમાં વિદ્યાભ્યાસ," "પ્રશુભય જીવન," "સામાજિક સેવાના સન્માર્ગ" વિગેરે વિવિધ ગ્રંથમાળાદ્વારા અગાઉ નીકળી ચૂક્યાં છે. ગયા વર્ષમાં બહાર પડેલ "આગળ ધસો" પણ એજ પ્રકારનું છે.

અલબત્ત, વિદેશી લેખકના લખાણમાં દૃષ્ટાંતો પણ કુદરતી રીતે જ વિદેશીય હોય છે; પરંતુ ગુણ અવગુણની બાબતમાં "મારા તારા" નો સિદ્ધાંત લક્ષ્યમાં ન લાવતાં "સારું તે મારું" એજ દૃષ્ટિ ઉચિત છે કે જે દૃષ્ટિને લઇને હાલના જાપાને તેમજ અન્ય દેશોએ આવા ઉપયોગી ગ્રંથોને અતિ આદરપૂર્વક પોતાના દેશમાં અને ભાષામાં સ્થાન આપ્યું છે.

આપણે પણ એ પ્રમાણે કરીને એવો લાભ આપણા દેશને જેટલો પણ વધુ અને વહેલો મળે તેમ કરવું જોઇએ. એની સાથે સાથે આપણા દેશમાં બનેલા તેમજ બનતા અસામાન્ય દાખલાઓનો સંગ્રહ આપણા ઋષિ–મુનિઓના પરમ પુનિત આદર્શોના ભેગા સુયા-ગ્ય... વિદ્વાન લેખકોને હાથે ગુંથાવીને તેનો પણ જેમ વધારે પ્રચાર થાય તેમ કરવું જોઇએ. ભારતની વર્તમાન જાગૃતિ તેના વિદ્વાનો ધનવાનો અને અમલદારોને એ દિશા તરફ વધુ ને વધુ વાળો.

આપણા ધોરણવાળાઓ અને કેળવણી રસિકોએ આવાં પુસ્તકો

અને તેમના અંતિમ વિજયની વાતો; સાધારણ પ્રસંગોને પકડી લઈને તેમને મહાન બનાવી દેનારા માણસોનાં ઉદાહરણો; અજેય ઇચ્છાશક્તિ અને અડગ ઉદ્દેશના યોગથી વિજય પ્રાપ્ત કરનાર માણસોનાં દૃષ્ટાંતો; આ સર્વ મહત્ત્વાકાંક્ષી તરુણોને સૌથી વિશેષ પ્રોત્સાહિત કરે છે.

આ ગ્રંથ એવો બોધ આપે છે કે જેનામાં તકને ગ્રહણ કરી લઈ સ્વપરિશ્રમથી પોતાનો રોટલો રળવાની શક્તિ હોય એવા પ્રત્યેક તરુણને નિર્વાહના સાધનો અને સફળતા અવશ્ય પ્રાપ્ત થાય છે; હજુ સુધી આ જગતમાં એવી કોઈ અડચણ નથી ગ્યાપ્ર ૬ જે મહત્ત્વાકાંક્ષી અને શક્તિમાન પુરુષોને "બસ બહુ થયું; હવે આગળ જશો નહિ" એમ કહી શકે; સૌથી વિશેષ ' નિકૃષ્ટ સંયોગો પણ જ્ઞાનપિપાસુઓને અને પોતાનો વિકાસ કરવાની ઇચ્છા રાખનારાઓને દાબી દઈ શકતા નથી; ગરીબાઈ, દરિદ્ર કુટુંબમાં થયેલો જન્મ અને અવયવો અથવા દૃષ્ટિનો નાશ પણ શક્તિમાન પુરુષોની પ્રગતિને અટકાવવાને શક્તિમાન થયા નથી; અને જે મહાપુરુષોએ જગતની દશાને સંસ્કૃતિમાં ફેરવી નાખી છે તથા જનસમાજમાં અસામાન્ય પ્રભુતા પ્રાપ્ત કરી છે તેમના પારણાં ગરીબાઈએ ઝુલાવ્યાં છે.

આ ગ્રંથ દર્શાવી આપે છે કે એક અચલ લક્ષ્ય ધરાવનાર માણસ જ વિઘ્નોની વચ્ચેથી પોતાનો માર્ગ કાપી કાઢે છે અને મોખરે જઈને ઊભો રહે છે; આ વિદ્યુતના યુગમાં પ્રત્યેક વસ્તુએ કાં તો કોઈ વસ્તુને ધક્કો મારીને આગળ વધવું જોઈએ કે કાં તો કોઈ વસ્તુનો ધક્કો ખાઈને પાછળ પડવું જોઈએ; અને એટલા માટે સફળતા પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખનારે દૃઢતાપૂર્વક પોતાનું સ્થાન સાચવી સખ્ત પરિશ્રમ કરી આગળ ધસવું જ જોઈએ; દુર્બલ અને ચંચલ ચિત્તના માણસને જે વસ્તુઓ વિઘ્નરૂપ અને અપયશ અપાવનારી થઈ પડે છે તે વસ્તુઓ

અનુક્રમણિકા.

આર્થિક સહાય.

[illegible]

તીજોરીવાળાઓની નવી રીતની હરીફાઈ.

લડાઇ પહેલાં ઓસ્ટ્રિયાથી કાગળ જેવા પાતળાં પતરાંની તીજોરીઓ અત્રે આવતી હતી અને પ્રજાને માલની કદર નહિ હોવાથી ઠીક સંખ્યામાં વેચાતી પણ હતી. હાલમાં તે તીજોરીઓ નહિ આવતી હોવાથી તેની જગ્યા તેવીજ બનાવટની અમેરિકન અને બીજી તીજોરીઓએ લીધી છે. એ તીજોરીઓ વેચનારા એવું કહે છે કે ગોદરેજની તીજોરીઓ ગમે એવી સારી હોય પણ તે અમેરિકા અને બીજા દેશોમાં બનતી તીજોરીઓને કદી પુગી શકે નહિ. એઓ બીજું એવું કહે છે કે અમારી તીજોરીની બનાવટ અમારો કોનસલ કરે છે. કોનસલનું મુખ્ય કામ પોતાના દેશના માલનો ખપ વધારવાનું હોય છે, એટલે તે બનાવટ કરે તેથી કાંઈ એવું [illegible] નહિ કે માલ ખરે સાવચેત હોય.

કોનસલની બનાવટવાળી એવી એક નાની તીજોરીની મોટી કિંમત આપીને ગોદરેજે ખરીદી છે અને ફક્ત પાંચ મિનિટમાં તોડી કે જેઓને ખાતરી કરવી હોય તેઓને જોવાના કામમાં રાખી છે.

ગોદરેજે પાંચ મિનિટમાં જે તીજોરી તોડી તેની બનાવટ કેવી [illegible] ગોદરેજને એ ખરીદ કરવી પડી. જે ઉપરથી વાંચનારે ધ્યાનમાં લેવું કે એ તીજોરી નબળી છે યા મજબૂત છે તેની [illegible] સમજ પડી શકે નહિ [illegible] રહેવા [illegible] પાંચ મિનિટમાં [illegible] ગણાય તે તીજોરી, તેમજ તોડતાં પાંચ કલાક લાગે તેવી તીજોરી [illegible] તો એક સરખીજ દેખાય.

ગોદરેજનું કારખાનું—
ગેસ કંપની પાસે, પરેલ, મુંબઇ.

"આપણે જીવનની આશા રાખીએ છીએ, કાંઈ મરણની આશા રાખતા નથી; આપણું હાલનું જીવન એ તો આપણા પૂર્ણ જીવનનો એક ભાગ છે. આપણે સંપૂર્ણ જીવન માગીએ છીએ."......"જીવનના હજારો ખ્યાલોમાંથી (હજારો જીવતાં મનુષ્યોમાંથી) માત્ર એકાદમાંજ ખરું મિશ્રણ હોય છે સારી આંખ, પૂરતો ઉત્સાહ અને સર્વ વસ્તુઓની છાપ [illegible] તેનાથી [illegible] ન જનાર હૃદય સાથે જે માણસ જન્મ્યો હોય તેને બીજા કોઈપણ વિશેષ ગુણની જરૂર નથી. તે પોતાનું સદ્ભાગ્ય પોતાની સાથેજ લઈને આવેલો હોય છે."

—ઇમર્સન

પ્રાચીન કાળમાં ઍથેન્સ નગરમાં ડાયોજીનિસ ખરે બપોરે હાથમાં ફાનસ લઈને સંપૂર્ણ પ્રમાણિક મનુષ્યની શોધ કરી હતી, પરંતુ તેને તેવું કોઈ મળ્યું નહતું. એકવાર નગરમાં તે ફરતો હતો ત્યારે પોકારી કહ્યું 'હે મનુષ્યો' મારી વાત સાંભળો. અને જ્યારે તેના આસપાસ લો [illegible]

[illegible]

એક એવા માણસની આવશ્યકતા છે કે જે પોતાના ધંધા કરતાં ચારિત્ર્યમાં મોટો હોય, જે ધંધાને તો માત્ર નિર્વાહના સાધન તરીકેજ લેખીને તેની કિમ્મત પોતાના ચારિત્ર્ય કરતાં ઓછી લેખતો હોય. જે પોતાના ધંધાને આત્મવિકાસ, શિક્ષણ અને સંસ્કરણ, કેળવણી અને વ્યાયામ, ચારિત્ર્ય અને મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરવાના સાધન તરીકેજ ગણતો હોય.

એક એવા મનુષ્યની આવશ્યકતા છે કે જેનું મગજ સ્થિર હોય, જેનામાં તેની ઉપયોગિતાને સંકુચિત કરી નાંખનાર અને શક્તિઓનો હ્રાસ કરનાર કોઇ ખામી–દુર્બલતા હોય નહિ.

એવા માણસની આવશ્યકતા છે કે જે હિમ્મતવાળો હોય અને જેનામાં કાયરતાનો જરા અંશ પણ ન હોય.

એવા માણસની આવશ્યકતા છે કે જેનો વિકાસ એકદેશી નહિ પણ સર્વદેશી હોય અને જેણે પોતાની સઘળી શક્તિઓને એકાદ સંકીર્ણ ધંધામાં રોકીને તેના જીવનની ગૌણ બાજુઓને દુર્બલ બની જવા અથવા મરી જવા દીધી ન હોય.

એવા માણસની આવશ્યકતા છે કે જેનું મન વિશાળ હોય, અને જે વસ્તુઓની અર્ધ બાજુ જોતો ન હોય.

એવા માણસની આવશ્યકતા છે કે જે પોતાના સિદ્ધાંતોને વળગી રહેવા છતાં સાદી સમજશક્તિને તિલાંજલિ આપે નહિ અને શાળાના શિક્ષણથી કમાઈ જઈને વ્યવહારકુશળતા ગુમાવી બેસે નહિ.

એવા માણસની જરૂર છે કે જે આડંબર કરતાં સત્ત્વને વધારે પસંદ કરે અને પોતાની સત્કીર્તિને અમૂલ્ય ધન સમજે.

એવા માણસની જરૂર છે કે જે સંકીર્ણ વિચારોના અને ઉદાસીન ન હોય, પરંતુ જે ચૈતન્ય અને ઉત્સાહથી ભરેલો હોય અને જેની મનોવૃત્તિઓને દૃઢ ઇચ્છાની આજ્ઞામાં રહેવાનું શિક્ષણ મળ[illegible]

[illegible]મ જેનું અંતઃકરણ શુદ્ધ હોય; જે પ્રકૃતિ અને કલાના સૌંદર્યને [illegible], સર્વ પ્રકારની આપત્તિને વિપત્તિના અને અન્યોને પોતાની [illegible] પૈર્ય માન આપનાર શક્તિઓ હોય તેની આવશ્યકતા છે.

[illegible] મનુષ્યને પ્રમાણિક, પવિત્ર અને ઉદાર થવાકે છે, પરંતુ તેના સાથે ન તેને બુદ્ધિમાન [illegible] અને બહાદુર નથી કરતી [illegible] કરે છે.

[illegible] જે તરે પ્રકારે શિક્ષિત [illegible] અનિવાર્ય [illegible] [illegible] સાથ [illegible] [illegible] શક્તિને [illegible] ઉદાર તથા

બનવામાં સફળ થઈશ નહિ તો હું કોઈપણ કાર્યમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરીશ નહિ."

પ્લેટો કહે છે કે "માત્ર આત્માને અથવા માત્ર શરીરને કેળવવું એ આપણું મુખ્ય કામ નથી, પરંતુ એક મનુષ્ય તરીકેની કેળવણી મેળવવી એજ આપણું મુખ્ય કામ છે."

જગતમાં આજે જો પુરૂષોનું એક મોટું કર્તવ્ય બળવાન થવું એ છે. આપણી એકત્રિત થયેલી સંસ્કૃતિઓનો બોજો સહન કરવાને માટે [illegible] અને સ્નાન અત્યંત બળની આવશ્યકતા પડશે. તેમનું આરોગ્ય [illegible] રહેશે. માત્ર રોગની ગેરહાજરી એ ખરૂં આરોગ્ય નથી. [illegible] અને નહિ [illegible] નીચેની [illegible] જીવન [illegible] આપે છે [illegible] ઉત્સાહમાં અને [illegible] આનંદ થાય છે; જેના [illegible] પોતાના [illegible]

[illegible]

'હું સત્ય બોલીશ; મારૂં પ્રત્યેક વચન અક્ષરશઃ પાળીશ; લોકોને મળવાનું કામ અત્યંત નિયમિત અને તેમના સમયની કિમ્મત સંપૂર્ણ રીતે ધ્યાનમાં લઇને કરીશ; જો હું મારી સત્કીર્તિને અમૂલ્ય ભંડાર ગણતો હોઉં તો આખા જગતની દૃષ્ટિ મારા પર છે એમ મને લાગવું જોઇએ અને સત્ય તથા પ્રમાણિકતાના માર્ગપરથી મારે જરા પણ ખસવું જોઇએ નહિ.' જો પ્રારંભથીજ આવા દૃઢ નિશ્ચયપૂર્વક તે કામ કરશે તો જ્યોર્જ પીબોડીની પેઠે તેની આટ પણ પ્રાયઃ અમર્યાદ બની જશે અને સઘળા લોકોનો તેનાપર વિશ્વાસ બેસશે ત્યાં તે ઉન્નતિનો [illegible] બનશે

પોતાને પ્રમાણિક માનનાર માણસ નિંદકની વાણીથી કદિ પણ નિરુત્સાહ ન થાય એવા [illegible] ધરાવનાર માણસ, [illegible] જેવી છાતી [illegible] નહિ એવા માણસ, એની તુલનામા મહાલયો [illegible] તથા [illegible] આપો [illegible] નાખનાર [illegible] [illegible] તે [illegible] નહિ [illegible] પોતાની [illegible] સિદ્ધિની [illegible] પણ [illegible] કરી [illegible] માણસ તો તાજ છે.

[illegible] અને [illegible] નવ [illegible] અને [illegible] નહિ [illegible]

જાણે છે, અને તેને જાણીને તેનું સંરક્ષણ કરવાની હિમ્મત ધરાવે છે, જેઓ દીર્ઘ સમયથી મારવા ધારેલા પ્રહારને અટકાવે છે અને જુલમી રાજાને કચરી નાખીને [illegible] તોડીને છિન્ન ભિન્ન કરી નાખે છે તેવા માણસોથી રાજ્ય બનેલું હોય છે."

—વિલિયમ જોન્સ

"હે ઈશ્વર અમોને મનુ[illegible] આ[illegible] કાળના જેવા સમયમાં [illegible] મન, [illegible] અંતઃકરણ [illegible] શ્રદ્ધા અને કામ કરવાની તત્પરતા [illegible] નો છેડ [illegible] મનુષ્યોને સત્તાનો લોભ મારે નહિ, [illegible] નહિ. જે સ્વતંત્ર [illegible] મતનહિત [illegible] [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

તરૂણે જોઇ પોકાર કર્યો કે "મને આશા છે કે તમે અંતરથી મને કોઇક સાહાય્ય કરશો. આ મિત્રોને મને છોડી દેવાને માટે સમજાવો ઓ! છોકરો—મારો રંક છોકરો ડૂબી જાય છે અને આ લોકો મને જવા દેતા નથી." તેને પકડી રહેલા માણસો પૈકી એક જણ બોલ્યો: "એને છોડી મૂકવી એ મૂર્ખતાભરેલું કાર્ય છે. એ જાય નદીમાં કૂદી પડશે અને તેના ભયંકર વહેતા પ્રવાહમાં તે એક પળમાં નાશ પામશે." પોતાનો કોઇ [illegible] નકામું જાણીને નદીના કિનારા પર ઊભો અને એક પળ સુધી તેણે [illegible] તીવ્ર દૃષ્ટિથી [illegible] કરી તથા પાણીના [illegible] અવલોકન કર્યું; અને ત્યાર પછી તે [illegible] એક [illegible] ને [illegible] પ્રવાહની [illegible] એ [illegible] પડી. તે [illegible]: "અરે ભગવાન! [illegible]!" અને [illegible] નદીના કિનારાની [illegible]: "પેલો [illegible] વિના [illegible]?"

[illegible]

નેપોલિયન પોતાના વિપત્તિકાળમાં પોતાના સંયુક્ત શત્રુઓને આર્સીસ આગળ મળ્યો. આ સમયે લડાઈ દરમ્યાન તેના તરફના સૈનિકોની એક પલટણની સામે એક અગ્નિમય ગોળો આવી પડ્યો અને તે ફૂટવાની તૈયારીમાં હતો એવામાં નેપોલિયને પોતાના સૈનિકોનાં મન દ્રઢીભૂત કરવાને માટે પોતાનો ઘોડો તે ભયંકર વસ્તુની તરફ દોડાવ્યો. તેની ગંધ લાગે એટલો પાસે તે તેને લઇ ગયો અને નિશ્ચલ ચિત્તે તેના ફાટવાની વાટ જોવા લાગ્યો. થોડી વારમાંજ તે ગોળો ફાટ્યો અને નેપોલિયન ઉડીને આઘો પડ્યો. પોતાના ઘાયલ થયેલા ઘોડાની સાથે ધુળમાં રગદોળાતા છતાં જરા પણ ઇજા વિના તે પોતાના સૈનિકોની પ્રશંસા વચ્ચે ફરીને ઉભો થયો; તેણે શાન્ત ચિત્તે બીજો ઘોડો મંગાવ્યો અને ગોળાઓના અને જોસભેર ચાલતા યુદ્ધની વચ્ચે તે ઘુમવા લાગ્યો.

જ્યારે જનરલ [illegible] ન્યાયાધીશ હતો અને એક નાના [illegible]માં પોતાના [illegible] ચલાવતો હતો, ત્યારે સરહદપર રહેતો એક જંગલી માણસ [illegible] ખુન કર્યું હતું અને જે જાનપર આવી [illegible] હતો તે પણ [illegible] ગુસ્સાથી ન્યાયમંદિરના ઓરડામાં ઘુસી [illegible] અને [illegible] કરવા લાગ્યો. [illegible] ન્યાયાધીશે [illegible] પકડવા [illegible] હુકમ કર્યો. અમલદારે તેની પાસે [illegible] " [illegible] [illegible] જંગલી માણસ [illegible] [illegible] નહિ. આ [illegible] [illegible], [illegible] પાંચ મિનિટ સુધી [illegible] [illegible] તે [illegible] ન્યાયાસનપરથી [illegible] [illegible] અને પોતાની [illegible] જંગલી માણસ [illegible]

ષ.આદ. આસમાની રંગની આંખવાળા ઓગસ્ટીસ વર્ગના એક છોકરાના બન્ને હાથ અને બન્ને પગ ભાંગી ગયા હતા અને તે ઠીક થઈ ગયા પછી રહ્યો હતો, પરંતુ કોઈ તેની સંભાળ લેતું નહોતું. તે બોલ્યો "સૈનિકો અમારી સાથે મારામારી કરવાને યોગ્ય થો એમ નહોતું, કારણકે તેમને તો કિલ્લો લેવો હતો. જ્યારે તેમણે કિલ્લો હસ્તગત કર્યો ત્યારે અમે લાગ્યા અમારી વેદના ભૂલી ગયા અને માગ્યુની આશા પૂરી આનંદધ્વનિ કર્યો."

[illegible] યુદ્ધમાં ફ્રાન્સનો હુમલો ખુબ [illegible] તેના પત્ની માર્ગારેટ પોતાના [illegible] એક [illegible] અને [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] નિશ્ચય [illegible] [illegible] [illegible]

"સ્પેનિયાર્ડો લેડીપર અત્યાચાર કરે છે અને ગામડીઆઓનાં ઢોરોને હાંકી મૂકે છે."

એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના ફક્ત કાઉન્ટેસે પોતાના સઘળા માણસોને સજ્જ કર્યા. કિલ્લાના સઘળા દરવાજા અને બારણાં બંધ કર્યાં અને તે પ્રતિજ્ઞાભંગ વિષે ફરિયાદ કરવાને ભોજનાલયમાં પાછી ફરી. સેનાપતિ આલ્વાએ તેને જણાવ્યું કે "આવો તો યુદ્ધનો નિયમજ છે, અને આવી ક્ષુદ્ર ગેરવ્યવસ્થાપર લક્ષ્ય આપી શકાય એમ નથી." કૅથેરાઇન બોલી: "તે આપણે હમણાંજ જોઈશું. મારી રૈયત પ્રજાને પોતાનો માલ પાછો મળવો જોઇએ, નહિ તો બકરાંના લોહીને બદલે રાજકુમારનું લોહી મળવું જોઇએ." બારણાં ઉઘાડી નાખવામાં આવ્યાં અને અતિથિઓની ખુરશીની પાછળ સશસ્ત્ર માણસોએ વેટરોની જગ્યા લીધી. હેન્રીના મુખારવિંદપરનો રંગ બદલાઇ ગયો; પછી તે મહાન્ વિપત્તિમાંથી મુક્ત થવાના ઉત્તમ ઉપાય તરીકે તે મોટેથી હસ્યો અને કાઉન્ટેસના ઉત્તમ કાર્યની ખૂબ પ્રશંસા કરીને તેણે આલ્વાને એકદમ ઢોરો તેમના સ્વામીઓને પાછાં આપવાની આજ્ઞા કરી. જ્યાં સુધી એ દૂતે આવીને એમ કહ્યું કે રાજકુમારની આજ્ઞા પળાઇ છે અને પ્રજાને થયેલા સઘળા નુકશાનનો બદલો સંતોષકારક રીતે વાળવામાં આવ્યો છે ત્યાં સુધી સશસ્ત્ર રક્ષકો ત્યાંથી ખસ્યા નહિ. ત્યાર પછી કાઉન્ટેસે કહ્યું: "આપે અહીંઆ પધારી મારું કિલ્લાને જે માન આપ્યું છે તે માટે હું આપનો આભાર માનું છું." અને તેણે આ અમારું જે ઉત્તમ પ્રકારે આતિથ્ય કર્યું છે તે માટે અમે આપનો આભાર માનીએ." એવા શબ્દો સહિત છૂટા પડયા.

[illegible] જ્યારે [illegible] એક [illegible]

તો મારાપર વિપત્તિ આવી પડશે." આથી તે પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો; પરંતુ તેના નાના પુત્ર લીફે જવાનો નિશ્ચય કર્યો અને પાંત્રીસ ખલાસીઓ સહિત દક્ષિણ દિશા તરફ પોતાનું વહાણ હંકારવા માંડ્યું. આ સમયથી બે ત્રણ વર્ષ પૂર્વે ઈંપન બીઆની જલપર્યટન કરતો હતો ત્યારે તે સમુદ્રમાં તોફાન થવાથી કોઈ અજ્ઞાત પ્રદેશમાં તણાઈ ગયો હતો, તેની શોધ કરવાને માટે જ લીફ દક્ષિણ દિશા તરફ પોતાનું વહાણ હંકારતો હતો. તેમણે પહેલવહેલી જે ભૂમિ જોઈ તે [illegible] ભૂમિ હતી. તે એક ઉજ્જડ મેદાન હતું. લીફે આ દેશનું નામ હેલ્યુલેન્ડ (અર્થાત્ સપાટ પત્થરની ભૂમિ) પાડ્યું. ઘણા દિવસ સુધી આગળ પ્રવાસ કર્યા પછી તે [illegible] અને [illegible]

[illegible]

મેક્સિકન યુદ્ધ વખતે સેનાપતિ મેક ક્લેલનને પેસિફિક ભૂનિરીક્ષણ કરવા માટે એન્જીનિયર તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો હતો. તેનો મુખ્ય મુકામ વેંકુવરમાં હતો અને ત્યાંથી તે એક સૈનિક અને એક અનુચર એ બે માણસો સહિત દક્ષિણમાં કોલંબિયા નદી પર્યંત ગયો હતો. એક દિવસ સાયંકાળે તેને એવો સંદેશો મળ્યો કે કોલંબિયા નદીની આસપાસ વસતી જાતોના નાયકો તેને મળવા માગતા હતા. સંદેશાવાહકની રીતભાતપરથી તેને શક ગયો કે ઇન્ડિયન લોકો કાંઇક નુકસાન કરવા માગે છે. તેણે પોતાના સાથીઓને ચેતાવી દીધા કે તમારે [illegible] કરવાની તજવીજ એકદમ છાવણીનો ત્યાગ કરવો. પછી તે અશ્વારૂઢ થઇ હિમ્મતપૂર્વક ઇન્ડિયનોના ગામમાં ગયો. તેમાં પ્રાયઃ ત્રીશ નાયકો એકઠા થયા હતા અને સર્વ મળીને બેઠા હતા. મેક ક્લેલનને તે સભામાં લઇ જવામાં આવ્યો અને તેને સાહેબના [illegible] હાથપર બેસાડવામાં આવ્યો. તે ઇન્ડિયનોની ચિનૂક ભાષા જાણતો હતો અને તેથી તે સભામાં બોલાતો પ્રત્યેક શબ્દ સમજી શકતો હતો. સભામાં નીચે પ્રમાણે ચર્ચા ચાલી: સાહેબે ઉક્ત ઇન્ડીયન જાતોની જે જે ફરિયાદો હતી તે [illegible] [illegible] એક મંડળીએ બે ઇન્ડિયનોને પકડીને તેમને ચોરીના અપરાધ માટે [illegible] માર્યા હતા. આ અત્યાચારને માટે [illegible] [illegible] જાણીતી હતી નાયકોએ ઘણીવાર સુધી વિચાર કર્યો અને [illegible] નિર્ણય [illegible] "આ માણસ આપણો [illegible] છે, એમાં [illegible] નહિ [illegible] એ એક [illegible] અને આપણે તો એની જાતના લોકોપર [illegible] વેરનો બદલો [illegible] છે." [illegible] કલાકો સુધી સભામાં [illegible] ચાલ્યા પછી [illegible] જાતોના મુખ્ય નાયક તરીકે જણાતો [illegible] જાતિના [illegible] ગરદન મારવી તેના [illegible] [illegible] નાયકો [illegible]."

હતું તે. જેમ વ્યાખ્યાન આગળ ચાલતું ગયું તેમ, નીચે બેસતો ગયો અને તે સભાના પ્રમુખ બી. એફ. બટલરે જો શાન્તિ જાળવી ન હોત તો પરિણામ ઘણું ભયંકર આવત. તેણે લોકોને કહ્યું: "આપ શાન્ત રહેજો, હું જરા જઈને ભયનું કાંઈ કારણ છે કે નહિ તે જોઈ આવું." તેને હૉલની નીચેના સ્તંભ અતિ જીર્ણ દશામાં જણાયા. તે ધીમે પગલે હૉલમાં આવ્યો અને ચૉટની આગળ આવી તેણે તેના કાનમાં કહ્યું: "આપણે સઘળા પાંચ મિનિટમાં મરણ પામીશું." ત્યાર પછી તેણે શ્રોતાઓને કહ્યું: "જો આપ ધીમે ધીમે ચાલ્યા જશો તો હમણાં તરત કાંઈ ભય જેવું નથી. જે સ્થાને કાંઈપણ ભય ન હોય તે સ્થાને એકત્રિત થવું ડહાપણ ભરેલું છે, એમ હું ધારું છું. ભય પ્લૅટફૉર્મ આગળ છે, કારણકે અહીંઆ અત્યંત નાજુક સ્તંભો છે અને અમે પ્લૅટફૉર્મ પરના માણસો સૌની પાછળ બહાર નીકળીશું." નિઃસંશય, તેણે આ પ્રમાણે જાળવેલી શાન્તિને લીધે એ પ્રસંગે ઘણી જીંદગીનો બચાવ થયો હતો.

એક ભપકાદાર ખાણાના મેળાવડામાં અમેરિકા અને બીજા દેશોના ઘણા સુપ્રસિદ્ધ રાજદ્વારીઓ એકત્રિત થયા હતા અને તેમાં દારૂનો ઉપયોગ છુટથી થતો હતો; પરંતુ શુઇલર કૉલ્ફૅક્સ કે જે તે સમયે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સનો વાઇસ પ્રેસિડંટ હતો તેણે તેની આગળ ધરેલો એક પ્યાલો લેવાની ના પાડી. એક રાજસભાસદ કે જેણે ઘણો દારૂ પીધો હતો તે ઉપહાસ કરી બોલ્યો: "કૉલ્ફૅક્સમાં દારૂ પીવાની હિમ્મત નથી." વાઇસ પ્રેસિડંટે ઉત્તર આપ્યો: "આપનું કહેવું યથાર્થ છે, મારામાં હિમ્મતજ નથી."

કેટલાક વર્ષ પૂર્વે ગ્રાંટ જ્યારે હૉસ્ટનમાં હતો ત્યારે તેનું ઘણી સારી રીતે આદરાતિથ્ય કરવામાં આવ્યું હતું. હૉસ્ટનના નિવાસીઓ સ્વભાવથીજ આતિથ્ય કરવામાં ઉદાર હતા અને તેઓ સ્વાભાવિક

વાજાની સાથે બાંધ્યું અને ત્યાર પછી તે પણ બેભાન બની ગઈ. એ પછી પેલા માણસની સાથે તેને પણ ઉપર ફરી લેવામાં આવી, જ્યાં તે તાજી હવા અને ઉત્તેજક ઔષધિઓની સહાયથી શીઘ્ર સાજી થઈ. એ પછી ચોથા માણસને જ્યારે બહાર કાઢવામાં આવ્યો ત્યારે તે, [illegible] બેભાન થઈ જવાથી જે [illegible] થયો હતો તેને [illegible], મરણ પામ્યો હતો.

[illegible] એ રેચ અમનદાગે પોતાનો [illegible] અત્યંત [illegible] ઉપર આક્રમણ કરવાને [illegible] તેમાના [illegible] અમ[illegible] [illegible] છે, તેથી [illegible] તેને [illegible] મહાનલ' અને [illegible] થવા [illegible] અમ[illegible] [illegible] પણ, પર[illegible] આપ [illegible] જાએ

[illegible]

આ સહન કરવાને માટે તેને ઘણી હિમ્મત ધારણ કરવી પડી હ
પરંતુ તે વજનો બનેલો હતો. તે માત્ર પોતાના ચારિત્ર્યબળ
પ્રખર વક્તૃત્વ શક્તિથીજ રાજદ્વારી ક્ષેત્રમાંથી નામશેષ થતાં બ
હતો. એક માણસ તેની આગળ એવી બડાઈ હાંકતો હતો કે "મા
વડવાઓ વિજેતાઓની સાથે આ દેશમાં આવ્યા હતા." તેને ત
ઉત્તર આપ્યો કે "તેમણે બીજું કાંઈપણ કાર્ય કર્યું હોય એમ
સાંભળવામાં આવ્યું નથી." ગ્રાહ્ટ જ્યારે બિમાર હતો ત્યારે
રાજપક્ષના ઉમરાવે કહ્યું કે "ઇશ્વરે એને અસ્તિત્વનો રોગ
મોકલ્યો છે." ગ્રાહ્ટ જ્યારે સાજો થઇને પાછો 'હાઉસ ઑફ કૉમ
માં આવ્યો ત્યારે તેણે ઉપરોક્ત શબ્દોના પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું
"ભલે એમ હશે; પરંતુ મહેરબાન ઉમરાવના મિત્રો અને સ્વજ
જાણીને કાંઇક સંતોષ પામશે કે આ એક એવા પ્રકારનો રોગ છે
એને ઇશ્વર સુદ્ધા તેનાપર લાગુ પાડી શકતો નથી."

હોમ્સ કહે છે કે "જ્યારે એક દૃઢ નિશ્ચયવાન મનુષ્ય સંસ
રૂપી પ્રચંડ રાક્ષસને હિમ્મતપૂર્વક ગળચીમાંથી પકડી લે છે ત્યારે
ખરેખર લાચારજ બની જાય છે અને તેથી તે મનુષ્યને આશ્
સાથે જણાય છે કે આ રાક્ષસ માત્ર બીરૂ માણસોનેજ ડરા
નસાડી મૂકવાની શક્તિ ધરાવે છે."

અન્ય લોકો જ્યારે પ્રશંસા અને સત્તાને માટે ખુશામત
આજીજી કરતા હોય ત્યારે તેમ નહિ કરતા દૃઢતાપૂર્વક પોતાની ગં
રવા જાળવી રાખવાને માટે તરૂણ પુરૂષને હિમ્મતની આવશ્યક
હોય છે. તમારા સાથીઓ જ્યારે ભપકાદાર પોશાકમાં સજ્જ થ
મહાલતા હોય ત્યારે ફાટેલા તુટેલા કપડા પહેરીને ફરવામાં ત
હિમ્મતની જરૂર પડે છે. અન્ય લોકો જ્યારે ઠગાઇ કરીને શ્રીમ
બનતા હોય ત્યારે પ્રમાણિકતાપૂર્વક રંકતામાં દિવસ નિર્ગમન કરવા

અને ગૌરવને તિલાંજલિ આપે છે તે કાયરપુરૂષ છે; અને જે માણ
જરાપણ ક્ષોભ અથવા ભય પામ્યા વિના સત્ય અને હકને માટે એ
હાય છતાં પણ દૃઢતાપૂર્વક ઉભો રહે છે તે વીર પુરૂષ છે.
જે તરૂણ પોતાના મનના વિચારો શબ્દોદ્વારા પ્રદર્શિત કર
કરે છે તે અંતે પોતાના મનમાં વિચાર કરતાં પણ ડરશે.

આપણે સ્વતંત્ર કાર્ય કરતાં કેટલા ડરીએ છીએ! આપણે બ
બીજાઓનું અનુકરણજ કરીએ છીએ. રીતિરિવાજોના ગુલામ બ
તથા આપણો વૈદ કે ધર્મગુરૂ સલાહ આપે તે પ્રમાણેજ આપ
સંસારમાં રહીએ છીએ અને એકવાર ગ્રહણ કરેલા પોશાકનો
પણ ત્યાગ કરતા નથી. પોશાક, શિષ્ટાચાર, ભોજનવ્યવહાર, ગાડીઘે
એ સર્વ આપણા પોતાને અનુકૂળ હોવા જોઇએ, નહિતો આપ
ઉદ્યમનો પાર રહેતો નથી. પોતાનો ગૃહસંસાર અથવા પોતાનો ધં
રોજગાર પોતાની ઇચ્છા અનુસાર ચલાવવાની અને લોકમતની જ
પણ દરકાર નહિ કરવાની કોનામાં હિમ્મત હોય છે?

ઘણા માણસો તોપની સન્મુખ ધસી જઇ શકે છે ખરા, પર
લોકમતની સામે ઉભા રહી શકતા નથી.

લોકમતને તાબે નહિ થનારા સાર્વજનિક જીવન ગાળન
મનુષ્યને હિમ્મતની આવશ્યકતા હોય છે. લોકાચાર જ્યારે આપ
આરોગ્ય અને સદાચરણને અનિષ્ટકારક હોય ત્યારે તેનું અનુસ
કરવાની ના પાડવામાં હિમ્મતની જરૂર છે. સમરાંગણમાં તોપ
ગોળાની સામે ધસી જવું ... લોકોને અપ્રિય હોય એવા સત્ય વિચા
પ્રદર્શિત કરવામાં વિશેષ હિમ્મતની જરૂર પડે છે. એક પુરૂષસિંહ
પેઠે દૃઢતાપૂર્વક પોતાના પગભર ઉભા રહેવાને બદલે ને મોટે
ટોળાથી બીને ... કરી લોકાચારમાંથી છટકી જવાનું ...
તો ... સહેલું છે.

જૉન ક્વિન્સી ઍડમ્સની આજ્ઞાઓનો વિરોધ કૉંગ્રેસ પણ કરી શકી નહોતી.

જો આ જગતમાં કોઈપણ અસામાન્ય કાર્ય સિદ્ધ કરવાની કોઈ મનુષ્યની ઇચ્છા હોય તો તેણે પોતાના શિરપર જોખમદારી ઉઠાવતાં ડરવું જોઈએ નહિ. અલબત્ત, નિષ્ફળતાનું જોખમ, અપ્રિય ટીકા અને માણસોના ઉપહાસની શરૂઆતને સહન કરવામાં ખૂબ હિમ્મત ધારણ કરવી પડે છે, પરંતુ જે માણસ સત્યને વળગી રહેતો નથી, જે માણસ લોકોની 'હા' અથવા 'ના' ની અથવા તેમની સમ્મતિ કે અસમ્મતિની પરવાહ ન ગણતાં ઈશ્વરની આજ્ઞાનુસાર વર્તી શકતો નથી, જે માણસમાં પોતાના આદર્શને વળગી રહેવાની હિમ્મત હોતી નથી—આદર્શ તેના પોતાના આત્મા સિવાય બીજું [illegible] શકતું નથી—તે માણસ કદિપણ મનુષ્યત્વનું ખરું ગૌરવ પ્રાપ્ત કરી શકશે નહિ. આખી દુનિયા હિમ્મતવાન પુરુષો ચલાવે છે. [illegible] પુરુષો હિમ્મત પ્રાપ્ત કરવાની તીવ્ર ઇચ્છા [illegible] છે અને તેવા તેઓ પણ હિમ્મત ભરેલ કાર્યોની [illegible] સામનાના અને [illegible] પસંદ કરે છે. સાહસિકતા ભરેલાં કામોનું [illegible] [illegible]. આવું હોય એવા નરેશો અને વાતો [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] તેઓ નકલી [illegible] હશે

[illegible] [illegible] [illegible] માણુસનાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] લોકો બનતા હોય કે એમ સમાજ માનવામાં આવત. હકીકતને શોધે એવી સ્થિતિ કે [illegible] [illegible] નથી અને [illegible] તેઓ તે

નેલ્સન બાલ્યાવસ્થામાં પોતાના ઘરથી ઘણે દૂર રખડતો હતો એવામાં તેના એક સગાએ તેને જોયો અને કહ્યું: "આટલે બધે દૂર આવતાં તને ભય નહિ લાગ્યો ?" તે ભાવી નૌકાસેનાપતિ બોલ્યો: "ભય ! હું તો તેને ઓળખતોજ નથી !"

"શંકા રાખવાથી શંકા પ્રબલ થાય છે." કોઇપણ કાર્ય કરવાનો નિશ્ચય કરવો એ અર્ધી લડાઇ જીતવા સમાન છે. **"અમુક કાર્યને અશક્ય ધારવું એજ તેને અશક્ય બનાવવા સમાન છે." હિમ્મત એજ વિજય અને ભીરુતા એજ પરાજય છે.**

પેલો રંક ભરવાડનો છોકરો ડેવિડ આપણને ધૈર્યનું મહાનમાં મહાન્ ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે. તે કોઇ પણ માણસની મદદ વિના અને માત્ર પોતાની લાકડી અને ગોફણ સિવાય કોઇ પણ પ્રકારના શસ્ત્રાસ્ત્ર વિના, પ્રચંડ શરીર અને ભયંકર [illegible] ગોલિયાથની સામે થયો હતો. હિમ્મતનું આ [illegible] ક્યાં મળશે ?

મહારાણી પદ્મિની અને અન્ય [illegible] સન્નારીઓએ શત્રુઓને હાથ પડવા કરતાં [illegible] હિમ્મત દર્શાવી તેનું [illegible]

દિલ્હીમાં [illegible] રહેલા આદર્શ [illegible] માનીને તેમના [illegible] એક [illegible] પોતાની આત્મિક [illegible] નો [illegible] પડી હતી.

એકવાર [illegible] હતા. [illegible] અને [illegible] હતી [illegible] સાથ [illegible]

અને ભગવાન બેસા પાદશાહને આપણી આગમા મોકલ્યા. પરંતુ અંગ્રેજ [illegible] રીતે ચોતરફ થી વળી અને તેઓ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

દરેક માણસ પોતાની આસપાસના સઘળા માણસોના હૃદયમાં ઉત્સાહ પ્રેરણ કરે છે. પ્રતિદિન ઘણા અપ્રસિદ્ધ માણસો સ્મશાનમાં જાય છે; અને આ માણસો માત્ર એટલાજ કારણથી અપ્રસિદ્ધાવસ્થામાં [illegible] હતા કે તેમની ભીરૂતાએ તેમને પ્રાથમિક પ્રયત્ન કરતા અટકાવ્યા હતા. આ માણસોએ જો પ્રારંભ કર્યા હોત તો સંભવ છે કે તેમણે અત્યંત ઉપયોગી જીવન ગાળ્યું હોત અને મહાન કીર્તિ સંપાદન કરી હોત [illegible] કહ્યું છે કે "નિશ્ચિત પરિણામ માગનારા [illegible] પણ મહાન કામ કર્યું નથી. બહાદુર [illegible] નથી. [illegible]

[illegible]

સ્થિતપણે ત્રિશંકુની પેઠે અદ્ધર લટકી રહેવાથી પણ તમે તમારા જીવનપરનો કાબુ ગુમાવો છો.

એબ્રેહામ લિંકનની બાલ્યાવસ્થા ઘોર દારિદ્રયમાં વ્યતીત થઈ હતી. તેને શિક્ષણ પણ ઘણું થોડું મળ્યું હતું અને તે વજનદાર મિત્રો પણ ધરાવતો ન હતો. અંતે જ્યારે તેણે વકીલાત કરવા માંડી ત્યારે અતિ દુર્બલ રાજદ્વારી પક્ષ ગ્રહણ કરવાને લીધે, જે થોડી કીર્તિ મેળવી હતી તેને પણ તેણે જોખમમાં નાખી. એ પક્ષ ગ્રહણ કરવામાં તેને કાંઇ થોડી હિમ્મત ધરવી પડી નહોતી. જ્યારે તે યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના પ્રમુખ તરિકે નિયુક્ત થયો ત્યારે તેનાપર વિરોધી ટીકા અને સંકટોની ભારે વૃષ્ટિ થવા લાગી અને આ સર્વેની સામે બહુ મજબુત હિમ્મતને લીધેજ તે ટકી શક્યો હતો. (ગુલામોના) સ્વતંત્રતાનો ઢંઢેરો બહાર પાડવામાં, [illegible] ટીકાઓ અને [illegible] ધિક્કારની સામે ગ્રાન્ટ અને સ્ટેન્ટનને ટેકો આપવામાં અને પોતાનું અંતઃકરણ જેને 'સત્કાર્ય' જણાવે તેને ગમે તેટલાં સંકટોના [illegible] તે મહાન્ હિમ્મતથીજ ટકી શક્યો હતો.

લિંકન જ્યારે અમુક મતને સત્ય માનતા ત્યારે [illegible] લોકોને નહિ ગમતો હોય તોપણ તેનો પ્રચાર કરવામાં કદિ પણ [illegible] નહિ. એક [illegible] ગુલામોના [illegible] કરવાથી એક [illegible] પોતાને રોટલો [illegible] વખત આવ્યો [illegible] [illegible] ઉચ્ચાર [illegible] [illegible] હમેશાં [illegible] [illegible] કરવો [illegible] જ્યારે [illegible] ત્યારે [illegible] લિંકનના [illegible] સત્યને અનુસરવું [illegible] નથી.'

[illegible] જ્યારે [illegible] ગુલામ [illegible] મદિરાપાનના પ્રચાર [illegible] નીકળ્યો

રહ્યા હતા ? ના. તેઓ પોતાના સ્થાનપરજ ઉભા રહ્યા અને તેમણે સાંભળવાની ઇચ્છા નહિ ધરાવનાર હજારો માણસોને પોતાના વ્યાખ્યાન સાંભળવાની અને તેને લક્ષ્યમાં લેવાની ફરજ પાડી. જ્યારે ઍન ડિકિન્સન વ્યાખ્યાન કરતી હતી ત્યારે મોલિ મેગ્વાયર્સની પિસ્તોલની ગોળીઓ તેના મસ્તકની આસપાસ ઉડતી હતી, પરંતુ તેથી શું તેણે પ્લૅટફૉર્મનો ત્યાગ કર્યો હતો? તેણે પોતાની હિમ્મત અને પોતાની દલીલોથી આ ગોળીઓને શાન્ત કરી દીધી.

નૉક્સના મસ્તકની સામે બંદુક ધરવામાં આવી તે છતાં તેણે હિમ્મતપૂર્વક પોતાનું વ્યાખ્યાન ચાલુ રાખ્યું હતું; અને ગૅરિસન, કારાગૃહ, ડુક્કરખોર લોકો અથવા તેના આંગણામાં ઉભા કરેલા ફાંસીના લાકડાથી ડરતો નહોતો. જગતને આવાજ માણસોની જરૂર છે.

" ભલેને તારી આસપાસ તોફાનોનો ગડગડાટ થયા કરે અને શત્રુઓ તારી શોધ કરતા તારી પાછળ ભમ્યા કરે, પરંતુ શું તેઓ તને વશ કરશે ? કદિ નહિ, કદિ નહિ, કદિ નહિ. "

જ્યારે સેનાપતિ બટલરને નવહજાર માણસોના સાથે ન્યૂયૉર્કના હુલ્લડો દાબી દેવાને મોકલી આપવામાં આવ્યો ત્યારે તે પોતાની પલટણોની અગાઉ શહેરમાં આવી પહોંચ્યો. આ વખતે ક્રોધથી ઉન્મત્ત બનેલા ડુક્કરખોરોને તેણે શહેરના રસ્તાઓમાં એકત્રિત થયેલા જોયા. આ ડુક્કરખોરોએ અત્યારસુધી કેટલાક માણસોને લિંકનના પક્ષકારોની સાથે લડકાવીને મારી નાખ્યા હતા. પોતાના માણસોના આગમનની પ્રતીક્ષા કર્યા વિના જ્યાં વધારે અધિક માણસ એકત્રિત થયા હતા તે સ્થળે તે ગયો. તે એક પીપપર ચડ્યો અને બોલ્યો, " બાગડાના સરદારો ! નરકના સંતાનો ! તમે નિભાગી ઉન્મત્ત લોકોના ખૂન કર્યાં છે " તે એકજ માણસના હિમ્મત ભરેલા શબ્દોથી રક્તથી ખરડાયેલા લોકો થરથરી ગયા. અને આ ઘટના એક એવા શહેરમાં

પ્રવાહને બદલાઈ જશે. "શાણા અને સબળ માણસો પ્રયત્ન કરવાનું સાહસ કરીને મુશ્કેલીઓને જીતી લે છે. આળસુ અને મૂર્ખ માણસો સંકટ અને જોખમને જોતાંજ થરથર કંપી ઉઠે છે અને શિથિલ બની જાય છે; અને જે અશક્યતાનો તેઓ ડર રાખે છે તે અશક્યતાને તેઓ જાતેજ ઉત્પન્ન કરે છે."

ઇમર્સન કહે છે કે "જે માણસ ડગતો નથી તેજ ખરો વીર છે."

આફ્રિકામાં શોધખોળ કરનાર અમીન પાશા એવા મંગોમોમાં પોતાના માણસોની પાછળ રહી ગયો હતો કે જેથી તેનું મૃત્યુ થયું છે એમ નિશ્ચય [illegible] માનવામાં આવ્યું હતું અને [illegible] અતિ દરકારપૂર્વક શોકામ. [illegible] આવ્યો નથી. [illegible]

પાર્લામેન્ટમાં દાખલ થયો હતો. ગ્લૅડસ્ટન બાવીસ વર્ષનો થયા પૂર્વે પાર્લામેન્ટમાં દાખલ થયો હતો અને ચોવીસ વર્ષે કોષાધ્યક્ષ બન્યો હતો. એલિઝાબેથ બૅરેટ બ્રાઉનિંગ બાર વર્ષની વયે ગ્રીક અને લૅટિન ભાષામાં પારંગત થઈ ગઈ હતી. ડી ક્વીન્સી અગીઆર વર્ષની વયે તે ભાષાઓમાં પાવરધો થયો હતો. કાઉલી કે જેને અત્યારે વેસ્ટમિનિસ્ટર ઍબીમાં દાટવામાં આવ્યો છે તેણે પંદર વર્ષની વયે કાવ્યનું એક પુસ્તક પ્રકટ કર્યું હતું. એન. પી. વિલિસે પાઠશાળા છોડવા પૂર્વે કવિ તરીકે અમર કીર્તિ સંપાદન કરી હતી. મેકૉલે ત્રેવીસ વર્ષનો થયા પૂર્વે સુપ્રસિદ્ધ લેખક બની ગયો હતો. લ્યુથર જ્યારે પોપની સામે [illegible] ત્યારે તેની વય માત્ર ઓગણત્રીસ વર્ષની હતી. નેલ્સન વીસ વર્ષનો થયા પૂર્વે બ્રિટિશ નૌકાસૈન્યમાં લેફટેનન્ટ બન્યો હતો. [illegible] જ્યારે તેને આપનાર [illegible] ત્યારે તેની વય માત્ર સુડતાલીસ [illegible] ની હતી. [illegible] ત્યારે તે માત્ર ઓગ[illegible] વર્ષનો હતો [illegible] [illegible] મેનિંગ [illegible] [illegible] બ્રિટિશ [illegible] સ્થાપન [illegible] હતી. [illegible] [illegible] જ્યારે [illegible] [illegible] [illegible] એક પત્ર અને પરસ્ત[illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] અને નિશ્ચ[illegible] [illegible] નિતાન્ત વર્ષની [illegible] પોતાના [illegible] પચાસ વર્ષની વયે લખ્યા [illegible] [illegible] રાજ[illegible]

હિમ્મતવાન મનુષ્ય સૌથી મૂલ્યવાન વસ્તુઓને મુક્ત હસ્તે અર્પી દાને છે. આપણું રક્ત આપણા પૈસા કરતાં વિશેષ મૂલ્યવાન છે. બીજાઓના હક્કોપર પણ પોતાના મનુષ્યની [illegible] કરતાં તેની હિમ્મ[illegible] વિશેષ અમર થાય છે."

—કોબ્ડન.

"મને જે પ્રભુ [illegible] તેણે પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરવું જોઈએ [illegible] નામનું જોઈએ." —વેનિસના વ્યાપારી 'માંથી.

[illegible] હિમ્મત [illegible] કરે છે તે [illegible]

—શેક્સપિયર.

[illegible]

"નિરંતર આમ્ર(?) ધરવાની ટેવ અને શ્રદ્ધા એ સઘળી મુશ્કેલીઓને હંફાવી નાખે છે."
—જેરેમી કોલીઅર

"જ્યારે એક દૃઢ અને નિશ્ચયવાન માણસ નજરમાં આવે છે, ત્યારે તેની આસપાસની જગ્યા કેવી સાફ થાય છે અને તેને માટે કેટલીબધી અવકાશ અને છૂટ રહે છે તે જોઇને આપણને કુતૂહલ થાય છે."
—જૉન ફૉસ્ટર

"મારા હૃદયમાં અજેય ઇચ્છાનો તારો ઉગ્યો છે; અહો! તે કેવો ગંભીર, નિશ્ચયી અને નિશ્ચલ છે!"
—લૉંગફેલો

ઇ. સ. ૧૫૭૪માં સ્પૅનિશ લોકોએ લેડનને ઘેરો ઘાલ્યો હતો અને ચાર માસ પર્યંત તે ચાલુ રહ્યો. લોકોને ભયંકર ભૂખમરાની મોકાણ પડી હતી. જ્યારે સ્પૅનિશ સૈનિકોએ લેડન [illegible] કહેવામાં આવ્યું કે "હવે તો લેડન નગરના [illegible] પામે સમું હતી, [illegible] માગમાં આવી [illegible] પાછી" [illegible]

[illegible]

તમે માનશો? એ એવો વિચાર ધરાવે છે કે 'હું એક દિવસ ફ્રાન્સનો રાજા બનીશ.' આના કરતા વિશેષ મૂર્ખાઈભરેલી બીજી વાત શી હોઈ શકે?"

ખરેખર તેનો ઉક્ત વિચાર મૂર્ખાઈભરેલોજ જણાતો હતો, કારણ કે પ્રસ્તુત મૌનવ્રતધારી ફ્રેન્ચમૅન તે સમયે એક ગરીબ પણ સાહસિક પુરુષ હતો. તેને તેના દેશમાંથી હદપાર કરવામાં આવ્યો હતો અને તેની પાસે ઝાઝા પૈસા પણ નહતા, તેમજ મોટા માણસોની સાથે કોઈ પ્રકારનો સંબંધ પણ નહતો. પરંતુ તેમ છતા પણ ચોદ વર્ષ પછી તેનો વિચાર સિદ્ધ થયો! તેની મનોકામના પાર પડી અને ત્રીજો નેપોલિયન બનવાનું તેનું સ્વપ્ન સાચું પડ્યું. આ વાત સત્ય છે કે તેમ થતા પૂર્વે ઘણા વર્ષો સુધી તેને કારાગૃહ, દેશપારના શિક્ષા અને બીજાં સંકટ સહેવા પડ્યા, ઉદ્યોગ અને પરિશ્રમ કરવો પડ્યો અને આશાના તંતુપર લટકી રહેવું પડ્યું; પરંતુ અંતે તેની મહત્વાકાંક્ષા સિદ્ધજ થઈ. પોતાનું કાર્ય સિદ્ધ કરવામાં તેણે સાધનની યોગ્યાયોગ્યતાનો વિચાર કર્યો નહતો [illegible] પણ [illegible] નિશ્ચય અને શક્તિ શું શું કરી શકે છે તેનું તે એક ઉત્તમ ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે.

જ્યારે ઇંગ્લાંડ અને અમેરિકાને [illegible] તાર નાખવાની યુક્તિ [illegible] મૂકવામાં આવી ત્યારે [illegible] એક બાજુ આપીને સિદ્ધ કરી આપ્યું [illegible] કહ્યું કે આ નાવિક મહાસાગર પસાર કરી શકશે નહિ, [illegible] તેઓ [illegible] મુસાફરોમાં [illegible] શકશે નહિ. પરંતુ [illegible] નામના [illegible] આ નાવિક મહાસાગર ઓળંગીને [illegible] પસાર કરવા [illegible] નિશ્ચયને ફતેહમંદ કરી નાખ્યો. [illegible] ઘણા લોકો [illegible] નાકબૂલ નહીં શકે."

મોકોના હાથ કરવુાથી કુમરાઇ જતાં હતાં. આ છોકરી પોતાના પરમ બુદ્ધિશાળી પિતાના સહીઆ અને માર્ગપ્રદર્શકનું કામ કરતી હતી. વ્યવહારિક જીવનના ઉમરાપર પણ ભાગ્યેજ આવ્યો હોય એવો એક તરુણ એકાએક પોતાની બન્ને આંખો ગુમાવી દે અને તે છતાં પણ માત્ર બુદ્ધિ અને અગમ્ય ખંતથી કોઇપણ દિશામાં ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરે; તથા મહાપુરૂષો પેદા કરવાને માટે પ્રસિદ્ધ એવા એક દેશમાં સૌથી અગ્રેસર પુરુષો પૈકીનો એક બને; એ કેવી અદ્દભુત ઘટના છે તેનો વિચાર તો કરો ! બીજા પણ અનેક તરુણો કે જેઓ નિર્બળ મનના હોત તો આવી આપત્તિને તાબે થઇ ગયા હોત અને તેમનાં નામ નઃ કદિપણ સાંભળવામાં આવ્યાં નહોત; તેઓ સદ્ભાગ્યે જગતમાં પ્રકાશી નીકળ્યા છે અને હજી પણ જગતમાં ઘણા ફૅાસેટે, ઘણા પ્રેસ્કૅાટો, થાર્કમૅનો અને હવેનાથો શેષ રહ્યા છે !

જે હિમ્મતવાન છોકરી પોતાના પિતાની આંખની ગરજ સારતી હતી તે પોતે પણ બુદ્ધિમત્તા અને દૃઢ નિશ્ચયનું અદ્ભુત ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે. ઑાક્સફર્ડ કૉલેજના સેંકડો વર્ષોના ઇતિહાસમાં તે પહેલીજવાર એક એવી પદવી મેળવવામાં સફળ થઇ હતી કે જે પદવી પૂર્વે ગ્લૅડસ્ટન જેવા મહાપુરૂષોનેજ પ્રાપ્ત થઇ હતી; અર્થાત્ આ પદવી સિનિયર રૅંગ્લરની હતી. તે સમયપર્યંતના ઇતિહાસમાં આવી ઘટના બિલકુલ બનીજ ન હતી અને તેથી તેણે સુધારામાં આગળ વધેલી સઘળી દુનિયાનું ધ્યાન ખેંચ્યું. અત્યાર સુધી કોઇપણ સ્ત્રીએ કદિપણ આ પદવી પ્રાપ્ત કરી નહતી, એટલુંજ નહિ પરંતુ માત્ર થોડા અપવાદ સિવાય તે પદવી માત્ર એવાજ માણસોએ મેળવી હતી કે જેઓ પોતાના પાછલા જીવનમાં પરમસિદ્ધિને પ્રાપ્ત થયા હતા. હવે આ વાતનો કોણ અસ્વીકાર કરી શકે છે કે મજબુત ઇચ્છા હોય છે ત્યાં એક નિયમ તરીકે માર્ગ અવશ્ય મળીજ આવે છે.

કર્યા કરે છે; 'પરંતુ જેમાં જવાની આપણે સવિવેક આશા રાખીએ અને પ્રયાસ કરીએ એવી કોઇપણ દિશામાં આપણને પ્રતીતિ થશે કે એ વિઘ્નો એક નિયમ તરીકે, કાં તો ઉલ્લંઘી શકાય તેવાં હોય છે, કે કાં તો તેઓ હમેશનેમાટે ટકના નથી. જ્યાં સ્વાભાવિક રીતેજ માર્ગ જડી શકે અથવા બનાવી શકાય એમ હોય છે ત્યાંજ દઢ કૃતનિશ્ચયી, બુદ્ધિમાન, આગ્રહી માણસ તેને શોધી શકશે અથવા બનાવી શકશે.

પ્રત્યેક વિદ્યાર્થી જાણે છે કે [illegible] સંયોગો [illegible] અસીમ અને [illegible] પરિસ્થિતિ [illegible] અસાધારણ આશ ને અસાધારણ [illegible] અને [illegible] માણસોના [illegible] અને અનુભવો [illegible] અને [illegible] [illegible]

[illegible] પરિસ્થિતિ [illegible] આપણું [illegible] આપણું [illegible] અને આપણા [illegible] [illegible] પૂર્વકી [illegible]

[illegible]

સ્વામાવિક જેવા હોય છે તેમને પોતાનાથી અત્યંત દક્ષ પોલિસ સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ, કેપ્ટન અને કર્નલોના હાથનીચે કામ કરવું પડતું હોય છે. આવા સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ આદિને એપોઇન્ટમેન્ટ ઉચ્ચ - સ્થાનપદ ઊંચી રહેલી હોય છે અને જ્યાં સુધી કોઇ વિપત્તિ કે બીજો સંયોગ આવી પડીને તેમની ખુરસી ખાલી કરવાની ફરજ મુખ્ય અધિકારીને પાડે નહિ ત્યાં સુધી તેઓને તે ને તેજ સ્થાને રહેવું પડે છે. આ બનાવમાં હમેશાં કાંઇ વિશેષ લાયકી ધરાવનારા માણસ પણ પરા-ધીન અવસ્થા છોડી શકતો નથી; નિર્ગુણ પણ ભાગ્યશીલ કે ઓળખીતો સંબંધ હોય તો તે આગળ નીકળી જાય છે. અજ્ઞાત ગરીબ-વાળા નિરક્ષર માણસપર જન્મધારી સામાન્ય મનુષ્ય ઉંચે ચઢતો જાય છે.

પ્રત્યેક માણસ જાણે છે કે ઉમેદ ધરાવનાર માણસને હંમેશાં માર્ગ મળતો નથી; પરિશ્રમ કરી રહેલા અને તપાસ કરતા સિદ્ધ કરતો નથી; કેટલીકવાર એમ બને છે કે ... ઇચ્છિત વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી અને દરેકે દરેક માણસ કાંઈ કોઇ મોટા માટે તેવા બની શકતા નથી. ખુદ આપણી પ્રવૃત્તિમાં એવા કેટલીક અડચણો હોય છે—એટલે કે તેમાં કેટલીક બાબતો એવી ના મરજીથી કરવી પડી હોય છે—કે જેને એને તેવી ઇચ્છાશક્તિ આપવા અને તેના ઉપાય પણ છૂટી શકતો નથી. એને તેટલા પ્રયત્નો પણ કશું કામનો હંસ બની શકતો નથી.*

---

* પુનર્જન્મનો આવો સિદ્ધાંત એ સ્વીકારે છે. અપરાધવાળાઓને શાન્ત બનાવી આપે છે એક સામર્થ્ય પોતાની અશક્ત પ્રમાણે એક માર્ગના ઉદ્ધારને પિતાના આગલા જન્મના જુદા કરેલાં અદૃષ્ટ ફળ છે અને ...

ખરી છે કે સંયોગો અથવા પરિસ્થિતિઓ મગજમાંથી ઘડે
કે મઠના બીજમાંથી આજની બનાવી શકતાં નથી. એજ
પ્રમાણે આપણી પરિસ્થિતિ આપણી વૃત્તિ [illegible]માંથી ખડી
નાખી શકતી નથી. [illegible] આપણી
પરિસ્થિતિમાં [illegible] નામ પણ
[illegible] અને
[illegible] પરિસ્થિતિ
[illegible]
[illegible] વિચાર [illegible]
[illegible] આપણે
[illegible]

ઉત્સાહ, કિંવા સરલતા પ્રાપ્ત કરવાને માટે આવશ્યક એવા કોઇ બીજા ગુણોનો અભાવ હશે.

ડિઝરાયલી કહે છે કે મનુષ્ય સંયોગોનો ગુલામ નથી, પરંતુ સંયોગોજ મનુષ્યના ગુલામ છે.

દુનિયામાં અકસ્માતથી કયું મહત્કાર્ય સિદ્ધ થયું છે? સડકો શું અકસ્માતથી બંધાય છે? આગબોટો શું અકસ્માતથી બંધાઇ છે? શું અકસ્માતથી વિશ્વવિદ્યાલયો, આશ્રમો, કે દવાખાનાંઓ સ્થપાય છે? શ્રી રામચંદ્રે સમુદ્રનું અને સીઝરે રૂબીકોનનું ઉલ્લંઘન શું અકસ્માતથી કર્યું હતું? ભગીરથ, રામચંદ્ર, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન, બુદ્ધ, શંકર, શિવાજી, પ્રતાપ, અકબર, દયાનંદ, વિવેકાનંદ, નેપોલિયન, વૉશિંગ્ટન, ગ્રાંટ અથવા વૉન મોલ્ટકેની કારકીર્દિની સાથે અકસ્માતને શો સંબંધ છે? એ પ્રત્યેકનું એક વા બીજા પ્રકારનું યુદ્ધ, તેનો આરંભ થયા પૂર્વેજ જીતાઇ ચૂક્યું હતું. લંકા, મહાભારત, હલદીઘાટ, થર્મોપિલી, ટ્રાફલ્ગર અને ગેટિસબર્ગના યુદ્ધની સાથે ભાગ્યને શો સંબંધ હતો! છતાં આપણા વિજયોને માટે આપણે આપણી જાતને ધન્યવાદ આપીએ છીએ અને આપણા પરાજયોને માટે આપણે આપણા ભાગ્યને દોષ દઇએ છીએ, એ કેવી મોટી ભૂલ!!

ચોક્કસ રચના અને નિયમોવાળા આ વિશાળ જગતમાં મનુષ્ય એ કાંઇ નિરાશ્રિત અંગ નથી; તેણે પોતાના સ્થાનને વળગી રહેવા સિવાય બીજું કર્તવ્ય કરવાનું નથી.

ઇશ્વરાધિષ્ઠિતપર શ્રદ્ધા રાખો, કારણકે તે ભાગ્યના કમજોર કાલ્પનિક સિદ્ધાંતોનો નાશ કરે છે, પરંતુ તેની સફળતા માટે એવા જ્ઞાનની અપેક્ષા છે કે જે ખોટા વહેમ અને ખરાબ રૂઢીના પ્રતિબંધો તોડી નાખે છે, સારી ટેવને પકડી લે છે, સંયોગોનો પ્રકાર સફલ કરે છે અને એક સમયના પોતાનેજ હાથે રચાઇ ગયેલા દુર્ભાગ્યની

अतः पुरुषयत्नेन यतितव्यं यथा तथा ।
पुंसा तंत्रेण सद्योगाद्येनाभ्यद्यतनो जयेत् ॥ ६ ॥

પૂર્વજન્મનો ઉદ્યોગ અને આ જન્મનો ઉદ્યોગ એઓ પરસ્પરના વડિયા ન હોય તો પણ પેટાઓની પેઠે લડયા કરે છે અને તેઓમાંથી જે ઓછા બળવાળો હોય તે હારી જાય છે; એટલા માટે પુરુષે શાસ્ત્રના નિયમને અનુસરીને જેમ બને તેમ ઉદ્યોગ કરવો જોઇએ કે જેથી આ જન્મનો ઉદ્યોગ પૂર્વજન્મના ઉદ્યોગને તરત જીતી લે.

अनर्थः प्राप्यते यत्र शास्त्रितादपि पौरुषात् ।
अनर्थकर्तृ बलवत्तत्र ज्ञेयं स्वपौरुषम् ॥ ८ ॥
परं पौरुषमाश्रित्य दंतैर्दंतान् विचूर्णयन् ।
शुभेनाऽशुभमुद्युक्तं प्राक्तनं पौरुषं जयेत् ॥ ९ ॥

જો શાસ્ત્ર પ્રમાણે પુરુષાર્થ કરતાં પણ અનર્થની પ્રાપ્તિ થાય તો તે સમયે એ અનર્થ આપનારા પૂર્વજન્મના ઉદ્યોગને બળવાન સમજવો; પણ તેથી કાયર નહિ થતા ભારે ઉત્સાહ રાખી દાંતપીસીને સારા ઉદ્યોગમાં મંડયા રહેવું કે જેથી વિઘ્ન પાડવા સજ્જ થયેલ પૂર્વજન્મનો અશુભ ઉદ્યોગ હારી જાય.

प्राक्तनः पुरुषार्थोऽसौ मां नियोजयतीति धीः ।
बलादधस्पदी कार्या मत्यक्षादधिका न सा ॥ १० ॥
तावत्तावत्प्रयत्नेन यतितव्यं सुपौरुषम् ।
प्राक्तनं पौरुषं यावदशुभं शाम्यति स्वयम् ॥ ११ ॥

'મને પૂર્વજન્મનું પ્રારબ્ધજ ચલાવે છે' એવા વિચાર ઉપ[illegible] તો બલાત્કારથી પગજ મૂકવો જોઇએ, કારણકે આ જન્મના પ્રત્ય[illegible]

જે પુરૂષ ઉદ્યોગરૂપી પ્રત્યક્ષ પ્રમાણને છોડી દઇને અનુમાનથી જણાતા દૈવને વળગી રહે છે તે પુરૂષ પોતાના જ હાથેનેજ સર્વસ્વ નાખી તેઓને જોઇ નાસે છે એમ સમજવું. જેઓએ શ્રેષ્ઠ પુરૂષોના વિચારો જોયા નથી એવા અને 'અમને દૈવજ ચલાવે છે' એવા નીચ વિચાર રાખનારા પુરૂષોનું મ્હોં જોઇને લક્ષ્મી પાછી વળી જાય છે.

दैन्यदारिद्र्यदुःखार्ता अप्यन्ये पुरुषोत्तमाः ।
पौरुषेणैव यत्नेन याता देवेंद्रतुल्यताम् ॥ २७ ॥

દીનતા અને દારિદ્રય આદિ દુઃખોથી પીડાયેલા નળ અને હરિશ્ચંદ્ર તેમજ બીજા મોટા પુરૂષો પણ પુરૂષપ્રયત્નથીજ ઇંદ્ર સમાન થયા હતા.

आबाल्यादलमभ्यस्तैः शास्त्रसत्संगमादिभिः ।
गुणैः पुरुषयत्नेन स्वार्थः संप्राप्यते यतः ॥ २८ ॥
इति प्रत्यक्षतो दृष्टमनुभूतं श्रुतं कृतम् ।
दैवात्तमिति मन्यन्ते ये हतास्ते कुबुद्धयः ॥ २९ ॥

બાળકપણાથી માંડીને પ્રયત્નપૂર્વક શાસ્ત્રોનો અને સત્સંગાદિ ગુણોનો અભ્યાસ કર્યો હોય તો તે ઉદ્યોગથી સ્વાર્થ સિદ્ધ થાય છે, એમ પ્રત્યક્ષ જોયેલું હતા, અનુભવ કરેલો હતા અને સાંભળેલું હતા પણ જે કુબુદ્ધિ લોકો 'એ સઘળું દૈવેજ કરવામાં આવ્યું છે અને તેનું ફળ પણ દૈવેજ આપ્યું' એમ માને છે તેઓને માર્યા ગયેલાજ સમજવા.

आलस्यं यदि न भवेज्जगत्यनर्थः को न स्याद्बहुधनको
बहुश्रुतो वा । आलस्यादियमवनिः ससागरान्ता
सम्पूर्णा नरपशुभिश्च निर्धनैश्च ॥ ३० ॥

લાવવું નહિ. એક કોઠિયામાં થયેલાં બે કીડાઓમાં એક કીડા રસતરબતું જોવામાં આવે તો ત્યાં તે રસને ખાઇ જનારા કીડા વગેરેના યત્નનેજ પ્રબલ માનવો. જગતમાં સિદ્ધ થયેલા પદાર્થો પણ ક્ષય પામે છે; ત્યાં ક્ષય કરનારના યત્નનેજ બળવત્તર થયેલો સમજવો. બે પુરુષાર્થો પેહલવાનોની પેઠે પરસ્પર સાથે લડયા કરે છે; તેઓમાં જે બળવાન હોય તે તુરતજ જીતે છે.

शक्तस्य पौरुषं दृष्टमदृश्यं वाऽपि यद्भवेत् ॥

तद्दैवमित्यशक्तेन मुग्धमान्मन्यबुद्धिना ॥ १४ ॥

સમર્થ માણુસનો જે દૃશ્ય [illegible] અદૃશ્ય [illegible] હોય છે તેને અસમર્થ મૂઢ માણુસ મનમાં દૈવરૂપે માની લે છે

भूतानां बलवद्भूतं यच्चदैवमिति स्थितम् ।

तत्तेषामप्यधिष्ठातृ सतामेतत्स्फुटं मिथः ॥ १६ ॥

સમર્થ માણુસોને પણ તેઓના [illegible] જે [illegible] સમર્થ હોય છે તેઓ દબાવે છે, એ વાત સઘળા પ્રાણીઓમાં [illegible] જણાતીજ છે; મા[illegible] દૈવ એ કોઇ પદાર્થજ નથી.

द्वयोरद्यतनस्यैव प्रत्यक्षाद्बलिता भवेत् ।

दैवं जेतुं यतो यत्नैर्बालो यूनेव शक्यते ॥ १९ ॥

[illegible] જન્મના અને આ જન્મના [illegible] જન્મના [illegible] હોવાથી [illegible] કરી [illegible] છે; માટે યુવાન માણુસ જેમ [illegible] તેમ [illegible] પૂર્વજન્મના [illegible]

देशकालक्रियाद्रव्यवशतो विस्फुरन्त्यमी ।

सर्व एव जगद्भावा जयन्त्यधिकयत्नवान् ॥ २३ ॥

જે માણસ પુરુષાર્થથી દૈવનો પરાભવ કરવા ઇચ્છે છે તે માણસના, આ લોકમાં કે પરલોકમાં સઘળા મનોરથો સંપૂર્ણ થાય છે.

ये समुद्योगमुत्सृज्य स्थिता दैवपरायणाः ।
ते धर्ममर्थं कामं च नाशयन्त्यात्मविद्विषः ॥ ३ ॥

પોતે પોતાનીજ શત્રુતા કરનારા જે લોકો ઉદ્યોગને છોડી દઈ દૈવનેજ આધીન થઇ રહે છે તેઓ ધર્મનો, અર્થનો અને કામનો નાશ કરે છે.

संवित्स्पन्दो मनःस्पन्द ऐंद्रियस्पन्द एव च ।
एतानि पुरुषार्थस्य रूपाण्येभ्यः फलोदयः ॥ ४ ॥

પુરુષાર્થનું સ્વરૂપ, પુરુષાર્થના સાધનોની ઇચ્છા અને તેથી ઇન્દ્રિયોની પ્રવૃત્તિ એજ્યા પુરુષાર્થના રૂપ છે અને એઓથીજ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે.

पुरुषार्थेन देवानां गुरुरेव बृहस्पतिः ।
शुक्रो दैत्येन्द्रगुरुतां पुरुषार्थेन चाऽऽस्थितः ॥ ७ ॥
दैन्यदारिद्र्यदुःखार्त्ता अपि साधो नरोत्तमाः ।
पौरुषेणैव यत्नेन याता देवेन्द्रतुल्यताम् ॥ ८ ॥

[illegible] પુરુષાર્થથીજ દેવતાઓના ગુરુ થયા છે અને શુક્ર [illegible] દીનતા અને દારિદ્ર [illegible] પોતાના ઉદ્યોગથીજ [illegible]

यथा यथा प्रयत्नो मे फलमाशु तथा तथा ।
इत्यहं पौरुषादेव फलभाङ्न तु दैवतः ॥ १४ ॥

[illegible] તેમ મને તુરત ફળ [illegible] પુરુષાર્થથીજ ફળ પામીશું

પછી તેમ ચાલશે માટે તેને શાસ્ત્રનો ઉપદેશ કરવાનું શું પ્રયોજન છે જગતમાં કોઇને કોઈ વ્યક્તિનો ઉપદેશ શા માટે કરવામાં આવે છે ?

मूढैः प्रकल्पितं दैवं तत्परास्ते क्षयं गताः ।
प्राज्ञास्तु पौरुषार्थेन पदमुत्तमतां गताः ॥ १६ ॥
ये शूरा ये च विक्रान्ता ये प्राज्ञा ये च पण्डिताः ।
तैस्तैः किमिव लोकेऽस्मिन् वद दैवं प्रतीक्ष्यते ॥ १७ ॥

દૈવને મૂઢ લોકોએજ કલ્પેલું છે, માટે જેઓ તેના દૈવને પરાયણ રહે છે તેઓ માર્યાજ જાય છે; સમજુ પુરુષો તો પુરુષાર્થથીજ ઉત્તમ પદવીને પહોંચ્યા છે. જેઓ વીર, પરાક્રમી, સમજુ અને પંડિતો હોય છે તેઓ આ જગતમાં દૈવની કોઈપણ વાટ જુવે છે ? બતાવો તો ખરા ?

विश्वामित्रेण मुनिना दैवमुत्सृज्य दूरतः ।
पौरुषेणैव सम्प्राप्तं ब्राह्मण्यं राम नाऽन्यथा ॥ २० ॥
अस्माभिरपरैराम पुरुषैर्मुनितां गतैः ।
पौरुषेणैव सम्प्राप्ता चिरं गगनगामिता ॥ २१ ॥

વિશ્વામિત્ર મુનિએ દૈવને દૂર છોડી દઈને પુરુષાર્થથીજ બ્રાહ્મણપણું મેળવ્યું છે, દૈવના આધારથી મેળવ્યું નથી- અમો બીજા લોકોએ પણ—કે જેઓ મુનિપણું પામ્યા છીએ તેઓએ—લાંબાકાળના પુરુષાર્થથીજ આકાશમાં ચાલવાની શક્તિ મેળવી છે.

मरणादानसंरम्भविभ्रमप्रथमभूमिषु ।
शक्तता दृश्यते राम न दैवस्योपयेरिव ॥ २५ ॥
दक्षककारणकार्यविवर्जितं निजविकल्पवशादुपकल्पितम् ।
त्वमनपेक्ष्य हि दैवमसन्मयं श्रय शुभाश्रयपौरुषमुत्तमम् ॥ २६ ॥

જગતમાં જે જે વિષયોનો આગ્રહપૂર્વક અભ્યાસ કરવામાં આવે છે તે વિષય સિદ્ધ થયા વિના રહેતો નથી, એ વાત બાળકથી માંડીને વિદ્વાનો પર્યંત નિઃસન્દેહ જોવામાં આવે છે; એટલા માટે દૃઢ પુરુષાર્થ કરી પાંચે ઇન્દ્રિયોને જીતીને કલ્યાણને વાસ્તે શુભ વાસનાથી યુક્ત થાઓ.

ततः पवत्रकपायेण नूनं विज्ञातवस्तुना ।
शुभोऽप्यसौ त्वया त्याज्यो वासनौघो निराधिना ॥ ४२ ॥
यदतिसुभगमार्यसेवितं तच्छुभमनुसृत्य मनोज्ञभावबुद्ध्या ।
अधिगमय पदं सदा विशोकं तदनु तदप्यवमुच्य साधु तिष्ठ॥४३॥

જ્યારે તમારા રાગદ્વેષાદિક મળો શિથિલ થઈ જાય અને આત્મવસ્તુ જાણવામાં આવે ત્યારે ફરી ચિંતા નહિ રાખતાં શુભ વાસનાઓના ઓઘને પણ છોડી દેજો. શુભ વાસનાઓ કે જેઓ શ્રેષ્ઠ છે, અતિ સુન્દર છે અને મહાત્માઓએ સેવેલી છે તેઓનો અભ્યાસ કરીને તેઓથી ભરપૂર થયેલી બુદ્ધિવડે જે પદ સર્વદા શોકરહિત છે તેનો સાક્ષાત્કાર કરો અને તે પછી શુભ વાસનાઓને પણ છોડી દઈને અખંડિત રીતે સ્વરૂપમાંજ રહો."

અજેય ઇચ્છાશક્તિ અને નિશ્ચિત લક્ષ્ય પોતાની મેળેજ પોતાનો માર્ગ શોધી કાઢશે અથવા તેને બનાવશે.

ગેટે કહે છે કે " જે માણસ દૃઢ ઇચ્છા ધરાવે છે તે જગતને પોતાને અનુકૂળ બનાવે છે." વિક્ટર હ્યુગો જણાવે છે કે " લોકોમાં બળની ન્યુનતા હોતી નથી, પરંતુ ઉચ્ચ સમજણ અને ઇચ્છાઓનીજ ન્યુનતા હોય છે."

જે માણસ કોઈ મહાન્ કાર્ય કરવાનો નિશ્ચય કરે છે તે ખુદ એ નિશ્ચયનાજ બળવડે તેના માર્ગમાં આવતાં મહાન્ વિઘ્નોને મારી હઠાવે છે. જે માણસ પોતાની જાતને ઉચ્ચ વિચાર અને ઉમદા આચ-

ગ્રહણ કરવાને માટે પોતાનું અંતઃકરણ સદા ખુલ્લું રાખે છે; તે મનુષ્ય અવસ્ય પોતાનું જીવન અસામાન્ય અને સફલ બનાવશે.

ગમે તેવા દુઃખદાયક સંયોગો પણ દૃઢ ઇચ્છાને સદા કાળને માટે દબાવી રાખી શકશે નહિ.

નિશ્ચયવાન માણસને જગત હમેશાં રસ્તો કરીજ આપે છે. દેખીતી અશક્યતામાં પણ ઇચ્છાશક્તિ માર્ગ કરી લે છે. "જે આગળ આગળ વધેલો માણસજ સરત જીતી જાય છે; જે લશ્કર એક કૂચ વધારે કરે છે તે લડાઈ જીતે છે; જે નાહિંમત થયા વિના પાંચજ મિનિટ સામા કરતાં વધારે લડે છે તે વિજય મેળવે છે."

અજીત કાર્ટર હેરિસનને ચિકાગોના શિક્ષિત લોકોએ વારંવાર નિરાશ કર્યો હતો, પરંતુ કોઇપણ વસ્તુથી તે દબાઇ શક્યો નહિ તે ખરેખર અજેયજ હતો. તે ચિકાગોનો પુત્ર (વતની) હતો અને પોતાની માતૃનગરીનો જુસ્સો તેનામાં પણ હતો. આપણે સર્વ જાણીએ છીએ કે ચિકાગોએ ઓગણીસમી શતાબ્દિમાં એક અલૌકિક ચમત્કાર કરી બતાવ્યો છે. એકવાર બળીને ભસ્મીભૂત થઇ જવા છતાં પણ હુમા *પક્ષીની પેઠે તે પુનઃ પોતાની ભસ્મમાંથી ઉત્પન્ન થઇને અને અગાઉના કરતાં અધિક મહાન અને અધિક ભવ્ય બની છે. કાર્ટર હેરિસનને કોઇપણ દાબી રાખી શક્યું નહિ. તે પ્રજાસત્તાક રાજ્યોની સમિતિ [Democratic Convention] માં દાખલ થયો અને તેમણે વાંધો લીધો તો પણ અનુપમ ધૈર્યપૂર્વક તેણે પોતાને તેમના ઉમેદવાર તરીક મંજુર કર્યો. પોતાના "ટાઇમ્સ" પત્ર સિવાય ચિકાગોનાં સમસ્ત પત્રો તેના ચુંટણીની સામે થયા હતા; પરંતુ

* આ પક્ષીના સંબંધમાં એવી દંતકથા છે કે તે બળી ભસ્મ થયા પછી પણ પાછું પોતાની ભસ્મમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે.

જાણ્યું કે છે તે તેમનામાં ન્યૂનતાજ આવી છે.

ઇચ્છાશક્તિને કેળવી શકાય છે અને ઇચ્છાશક્તિ સેવી વિશેષ કરવાથી આપણો સ્વભાવ બની જાય છે; એટલા માટે સમજણ અને આદર્શોની કલ્પનાપૂર્વક દૃઢ ઇચ્છા કરતાં શીખો અને સુકાં પાંદડાં વાયુથી આમતેમ ખસડાયા કરે છે તેની પેઠે તમારા જીવનને બાહ્ય સંયોગોવડે એમતેમ ખસડાયા કરવું અટકાવો.

માણસોમાં બુદ્ધિનો કે શક્તિનો અભાવ નથી, પરંતુ ઇરાદાનો અને પરિશ્રમ કરવાની ઇચ્છાનોજ અભાવ છે.

દૃઢ જ્ઞાનપિપાસાએજ એક રકારિયા ભરવાડના છોકરા એબ લીંકનને મજૂરી અને નિરાશાના વચ્ચે પોતાના કાર્યમાં ટકાવી રાખ્યો હતો. તે વાચતાં શીખવાને માટે નિત્ય એકેક ઉપરાંત પંદર સાત માઈલ ચાલીને જતો હતો. નિશાળમાં તો તેને માત્ર વાચતાંજ શીખવવામાં આવ્યું હતું, પણ પોતાની જ્ઞાનપિપાસાને તૃપ્ત કરવાને માટે તેણે મજૂરીની કાંઈપણ દરકાર રાખી નહિ. તેને કોઈપણ વિઘ્ન તેના હેતુથી ચ્યુત કરી શક્યું નહિ. પરિણામે જ્યારે તેને એક નાનું સરખું મફત-પુસ્તકાલય પ્રાપ્ત થયું ત્યારે તે પોતાને શ્રીમંત માનવા લાગ્યો અને તેનો રાત્રિ આખા કલાકોના કલાકો સુધી અમૂલ્ય ગ્રંથોમાંથી ઉત્તમોત્તમ જ્ઞાનામૃતનું પાન કરવા લાગ્યો. આ વખતે તેના ઝૂંપડીમાં રોટલા અને પાણીનું જે સાદું ભોજન તેની વાટ જોયા કરતું હતું તેનું પણ તેને ભાન રહેતું નહિ. કોઈપણ વસ્તુ તેને અભ્યાસદ્વારા જ્ઞાન વધારવાનો પ્રયત્ન કરતાં અટકાવી શકી નહતી. તેને બસ એમજ લાગતું હતું કે જો મનુષ્યને પુસ્તકો મેળવવાની અને વ્યાખ્યાનો સાંભળવાની તક મળે તો પછી તેને બીજી કોઈપણ વસ્તુની આવશ્યકતા રહેતી નથી.

તેનાથી દશગણું બુદ્ધિબળ ધરાવનારા માણસ કરતાં પણ વિશેષ કાર્ય કરે છે. એલેક્ઝાન્ડર મહાન્ ભાવાશાસ્ત્રીએ, સિંહ જેમ ગાધાઓને હરાવી નાખે છે તેમ, એક પછી એક સો ભાષાઓપર સંપૂર્ણ કાબુ મેળવ્યો હતો.

માણસના જીવન સાફલ્યમાં અને તેના સુખમાં પણ ઇચ્છાશક્તિ કેવો મહાન્ ભાગ ભજવે છે તે તરુણ પુરુષોને શબ્દદ્વારા દર્શાવવું સર્વથા અશક્ય છે. ઇચ્છાશક્તિ કેવા મહાન્ કાર્યો કરી શકે છે તે વર્ણવી શકાય તેમ નથી. જે માણસ દૃઢ ઇચ્છા ધારણ કરી શકતો હોય તેને માટે ભાગ્યેજ કોઈ કાર્ય અશક્ય હોય છે.

જે તરુણ સ્ત્રીને એકાએક ભાન થાય છે કે તેનો દેખાવ સાદો અને અનાકર્ષક છે, તેના સંબંધમાં આપણે તે વાત ખોટી પડેલી ઘણીવાર જોઈએ છીએ' એવી સ્ત્રી પોતાની પ્રચંડ ઇચ્છાશક્તિ અને અવિશ્રાન્ત ઉદ્યમથી અપ્રસિદ્ધાવસ્થા અને સાધારણતામાંથી મુક્ત થવાનો નિશ્ચય કરીને પોતાની બાહ્ય ખામીઓનો બદલો વાળી નાખે છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ એવી સ્ત્રી પ્રસિદ્ધિ અને મહત્તા પ્રાપ્ત કરે છે કે જે મહત્તા માત્ર શારીરિક સૌંદર્યવડે તેને કદિ પણ પ્રાપ્ત થઈ શકત નહિ. આવ[illegible] ઘણી સ્ત્રીઓ [illegible] અથવા ચહેરાનું સૌન્દર્ય નહિ હોતાં [illegible] પણ તે તેના [illegible] અને [illegible] કેટલા બધા [illegible] શારીરિક [illegible] અથવા માનસિક ખામીથી ખિન્ન [illegible] કરીને [illegible] સ્થિતિમાંથી [illegible] પોતાને ઉચ્ચ સ્થાનપર [illegible]

* [illegible] એવા [illegible] ખરું છે કે જેમણે [illegible] કરીને અપમાન, નરીમાઈ અને દુર્ભાગ્યમાંથી [illegible] મુક્ત કરી છે તેઓ અમને હલકા ગણે છે;

વિજેતા મેસિડોનિયન બોલ્યો: "દૂર થા! જે માણસ પ્રયત્ન કરે છે તેને માટે કોઈપણ કાર્ય અશક્ય નથી."

જે માણસોએ પોતાના જીવનની શરૂઆત મોટી આશાઓ સાથે કરી હતી, પરંતુ પાછળથી જેઓ નિષ્ફળ થયા હતા તેમની નિષ્ફળતાનું કારણ સંક્ષેપમાં જણાવવાનું જો મને કોઈ કહે તો હું જરાપણ વિચાર કર્યા વિના કહી દઉં કે 'તેમનામાં પ્રયત્નશક્તિનો અભાવ હતો. તેઓ પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરી શકતા નહતા.' પ્રયત્ન વિનાનો માણસ કેવો છે? તે વરાળ વિનાના એન્જીન જેવો છે; તે જીવનું ખોખું જ છે, તે હમેશાં આમથી તેમ અથડાયા કરે છે અને [illegible] માણસોની [illegible] છે. પ્રતિજ્ઞાશક્તિ તમામ પુરુષની શક્તિઓની [illegible] છે. માણસે [illegible] પ્રતિજ્ઞા ધારણ કરીને હાથ ધરેલા કાર્યને અત્યંત [illegible] રીતે વળગી રહેવું જોઈએ [illegible] તેનું જીવન [illegible]. [illegible] સ્વાર્થી અને [illegible] અસંખ્ય [illegible] આ [illegible] જેમની દરેક [illegible] માર્ગી [illegible] હોય છે [illegible] તો તે [illegible] વિનાના અને [illegible] કરવાની [illegible] દૃઢ નિશ્ચય એજ માથામાં નાખું [illegible] છે. [illegible] વિનાનો એકલીજ [illegible] કરે છે જ્યારે [illegible] ઉત્પન્ન કરે [illegible] નથી.

[illegible] આપવાની [illegible] આપે [illegible]

" નાના મગજના માણસો જ સંકટોથી શિથિલ બની તેને તાબે થ[illegible] છે, પરંતુ મહાન મગજ ધરાવનાર માણસો તો તેમને દાબી દ[illegible] તેમનાપર સવાર થાય છે "
—વૉશિંગ્ટન ઇર્વિંગ

ઇ. સ. ૧૮૦૬માં એક દિવસ, બારવર્ષના એક છોકરાએ સ[illegible] [illegible] એક [illegible] ને કહ્યું " મારી પાસે રમવા [illegible] છે અને તેમને હું સ્ટેટન દ્વિપમાં વર્ષ જવા માગું છું. જો તમે [illegible] સાથે ત્યાં [illegible] ગિરિન પારશો [illegible] એક ધોટો [illegible] અને જો હું [illegible] તમારે થશે"

[illegible]

મળ્યો: "હા, સારું નક્કી થઈ ગયું છે; કૉર્નેલિયસ વૅન્ડરબિલ્ટ નામના માણસને કૉન્ટ્રૅક્ટ આપવામાં આવ્યો છે!" જાણે વજ્રપાત થયો હોય તેમ વૅન્ડરબિલ્ટને આશ્ચર્યચકિત થયેલો જોઈ તે અમલદાર બોલ્યો: "શું? તે માણસ તમે પોતેજ કે?" તેણે જવાબ આપ્યો: "હા જી, મારૂંજ નામ કૉર્નેલિયસ વૅન્ડરબિલ્ટ છે." તે અમલદારે પૂછ્યું: "ઠીક, પણ, કૉન્ટ્રૅક્ટ ખાસ તમનેજ શામાટે આપવામાં આવ્યો છે તે તમે જાણો છો કે?" તેણે કહ્યું: "ના." અમલદારે કહ્યું: "કારણકે અમે તે કામને મંજુરી રીતે પાર પડેલું જોવા ઈચ્છીએ છીએ; અને અમને ખાત્રી છે કે તમેજ તે કરી શકશો." આ પ્રમાણે ચારિત્ર્યજ સામા માણસમાં શ્રદ્ધા ઉત્પન્ન કરે છે.

ઈ. સ. ૧૮૧૮ માં ન્યુયૉર્ક ગોદીના સોથી સરસ બે ત્રણ વહાણોનો તે માલિક હતો અને તેની પાસે [illegible] હજાર ડૉલરની મૂડી હતી. સઢથી ચાલતાં આ વહાણોને આગબોટો અલ્પ સમયમાં પાછાં પાડી દેશે એમ લાગવાથી તે પોતાની આ મહોટી કમાણી વાળો સુંદર ધંધો છોડી દઈને [illegible] ગિબન [illegible] પગારે એક આગબોટનો કપ્તાન બન્યો. બાર [illegible] પર્યંત તેણે ન્યુયૉર્ક નગર અને ન્યુજર્સીના ન્યુબ્રન્સ્વિક નગર વચ્ચે મુસાફરી કરનાર [illegible] નોકરી કરી. ઈ. સ. ૧૮૨૯ માં તેણે એક આગબોટ [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] હતી કે તે [illegible] [illegible] પડેલા અને [illegible] [illegible] પણ નહી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તમામ નમિાનું [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] મૂકી.

અલ્પ સમયમાંજ [illegible] [illegible] [illegible] માલિક [illegible]. આ [illegible] [illegible] આગગાડીના [illegible] [illegible] પણ લાગ્યો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કૉર્નેલિયસ આખા અમેરિકામાં

પણ હું અમદાવાદમાં પહેલો બેઠાણી અને તો એમજ માન્યું કે [illegible] સહિત [illegible] અત્યારે ખૂબ છું અને કરોડો લોકો [illegible] માટે મારા તરફ [illegible] નજરે જોઈ રહ્યા છે । મારા મિત્રો બોલી ઉઠયા: " આપનું વ્યાખ્યાન સાંભળ્યું પણ સાંભળવાનું તો કાંઈ કહેવું નહિ. " તે દિવસથી લોકો તેને " મૂંગા વક્તા " એ ઉપનામથી [illegible] [illegible]

[illegible]

નો જુઓ; પૈનરૂ, કબ્જો, તંગી, આશ્રયદાતાનો અભાવ અને બેદરે કારાગ્રહનિવાસ એ પતિના ભાગ્યમાં સર્જાયેલાંજ હોય છે.)

જ્યારે તેને એવો પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો કે "તમારી નિરંતર નામો તમે કેવીરીતે મદદ કરો છો?" ત્યારે તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે "એક ઉપજાવવાની ખાતર; નિશ્ચય-અડગ રીતે." તે હમેશાં અવિરત પરિશ્રમ કરતો હતો. માત્ર સાતજ દિવસ સ્હાંજે સ્હાંજે કામ કરીને તેણે "રાસેલાસ" નામની સુખની શોધ વિષેની એક નાની સુંદર વાત લખી હતી અને તેના ઉપજેલા પૈસાથી તેણે પોતાની માતાની અન્ત્યેષ્ટિક્રિયા કરી હતી. જે શબ્દકોષે તેનું [illegible] મહદું તે [illegible] કરવા માટે [illegible] સહાયકની મદદ સહી [illegible] સુધી [illegible] હતી. [illegible] પ્રકટ થયો ત્યારે [illegible] નામ [illegible] અને [illegible] ત્યારે [illegible] મદદ [illegible] તેને પોતાની [illegible] અને [illegible] તેના [illegible]

[illegible]

નિસે) ઉજાનિ બેસી પડ્યો હતો. આ વાત બાળકાથી ખાત કરવી કેને તસ્દી લીધી હશે ?

ફેરિક વિલિઅમ્સનને ૧૪ વર્ષની વયે ગ્લાસગોની પાસેનાં એક મુદ્રણના કારખાનામાં મૂકવામાં આવ્યો હતો. તેણે પોતાના પહેલા અઠવાડિયાના પગારમાંથી એક લૅટિન વ્યાકરણ ખરીદ્યું અને રાત્રિના બાર વાગ્યે સુધી અભ્યાસ કર્યો. તેને પ્રાતઃકાળમાં છ વાગે કારખાનામાં હાજર થવાનું હતું; તોપણ જ્યાં સુધી તેની માતા તેને પથારીમાં સુવાડી ન દેતી ત્યાં સુધી મધ્યરાત્રિ પર્યંત મોડે મોડે અભ્યાસ કરતો. આ રીતે તેણે વર્જિલ અને હોરેસનો પૂર્ણ અભ્યાસ અને વનસ્પતિશાસ્ત્રનું પૂર્ણ અધ્યયન કર્યા ઉપરાંત બીજું પણ પુષ્કળ વાંચ્યું. [illegible] માટે તેની આતુરતા અને [illegible] [illegible] કારખાનામાં કામ કરતી વખતે પણ પોતાની [illegible] [illegible] મૂકતો અને [illegible] [illegible] આ [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

એટલો બધો રંક હતો કે એક ઓવરકોટ ખરીદવાની પણ તે ગોઠવણ કરી શક્યો નહતો. તેનીપાસે એક પેટો હતો; તેનું લીન ટેલી ઓએ જાન્યુઆરી માસમાં કાતરી લીધું અને તેને પીંજી, કાંતી, વણીને એક ઓવરકોટ તેણે તૈયાર કરી આપ્યો.

'મહાન પુરૂષોને' કદિપણ 'તક' માટે બહુ રાહ જોવી પડતી નથી; તેઓ તેમને ઉત્પન્ન કરે છે. વળી તેઓ અનુકૂળ સંયોગોની પણ રાહ જોતા નથી; પોતાની સન્મુખ જે કાંઇ હોય તેને તેઓ ગ્રહણ કરી લે છે અને તેનાપર કામ કરવા મંડી પડે છે; તેનો તેઓ ઉકેલ આણે છે અને છેવટે વિજય મેળવે છે. એકાદ ફ્રાંકલિનને માટે મોટી પ્રયોગશાળાની જરૂર પડતી નથી; તે તો એક સાધારણ પતંગવતી પણ આકાશમાંથી વિદ્યુતને નીચે આણી શકે છે. એકાદ વૉટ એક જૂની પીચકારીમાંથી "કન્ડેન્સિંગ સ્ટીમ એન્જીન" નો નમુનો બનાવી શકે છે. એકાદ ડૉ૦ બ્લેક ફકત એક પાણીનું વાસણ અને બે થર્મોમિટર લઇનેજ ગુપ્ત ઉષ્ણતા શોધી કહાડે છે. ન્યુટન સરખો કોઇ વળી પાસાવાળા કાચ, દૂરબીન અને કાગળના પૂંઠાના કકડા વડે પ્રકાશનું પૃથક્કરણ કરી રંગોનું મૂળ શોધી કહાડે છે. એકાદ હંફ્રી ડેવી રસોડાનાજ વાસણોવડે પ્રયોગ કરી શકે છે; અને એકાદ ફેરાડે ચોપડી બાંધવાનો ધંધો કરતી વખત પોતાના અવકાશના સમયમાં જૂની બાટલીઓવતી વિદ્યુતના પ્રયોગો કરી શકે છે.

વિજ્ઞાન જ્યારે પારણામાં ઝુલતું હતું ત્યારે માર્કિસ ઓફ વુર્સ્ટર નામનો લંડનના ટાવરમાં કેદ કરવામાં આવેલો એક અંગ્રેજ ઉમરાવ કે જે, જગતને માટે કંઇપણ ઉપયોગી કાર્ય કરી શકે તેવી સ્થિતિમાં ન હતો છતાં પણ પોતાનો સમય વૃથા ગુમાવી દેવાનું પસંદ કરતો ન હતો. તેણે વરાળના જોરથી ઉંચાનીચા થતા ગરમ પાણીના વાસણના ઢાંકણાપરથી સંખ્યાબંધ અવલોકન કર્યાં અને તે

હતો. તેણે સ્પીકર* તરીકે શુલર કોલ્ફૅક્સને જણુવાર પ્રતિજ્ઞા લેવડાવી હતી. પાછળથી પ્રેસિડેન્ટ પદને પામેલા ગ્રાન્ટને, વૉલન્ટીઅરોની ગેર પલટણના સેનાપતિ તરીકે નીમવાની તેણેજ ભલામણ કરી હતી. ગ્રાન્ટ જ્યારે પ્રેસિડેન્ટ થયો ત્યારે તેણે તેને સેક્રેટરી ઑફ સ્ટેટની જગા પર નિયુક્ત કર્યો અને પાછળથી તેને ફ્રાન્સમાં એલચી તરીકે મોકલ્યો. [illegible]ન્સનની સત્તા દરમ્યાન જ્યારે લગભગ [illegible] વિદેશી ગવર્મેન્ટ-એલચીઓ [illegible]ને પલાયન કરી ગયા [illegible] ત્યારે પણ વૉશબર્ન પોતાના સ્થાને [illegible] હતો. ગોળાઓ તેના [illegible] નિકટમાં જ [illegible] અને તેની અન્નપાન પણ [illegible] પણ-પૅરિસ [illegible]

[illegible]

[illegible]

પર ફરી આવ્યા પછી હું મારા કાતરિયામાં પ્રવેશ કરતો અને આનંદપૂર્વક ત્રણ સહરજનનું ભોજન કરીને કામપર બેસી જતો. હું લખતો અને લખવામાં મને સુખ મળતું. શિયાળામાં મને લાકડીની સગવડ મળતી નહિ. લાકડાં ઘણાં મોંઘાં. [illegible] માત્ર નહેરવાગે દિવસેજ હું લાકડાં ખરીદતો. મારી પાસે ત્ર[illegible] આપીને [illegible] એક માણુસ્તી અને થોડીક બીડીઓ હતી. ત્ર[illegible] નુની [illegible] એતો જરા વિચાર તો કરો ! એ [illegible] હું [illegible] વાત કરતો.

[illegible]

મકાનોમાં સર્વ જગ્યા સકાય." ત્યારે પાર્લામેન્ટના એક સભ્યે પૂછ્યું કે "દિવેટ વિના દીપક શી રીતે થઈ શકે, તેનો કોઇ ખુલાસો કરશે?" મહાન વૈજ્ઞાનિક હંફ્રી ડેવીએ પણ ઉપહાસ કરીને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો કે "શું તમે સેંટ પૉલના ઘુમ્મજને ગૅસમાપક યંત્ર બનાવવા માગો છો?" સર વૉલ્ટર સ્કૉટે પણ લંડનને "ધુમાડા" (ગૅસ) થી પ્રકાશિત કરવાની આ કલ્પનાને હસી કાઢી હતી; પરંતુ અલ્પ સમયમાં તેણે પોતે જ પોતાના એબાટ્સફર્ડના મકાનમાં તેનો ઉપયોગ કર્યો હતો અને વૈજ્ઞાનિક ડેવીએ એ જ ગૅસ પરે પ્રયોગ કરીને પોતાની એક મહાનમાં મહાન્ શોધ પ્રાપ્ત કરી હતી—અર્થાત્ તેણે "સેફ્ટી લૅમ્પ" નો શોધ કરી હતી.

મહાન્ ચિત્રકાર રિંક્રિવન [illegible] ના મેળવવાને માટે જ્યારે નમ્રના અને ટાઉ-નેમ અત્યારના [illegible] ના પિતાના [illegible] ચીતરી [illegible], [illegible] સ્થાન [illegible] અ[illegible] અર્પણ થ[illegible] .

આમ બીજી ઘણી રીતે તે એક અદ્ભુત માણસ હતો. પોતાના કુટુંબને બોજારૂપ થવાને બદલે આવો અસામાન્ય પુરુષાર્થ કરીને તે તેની ઉન્નતિમાં સૌથી વિશેષ સહાય કરી શકતો હતો.

આર્થર કેવાનાઘ એમ. પી. હાથ અથવા પગ વિના જન્મ્યો હતો, છતાં એમ કહેવાય છે કે તે ઘણી સારી રીતે બંદૂક ચલાવી શકતો; માછલાં પકડવામાં અને નૌકા ચલાવવામાં તે પ્રવીણ હતો; અને આયર્લાંડના ઉત્તમોત્તમ ઘોડેસ્વારો પૈકી તે એક હતો; વક્તૃત્વશક્તિમાં તે પારંગત હતો; અને પાર્લામેન્ટનો તે એક સમર્થ સભ્ય હતો. તે પોતાના એક ઠુંઠા હાથવતી કાંટો પકડીને ખાતો અને દાંતમાં કલમ પકડીને લખતો. અશ્વારૂઢ થઈ પોતાના મુખમાં તે ઘોડાની લગામ પકડતો અને તેના શરીરને જીનની સાથે બાંધી દેવામાં આવતું. એકવાર હિંદુસ્થાનમાં તેણે પોતાના નિર્વાહનાં સાધનો ગુમાવી દીધાં હતાં, પરંતુ તે પોતાના હમેશના ઉદ્યોગ સહિત કામ કરવા લાગ્યો અને તેણે ટપાલ લઈ જનાર તરીકે નોકરી મેળવી.

ગ્લૅડસ્ટને અંધ હેન્રી ફૉસેટને બ્રિટ્બ્રિટનના પોસ્ટ માસ્તર જનરલ તરીકે નિયુક્ત કર્યો તે લોકોને ઘણું વિચિત્ર લાગ્યું; પરંતુ પૂર્વે કદિ કોઈએ તેના જેવું સરસ કામ કર્યું નહતું.

બ્રિસ્ટલનો જૉન. બી. હેરેશૉફ જો કે પોતાની પંદર વર્ષની વયથી અંધ છે તોપણ તે જગતના સૌથી વિશેષ સુપ્રસિદ્ધ વહાણ બનાવવાના કારખાનાં પૈકી એકનો સંસ્થાપક અને પ્રમુખ છે. સમુદ્રમાં ફરતી કેટલીક સૌથી વધારે ઝડપથી ચાલનારી ટૉર્પિડો બોટ અને સ્ટીમ બોટ તથા સઢવાળી નૌકાઓ તેની દેખરેખ નીચે તૈયાર થઈ છે. અજમાયશ સેતી વખત ઘણીવાર તે પોતાની જાતે નૌકા હાંકે છે. તેનો નાનો ભાઈ નૅથેનિયલ તેને આ કામમાં ઘણી સહાય છે. વળી, તેની સહાય વિના પણ તે વહાણોના નકશા તૈયાર કરી

સગભગ ચાલીશ વર્ષ પૂર્વે ફિલાડેલ્ફિયામાં એક વિધવા ઉદાસ ચહેરે બેઠી હતી અને તેનો સ્વામી, કે જે નૌકાખાતાનો એક અમલદાર હતો તેનું મરણ થવાથી તેના નવ સંતાનોને અન્નવસ્ત્ર કેવી રીતે પુરા પાડવાં તેની ભારે ગુંચવણમાં પડી હતી. એકાએક તેને સ્મરણ થયું કે તેના પતિએ તેને એક કાગળ વિષે વાત કરી હતી તેણે તે કાગળો ઉઘાડ્યા તો તેમાંથી તેને એક પત્ર જડ્યો. જેમાં રાત્રે સમુદ્રપર વાપરવાના રંગીન પ્રકાશની નિશાનીઓ બનાવવા. માટે [illegible] સૂચનાઓ [illegible] હતી. આ સૂચનાઓ સંપૂર્ણ નહતી, પરંતુ [illegible] આણીએ [illegible] અને તેણી [illegible] અજમાયશ કે [illegible]

આખો દિવસ તેની પાસે ઝાડ કાપવાનું કામ કરાવતો. આ વખતે ઘણીવાર તેનાં સ્લીપરો (કારણકે તે એંશીસ વર્ષનો થયો ત્યાં સુધી તેને મોટાં બુટ પહેરવાને મળ્યા ન હતા) બરફથી ભરાઈ જતાં. આઠ વર્ષની વયે સાત વર્ષની [illegible] કરી એક સુતારને ત્યાં ઉમેદવાર તરીકે તે રહ્યો. આ સુતાર તેને માત્ર અન્ન વસ્ત્રજ પૂરાં પાડતો હતો. તેની આ ઉમેદવારી દરમ્યાન કેટલીકવાર તેને પોતાની પીઠપર ઓજારો મૂકીને ભિન્ન ભિન્ન સ્થળે લગભગ વીસ વીસ માઈલ સુધી જવું પડતું હતું. પોતાનો ધંધો શીખી રહ્યા પછી પણ ઘણીવાર પોતાનાં ઓજારોનો થેલો પીઠપર નાખીને [illegible] માઈલ સુધી તે ગયો હતો. એક દિવસ તેણે [illegible] [illegible] સીમય [illegible] એની [illegible] [illegible] ઘડિયાળો [illegible] કામ માટે [illegible] આ ઘડિયાળો [illegible] તે [illegible] જણાવ્યું કે " જો [illegible] રાકશે નહિ. આ [illegible] [illegible] સુધી [illegible] ઘડિયાળો બનાવવાનો [illegible] ઘડિયાળ બનાવ- [illegible] ઘડિયાળ [illegible] ઘડિયાળ [illegible] એક [illegible] એમજ લાગ્યું કે હવે [illegible] એવો વિચાર [illegible] ઘડિયાળોની [illegible] ઋતુમ [illegible], વિકાસ, [illegible] નહિ, [illegible] જાય નહિ કે વાંકા [illegible] જાય નહિ [illegible] અમલમાં [illegible] અને તે પિત્ત-

શક્યો [illegible] માત્ર બોલ્યો કે "હવે હું કાંઈ કરી શકતો નથી." [illegible] એક સંત જણાવે છે કે "જે માણસે [illegible] સહન કર્યું નથી તે માણસ દુનિયામાં જાણે જ શું?" શેક્સપિયરે [illegible] શારીરિક વેદનાની વચ્ચે પોતાના મહાનમાં મહાન કરુણરસપ્રધાન નાટકો લખ્યાં હતાં. હેન્ડલને મોતની ખબર પડી ચૂકી હતી અને તે જ્યારે વેદના અને દુઃખથી તરફડતો હતો ત્યારે તેણે પોતાના સંગીતના મહાનમાં મહાન ગ્રંથો રચ્યા હતા. તેનું નામ એક સંગીતશાસ્ત્રી તરીકે અમર થઈ ગયું છે. મોઝાર્ટ જ્યારે કરજમાં ડૂબી ગયો હતો અને ભયંકર રોગની સામે બાથ ભીડતો હતો ત્યારે તેણે પોતાના મહાન સંગીત નાટકો લખ્યા હતા અને પોતાનું સૌથી ઊંચું સંગીત નાટક "રિક્વીએમ" પણ એ સમયે જ લખ્યું હતું. બીથોવન જ્યારે અત્યંત વેદનાથી પીડાતો હતો અને લગભગ તદ્દન બહેરો બની ગયો હતો ત્યારે તેણે પોતાના મહાનમાં મહાન ગ્રંથો લખ્યા હતા.

જે વિઘ્નોએ ઘણા માણસોને હરાવી મૂક્યા હતા તેમને ડૂબી જવાને ડિમોસ્થિનિસે જેવું યુદ્ધ કર્યું હતું તેવું સખ્ત યુદ્ધ કદાચ બીજા કોઈએ કદી પણ કર્યું નહિ હશે. તેનો અવાજ એટલો બધો મંદ હતો, તે એટલો બધો અચકાતો અચકાતો બોલતો અને તેનો દમ એટલો જલદી ભરાઈ આવતો કે આરામ લેવાને થોભવા સિવાય તે ભાગ્યે જ એકાદ વાક્ય પણ પૂરું કરી શકતો. ઘણા વર્ષોના ઉપહાસ, હાંસી અને તિરસ્કારથી તેના પ્રાથમિક પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા હતા. તેનો પહેલવહેલો સફલ પ્રયત્ન તેના પાલકની વિરુદ્ધ બોલવાનો હતો. આ પાલકે તેની સાથે ઠગાઈ કરી તેના કેટલાક પૈસા હજમ કર્યા હતા, પરંતુ એણે તેની સામે ફરિયાદ માંડી તેનો કેટલોક ભાગ પાછો મેળવ્યો હતો. પોતાને મળેલા પરાજયથી તે એટલો બધો નિરાશ

શિલ્પનું કામ કરતો હતો. તેણે આ પરિસ્થિતિ જોઈ છૂટા પાડનારું એક યંત્ર શોધી કાઢવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે એક પરમ શ્રમ રીતે ઘણા માસ પર્યંત કામ કર્યું અને એક સંપૂર્ણ તથા બિન-તાણી કપાસ સાફ કરનારું યંત્ર તૈયાર કર્યું. લાંબા સમય સુધી કરેલો તેનો આ પરિશ્રમ સફળ થયો એટલામાં ગોરા તેના ઘરમાં ઘૂસી ગયા અને તે યંત્ર ચોરી ગયા. તેણે પોતાનું યંત્ર પાછું મેળવ્યું, પરંતુ તે બનાવવાની કળા ચોરાઈ ગઈ અને એની સંમતિ વિનાજ લોકોએ બીજાં યંત્રો તૈયાર કર્યાં. તેણે ન્યાયની અદાલતમાં ફરિયાદ કરી પોતાના હકનું સંરક્ષણ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ નિષ્ફળ થયો. જ્યુરીએ તેની વિરુદ્ધમાં પોતાનો ચુકાદો આપ્યો. તેણે દક્ષિણ ભાગમાં એક મોટો ઉદ્યોગ શરૂ કર્યો હતો અને તેની મિલ્કતમાં લાખો રૂપિયાનો વધારો કર્યો હતો. જે માણસોએ તેના 'પેટંટ' નો ભંગ કર્યો હતો તેમની સાથે ન્યાયાધીશો પણ તેની બુદ્ધિમત્તા અને ઉદ્યોગનું પારિતોષિક તેના હાથમાંથી ખૂંચવી લેવાને ભળી ગયા હતા. અંતે તેણે કંટાળીને આ સઘળી માથાકૂટ છોડી દીધી અને તોપ, બંદૂક વિગેરે હથિયારોની બનાવટમાં સુધારો કરવા તરફ પોતાનું લક્ષ દોર્યું. આ કાર્યમાં તેને એટલી બધી ફતેહ મળી કે તેણે પુષ્કળ દ્રવ્ય પેદા કર્યું.

રોબર્ટ કોલિયર સત્તાવીશ વર્ષની વયે અમેરિકામાં આવ્યો; નવ વર્ષ પર્યંત તેણે પેન્સિલ્વેનિયામાં લુહાર તરીકે કામ કર્યું અને ત્યાર પછી ઉપદેશક બનીને આખા દેશમાં પ્રસિદ્ધ થયો.

એક સૂક્ષ્મદૃષ્ટિનો અવલોકન કરનાર, ચીના લોકોના સંબંધમાં જણાવે છે કેઃ—" તેઓ અપરિચિત ભૂમિમાં પગ મૂકે છે કે તરતજ કામ કરવા મંડી જાય છે. તેઓ ગમે તેવું હલકું કિંવા ગમે તેવું કષ્ટદાયક કામ કરતા કદિ પણ પાછા હઠતા નથી. તેઓ પૈસા પેદા

પણ તેઓ ઉદ્યોગી, મિતાહારી અને શાંત હોય છે. તેઓ મોહક વચન પાળે છે, પોતાનું દેવું ભરે છે અને ઉદારતાપૂર્વક ઉધાર આપી શકે છે. ચીના ચોરીની નિંદા કરવાનો અને પરદેશી લોકોના સંસર્ગથી જેમની નીતિ રીતિ સુધરી નથી એવા, પીડાએક અંદર વસતા હરામખોરો ઉપરથી આખી પ્રજા વિષે અભિપ્રાય બાંધી દેવાનો જે સાધારણ રિવાજ પડી ગયો છે તે ઠીક નથી.

કોલંબસને મૂર્ખ ગણીને અનેક દરબારોમાંથી હડધૂત કરવામાં આવ્યો, છતાં પણ તેણે શાંતશીલ, અને ઉપહાસ કરતી દુનિયાની સામે પોતાનો મત આગ્રહ રાખ્યો હતો. અનેક રાજાઓએ અને રાણીઓએ તેનો તિરસ્કાર કર્યો, પરંતુ તેના હૃદયમાં જે ઉદ્દેશ અંકિત થઇ બેઠો હતો તેમાંથી તે રજમાત્ર પણ ખસ્યો નહતો. "નવી દુનિયા" આ શબ્દો તેના હૃદયપર અંકિત થયા હતા; અને તેને માટે કીર્તિ, આત્મવિશ્વાસ, સુખ, દરજ્જો અને જરૂર પડે તો પ્રાણ-જીવન સુદ્ધાં અર્પણ કરવાનો તેણે નિશ્ચય કર્યો હતો. ધમકીઓ, ઉપહાસ, અત્યાચાર, તોફાન, ગાભરાવનારા વહાણો અને ખલાસીઓનું બંડ—એ સઘળા તેના દૃઢ ઉદ્દેશને ડગાવી શક્યાં નહતાં.

એક નિશ્ચયવાન મનુષ્યને સફળતા પ્રાપ્ત કરતા તમે અટકાવી શકશો નહિ. તેને ગોથા ખવરાવવાને માટે તેના માર્ગમાં વિઘ્નો નાંખશો તો એ વિઘ્નોને તે પોતાના પગથિયા બનાવશે અને એના દ્વારા ઉંચે ચઢીને મહત્તા પ્રાપ્ત કરશે; તેના પૈસા લઇ લેશો તો તે પોતાની ગરીબાઇને પોતાને આગળ ધસાવનારી એક બનાવશે; જો તેને અંધ બનાવી દેશો તો તે "વેવર્લિ નોવેલ્સ" લખશે; તેને કારાગૃહમાં બંધ કરશો તો તે અમર "પિલ્ગ્રિમ્સ પ્રોગ્રેસ" કે "ગીતારહસ્ય" રચશે; અને અમેરિકાના જંગલમાં લાકડાના ઝુંપડામાં ભૂખે મરતો તે થોડાંજ વર્ષમાં તમને પાટનગરમાં એક મહાન પ્રજાના પ્રમુખપદને પ્રાપ્ત થયેલો જણાશે.

આવ્યો હતો. જ્યૉર્જ વૉશિંગ્ટનપર પણ લોકોએ મહોલ્લાઓમાં હુમલો કર્યો હતો, કારણકે મહાશય જે (Jay) એ ગ્રેટબ્રિટનની સાથે જે સંધી ગોઠવી હતી તેને રદ કરવાના લોકોના પોકારને તે તાબે થતો નહતો. લોકોના આક્રમણ છતાં પણ તે દૃઢ રહ્યો અને અંતે લોકોએ તેનો મત ગ્રહણ કર્યો. ડયુક ઑફ વેલિંગ્ટનપર લોકોએ લંડનના રસ્તાઓમાં આક્રમણ કર્યું હતું અને તેની પત્ની ઘરમાં મૃત દશામાં પડેલી હતી છતાં તેના ઘરની બારીઓ ભાંગી નાખી હતી; પરંતુ તે પોતાના નિશ્ચયથી જરાપણ ડગ્યો નહિ કિંવા પોતાના ઉદ્દેશથી લેશમાત્ર પણ ખસ્યો નહિ.

વિલિયમ ફિપ્સે પોતાની તરૂણાવસ્થામાં બોસ્ટનના મહોલ્લામાં કેટલાક ખલાસીઓને એવી વાત કરતા સાંભળ્યા કે બહામા દ્વિપની આગળ સ્પેનનું એક વહાણ ડુબી ગયું છે. તે વહાણમાં પુષ્કળ દ્રવ્ય હતું. તરૂણ ફિપ્સે આ વહાણનું શોધી કાઢવાનો નિશ્ચય કર્યો. તે એકદમ બહાર પડ્યો અને ઘણું નુકશાન સહન કર્યું. અંતે તેણે એ ગુમ થયેલો ભંડાર શોધી કહાડ્યો. ત્યાર પછી તેણે એવી વાત સાંભળી કે ઘણાં વર્ષ પર પોર્ટ ડિ લા પ્લાટા આગળ એક વહાણ ડુબી ગયું હતું. તે ઇંગ્લાંડ જવા નીકળ્યો અને રાજા ચાર્લ્સને મદદ માટે પ્રાર્થના કરી. તે મદદ રાજાએ તેને રોઝ આલ્જિર્યસ નામનું વહાણ આપ્યું. ઘણા લાંબા વખત સુધી તેણે એ ડુબી ગયેલા વહાણ સંબંધે તપાસ કરી, પરંતુ સફળતા પ્રાપ્ત થઈ નહિ. તેને પોતાના વહાણની મરામત કરવા માટે ઇંગ્લાંડ પાછું જવું પડ્યું. આ સમયે બીજો જેમ્સ સિંહાસનપર હતો અને તેણે પણ ફરીને માટે નાણું ઉછીનું કરતા ચાર વર્ષ લાગ્યાં. તેના ખલાસીઓએ બંડ કર્યું અને તેને વહાણપરથી ફેંકી દેવાની ધમકી આપી, પરંતુ તેણે વહાણપરની તોપોના મુખ તેમના તરફ ફેરવી દીધાં. એક દિવસ એક ઇંડિયન, સમુદ્રમાં

શાખાઓપર - ખુરશી તરીકે પકડા - કરે છે તેનાં - પાંદડાંનાં જેવાંજ લીસાં અને સુંદર પાંદડાં-તેનાં શી રીતે રચાં છે? મારા બાલક! જે હેતુએ તેને પરિશ્રમ કરવાને ઉત્તેજિત કર્યું તેજ આનું કારણ છે. પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરવાના હેતુથી કરેલા પરિશ્રમેજ અને તેને પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરાવી આપ્યો છે. આ જ પ્રકારે ભક્તિપૂર આત્મા પ્રત્યેક પ્રતિકૂળતાની વચ્ચે થઈને સૂર્યની તરફ વળે છે અને સ્વર્ગપ્રાપ્તિને માટે પ્રયાસ કરે છે; આપણીજ ભગવાન મનુષ્યને જ્ઞાન અને દુર્ગંધ મનુષ્યને સુખ પ્રાપ્ત થાય છે."

"સમુદ્ર જ્યારે શાંત હોય છે ત્યારે તો સાધારણમાં સાધારણ માણસ પણ વહાણ હંકારી શકે છે; પરંતુ જે માણસ તેને અંકુશમાં રાખીને તેના અંતરપર લઇ જવા માગતો હોય તેણે ભરતી અને પ્રવાહો જાણવા જોઇએ. વળી શઢો કેમ ચઢાવવા; હવા જ્યારે શાંત હોય ત્યારે કેમ વર્તવું અને તોફાની હોય ત્યારે કેમ વર્તવું; વહાણ જ્યારે ઉછાળા મારે ત્યારે શું કરવું અને નમી જાય ત્યારે શું કરવું; ખડકો અને ટેકરાઓ ક્યાં ક્યાં આવે છે, જુદી જુદી જાતના પવનનું અવલંબ અને પ્રકૃતિ કેવી હોય છે; તોફાનો અને વાવાઝોડાંની શક્તિ કેવી હોય છે. વહાણ ઉછાળા ક્યારે મારે છે તથા બેસી ક્યારે જાય છે; આ સર્વ તેણે જાણવું જોઇએ અને ત્યારપછીજ તેણે એક નૌકા-પતિના નામ અને કામને છાજે એવી રીતે વહાણ હંકારવું જોઇએ."

પ્રકરણ ૫ મું—વિઘ્નોના ઉપયોગો.

"પ્રકૃતિ જ્યારે મુશ્કેલીઓ વધારે છે ત્યારે બુદ્ધિબળને પણ વધારે છે."
—ઈમર્સન.

"ઘણા માણસોની મહત્તાનું કારણ તેમને પ્રાપ્ત થયેલ મુશ્કેલીઓ હોય છે."
—સ્પર્જિયન.

"જેમ પુષ્પોને કચરી નાખવાથી તેમાંથી વિશેષ સુગંધ નીકળે છે તેમ વિઘ્નથી અધિકાધિક કલ્યાણ થાય છે.'
—ટીઅર્સ.

"ચંદનનાં વૃક્ષ જ્યારે ઉગે છે ત્યારે તે પોતાની આસપાસ સુગંધ ફેલાવતા નથી; પરંતુ જ્યારે તેમને કુહાડી–કાપી નાખવામાં આવે છે ત્યારે તે ચોતરફ પોતાની સુવાસ પ્રસારે છે."
—ગોલ્ડસ્મિથ.

"જેવી રીતે રાત્રી તારાઓને પ્રકાશ અર્પણ કરે છે તેવી રીતે સંકટ માણસને પ્રકાશ આપે છે."
—યંગ.

"કેમકે જરૂર ધારનારા વિરોધ સિવાય કશું પણ ભવિષ્યમાં સફળતા પ્રાપ્ત થતી નથી શક્તિ હમેશાં આક્રમણકારી હોય છે અને હમેશાં તેજ રાહ પ્રાપ્તિ કરે છે."
—ડ્રેમન્ડ.

"મનુષ્યને આંતરિક અને બાહ્ય વિરોધ જેમ અધિક સહન કરવા પડે છે તેમ તેનું જીવન અધિક મહત્ત્વનું અને વિશેષ ફળદાયક બને છે."
—ફ્રેડરીક ગુસનેક.

"જે મનુષ્યમાં [illegible]

ચોક્કસ નહિ. જીવનના સંબંધમાં પણ વસ્તુસ્થિતિ આવીજ છે. જે માણસને છ સાત ભારે જવાબદારીભરેલાં કાર્યોની દોરી લાગેલી હોય છે તે જેટલો ઉન્નત અને દૃઢ થાય છે તેટલો, જવાબદારી વિનાનો માણસ થતો નથી. તેને દૃઢ રાખનારી કોઇપણ વસ્તુ નહિ હોવાથી તે હમેશાં ચંચલ વૃત્તિનો રહે છે. જો તમે જગતમાં ઉન્નત થવા માગતા હો તો કાંઇપણ બંધનમાં પડો.

મહાન અંગ્રેજ વકીલ પેમ્બર્ટન લી પોતાની આત્મકથામાં પોતાને સહન કરવી પડેલી ગરીબાઇ તથા પોતાને કરવા પડેલા સખ્ત પરિશ્રમના સંબંધમાં જણાવે છે કે " એ, પાછળથી લાગુવાના પાઠને માટે સખ્ત તૈયારી હતી. આથી હું અવિશ્રાંત પરિશ્રમને વિજયનું અચૂક સાધન ગણતાં અને આર્થિક સ્વતંત્રતાને સદ્‌ગુણ અને સુખના આવશ્યક સાધન તરીકે ગણતા શીખ્યો. ઋણનું સંકટ દૂર કરવાને માટે ગમે તેવા ભોગો આપવાને આપણે તૈયાર રહેવું જોઇએ."

જ્યારે નેપોલિયનના સાથીઓ તેના હલકા કુળમાથી થયેલા જન્મ અને તેની દરિદ્રતાને માટે તેનો ઉપહાસ કરવા લાગ્યા ત્યારે તે પુસ્તકોના પરિશીલનમાં સંપૂર્ણતઃ નિમગ્ન થઇ ગયો અને થોડાજ સમયમાં, પાંડિત્યમાં તેમના કરતાં શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત કરી તેમના આદરને પાત્ર થયો. અતિ અલ્પ સમયમાજ તે વર્ગના સૌથી વિશેષ પ્રકાશમાન રત્ન તરીકે એ ગણાવા લાગ્યો.

એક મહાન ધારાશાસ્ત્રી જણાવે છે કે " જો એક તરુણ પુરુષે ઉત્તમ વકીલ થવું હોય તો તેણે એક ઋષિના જેવું જીવન ગાળવું જોઇએ અને એક ઘોડાની પેઠે કામ કરવું જોઇએ. અર્ધા ભૂખ્યા રહેવાથી એક તરુણ વકીલને જેટલો લાભ થાય છે તેટલો લાભ બીજા

સહન કરવા જોઇએ. સંકટ એ પૌરૂષ અને આત્મશ્રદ્ધાની જન્મભૂમિ છે. સંકટો એ સખ્ત શિક્ષકો હોય છે અને ભગવાન શિક્ષકો પોતાના શિષ્યોને પણ ભગવાનજ બનાવે છે. જે માણસ સુખચેનમાંજ પોતાનું જીવન વ્યતીત કરે છે અને દુઃખના કોરડા વિનાજ સ્મશાનમાં જાય છે તે પોતાનું અર્ધું જીવન નિષ્ફળ ગુમાવે છે. મુસ્કેલીઓ એ ઇશ્વરના સંદેશા છે અને જ્યારે તે આપણાપર મોકલવામાં આવે છે ત્યારે આપણે તેમને ઇશ્વરના આપણાપરના વિશ્વાસના પ્રમાણ તરીકે ગણવા જોઇએ. આપણે તેમનાવડે સર્વોત્તમ લાભ પ્રાપ્ત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઇએ."

ટૅલીરૅન્ડ જણાવે છે કે "જો તમે ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા રાખતા હો તો શત્રુઓ ઉત્પન્ન કરો."

આપણા શત્રુઓપર આપણે પ્રેમ રાખવો જોઇએ. એ એક ઉત્તમ બોધ છે, કારણકે ઘણીવાર તેઓ શત્રુના સ્વરૂપમાં આપણા મિત્રો હોય છે. મિત્રો જ્યારે આપણી મિથ્યા સ્તુતિ કરે છે ત્યારે તેઓ આપણને સત્ય વાત રોકડી પરખાવી દે છે. તેમની સખ્ત ટીકા અને તીખણ ઠપકો ઘણી વાર દર્પણની ગરજ સારે છે અને તેથી આપણને આપણું સત્ય સ્વરૂપ દૃષ્ટિગોચર થાય છે. આ કરતાં ભરેલા ડંખ અને ગોદા આપણને અધિક મહાન વિજય અને વિશેષ ઉદાત્ત પ્રયત્ન તરફ હડસેલે છે. મિત્રો આપણા દોષોપર ઢાંક પિછોડો કરે છે અને ક્વચિતજ આપણને ઠપકો આપે છે; પરંતુ શત્રુઓ જરાપણ દયા વગર આપણા સઘળા દોષોને પ્રકાશમાં ખેંચી લાવે છે. જેવી રીતે આપણે શસ્ત્રવૈદ્યની છરીથી ડરીએ છીએ તેવી રીતે આ ઘટ સ્ફોટ અને દોષ પ્રદર્શનનો આપણને ભય લાગે છે; પરંતુ તેથી વાસ્તવમાં આપણું હિતજ થાય છે. આથી આપણે ... થઇએ છીએ અને તિરસ્કાર તથા નિકૃષ્ટ દશામાંથી મુક્ત

વાર ઉન્નતિ સહન કરી શકતા નથી. જેવી રીતે શીત કટિબંધમાં ઉછરેલી પ્રજા ઉષ્ણ કટિબંધમાં જઇને શિથિલ થઇ જાય છે, તેવી રીતે તેમનો ભાગ્યોદય તેમની શક્તિમાંથી સત્તા ચૂસી લે છે. કેટલાક માણસો એવા હોય છે કે જ્યાં સુધી તેઓ પોતાની આસપાસના માણસોની દૃષ્ટિમાં પરાભૂત, પરાજિત, નાસિપાસ, અને પાદાક્રાંત થયેલા જણાતા નથી ત્યાં સુધી તેઓ કદિપણ પોતાનું સત્ય સ્વરૂપ પ્રકટ કરતા નથી. મેકટોજ તેમના સદ્ગુણોને પ્રકાશિત કરે છે અને પરાજયજના તેમના વિજયનું દ્વાર બને છે.

પરાજય હાડકાને વજ્ર સમાન બનાવે છે. પરાભવ કુમળાં હાડકાંને કઠિન બનાવે છે. પરાજય માણસોને અજેય બનાવે છે. જે મનુષ્યો અત્યારે સત્તાધારી છે અને જેમણે ગુલામના સામ્ત કાયદાને બદલે સ્વતંત્રતાનો સુમધુર કાયદો અર્પણ કર્યો છે તે બહાદુર મનુષ્યોને પરાભવેજ ઉત્પન્ન કર્યા છે.

મુશ્કેલીઓ મહાન ગુણોને પ્રકાશિત કરે છે અને મહત્તા અર્પણ કરે છે. શાન્તિની કેટલી શતાબ્દિઓએ એક ગ્રાંટ ઉત્પન્ન કર્યો હોત? યુદ્ધના ભારે બોજાએ લિંકનનું ચારિત્ર્ય પ્રકાશિત કર્યું ત્યાં સુધી ઘણાજ થોડા માણસો તેને ઓળખતા હતા. શાન્તિની એક શતાબ્દિએ કદિ પણ એક બિસ્માર્કને ઉત્પન્ન કર્યો ન હોત. જો ગુલામનું અસ્તિત્વ ન હોત તો [illegible] ફિલિપ્સ અને ગૅરિસન કદિપણ પ્રસિદ્ધ થયા ન હોત.

એક કલાવિધાયક પોતાનો પ્રવાસ કરીને તરતનોજ આવેલો હતો. તેના નવીન, એક બાળકને એવો પ્રશ્ન કર્યો કે “શું તું કદિ પણ એક મહાન ચિત્રકાર નહિ થઇ શકે?”

નાનેરાએ પ્રત્યુત્તરમાં જણાવ્યું કે “ના; તે કદિ પણ નહિ થઇ શકે.”

ઝોડું સહન કરવું પડતું હોવાથી તેનાં મૂળિયાં પ્રત્યેક દિશામાં ફેલાય છે અને ખડકોને પકડીને ભૂમિમાં ઉંડાં ઉતરી જાય છે. પ્રત્યેક મૂળિયું જાણે પ્રકૃતિ સાથેના સખ્ત યુદ્ધની આગાહી કરીનેજ તે વિકાસ પામતા પ્રચંડ વૃક્ષને દૃઢ કરવાને માટે જીવતોડ મહેનત કરતું હોય એમ લાગે છે. કેટલીકવાર તો તેનો બાહ્યવિકાસ વર્ષોનાં વર્ષો સુધી અટકેલો જણાય છે, પરંતુ તે સઘળો વખત તે પોતાના થડને અધિક મજબૂત કરવાને માટે એ મોટા ખડકમાં પોતાના મૂળિયાંને ઠસાવવામાં પોતાની શક્તિનો વ્યય કરતું હોય છે. ત્યાર પછી તે સાભિમાન પોતાનું મસ્તક પુનઃ ઉંચું કરે છે અને વાવાઝોડાંની સામે થાય છે. તેની વિશાળ શાખાઓની સાથે ઘણીજ જંગલી રીતે રમત રમતા પવનના સપાટાઓ તેને પરાસ્ત કરી શકતા નથી; પરંતુ તેઓ માત્ર તેના ગર્ભથી લઈને છાલ પર્યંતના પ્રત્યેક સૂક્ષ્મતમ તંતુને દૃઢ કરવાનુંજ કામ કરે છે.

જે બીજને ધીચ જંગલમાં વાવવામાં આવે છે તે દુર્બળ અને અશક્ત છોડજ ઉત્પન્ન કરે છે. તેના પડોશીઓ તેનું સંરક્ષણ કરતા હોવાથી તેને આધારને માટે પોતાનાં મૂળિયાં દૂર દૂર સુધી ફેલાવવાની આવશ્યકતા જણાતી નથી.

બે સમાન છોકરાઓ લો. તેમાંના એકને શહેરના ઉતાવળીઆ શિક્ષણ અને સંસ્કૃતિનો જેને સ્પર્શ પણ થયો ન હોય એવા દૂરના પ્રદેશમાં મૂકો; તેને માત્ર સામાન્ય શાળા કે રવિવારની શાળા અને થોડાંક પુસ્તકોનો લાભ લેવા દો; દ્રવ્ય અને તેનો પ્રત્યેક પ્રકારનો આધાર તેની પાસેથી લઈ લો. હવે જો તેનામાં ખરૂં સત્વ હશે તો તે ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરશે. જીતાયેલું પ્રત્યેક વિઘ્ન બીજા નવા યુદ્ધને માટે તેને બળ આપશે. નવા યુદ્ધમાં તે પડશે તો પાછો પૂર્વના કરતાં અધિક દૃઢ નિશ્ચય સહિત તે ઉભો થશે. રબરના દડાની પેઠે

તમને જેવો હોય છે તેનાથી ભિન્નજ સામગ્રી મનુષ્ય જુએ, ભોગ-વતા આવે છે. જો તમને એમ લાગે કે ઉક્ત બન્ને વાક્યોમાં કંઈ પણ ફરક નથી તો એ બન્નેને સમુદ્રમાં થતી તોફાનના સમયમાં અજમાવી જોવાથી તેઓ વચ્ચેનો ભેદ અગત્યનો અને સ્પષ્ટ રીતે તમને જણાઈ રહેશે.

જ્યારે ઈશ્વર એક માણસને શિક્ષણ આપવા માગે છે ત્યારે તે એને સર્વ સાધનોથી ભરપૂર પાઠશાળામાં મોકલતો નથી, પણ તંગીની પાઠશાળામાં મોકલે છે. સંકટ અને દારિદ્ર્ય વચ્ચેથી લૂથરને ગમ્યાગમન કરવું પડ્યું. અને રીતે માનવજાતિની દુનિયામાં કેટલું પ્રચંડ કાર્ય રહેલું છે તે હજી આપણે બરાબર જાણ્યું નથી. જ્યાં સુધી આપણે [illegible] અને આત્મશ્રદ્ધાના અનુભવમાં નથી ત્યાં સુધી આત્માને આપણા હૃદયમાં રહેલા ઈશ્વરની પ્રતીતિ થતી નથી. [illegible] કારાગૃહમાં પડેલો હતો; જૉન હસનને [illegible] [illegible] ભાગે સળગાવવામાં આવ્યો હતો; [illegible] [illegible] કારાગૃહમાં [illegible] હતો; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] બે નાના છોકરાઓને [illegible] [illegible] [illegible] હતો; [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] એક નીતિના [illegible] [illegible] પામ્યો હતો. [illegible] માણસોને [illegible] [illegible] કેટલું [illegible] નિરર્થક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તેમને હાથે કેવું [illegible] [illegible] છે.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતો [illegible] [illegible] [illegible] " [illegible] [illegible] ન હોત તો આજે [illegible] [illegible] " [illegible] [illegible] " [illegible] " તો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કે [illegible] કે તે [illegible]

લીઓને જીતવાથી આપણને જેટલો હિતકારક વ્યાયામ મળે છે તેટલો બીજા કશાથી મળતો નથી.

એમ કહેવાય છે કે જો ડૅંટેને નિરાશા મળી ન હોત તો ફ્લોરેંસનો લોર્ડ મેયર કોઈ બીજો જ શ્રીમંત થયો હોત; દશ શતાબ્દિઓ સુધી લોકો સંગીત વિનાના રહ્યા હોત; અને બીજી દશ શતાબ્દિઓ–કે તેથી પણ વધારે વખત–સુધી લોકોને તેનું "ડિવાઇના કોમેડિયા" સાંભળવા મળ્યું નહોત.

મૅડ્રિડના કારાગૃહમાં સર્વાન્ટિસે "ડૉન ક્વિક્ઝોટ" લખ્યું હતું. તે એટલો બધો ગરીબ હતો કે પોતાના લખાણના છેવટના ભાગમાં કાગળ સુદ્ધાં પણ તેને મળતા ન હતા અને તેથી તેને ચામડાના ટુકડાપર લખવાની ફરજ પડી હતી. એક શ્રીમંત સ્પૅનિયાર્ડને કોઈએ કહ્યું કે આ વિદ્વાનને સહાય કરો તો ઠીક. ત્યારે તેણે જવાબ આપ્યો કે, "તેની તંગી ઈશ્વર દૂર નહિ કરાવે તોજ સારું; કારણકે તેની ગરીબાઈજ જગતને શ્રીમંત બનાવે છે."

પ્રતિકૂળ સંયોગોમાં વિજય પ્રાપ્ત કરવાને માટે કરેલું સતત દૃઢ–અવ્યાહત લડાઈ–એ જ સર્વ મહાન કાર્યોની કિમ્મત છે.

એક મહાન સંગીતશાસ્ત્રીએ જણાવ્યું: "તે બાઈ સારીરીતે ગાય છે, પરંતુ તેનામાં કાંઈક ખામી છે અને તે ખામી તેની સર્વ ઉત્તમતાને ઢાંકી દેછે. જો હું કુંવારો હોત તો હું તેના હાથની માગણી કરત; હું તેની સાથે લગ્ન કરત; હું તેને દુઃખ દેત; અને આથી તે . માસમાંજ આખા યુરોપમાં ગાયનવિદ્યામાં પહેલે નંબરે આવત."

બીથોવને રોઝાનના સંબંધમાં બોલતાં જણાવ્યું હતું કે "તેનામાં એક ઉત્તમ સંગીતશાસ્ત્રી બનવાનું સામર્થ્ય છે; પરંતુ
વસ્થામાં તેને ખૂબ ધક્કા મારવામાં આવ્યા હોત તોજ તે
તે એક શ્રેષ્ઠ સંગીતશાસ્ત્રી બન્યો હોત; લાડવિલાસમાં ઉછ-

ગુમાવી દીધેલા દ્રવ્યને માટે શોક અને સંતાપ કરશો નહિ. જ્યાં સુધી દ્રવ્ય તમારા દેહમાં ઉગેલું હોય છે ત્યાં સુધી ઈશ્વર પણ તમારૂં પરમ કલ્યાણ સાધી શકતો નથી. તમારે દ્રવ્યરૂપી [illegible] ફેંકી દઇને તમારા પોતાના પગપર ઉભા રહેવું જોઇએ અને ઘણા વખતથી શિથિલ દશામાં પડી રહેલ [illegible] સ્નાયુઓને મજબુત કરવા જોઇએ. ઇશ્વરે તમારામાં મેલના થર ચઢી ગયેલો એક હીરો મૂક્યો છે; અને ગરીબાઇના સખ્ત પ્રહારોથીજ તે મેલ દૂર થઇ તેને ઓપ ચડશે.

આપણા જીવનનું [illegible] અને તેને [illegible] કરવાને [illegible] જોવામાં [illegible] જાણે છે [illegible] અને [illegible] આક્રમણ [illegible] જેટલી આવશ્યક છે [illegible] છે. [illegible] નુવા અને [illegible] દ્વિતીય [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] તથા [illegible] [illegible] અને [illegible] પડે છે.

[illegible] ગુમાવી [illegible] નથી [illegible]

આવી પડવાથી અનેક જડ જણાતાં જીવનને "ચૈતન્ય અને ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત થએલી કોણે નથી જોઇ?

ઘણા વ્યાપારીઓ જ્યારે કોઇ સંકટથી પોતાની એકેએક પાઇ ગુમાવી દે છે અને કોઇ વ્યાધિથી પોતાની મોંઘામાં મોંઘી વસ્તુ ખોઇ બેસે છે; ત્યારેજ તેઓ પૌરુષ પ્રાપ્ત કરવા માટે પરાક્રમના પ્રયત્ન કરે છે અને પોતાના મહાનમાં મહાન્ સદ્ગુણોનો વિકાસ કરે છે.

જ્યાંસુધી સંકટરૂપી સુરંગ આપણા જીવનને ખળભળાવી મૂકતી નથી અને મુશ્કેલીઓ તથા વિઘ્નો તેમાં પ્રહાર કરીને સુંદરતા તથા ઉચ્ચતા લાવતાં નથી ત્યાંસુધી ઘણીવાર આપણે આપણા જીવનરૂપી પાષાણમાં દેવતુંપોરૂપની મૂર્તિનું-દર્શન કરી શકતા નથી.

ઘણા માણસો પાયમાલ થવાથીજ સાચો ઉદ્ધાર પામ્યા છે. જે વીજળીએ તેમની પ્રિયમા પ્રિય આશાઓનો નાશ કર્યો હતો તેણેજ તેમના તિમિરમય જીવનમા એક નવીન પ્રકાશ ફેલાવ્યો હતો અને તેમને માટે એવા દશ્યો ખુલ્લા કર્યા હતા કે જેમનું તેમણે પૂર્વે કદિ પણ દર્શન કર્યું ન હતું.

તેમની પ્રિયમા પ્રિય આશાનો નાશ થયો હતો, પરંતુ તેને બદલે જે ધૈર્ય, સહનશક્તિ અને ઉત્સાહ, પહેલા તેમને સ્વપ્નમાં પણ જણાયાં ન હતા તે તેમને પ્રાપ્ત થયાં હતા.

એડમંડ બર્ક જણાવે છે કે: "ઇશ્વર આપણાપર અનંત પ્રેમ રાખે છે અને આપણે માટે હિતકારક વસ્તુ કઇ છે તે આપણા કરતાં પણ તે વધારે સારી રીતે જાણે છે; અને તેથીજ તેણે સંકટરૂપી કઠોર શિક્ષક આપણાપર મૂક્યો છે. જે માણસ આપણી સામે યુદ્ધ કરે છે તે આપણા અંગને મજબૂત કરે છે તથા આપણી બુદ્ધિને તીવ્ર બનાવે છે; અને આ પ્રમાણે આપણો વિરોધીજ આપણો ખરો

દાખલ થયા છે તેઓજ હમેશાં સૌથી મહાન પુરૂષો ગણાયા.

એમ કહેવાય છે કે ઝુંપડીઓમાંથી જ્યારે દશ હજાર બુદ્ધિવાન, પ્રતિભાશાળી અને સદ્‌ગુણી માણસો બહાર પડે છે ત્યારે મહાલયોમાંથી તે પ્રકારનો માત્ર એકજ માણસ બહાર પડે છે.

ઓપી પોતાની તરૂણાવસ્થામાં લાકડા વહેરીને પોતાનો નિર્વાહ કરતો હતો, પરંતુ પાછળથી તે રાજવિદ્યાલય (Royal Academy) માં અધ્યાપક થયો હતો. તેની વય માત્ર દશ વર્ષની હતી ત્યારે તેણે એક દાગવાળા પાટિયાપર એક સુંદર ચિત્ર આલેખીને પોતાનું પાણી બતાવી આપ્યું હતું. ઍન્ટોનિયો કૅનોવા એક મજુરનો પુત્ર હતો. થૉર્વૉલ્ડસનના માતપિતા ગરીબ હતા, પરંતુ તેઓ બીજા સેંકડો માણસોની પેઠે પોતાના હાથમાં જે કામ આવતું તે જાતમહેનતથી કરતા અને તેને સારી રીતે પાર [illegible] જેવી રીતે આર્કરાઇટ હજામની સ્થિતિમાંથી [illegible] થયો હતો, [illegible] સ્થિતિમાંથી [illegible] હતો [illegible] થયો હતો [illegible] તેવીજ રીતે [illegible] માણસો પ્રથમ પંક્તિના હૂકમ, કેનાલ, મોચી વગેરે બનીને પણ એવી શક્તિ અને તકોને પ્રાપ્ત કરે છે કે જેથી તેઓ મહાન શોધક, લેખક, રાજદ્વારી અને સેનાપતિ થવાને પણ સમર્થ થાય છે.

[illegible] નિરુત્સાહ બનાવી [illegible] મોટી આપત્તિ [illegible] કરવાની જરૂર પડી [illegible] આપણને [illegible] અને આગળ ઉદ્યોગી બનાવે છે.

રસ્તા સુવાડે છે તેનું કારણ તમે જાણો છો?" તે માણસે જવાબ આપ્યો "ના." પેસને જણાવ્યું કે "આપણે ઉચે જોઇએ એટલા માટે તે આપણને ચત્તા સુવાડે છે." તે મિત્ર બોલ્યોઃ "હું મારી દિલગીરી પ્રદર્શિત કરવાને આવ્યો નથી, પરંતુ આપની સાથે આનન્દ લુટવાને આવ્યો છું; કારણકે આ કંઇ વિલાપ કરવાનો સમય નથી." ડૉ. પેસન બોલ્યોઃ "આ વાત સાંભળીને મને આનન્દ થયો. લોકો ઘણી વાર મને આ પ્રમાણે કહેતા નથી. વાસ્તવમાં હમણાં મને વિલાપની કાંઇપણ આવશ્યકતા નથી અને તે છતાં પણ પ્રત્યેક માણસ મારી ખબર લેવા આવીને વિલાપજ કર્યા કરે છે. ઉલટું હું જ્યારે સાજો અને ઉત્તમ દશામાં હતો તથા એક ફ્લેટફૉર્મ ઉપદેશક હતો અને મને વિલાપની ખરેખરી અવશ્યકતા હતી ત્યારે લોકો મારી મિથ્યા સ્તુતિ કરતા હતા અને મને અભિનંદન આપતા હતા."

જર્મનીના એક ઉમરાવે પોતાના કિલ્લાના એક મિનારાથી બીજા મિનારા સુધી તાર ફેલાવીને એક પ્રચંડ વાજિંત્ર બનાવવા માંડ્યુ. જ્યારે તેણે પોતાનું વાજિંત્ર સંપૂર્ણ બનાવ્યું ત્યારે તે વાગવાને બદલે મૂંગુંજ રહ્યું, પરંતુ જ્યારે વાયુની લહરી ફૂંકાવા લાગી ત્યારે તે વાજિંત્રમાંથી, [illegible] વાજિંત્રમાંથી નીકળવા ધ્વનિના સરખો મંદ સુર નીકળવા લાગ્યો. અને એક વાવાઝોડું બળપૂર્વક ઉક્ત કિલ્લાપર ફરી વળ્યું ત્યારે તે [illegible] તારોમાંથી [illegible] અને સુન્દર [illegible] સંગીત નીકળવા લાગ્યું. આ પ્રમાણે કેટલાક મનુષ્યોપર સાધારણ બનાવો અસર કરી [illegible]. અને તેમના મધ્યે ઉત્તમ તમ [illegible]–[illegible] [illegible]–પ્રકાર એંથી [illegible] નથી.

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ઉગી નીકળી એક [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] નહિ અને [illegible] અને [illegible], [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. નહિ ત્યાંસુધી તે નગર

સાધન પ્રાપ્ત કરવા માટે કરેલું યુદ્ધ, ગરીબાઇરૂપી અમૂલ્ય એંડ—આ વસ્તુઓ પૌરુષનો વિકાસ કરે છે અને મનુષ્યને જંગલી અવસ્થામાંથી ખેંચી દારી સંસ્કારી બનાવે છે. પરિશ્રમે જંગલને પણ સુંદર ઉદ્યાનના સ્વરૂપમાં ફેરવી નાખ્યું છે.

જેવી રીતે શિલ્પી માત્ર સંગેમરમરના ટુકડામાં સમાયેલા દેવદૂતનુંજ ચિંતન કરે છે તેવી રીતે કુદરત પણ સાડા ત્રણ મણના શરીરમાંથી માત્ર ખરા મનુષ્યત્વનીજ દરકાર કરે છે. શિલ્પી જેમ સંગેમરમરના ટુકડાની પાષાણ તરીકે જરાપણ દરકાર કરતો નથી તેજ પ્રકારે કુદરત પણ માત્ર શ્વાસોચ્છ્વાસના ક્રિયા કરનાર માટીના પૂતળાને માટે કિંચિત પણ દરકાર કરતી નથી. દેવદૂતના આકાર પ્રકટ કરવાને માટે શિલ્પી જેમ તેમાંનો સઘળો અનાવશ્યક ભાગ જરા પણ સંકોચ ન લાવતાં કાપી કાઢીને ફેંકી દે છે, તેજ પ્રકારે કુદરત પણ આપણી સર્વોત્તમ શક્તિ બહાર આણવાને માટે આપણને જરા પણ સંકોચ વિના ઠોકી પીટીને ઘડી નાખે છે. તે આપણા શુદ્ધ ચારિત્ર્યનો વિકાસ કરવાને માટે આપણું સર્વ દ્રવ્ય [illegible] લુંટી લે છે; આપણો ગર્વ ખંડિત કરે છે; આપણી મહત્તાકાંક્ષા [illegible] છે, આપણને દારિદ્ર્યના દાદરપરથી નીચે પાડે છે અને એવા એવા અનેક રીતે તે આપણને આપણી મજબુતી, ગુણ, સૌંદર્ય અને કેન્દ્રનિની સ્થિતિ તરફ [illegible] જાય છે. શુદ્ધ ચારિત્ર્યના ઘડવાને માટે સર્વ વસ્તુઓનો ભોગ અપાય છે. એના [illegible] કંઇપણ [illegible] નથી; [illegible] હિસાબમાં નથી; [illegible] હિસાબમાં નથી, કેમકે **ચારિત્ર્ય એજ સર્વસ્વ છે.**

આપણે સાચા મનુષ્ય ન [illegible] ત્યાંસુધી કુદરત આપણને [illegible] આપતાં [illegible] નથી, પરંતુ આપણને સાચા મનુષ્ય બનાવવાનો [illegible] કરે છે. મહાન ચિત્રકારોના પ્રત્યેક મહાન ચિત્રમાં

શમાં રાખે એવો કોઇ મુંડાપુરૂષ જન્મેલો નહિ ત્યાંસુધી સર્વ સાધારણ માત્ર અંધાધુનીનું રાજ્ય ચલાવશે. તેની વજ્રમય ઇચ્છાશક્તિએ આ તક ગ્રહણ કરી લીધી અને વિસુવિયસ ગિરિની પેઠે તેણે વિજય થશે કે પરાજય થશે એવા શંકાશીલપણામાં ગોથાં ખાધાં નહિ તેમજ તે પોતાના લક્ષ્યથી પણ ચલિત થયો નહિ. તેણે આમતેમ દૃષ્ટિપાત કર્યોજ નહિ; તેણે તરંગો, અને કલ્પનાઓમાં સમય ખોયો નહિ; તેણે હવાઇ કિલ્લા બાંધવામાં કાલક્ષેપ કર્યો નહિ; પરંતુ એકજ ઉદ્દેશ અને એકજ દૃષ્ટિ સહિત તે પોતાના લક્ષ્ય તરફ સીધો ને સીધો આગળજ ધસ્યો ગયો. તે હમેશ એકજ દૃષ્ટિ રાખતો હતો. યુદ્ધમાં તેને મહાન વિજય મળ્યો હતો તેનું કારણ ઘણે ભાગે તેનું "નિશ્ચિત લક્ષ્ય" હતું. તે સૂર્યનાં કિરણોને એકજ સ્થાનપર એકત્રિત કરનાર મહાન આગીઆ કાચ સમાન હતો. તે જ્યાં જ્યાં જતો ત્યાં ત્યાં પોતાની એકાગ્ર ઇચ્છાશક્તિના તથા સૂર્યકિરણોવડે લક્ષિત સ્થાનને બાળી તેમાં છિદ્ર પાડતો ત્યારેજ જંપતો. તેના સામર્થ્યની કુંચી પોતાનાં સમસ્ત બળોને માત્ર એકજ બિન્દુપર એકાગ્ર કરવાની તેની શક્તિમાં રહેલી હતી. શત્રુઓના સૈન્યમાંના દુર્બલ સ્થાનને શોધી કાઢી તે પોતાના માણસોને ત્યાં એકત્રિત કરતો અને એ સ્થાનપર તેમને એક પ્રચંડ વજ્રપાતની પેઠે છોડી મૂકતો તથા એ સ્થાનમાં જ્યાં સુધી છિદ્ર પડે નહિ ત્યાં સુધી તે તોપના ગોળા ફેંકાએજ જતો. આ માણસના જીવનમાંથી આપણને એકાગ્રતાની શક્તિનો કેવો સરસ પાઠ મળે છે ! તે જેમ પોતાની શક્તિઓને આખા રાજ્ય પર એકત્રિત કરી શકતો હતો તેમ નાનામાં નાની બાબતપર પણ એકત્રિત કરી શકતો હતો; અને છેવટે પણ તે પોતાની એવી ટેવનો ભંગ કરવાથીજ પરાજિત થયો હતો. એકજ સ્થાનપર પ્રચંડ ધસારાના તેના નિયમનો ભંગ થવાથીજ તેણે હાર ખાધી હતી.

કે, આમુક પોતાની શક્તિઓને વિકસિત કરી નાખે છે અને કેળવણુ અનુકૂળ કાર્ય કરવાનો દઢ નિશ્ચય કરી શકતો નથી. તેના કરતાં તેનાથી સમાજોપયોગી બુદ્ધિ ધરાવનાર પરંતુ એકાગ્ર ઉદ્યમ કર્યે કરવાના દઢ નિશ્ચયવાળો માણસ વધુ સફળ બની શકે છે. ટૂંકી બુદ્ધિ ધરાવતો પણ માત્ર એક વસ્તુ પર પોતાની શક્તિઓને એકાગ્ર કરવાથી મોટી કાર્યસિદ્ધિ કરી શકે છે; જ્યારે સર્વ સમર્થ અનેક બાબતોમાં પોતાની શક્તિઓને વેરી નાખવાથી કશાયનું કાર્યસિદ્ધિ કરવામાં નિષ્ફળ નીવડે છે. પાણીનું એક બિંદુ પણ સતત પડ્યા કરીને કઠિન પથ્થરમાં માર્ગ બનાવી દે છે અને કાણું પાડે છે તેમ, "[illegible]" [illegible] તે [illegible] પોતાની [illegible] [illegible] નથી.

એકાગ્ર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] પોતાના [illegible] પોતાના [illegible] [illegible] કરે છે.

એક અમેરિકન [illegible] [illegible] રીતે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

સ્થાનપર પ્રયોગ કરવાના લાભ તેઓ સમજતા હોતા નથી, તેથીજ તેઓ કોઇપણ બાબતને અસાધારણ બનાવી શકતા નથી, તેમજ તેઓ પણ સમર્થ બની શકતા નથી. સર્વ શાસ્ત્રમાં પારંગત પંડિતો તેમજ બહુ ભણેલા વિદ્યાર્થીઓ એજ કારણને લીધે ઘણા ખરા દુર્બલ હોય છે. તેઓ એકજ બિંદુપર પોતાની શક્તિઓને એકાગ્ર કરી શકતા નથી એજ તેમને અસામાન્ય સફલતાથી દૂર રાખી નિર્બલ કે સામાન્ય તરીકે રાખી મૂકનારૂં કારણ છે.

એક પ્રવાસી આપણને જણાવે છે કે, વીએનાના પાદશાહી કબ્રસ્તાનમાં ઑસ્ટ્રિયાના હતાસ-ભગ્નહૃદય રાજા બીજા જોસફની સમાધિપર નીચેના શબ્દો કોતરવામાં આવ્યા છે: 'અહીં આ એક એવો રાજા સુતેલો છે કે જે ઉત્તમોત્તમ વિચારો ધરાવતો હોવા છતાં એક પણ કાર્ય સિદ્ધ કરી શક્યો નથી !'

સર જેમ્સ મૅકિન્ટોશ ઘણી સારી શક્તિ ધરાવતો હતો. જે જે માણસોના પરિચયમાં તે આવ્યો હતો તે સર્વના હૃદયમાં તેણે મોટી મોટી આશાઓ ઉત્પન્ન કરી હતી. ઘણા માણસો અતિ રસપૂર્વક તેની કારકીર્દિ તપાસતા હતા અને તે જગતને આશ્ચર્યચકિત કરી નાખશે એવી આશા રાખતા હતા; પરંતુ વાસ્તવમાં તેનું જીવન હેતુરહિત હતું. કોઇકોઇવાર મહાન્ કાર્યો કરવાના પ્રોત્સાહક તરંગો તેના હૃદયમાં ઉઠતા હતા, પરંતુ શું કરવું તેનો નિશ્ચય તે કરી શકે તે પૂર્વેજ તેનો સઘળો ઉત્સાહ હવામાં ઉડી જતો. તેના ચારિત્ર્યમાં રહેલી આ ભયંકર ખામી તેને ભિન્ન હેતુઓની વચ્ચે ત્રિશંકુની પેઠે લટકાવી રાખતી હતી અને આ રીતે તેનું જીવન લગભગ તદ્દન અનુપયોગી નીવડ્યું હતું. એક દર્શ પસંદ કરી પ્રત્યેક પ્રતિબાધક વૃત્તિનો ભોગ આપી, એકાગ્રતા અને ખંતપૂર્વક તેજ કાર્યને સિદ્ધ કરવાની શક્તિ તે ધરાવતો ન હતો. કલાક લખવા બેસતા "ઉપયોગિતા"

સામાન્ય સફલતા પણ પ્રાપ્ત કરી શકશે નહિ. આ પ્રવૃત્તિશાળી પૃથ્વીપર જે માણસે રણ જીતવું હોય અને જેણે લોકોના અવિશ્વાસ રૂપી કિલ્લાને તોડવો હોય તેણે તો પોતાની સઘળી તોપો એકજ લક્ષ્યસ્થાનપર છોડવી જોઇએ. અસ્થિર મનના માણસને માટે આ વીશમી શતાબ્દિમાં સ્થાન નથી, અસ્થિર મનજ ઘણા માણસોની નિષ્ફલતાનું કારણ છે. ખાલી કુવામાં ખાલી ઘડાની કડવાલ કર્યા કરવામાં પોતાનું જીવન ખર્ચી નાખનાર નિષ્ફલ માણસોથી જગત ભરપૂર છે.

એક તરુણ રસાયનશાસ્ત્રીએ કહ્યું: "હું માત્ર એકજ વિચારનો માણસ છું; એટલા માટેજ મહાશય ! એ મારો ઉપહાસ કરે છે. તે પ્રત્યેક વસ્તુ વિષે વિવેચન કરે છે; ઘણા વિષયોમાં ઉત્તમતા પ્રાપ્ત કરવાની આકાંક્ષા રાખે છે; પરંતુ હું તો એટલુંજ શીખ્યો છું કે જો મારે રણક્ષેત્રમાં વિજય મેળવવો હોય તો મારે માત્ર એકજ કામપર મારી તોપોનો અવ્યાહત મારો ચલાવવો જોઇએ."

આ મહાન રસાયનશાસ્ત્રી જ્યારે એક અપ્રસિદ્ધ શિક્ષક હતો ત્યારે તે લાકડાની ઝુંપડીમાં તેલિયા દેવદારની સળગાવેલી પાતળી સળીના પ્રકાશવડે+ અભ્યાસ કરતો હતો. ત્યાર પછી થોડાજ વર્ષમાં તે અંગ્રેજ સરદારોની આગળ વિદ્યુતની આકર્ષણશક્તિના પ્રયોગો કરવા લાગ્યો અને ત્યારબાદ તે અમેરિકાની મોટામા મોટી વૈજ્ઞાનિક સંસ્થાઓ પૈકી એકનો પ્રમુખ બન્યો. આ માણસ તે વૉશિંગ્ટનના સ્મિથ્સોનિયન ઇન્સ્ટિટ્યૂટ વાળો સ્વર્ગસ્થ અધ્યાપક હેન્રી હતો.

ડગલાસ જિરૉલ્ડ એકવાર એક એવા માણસના પરિચયમા આવ્યો હતો કે જે ચોવીસ ભાષાઓ જાણતો હતો; પરંતુ તેમાંની

+ આજે પણ હિમાલય તરફના ગરીબ પહાડી વનનીઓ જરૂર પડે ત્યારે અંધારૂં દૂર કરવાને એનોજ ઉપયોગ કરે છે. સંપાદક.

રોવાની પેઠે ઘણી સારી બુદ્ધિમત્તા ધરાવતો હતો; પરંતુ તેનામાં એક ભયંકર ખામી હતી કે તેનો કોઇ ખાસ ઉદ્દેશજ ન હતો અને તેથી તેનું જીવન નિષ્ફળ નીવડ્યું હતું. તે પાણીના જેવો અસ્થિર હોવાથી કોઈ પણ કાર્ય સિદ્ધ કરી શકતો નહિ. તેનો કાકો સદ્દગી જણાવે છે કે "કોલરિજ બે ડાબા હાથ ધરાવે છે." તે પોતાના [illegible] સ્વપ્નપ્રદેશમાં એકલો ભમતો હતો તેથી એટલો બધો કાયર બની [illegible] હતો કે તે ધ્રુજ્યા વિના એક પત્ર પણ ખોલી શકતો ન હતો. [illegible] વખતોવખત પોતાના કૈફરહિત જીવનક્રમનો ત્યાગ કરી અફીણના [illegible] વ્યસનમાંથી મુક્ત થવાનો નિશ્ચય કરતો, પરંતુ મેકિનટોશની પેઠે તે [illegible] પોતાના જીવનના અંતપર્યંત માત્ર આનાકાની ભાવનામાં રહ્યો હતો.

[illegible] અધવચ થઈ [illegible] અને એકવડી જીવન ગાળ- [illegible] [illegible] આવે [illegible] પ્રથમ એક [illegible] પછી [illegible]

પડતો નથી, આ પ્રકારે તે એક ધંધો છોડી બીજો ધંધો ગ્રહણ કરી પોતાના જીવનનો મોટો ભાગ નકામો ગુમાવી દે છે. તે પ્રત્યેક ધંધાનું થોડું શિક્ષણ મેળવે છે, પરંતુ કોઈ પણ ધંધો સંપૂર્ણ અંશે હસ્તગત કરતો નથી. અનુભવ એ દ્રવ્ય કરતા પણ વિશેષ કિંમતી છે અને વ્યાપાર ધંધો શીખવામાં ગાળેલાં વર્ષો અત્યંત મૂલ્યવાન હોવાની વાત તે ભૂલી જાય છે. એક માણસ અધા અર્ધો વીશ ધંધા જાણતો હોય છતાંપણ તે સારી રીતે પોતાનો ધંધો ચલાવી શકશે નહિ, તો પછી દ્રવ્ય તો ક્યાંથીજ પેદા કરી શકે ?

કેટલા બધા તરુણો થોડા વખતમાં ધનવાન થઈ જઈ એકથી બીજા ધંધામાં પડવા કરીને કોઈપણ ધંધામાં કુશળતા પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી ! પોતાના ધંધા રોજગારમાં માત્ર કાંટા જ કાંટા અને બીજાના ધંધામાં માત્ર ગુલાબ જ ગુલાબ તેમને જણાયા કરે છે ! દાખલા તરીકે એક તરુણ વ્યાપારી એક વખતે ઘોડાગાડીમાં બેસી શહેરમાં ફરતો અને [illegible]ઓને [illegible] મોજમજા [illegible] અને આ [illegible] જીવન તો આ [illegible] અને [illegible] આવા [illegible] અને [illegible] પડવા [illegible] ! [illegible] અત્યંત [illegible] તો તે વિચાર [illegible] નથી ! [illegible] મહીનાઓના મહીના અને [illegible] તેની પણ તે [illegible] નથી અને [illegible] ઓપરેશન) [illegible] અને [illegible] અને અસહ્ય [illegible] પડવા હશે, તે [illegible] પોતાના મનમાં [illegible] નથી !

[illegible] જગતમાં [illegible] નથી.

થઇ આવી છે. એક કારકુન તરીકે તે જે આંટ મેળવે છે—તે જે વિશ્વાસ, પ્રમાણિકપણું અને મૈત્રી સંપાદન કરે છે તે જ જ્યારે તે પોતાના સ્વતંત્ર ધંધાની શરૂઆત કરે છે અને સંપત્તિનો રાજમાર્ગ ગ્રહણ કરે છે ત્યારે એક મોટી મૂડીની ગરજ સારે છે. પણ અનેક ધંધા અર્ધા અર્ધા શીખનાર તરણુ માણસ હતાશ થઇ જાય છે અને ઉત્તમતાની છેક નિકટ જઇને પણ અટકી જાય છે અને તેની સફળતાનો આ ભાગ નિષ્ફળતારૂપ જ બની જાય છે; કારણકે તે પૂરતો દૂર ગયેલો હોતો નથી; તેનું શિક્ષણ જે સ્થાને લાભદાયક બને તે સ્થાન પર્યંત તે ગયેલો હોતો નથી.

આગળ જણાવ્યું છે તેમ સારી રીતે સફલ થયેલા ઘણાખરા માણસોએ એકજ કાર્યને પોતાનું જીવન સમર્પણ કરેલું હોય છે; તે છતાં જ્યાં જ્યાં આપણે જોઇએ છીએ ત્યાં ત્યાં આપણને સેંકડો તરણ સ્ત્રી પુરૂષો, એક ધંધો છોડી બીજો ધંધો પકડતાં, આજે એક કાર્ય તો કાલે બીજું કાર્ય કરતા, દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તેઓ બસ જોડા બદલવા અને ધંધા બદલવા એ બન્ને સરખું જ ગણે છે. એક માર્ગપરથી બીજા માર્ગપર જવું તેમને જેમ કઠિન લાગતું નથી તેમ એક ધંધો છોડી બીજો ધંધો ગ્રહણ કરવાનું કામ પણ તેમને કઠિન લાગતું નથી. ધંધા ધંધામાં પણ ફેર હોય છે અને જેમ એક માણસના ભાથેના રસ્તાપર બીજા માણસનું એન્જીન સરળતાથી ક સહીસલામત ચાલી પાર ઉતરતું નથી તેમ એક માણસનો ધંધો, બીજો કરવા જતાં સફલતા પામતો નથી. આ વાત તરફ તેઓ બીલકુલ લક્ષ્ય આપતા નથી. એક ધંધો છોડીને બીજો ધંધો ગ્રહણ કરવાની આવી ચચલ વૃત્તિ અપણા લોકોમાં વધેલી જ છે અને તે એટલી બધી હદ સુધી કે એક તરણ માણસ જ્યારે પોતાના એક સામા રસ્તાપર જોયેલા મિત્રને મળે છે ત્યારે તે ઘણું કરીને આ

નથી ત્યાંસુધી તેની કાંઈપણ હિંમત નથી. જે માણસો 'અનેક દિશામાં માથાં મારી રહ્યા હોય અને તેમ કરીને એકે પણ દિશા [illegible] જાણવા જેવું જ્ઞાન અને પુરૂષાર્થ સાધી શકતા ન હોય, તેવાઓનો આ જમાનાને કાંઈપણ ખપ નથી. પેરિસમાં [illegible] નામના માણસે પોતાને " જાહેર લેખક, નામું લખનાર, પુષ્પોની [illegible] જાણનાર અને [illegible] વેચનાર" તરીકે જાહેર કર્યો હતો.' આજ [illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

કરીને પેર આવજે." આ છોકરો જ્યારે એક કાનરિયામાં રહીને અભ્યાસ કરતો હતો ત્યારે મરીયાએ તેના બાપને ઉપ્પી આપી હતી અને તેનાં ફરજંદ અત્યંત ખાસ હતાં. પરંતુ તેથી શું - થયું ? તેણે અભ્યાસ પર્યંત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો. વર્ષોના વર્ષો સુધી આ બી.કરામે દારૂડીઓ મેજની આગળ બેસીને વિરપુરુષની પેઠે કાર્ય કર્યું. અને તેને ખરી ના મળી. આખરે દિવસે એક મહાન્ વિજયનો અનુભવ ક.રવા વ્યાખ્યાન આપવાનો હતો પરંતુ તે, એકાએક બીમાર પડી જવાથી તેનું આ મહાન અને માથરિયા છોકરાને પોતાનું સ્થાન ભ.વું કરવાને પસંદ કર્યો પણ, ત્યાંથી તેમનેજ આવી સંધિ પ્રાપ્ત [illegible]વાને માટે તૈયારી કરી રહ્યો હતો અને તને માટે તે પુરતો લાયક હતો. આ પ્રસંગે તેણે [illegible] થયેલા [illegible] મહાન્ [illegible] કેનું એક ભાગ્ય કયું. તે દિવસે [illegible] સભામાં પરો આ [illegible] [illegible] મેડીસિનના સ્તુતિગાન કરવા લાગ્યા અને ઘણાજ થોડા [illegible] [illegible] [illegible] તેના પ્રશંસાત્મક પદના [illegible] નેતા [illegible] [illegible] લોકોએ તે [illegible] પણ તેનું નામ સાંભળ્યું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] વિદ્યામાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પોતાની [illegible] હતો, પરંતુ [illegible] એક [illegible] [illegible] આ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] રહ્યું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરવા અને [illegible] [illegible] [illegible] કર્યું.

[illegible] [illegible] [illegible] પરાજય કર્યો અને [illegible] [illegible] [illegible] અર્પણ કરી અને [illegible] [illegible] [illegible] ત્યારે બહાદુર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] એક પગ રહીને રાક્ષસોના [illegible]

માટે હમેશાં માર્ગ કરી આપે છે. અનિશ્ચિત વૃત્તિના અને ઉદ્દેશ વિનાના માણસ વિઘ્નોને તાબે થઇ જાય છે, કારણ કે તેનામાં તેમને હડસેલી કાઢવાની શક્તિ હોતી નથી; પરંતુ સહેતુક જીવન ગાળનાર માણસને તો તેનાથી અર્ધાં પણ વિઘ્નોની સામે જવું પડતું નથી. સીધા પોતાના લક્ષ્ય તરફ ધસી જતા, વિઘ્નોમાંથી પોતાનો માર્ગ કાપી કાઢતા અને બીજા માણસોને હતાશ બનાવી દે એવાં વિઘ્નોને જીતી લેતા એકાદ તરુણ પુરૂષને જોવાથી આપણને કેવો આનંદ પ્રાપ્ત થાય છે? પરાજય માત્ર તેને વ્યાયામની પેઠે નવીન શક્તિ અર્પણ કરે છે; વિરોધ માત્ર તેના શ્રમને અને દ્રઢતાને વધારે છે; અને સંકટો માત્ર તેની હિમતને વધારે છે. બીમારી, ગરીબાઈ, વિપત્તિ કે ગમે તેવાં સંકટો આવી પડે તો પણ તે પોતાના લક્ષ્યપરથી પોતાની આંખ જરાપણ ખસેડતો નથી.

પ્રકરણ ૭ મું—વાવવું અને લણવું.

"ભ્રમમાં પડીશ નહિ, ઈશ્વરનો હરિફ ઉપહાસ કરી શકાતો નથી, કારણ કે માણસ વાવે છે તેવું લણે છે." —ગૅલેશિયન્સ.

"કાર્યને વાવશો તો સ્વભાવને લણશો, સ્વભાવને વાવશો તો ચારિત્ર્યને લણશો; ચારિત્ર્યને વાવશો તો ભાગ્યને લણશો." —જી. ડી. બોર્ડમેન.

"જે દિશામાં શાખાને વાળવામાં આવે છે તે દિશામાં વૃક્ષ વળે છે." —પોપ.

"આપણાં કાર્યો અમર્યાદિત રીતે આપણો સ્વભાવ બની જાય છે." —શેક્સપિયર.

"જેવી રીતે નાળાંઓની નદી બને છે અને નદીઓનો સમુદ્ર બને છે તેવી રીતે નાની નાની ક્રિયાઓ વડે સ્વભાવ બને છે." —ડ્રાઇડન

"સારી આદતથી આપણને અનંત લાભ પ્રાપ્ત થાય છે અને સારી આદત, સારાં માણસોનું અનુકરણ કરવાથી, તેમના સંસર્ગમાં આવવાથી, જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાથી અને સત્કાર્યો કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે." —[illegible]

"આદતની સાંકળ જ્યાંસુધી તોડી ન શકાય એટલી મજબૂત બની જતી નથી ત્યાં સુધી તે એટલી સૂક્ષ્મ હોય છે કે આપણને તે દેખાતી પણ નથી." —સેમ્યુઅલ જૉન્સન

"ધારેલા વિચાર માત્રથી પણ શરૂઆત તો આપણે અજાણ્યે થઈ જઈએ છીએ, પણ ધીમે ધીમે તે મારું પકડવા પછી તો દેર કરી પણ

આપણને સરલ અને આનંદદાયક લાગે છે. એ પછી આપણે વારંવાર પાપકર્મ કરવા લાગીએ છીએ. અંતે તે સ્વભાવરૂપે થઇ જાય છે અને તે સ્વભાવ દ્રઢીભૂત થતાં આપણે તે માટે જરાપણ પશ્ચાત્તાપ કરતા નથી; એટલુંજ નહિ પણ આપણે દુરાગ્રહપૂર્વક પાપ કરવા લાગીએ છીએ અને અંતે આપણે તિરસ્કારપાત્ર બની જઇએ છીએ." —જેરેમી ટેઇલર.

"બદમાશોમાં ઓચિંતો ફરક હોતો નથી; પ્રત્યેક બદમાશે આજ્ઞાલોપી પુત્ર તરીકે પોતાના જીવનની શરૂઆત કરેલી હોય છે."

"દુનિયામાં ચાલેલી કોઈ પણ મરકી કરતાં ખરાબ સ્વભાવ એ મોટી મરકી છે." —જૉન ફૉસ્ટર.

"જો માત્ર દંભ એ જ તમારા જીવનનો અભ્યાસ હશે તો તમે નહિંપણ નર્કમાં પડેલા જ પ્રયત્ને સહેલથી બની શકશો નહિ."

—એફ. ડબલ્યુ. રૉબર્ટસન.

"આપણા પોતાના જ [illegible] ગોથી આપણે આપણા ભાવી જીવનને [illegible] અને ભાવના ક્રમમાં જેવું વાવીએ છીએ તેવું જ [illegible] છીએ." વ્હિટિયર

[illegible] પોતાનો મગજના [illegible] ભાન [illegible] પડેલો હતો તેમાંથી તે એક ક્ષણને માટે જાગૃત થયો [illegible] "[illegible] સદ્ગૃહસ્થો" [illegible] આપેલા [illegible] વિચાર કરજો' આટલું બોલ્યા. પછી તેણે હમેશને [illegible] પોતાની મગજના [illegible] આમાં" [illegible]પતિ) એ [illegible] પ્રસંગે [illegible] ચાલ્યો [illegible] બની [illegible] પોતાના સનાતન [illegible] સહિત [illegible] સંત [illegible] બની [illegible] ચાકમાં [illegible]." પ્રબલ

આવ્યું હતું; પરંતુ જ્યારે તે મુખમીનો (દાંત) કહાડીને પેશાવર* પ્રાચીન સ્ટેશનમાં દાખલ કરવામાં આવ્યાં કે તરત જ અનેક સ્વીકારે આશ્ચર્યની વચ્ચે તે પ્રાણી મરણ પામ્યું ! આજ પ્રકારે ભલી કે બુરી આદત ભલે ઘણાં વર્ષો સુધી અદૃશ્ય રહે પરંતુ જેવી રીતે મમીના હાથમાં રહેલા ઘઉંના દાણા ચાર હજાર વર્ષ પછી વાવવામાં આવતાં ઉગી નીકળ્યા હતા તેજ પ્રમાણે કોઈ એક સંકલ્પની ક્રિયા તે ટેવ આપણને લાભ વા હાની કરવાને ફરીથી ઉત્પન્ન થાય છે. ઘઉંને જેવી રીતે અંકુરિત થવાને માટે માત્ર ભીનાશ, ઉષ્ણતા અને હવાનીજ અપેક્ષા હોય તેવી રીતે ભલી વા બુરી ટેવ પણ માત્ર અનુકૂળ સંયોગોનીજ વાટ જોઈ રહી હોય છે.

જેફર્સનના "રિપ વાન વિન્કલ" નામના નાટકમાં જ્યારે જ્યારે તેની સન્મુખ દારૂ ધરવામાં આવતો ત્યારે ત્યારે તે કસમ ખાઈને તેનો સ્પર્શ સુદ્ધા કરતો નહિ, પરંતુ અંતે એકવાર તે બોલ્યો: "ઠીક, આ સમયે લેવા હું કાંઈ હરકત માનતો નથી." અધ્યાપક જેમ્સ કહે છે તે પ્રમાણે તે દારૂ લેવામાં કાંઈ હરકત માનતો ન હતો અને બીજા પણ હજારો માણસોએ હરકત માની નથી; તોપણ તેમાં દર તો અવશ્ય રહી છેજ. તેના પાનથી શરીરના તંતુઓમાં અને પરમાણુઓમાં ભારે હાનિ થાય છે અને બીજીવાર તેને દારૂ પીવાની ઘાઘસ થાય છે ત્યારે તે હાનિમાં વૃદ્ધિ થાય છે. આ એક કઠોર પ્રાકૃતિક સત્ય છે કે આપણે જે જે કાર્યો કરીએ છીએ તે કદિપણ નાશ પામતાં નથી. એકવાર કરેલું કાર્ય નિયમિત અંતરે પુનઃ કરવાનું આપણાં જ્ઞાનતંતુઓનું વલણ હોય છે. પ્રો૦ કાર્પેન્ટર જણાવે છે :

*મસાલા ભરીને સાચવી રાખેલું શરીરનું ખોળીયું. આવાં 'મમી' ઇજીપ્ત દેશના મિસરમાં હજારો વર્ષના જૂના જોવામાં આવે છે. તે ઘણા જૂના ... વર્ષ ઉપરાંતના મહા પુરૂષો તથા રાજાઓના છે.

સુરકો આપી છે.

ઘણીવાર માણુસો એમ ધારે છે કે 'અહિંથી મુશ્કેલીમાંથી મુક્ત થવાને માટે એક જરાક અસત્ય બોલીશ તો શું થઈ જવાનું છે? એ તે શું હિસાબમાં? થોડા ઘણા પૈસા હાથ એવી રીતે લઇશ તો શું થઇ જશે? કોઈ પણ માણુસ તે જાણુવા પામશે નહિ અને પૈસાની જરૂર પડશે તે પૂરે તો હું એ ભરી દઇશ. જરાક દારૂ પીશ તો શું થઇ જશે? એટલો તે શું વિસાતમાં? રાત્રે સારી નિદ્રા આવશે એટલે સૌ સારૂં થઇ જશે. જરાક ખોટું કામ કરીશ તો શું થશે? તેથી કાંઇ ઝાઝો ફરક પડશે નહિ; અને સાધારણ રીતે હું એટલી કાળજી રાખું છું કે આવી ક્ષુલ્લક બાબત કાંઇ મોટી વિસાતની થઇ પડશે નહિ.'

પરંતુ મારા તરણુ મિત્ર! તમે ચાહો કે ન ચાહો તોપણુ તેથી ફરક તો અવશ્ય પડશેજ. તમારૂં કરેલું કાર્ય બારીકમાં બારીક વિગત સહિત કોઇકની કલમથી લખાઇ ગયું હોય છે. તે લખનારો દૂત કાંઇ કલ્પિત હોતો નથી. તેનો વાસ આપણા પોતાના શરીરમાંજ હોય છે. તેનું નામ સ્મરણશક્તિ છે અને તે પ્રત્યેક વસ્તુને ગ્રહણ કરી રાખે છે. જ્યાં સુધી કોઇ ભયંકર આપત્તિ, તાવ અથવા બીજો કોઇ કંનેજક પદાર્થ ફોટોગ્રાફની પેઠે તમારા કાર્યને ચોખ્ખા રૂપમાં પ્રકટ ન કરે ત્યાં સુધીજ તમે તેમને તમારા સ્મરણમાંથી નીકળી ગયેલાં ધારો છો. કેટલીકવાર એવું બને છે કે એક માણુસની આખી જીંદગી એક પળમાં તેની આગળથી પસાર થતી જણાય છે; પરંતુનો વાસ્તવમાં સઘળો વખત તેનામાં સ્વયંભૂ ઉત્પન્ન થતી તેની ભાવનામાં, વિચારમાં, લાગણીમાં, તેની આગળથી પસાર થતી હોય છે."

"આપણા ભલાં બુરાં કર્મોજ આપણા દેવદૂતો કે યમદૂતો છે. આપણી ભલી કે બુરી છાયા દરેકાં આપણી સાથે સાથે

કે જે એક નષ્ટ થયેલી જાતિની ભાષાનો શબ્દ બોલી શકનારૂં માત્ર એકલુંજ જીવંત પ્રાણી હતું. તે પક્ષીના શિક્ષકો મરણ પામ્યા પછી તેણેજ તેમની બોલીનો અભ્યાસ સાચવી રાખ્યો હતો.

કૅસ્પર હૉસરને લગભગ જન્મથીજ એક એવા કારાગૃહમાં પૂરી રાખવામાં આવ્યો હતો કે જ્યાં બહારનો પ્રકાશ અથવા અવાજ જઈ શકતો ન હતો. તે સત્તર વર્ષનો થયો ત્યાં સુધી તેનું મગજ એક બાળકના જેવું હતું. તે કાંઈપણ જ્ઞાન વિના રોતો અને બોલવાનો પ્રયત્ન કરતો હતો. જ્યારે તે મુક્ત થયો ત્યારે પ્રકાશ તેની આંખને પ્રતિકૂળ થઇ પડ્યો. તેને થોડા શબ્દો શીખવવામાં આવ્યા. સાર પછી તેણે અરજ કરી કે મને પુનઃ કેદખાનામાં નાખો તો સારૂં. માત્ર કંડી અને શૂન્યમય શાંતિજ તેને સંતોષ આપતી જણાતી હતી. જે જે વસ્તુઓ બીજા માણસને આનન્દ આપતી હતી તે સર્વે તેની અષ્ટ ઇન્દ્રિયોને માત્ર દુઃખજ આપતી હતી. મધુરમાં મધુર ગાયન પણ તેને વેદનાનું કારણ થઈ પડતું હતું. તે માત્ર કાળો રોટલોજ ખાઇ શકતો; અને જો કદાચ બીજી કોઇ પણ વસ્તુ તે ખાતો તો તેને જોરથી ઉલટી થતી હતી !

એક ને એક કાર્ય વારંવાર કરવામાં આવવાથી જે સરલતા અને વલણ પ્રાપ્ત થાય છે તેને આપણે સ્વભાવ કહીએ છીએ અને તે સર્વે પ્રાણીઓમાં જોવામાં આવે છે. મનુષ્યો પોતાના વારંવાર કરેલ કાર્યોના એજ પ્રકારે ગુલામ બની જાય છે. વિરોધની ઇચ્છા હતાં અને જુદા ધરાવવા છતાં પણ ટેવાયેલા કાનતંતુઓ પૂર્વના સ્વભાવ પ્રમાણેના કર્મ વારંવાર કર્યાજ કરે છે. પ્રથમ જે કાર્ય મનુષ્ય સ્વેચ્છાથી કરે છે તે અંતે ફરજિયાત કરવું પડે છે. જે પ્રકારે પરમાણુઓ ગુરુત્વાકર્ષણથી એક બીજા સાથે સંધાયેલા ય છે તે પ્રકારે મનુષ્ય પણ પોતાના કર્મજન્ય સ્વભાવથી બદ્ધ થયેલો

થાય છે, તેમણે અર્ધું ગુમાવી દીધું હોત.

ગ્લૅડસ્ટને પોતાની બાલ્યાવસ્થાથીજ પોતાનો સ્વભાવ આનંદી બનાવ્યો હતો. તે પોતાની બાલ્યાવસ્થાથી વસ્તુઓની પ્રકાશિત બાજુ જોતાં શીખ્યો હતો. સિડની સ્મિથ જણાવે છે તેમ, "આ પ્રકૃતિનો સ્વભાવ વાર્ષિક હજાર પૌંડની ઉપજની તોલે આવે છે." આ સ્વભાવથી તેની શક્તિનો પુષ્કળ ભાગ નાશ પામતો બચ્યો છે. તે જણાવે છે કે, "પાર્લામેન્ટમાં ચાલેલી કોઈપણ તકરાર કે ચર્ચાના કામકાજથી મેં એક પણ કલાકની નિદ્રા ખોઈ નથી." આ પ્રકારના શક્તિના હ્રાસથી ઉપયોગી જીવન ગાળનાર ઘણા માણસોનાં અનેક વર્ષો વ્યર્થ ગુમાઈ જાય છે, કે જે વર્ષોનો આનંદી સ્વભાવ પ્રાપ્ત કરવાથી બચાવ થઈ શક્યો હોત.

આનંદી સ્વભાવ સાધારણમાં સાધારણ માણસને પણ સુખ અને સૌન્દર્યનું મૂર્તિમંત સ્વરૂપ બનાવી દે છે. આપણે આપણી ઇચ્છાશક્તિના બળવડે આનંદી સ્વભાવ પ્રાપ્ત કરી શકીએ તેમ છીએ. જે વસ્તુઓથી આનંદ થાય તે વસ્તુઓ તરફ સતત દૃઢતાપૂર્વક આપણી ઇચ્છાને દોરવાથી આપણને ક્ષુદ્રમાં ક્ષુદ્ર બાબતોમાં પણ આનંદ અને સંતોષની પ્રાપ્તિ થાય છે. યોગ્ય રીતે ઇચ્છાશક્તિને કેળવવાથી અસંતોષ ઉત્પન્ન કરનાર સમસ્ત વિચારોને તે હાંકી કાઢી શકે છે અને ચિરશાન્તિનું સામ્રાજ્ય સ્થાપિત કરી શકે છે. આપણા સંબંધમાં પંચાતી એ છે કે આપણે ઇચ્છાશક્તિને બધી પણ કેળવતા નથી. એક માણસની આદતો સારી રીતે સ્થાપિત થયા પછી તો તે માત્ર એટલુંજ કરી શકે છે કે તે પોતે કઈ તરફ જાય છે તે જોયા કરે છે. તે ભલે તેટલો પશ્ચાત્તાપ કરે, પરંતુ આદતના મજબૂત દોરડાથી બંધાયેલો હોવાથી સર્વથા અશક્ત અને લાચાર બની ગયેલો હોય છે; અને આ દોરડું, જે કાર્યો તેને સંપૂર્ણતઃ પોતાનેજ આધીન લાગતાં હતાં તેવાં એકે એક કાર્યના

જશો દૂર થાય છે અને આપણા સદ્‌ગુણોનો ભોગ અપાઇ ગયો છે તથા આપણું પોતાપણું નષ્ટ થયું છે એવી જ્યારે આપણને પ્રતીતિ થાય છે ત્યારે આપણને જે દુઃખ થાય છે તે અવર્ણનીય હોય છે.

રક્તપિત્તગ્રસ્ત માણસને તે રોગનો ભય લાગતો નથી, કારણકે તે રોગ તેની પ્રાથમિક અવસ્થામાં કોઈપણ વેદના કરતો નથી. સેન્ડ-વિચ દ્વીપોના એક આગેવાન વકીલ અને સરકારી અમલદારના હાથપર એકવાર એક જાતનું ધાબસ તરી પડ્યું. પરંતુ તેના ભારે અચંબાની વચ્ચે તેને જણાયું કે તેને કાંઈ પણ વેદના થતી ન હતી. અંતે તેને પ્રતીત થયું કે તેને રક્તપિત્તનો વ્યાધિ લાગુ પડ્યો છે. તેણે પોતાના હોદ્દાનું રાજીનામું આપ્યું અને રક્તપિત્તગ્રસ્ત લોકોના દ્વિપમાં જઇ વસ્યો, જ્યાં તે મરણ પામ્યો. આ જ પ્રકારે પાપ પોતાની પ્રાથમિક અવસ્થામાં વેદનારહિત હોય છે, એટલુંજ નહિ પણ ઘણીવાર આનન્દદાયક સુદ્ધાં હોય છે.

ભ્રષ્ટ આચાર-વિચારથી માણસની લાગણી કેવી જડ અને સુપ્ત બની જાય છે તે આપણને રોમનોના જીવનપરથી સારી રીતે પ્રતીત થાય છે.

નીરોના અમલમાં લોકોના આચાર-વિચાર એટલા ભ્રષ્ટ અને પતિત થઇ ગયા હતા કે તેમને માત્ર કરુણરસપ્રધાન નાટક જોઇ-વાથી સંતોષ થતો ન હતો, પરંતુ તેઓ એવી ભયંકર માગણી કરતા હતા કે પતિતને રંગભૂમિપર ખરેખર કાપી નાખવો જોઇએ. દૂર અને ભ્રષ્ટ રોમનો ભય અને આનંદના અત્યંત ઉત્તેજક અનુભવો વગરના જીવનને નકામું ગણતા હતા. કરુણરસપ્રધાન નાટકોમાં ખરેખર રક્તપાત થવોજ જોઇએ અને શૃંગારરસપ્રધાન નાટકમાં વ્યભિચાર નજરે દેખાડી દેવા જોઇએ એવી તેમની માન્યતા હતી. જ્યારે રંગભૂમિપર ખૂનનો દેખાવ આવતો ત્યારે તેઓ એવી

સમય કરતાં પણ સેંકડો વર્ષપૂર્વે પડેલા વર્ષાદનાં ચિહ્નો અને પ્રાચીનકાળમાં ચાલી ગયેલાં કોઈ જંગલી પક્ષીનાં પગલાંનાં ચિહ્નો જુઓ છો. જલદૃષ્ટિ અને નાજુક પગે મૃદુ કાદવપર પોતાનાં ચિહ્ન મૂક્યાં; ત્યાર પછી યુગો ને યુગો વહી ગયા અને કાદવમાંથી પાષાણ બન્યો; તો પણ હજુ તે ચિહ્નો રહ્યા છે અને તે હમેશને માટે રહેશે. આ જ પ્રકારે મૃદુ અને નવા વિચારો પ્રાપ્ત કરવાનો ઉત્સાહ ધરાવનાર બાળકો, તેમને જે વિચારો મળે છે તે સર્વને સંઘરી લે છે, એકત્રિત કરી લે છે અને હમેશને માટે જાળવી રાખે છે.

એક ઇન્ડિયન જાતિએ ગોરા લોકોના એક સંસ્થાનપર આક્રમણ કર્યું અને ત્યાંના ગોરા નિવાસીઓના ખૂન કર્યાં. તે જાતિની એક સ્ત્રી એક ઘણી નાની વયના ગોરા બાળકને લઈ ગઈ અને તેનું પોતાના બાળકની માફકજ પાલન કર્યું. તે ગોરું બાળક ઇન્ડિયન બાળકોની વચ્ચે ઉછર્યું. પરિણામે તેનો માત્ર વર્ણજ ભિન્ન રહ્યો હતો; બાકી બીજી સર્વ બાબતોમાં તે તેમના જેવુંજ હતું. દુશ્મનોના અધિકમાં અધિક માણસોના માથાપરથી ખાલ ઉખેડી નાખવી એ તેની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતું. તે જુવાન થયો ત્યારે [illegible] [illegible] ગોરા વ્યાપારીઓની નજરે પડ્યો અને તેઓ તેને [illegible] સુધરેલા સમાજમાં લઈ આવ્યા. આ નવી જીંદગીથી તે [illegible] [illegible] થયો અને તેણે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરી. તેને ધર્મચર્ચા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible] પોતાનું [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] બનાવ્યો. [illegible] [illegible] પછી [illegible] [illegible] ચિહ્ન અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવ્યું હતું [illegible] [illegible] [illegible] નોકરી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] એ [illegible] [illegible]. આ [illegible]

તે આપણને અધિકાધિક સારુંજ દેખાતું જાય છે.

મધ્યમ વયના માણસને માટે આદત એ વ્યવહારની દૃષ્ટિએ જોતાં ભાગ્ય છે; કારણકે દાખલા તરીકે, હું જે કાર્ય વીશ વર્ષ થયાં કરતો આવ્યો છું તે કાર્ય આજે પુનઃ કરું એ શું સંપૂર્ણતઃ ચોક્કસ નથી ? જે માણસે પોતાનું આખું જીવન આળસ અને પ્રમાદમાં ગાળ્યું હોય તે માણસ આવતી કાલે પ્રાતઃકાલમાં એકદમ ઉદ્યોગી બની જાય એવો સંભવજ નથી. એક ઉડાઉ માણસ કરકસરીઓ બની જાય, એક સ્વચ્છંદી માણસ સદ્ગુણી બની જાય, એક ગંદો, ભ્રષ્ટ માણસ એકદમજ સ્વચ્છ અને પવિત્ર બની જાય એવો કેટલો ઓછો સંભવ છે ?

એક ગ્રીક વાંસળી વગાડનારો, બીજી પંક્તિના શિક્ષકોના હાથ નીચે શીખેલા શિષ્યોને વાંસળી શીખવવા માટે બમણી ફી લેતો; કારણકે તે કહેતો કે આદત પાડવી તેના કરતાં તેમની પડેલી આદત છોડાવવામાં મને ઘણી મુશ્કેલી નડે છે.

વરમાં માત્ર એક ક્ષણને માટેજ આપણે જેવા થયા હોઇએ બીજે તેવાજ પ્રકારની આપણી જાતને ચિરકાલને માટે બનાવવી એ આદતનો ધર્મ છે જે વસ્તુ આપણા ચારિત્ર્યમાં વણાઇને ઓતપ્રોત થઇ ન ગઇ હોય તે વસ્તુને આપણે સંભવતઃ જોઇ, સાંભળી, સ્પર્શી કે અનુભવી શકતા નથી. હમણાં આપણે જેવા હોઇએ, હમણાં આપણે જે કરતા હોઇએ, જેના હમણાં આપણે વિચાર કરતા હોઇએ, તે બધાં આપણાં ભાવી ચારિત્ર્યમાં, ફોનોગ્રાફમાંથી નીકળતા શબ્દોના જેટલીજ સ્પષ્ટતાથી વંચાશે.

જણાવે છે કે ' વાતાવરણ પોતેજ એક વિશાળ ગ્રન્થ છે અને તેના દરેકમાં માણસ જે કદિપણ બોલ્યો હોય, ગણગણ્યો હોય, ના તેણે જે કંઇ વિચાર કર્યું હોય તે ચિરકાલને

છે કે હું ઉંચે જોઈ શકતો નથી; મારી સઘળી હિંમત છૂટી ગઈ છે." ઘટિ કોલેયના હાવર્સના તિરસ્કાર ઉપજાવે એવી તરીકે અધિની પેઠે મગજમાંથી આ પાપરૂપી અંધકાર કેમ કે ભૂંસાતું નથી. શારીરિક પાપને માટે પ્રકૃતિ કેવો માર્ગ કરે છે ! દેહ નાશી છે અને તે આપણું અનિવાર્ય દુર્ગુણને, આપણું બોધિઅર્સ આચારનો આગેર બનાવે છે.

પ્લેટોએ પોતાના ઘરના બારણાપર લખ્યું હતું કે, "ભૂમિતિથી અજાણ્યા એવા કોઈ પણ માણસે આ ઘરમાં પ્રવેશ કરવો નહિ." સાહિત્યના ઉત્તમોત્તમ ગ્રંથોના અને ગણિતશાસ્ત્રના અભ્યાસનો મોટામાં મોટો લાભ એ છે કે તેથી આપણને શુદ્ધ અને ચોક્કસ રીતે વિચાર કરવાની આદત પડે છે. આપણા જીવનના જે સમયમાં આપણું બંધારણ થાય છે તે ખરેખર અગત્યનો સમય છે અને આપણા અભ્યાસમાં નિયમિત રહેવાને માટે આપણને અતિ સખત ધ્યાનની જરૂર હોય છે.

વૉશિંગ્ટને પોતાની તેર વર્ષની વયે સભ્યતા અને સંસ્કારના એકસો દશ નિયમો લખ્યા હતા અને પોતાની સઘળી આચારસ્વરૂપ ઘડવામાં તે અત્યંત સંભાળ રાખતો હતો. ફ્રેંકલિને પણ આત્મ-સંસ્કાર અને ચારિત્ર્ય ઘડતરની એક યોજના ઘડી હતી. નિઃશંક આ બે માણસોનું ચારિત્ર્ય અલૌકિક હતું; પરંતુ વાસ્તવમાં તે તેમની શરૂઆતની કાળજી અને સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત કરવાના અંતઃકરણપૂર્વકના પ્રયાસનુંજ નૈસર્ગિક પરિણામ હતું.

ખીસાકાતરુ જોનાથન વાઈલ્ડ અને એક જુગારી અમીરના સંબંધમાં ડિકિન્સ જણાવે છે કે, "આ સુપ્રસિદ્ધ માણસોનાં દુરાચાર આદતનો એટલો બધો પ્રભાવ બેસી ગયો હતો કે, અમીરના ખીસા- ં છે એમ ખાતરી થતાં જાણતો હોવા છતાંપણ તે તેમાં

થયો. ત્યાર પછી તેના ભેજાને એક સોનીને ત્યાં મોકલી આપવામાં આવ્યો, એટલે તે પ્યાલો પુનઃ મેળવી શકાયો. આ પ્રકારે દુરાચારમાં ફસેલા અને પાપમાં ખોવાઇ ગયેલા તથા નાશ પામેલા બુદ્ધિમાન તરુણને માત્ર અસામાન્ય મનુષ્ય રૂપી મહાન્ રસાયનશાસ્ત્રીજ પુનઃ સત્ય પંથપર લાવી શકે છે.

જીવનના પ્રારંભમાં પડેલી આદત સમગ્ર જીવનમાં ઓતપ્રોત થઈ જાય છે. સ્પર્જન જણાવે છે કે, "૨૭૦૦ સભ્યોના ધાર્મિક મંડળમાંથી મને નાનપણ એવા એક માણસને કાઢી મૂકવાની જરૂર પડી નથી કે જેને બાલ્યાવસ્થામાંજ સભ્ય તરીકે દાખલ કરવામાં આવ્યો હોય." નાનામાં નાની વયે કરેલું પાપ સૌથી વિશેષ નુકસાન કરે છે.

બેનેડિક્ટ આર્નોલ્ડ, એ ક્રાન્તિના સમયમાં પોતાના દેશને કલંક લગાડનાર માત્ર એકજ સેનાપતિ હતો. તેનામાં મહાન લશ્કરી શક્તિ હતી અને અદ્ભુત સામર્થ્ય હતું [illegible] ગમે તેવા સંકટની સામે [illegible] હિંમત હતી, પરન્તુ તેણે યોગ્ય દિશામાં ચાલવાનો [illegible] ક્યો ન હતો [illegible] તે [illegible] હતો ત્યારે પણ તેને [illegible] અને સ્વાર્થવૃત્તિને માટે [illegible] તેને ધિક્કારતા હતા. એ [illegible] અને પક્ષીઓને [illegible] ફરી તેમના [illegible] આનંદ પામતો હતો [illegible] નહિ [illegible] તેની [illegible] પર [illegible] પક્ષીઓના પગને [illegible] કાચના ટુકડાઓ [illegible] હોય [illegible] તેને ધિક્કારતા [illegible] અમલદારો તેનાપર વિશ્વાસ રાખી શકતા ન હતા.

[illegible] કહું છું કે, 'પહેલાં [illegible] કરનાર માણસનો પણ વિશ્વાસ [illegible] નહિ; કારણ કે તે [illegible] ચાલી [illegible] પર

નથી અને આપણી નિસ્તેજ આંખ આપણા નાશ પામેલા ચારિત્રની જાહેર ખબરનું કામ બજાવે છે.

શેતાન પોતાની દીવાસળી પ્રથમ કઠિન કોલસાને લગાડતો નથી, પરંતુ તે પ્રથમ તો 'નિર્દોષ પાપો' નેજ પ્રદિપ્ત કરે છે; પ્રથમ તે નરમ લાકડાનેજ સળગાવે છે અને પછી તે લાકડું કઠિન કોલસાને પ્રદિપ્ત કરે છે. આ પ્રમાણે પાપ ધીમે ધીમે વૃદ્ધિગત થાય છે અને જ્યાં સુધી માણસના સમગ્ર શરીરમાં તે વ્યાપી જાય નહિ ત્યાં સુધી તે બહાર પડતું નથી. ખૂન, વ્યભિચાર અને ચોરી, મનમાં જ્યાં સુધી વારંવાર થતાં નથી ત્યાં સુધી તે પ્રત્યક્ષ કરવામાં આવતાં નથી.

એક હૉટેલની બારીના કાચમાં એક છોકરો હીરાકણીવા [illegible] લખતો હતો. તેને એક માણસે કહ્યું "અહા લખાશ નહિ." [illegible] છોકરાએ પ્રશ્ન કર્યો: "કેમ શું છે?" ઉત્તર મળ્યો: "જો તું અહીંઆ લખશે તો તેને ભૂસી નાખી શકાશે નહિ." આપણે ધારી શકીએ કે તે કાચ કોઈ પણ સમય ભાગી જાય ત્યારે [illegible] સર્વ ચિન્હો નાશ પામતાં, પ[illegible] મનુષ્યના અન્તઃકરણપર જે [illegible] કરવામાં આવે છે તે તો [illegible] પણ [illegible] નથી [illegible] કે તે નકુની અમર હોય છે.

એક નામનું [illegible] એવું [illegible] તે [illegible] તેવી [illegible] પણ [illegible] વિના [illegible] નથી [illegible] પ્રમાણે આપણા [illegible] કાએ તેના [illegible] થતા નથી [illegible] પોતાનેજ [illegible] શકશે [illegible] શકશે નહિ. એટલે [illegible] એકજ [illegible] કે તેના પ્રત્યેક [illegible] અને [illegible]

નથી અને આપણી નિસ્તેજ આંખ આપણા નાશ પામેલી શક્તિની જાહેર ખબરનું કામ બજાવે છે.

સેતાન પોતાની દીવાસળી પ્રથમ કઠિન કોલસાને લગાડતો નથી. પરંતુ તે પ્રથમ તો 'નિર્દોષ પાપો'નેજ પ્રદિપ્ત કરે છે; પ્રથમ તે નરમ લાકડાનેજ સળગાવે છે અને પછી તે વાકડું કઠિન કોલસાને પ્રદિપ્ત કરે છે. આ પ્રમાણે પાપ ધીમે ધીમે ઉદ્દિગન થાય છે અને જ્યાં સુધી માણસના સમગ્ર શરીરમાં તે વ્યાપી જાય નહિ ત્યાં સુધી તે બહાર પડતું નથી. ખુન, વ્યભિચાર અને ચોરી, મનમાં જ્યાં સુધી વારંવાર થતા નથી ત્યાં સુધી તે પ્રત્યક્ષ કરવામાં આવતાં નથી.

એક હૉટેલની બારીના કાચમાં એક છોકરો સીસાકલમથી [illegible] લખતો હતો. તેને એક માણસે કહ્યું "અદબી લખાશ નહિ." [illegible] છોકરાએ પ્રશ્ન કર્યો: "કેમ શું છે?" ઉત્તર મળ્યો: "જો તું અદબીઆ લખશે તો તેને ભુંસી નાખી શકાશે નહિ." આપણ [illegible] કે જે કાચ કોઈ પણ સમયે ભાંગી જાય [illegible] તે [illegible] સર્વ ચિહ્નો નાશ પામેજ, પરંતુ માણસના અંતઃકરણ [illegible] કરવામાં આવે છે તે તો શરીર [illegible] પણ [illegible] નથી [illegible] તે નકુની અમર હોય છે.

ઓટ નામનું [illegible] એક [illegible] તેની [illegible] પણ [illegible] વિના [illegible] આપણ [illegible] એ કોઈએ તેના [illegible] [illegible] થતા નથી [illegible] [illegible] પોતાનેજ ભાગવવા પડશે. [illegible] પડશે નહિ. ઓટના [illegible] એકજ [illegible] એ કે તેના પ્રત્યેક [illegible] અને તેને [illegible]

નથી અને આપણી નિસ્તેજ આંખ આપણા નાશ પામેલી શાન્તિની જાહેર ખબરનું કામ બજાવે છે.

સેતાન પોતાની દીવાસળી પ્રથમ કઠિન કોલસાને લગાડતો નથી, પરંતુ તે પ્રથમ તો 'નિર્દોષ પાપો'નેજ પ્રદિપ્ત કરે છે; પ્રથમ તે નરમ લાકડાનેજ સળગાવે છે અને પછી તે લાકડું કઠિન કોલસાને પ્રદિપ્ત કરે છે. આ પ્રમાણે પાપ ધીમે ધીમે વૃદ્ધિગત થાય છે અને જ્યાં સુધી માણસના સમગ્ર શરીરમાં તે વ્યાપી જાય નહિ ત્યાં સુધી તે બહાર પડતું નથી. ખૂન, વ્યભિચાર અને ચોરી, મનમાં જ્યાંસુધી વારંવાર થતા નથી ત્યાં સુધી તે પ્રત્યક્ષ કરવામાં આવતાં નથી.

એક હોટેલની બારીના કાચમાં એક છોકરો હીરાકણીથી કંઈક લખતો હતો. તેને એક માણસે કહ્યું: "અહીં લખાય નહિ." તે છોકરાએ પ્રશ્ન કર્યો: "કેમ શું છે?" ઉત્તર મળ્યો કે "જો તું અહીંઆ લખશે તો તેને ભૂંસી નાખી શકાશે નહિ." આપણે ધારી શકીશું કે તે કાચ કોઈ પણ સમયે ભાગી જાત ત્યારે તો તે લખાણના સર્વ ચિન્હો નાશ પામતજ; પરંતુ માણસના અંતઃકરણપર જે લખાણ કરવામાં આવે છે તે તો શરીર છૂટવા છતાપણ ભૂંસાતું નથી, કારણ કે તે તકતી અમર હોય છે.

ઓટ નામનું ધાન્ય એવું હોય છે કે તે ગમે તેવી જમીનમાં પણ ઉગ્યા વિના રહેતુંજ નથી. તેજ પ્રમાણે આપણે જે કર્મ કરીએ છીએ તેના ફળ ભોગવ્યા વિના આપણો છુટકોજ થતો નથી. બાળ, વૃદ્ધ વા યુવાન, જે કોઇ જેવા કર્મ કરશે તેના તેવાજ ફળ તેને પોતાનેજ ભોગવવાં પડશે. તેના સિવાય કોઇ બીજાને તે ફળ ભોગવવા પડશે નહિ. ઓટનો નાશ કરવાનો માત્ર એકજ માર્ગ છે અને તે એ કે તેના પ્રત્યેક બીજને કાળજીપૂર્વક અતિ સખ્ત અગ્નિમાં નાખવું અને તેને બાળીને ભસ્મ કરી દેવું. તમે તેના બીજને ગમે તેવી ભૂમિમાં

રોપેશો નો જણું તે અસંખ્ય ચોખાં અને ભેજભર્યું મૂંગ નાખશે અને લીલાં છમ પાંદડાંથી ભરાઈ જશે."

જૉન ફૅન્સ્ટર કહે છે કે, "આપણે બંધુ બહેરાશીથી આમતેમ ફ્રકબંધે બીજાં ફેંકીએ છીએ અને એમ ધારીએ છીએ કે આપણે પુનઃ તેમને કદિપણ જોઈશું નહિ; પરંતુ જમીનની ફળદ્રુપતાને અટકાવનારા નીંદણ સ્વરૂપે તે પાકી નીકળ્યા વિના રહેતાંજ નથી."

ફિલોડોરા એવી ફાંસ ભારતી હતી કે હું સૉક્રેટિસના અનુયાયીઓને તેનાથી દૂર કરવાને શક્તિમાન છું. આ સાંભળી સૉક્રેટિસ બોલ્યો: "એ બની શકે એમ છે, કારણકે, તે તેમને નીચે લઈ જાય છે; અને હું તેમને સદ્ગુણના ડુંગરપર ચઢાવું છું. આ રીતે ચડવામાં તેમને પુષ્કળ પરિશ્રમ પડે છે અને તેમાંના ઘણા માણસો તો ત્યાંથી પણ શક્તા નથી; જ્યારે નીચે ઉતરવું એ તો સહેલુંજ છે."

ડૅનિયલ વાઈઝ જણાવે છે કે "જ્યારે મને એમ કહેવામાં આવે કે અમુક વિદ્યાર્થી અત્યંત અભ્યાસ કરવાથી બીમાર પડ્યો છે, અથવા અમુક કારીગર સખ્ત કામ કરવાથી રોગનો ભોગ થઈ પડ્યો છે ત્યારે હું તેના મુખારવિંદને તપાસું છું અને ઘણીવાર મને તેની નિસ્તેજ ઉંડી આંખ, નિસ્તેજ ચામડી તથા બીકતાયુક્ત રીતભાતમાં શોચનીય સત્યની પ્રતીતિ થાય છે. આ ચિન્હો જાહેર કરે છે કે તે તરૂણ પુરુષ કોઈક પ્રકારે પ્રકૃતિના નિયમોનો ભંગ કરે છે; તે ગુપ્ત રીતે પોતાનો નાશ કરતો હોય છે; છતાં તેના અજ્ઞાની અને પ્રશંસક મિત્રો કહે છે કે તે પોતાના ઉદ્યોગનો ભોગ થઈ પડ્યો છે. આ તે કેવો નિરાધાર અને અસત્ય નિર્ણય! ખરી વાત તો એ હોય છે કે તે પોતાના જીવનના મૂળનેજ ખોદી નાખતો હોય છે; અને અલ્પ સમયમાં તે નષ્ટ થઈ જાય છે. માટે તરૂણ પુરુષો! એનો દાખલો જોઈ સાવધ થઈ જાઓ. "તમારી જાતને શુદ્ધ અને

નથી અને આપણી નિસ્તેજ આંખ આપણા નાશ પામેલા ચારિત્ર્યની જાહેર-ખબરનું કામ બજાવે છે.

સેતાન પોતાની દીવાસળી પ્રથમ કઠિન કોલસાને લગાડતો નથી, પરંતુ તે પ્રથમ તો 'નિર્દોષ પાપો'નેજ પ્રદિપ્ત કરે છે; પ્રથમ તે નરમ લાકડાનેજ સળગાવે છે અને પછી તે લાકડું કઠિન કોલસાને અગ્નિ કરે છે. આ પ્રમાણે પાપ ધીમે ધીમે વૃદ્ધિગત થાય છે અને જ્યાં સુધી માણસના સમગ્ર શરીરમાં તે વ્યાપી જાય નહિ ત્યાં સુધી તે બહાર પડતું નથી. ખૂન, વ્યભિચાર અને ચોરી, મનમાં જ્યાંસુધી વારંવાર થતા નથી ત્યાં સુધી તે પ્રત્યક્ષ કરવામાં આવતાં નથી.

એક દોરેલી બારીના કાચમાં એક છોકરો હીરાકણીથી કંઈ લખતો હતો. તેને એક માણસે કહ્યું: "અહીં લખીશ નહિ." તે છોકરાએ પ્રશ્ન કર્યો: "કેમ શું છે?" ઉત્તર મળ્યો કે "જો તું અહીંઆ લખશે તો તેને ભૂંસી નાખી શકાશે નહિ." આપણે ધારી શકીએ કે તે કાચ કોઈ પણ સમયે ભાગી જાત ત્યારે તો તે લખાણનાં સર્વ ચિન્હો નાશ પામતજ; પરંતુ માણસના અંતઃકરણપર જે લખાણ કરવામાં આવે છે તે તો શરીર છૂટતાં છતાં પણ ભૂંસાતું નથી. કારણ કે તે નકની અમર હોય છે

એક નામનું વાક્ય એવું હોય છે કે તે [illegible] જેવી [illegible] પણ રૂપ્યા વિના રહેતું નથી. તેજ પ્રમાણે આપણે જે કર્મ કરીએ તેના [illegible] વિના એ [illegible] થતો નથી. [illegible] પોતાનેજ [illegible] પડશે. [illegible] પડશે નહિ. [illegible] એ કે તેના પ્રત્યેક [illegible] પૂર્વક [illegible] અને [illegible] જેવી [illegible]

નથી અને આપણી નિસ્તેજ આંખ આપણા નાશ પામેલી ચારિત્ર્યની જાહેર ખબરનું કામ બજાવે છે.

સેતાન પોતાની દીવાસળી પ્રથમ કઠિન કોલસાને લગાડતા નથી, પરંતુ તે પ્રથમ તો નિર્દોષ પાપો નેજ પ્રદિપ્ત કરે છે; પ્રથમ તે નરમ લાકડાનેજ સળગાવે છે અને પછી તે લાકડું કઠિન કોલસાને પ્રદિપ્ત કરે છે. આ પ્રમાણે પાપ ધીમે ધીમે વૃદ્ધિગત થાય છે અને જ્યાં સુધી માણસના સમગ્ર શરીરમાં તે વ્યાપી જાય નહિ ત્યાં સુધી તે બહાર પડતું નથી. ખૂન, વ્યભિચાર અને ચોરી, મનમાં જ્યાંસુધી વારંવાર થતા નથી ત્યાં સુધી તે પ્રત્યક્ષ કરવામાં આવતા નથી.

એક દોરેલની બારીના કાચમાં એક છોકરો હીરાકણીથી [illegible] લખતો હતો તેને એક માણસે કહ્યું " અહીં લખાય નહિ." તે છોકરાએ પ્રશ્ન કર્યો: " કેમ વારુ છે? " ઉત્તર મળ્યો: " જો તું અહીંઆ લખશે તો તેને ભૂંસી નાખી શકાશે નહિ." આપણે ખાત્રી રાખવી [illegible] તે કાચ કોઈ પણ સમયે ભાંગી જાય ત્યારે તે, તે લખાણના સર્વ ચિન્હો નાશ પામશે, પરંતુ માણસના અન્તઃકરણપર જે લખાણ કરવામાં આવે છે તે [illegible] કદાપિ ભૂંસાતું નથી [illegible] તે તેની અમર હોય છે.

[illegible]

રોગીઓ તો ધર્મ ને અંત્યમાં અને ચિકિત્સકો માં "નાર્થિક અને" શીઘ્ર છમ પોતાથી અરોગ્ય નથી [illegible]

[illegible] ભેન ફ્રેંગ્લીન કહે છે કે, " આપણું અંશ ઉદરસરીથી આપણે કુંભારેણું ખાજ કરીએ છીએ અને ઔષધ ધરીએ છીએ કે આપણું પુનઃ તેમને ઠીક કરવું જોઇયું નહિ; પરંતુ જેણીની ઉંચી કુદરતને અનુકાર નાર્થ નીહિશું સ્વર્પે તે પ્રકૃતિ નીપજ્યા વિના રહેતોજ નથી."

વિધોદેવ એવી ડોસાઆરતી હતી કે હું સોક્રેટિસના અનુયાયીઓને તેનાથી દૂર કરવાને શક્તિમાન હતું. આ સાંભળી સોક્રેટિસ બોલ્યો: " એ અની વાત એમ છે, કારણ કે તે તેમને નીચે લઇ જાય છે; અને હું તેમને સદ્ગુણના ડુંગરપર ચડાવું છું. આ રીતે ચડવામાં તેમને મુશ્કેલી પરિશ્રમ પડે છે અને તેમાંના ઘણા થાકુંસો તો ચાલી પણ શકતા નથી; જ્યારે નીચે ઉતરવું એ તો સહેલુંજ છે."

ડૅનિયલ વાઇઝ જણાવે છે કે " જ્યારે મને એમ કહેવામાં આવે કે અમુક વિદ્યાર્થી અત્યંત અભ્યાસ કરવાથી બીમાર પડ્યો છે, અથવા અમુક કારીગર સખ્ત કામ કરવાથી રોગનો ભોગ થઇ પડ્યો છે ત્યારે હું તેના મુખારવિંદને તપાસું છું અને ઘણીવાર મને તેની નિસ્તેજ ઉંડી આંખ, નિસ્તેજ ચામડી તથા ખીરતાયુક્ત રીતભાતમાં શોચનીય સત્યની પ્રતીતિ થાય છે. આ ચિન્હો જાહેર કરે છે કે તે તરુણ પુરુષ કોઇક પ્રકારે પ્રકૃતિના નિયમોનો ભંગ કરે છે; તે ગુપ્ત રીતે પોતાનો નાશ કરતો હોય છે; છતાં તેના અજ્ઞાની અને પ્રશંસક મિત્રો કહે છે કે તે પોતાના ઉદ્યોગનો ભોગ થઇ પડ્યો છે. આ તે કેવો નિરાધાર અને અસત્ય નિર્ણય! ખરી વાત તો એ હોય છે કે તે પોતાના જીવનના મૂળનેજ ખોદી નાખતો હોય છે; અને અલ્પ સમયમાં તે નષ્ટ થઇ જાય છે. માટે તરુણ પુરુષો! એનો દાખલો જોઇ સાવધ થઇ જાઓ. " તમારી જાતને શુદ્ધ અને

"મારે સારૂ કોઇ બીજો માણસ મને રોટી આપશે અથવા નક્કી કરી આપશે એવી જે રાહ જોયાં કરે છે, તે પોતાનો ઠરેલો પહોંચ્યાવગર વિનાજ મરણ પામશે." —ડાવેલ.

"યુદ્ધમાં હો કે ધંધારોજગારમાં હો, ધારાશાસ્ત્રમાં હો કે પ્રેમશાસ્ત્રમાં હો, સત્તા પ્રાપ્ત કરવાના પ્રયાસમાં હો કે દ્રવ્યોપાર્જન કરવાના યા તો પરમાર્થ કે પરોપકાર કરવાના માર્ગપર હો, પરંતુ 'સ્વાવલંબન' જેજ તમારો મૂળ મંત્ર થવા દેજો." —સ્ટેડ.

"પ્રત્યેક જણે પોતાની ભાંજગડ પોતેજ કરવી જોઇએ. બીજાપર આધાર રાખવો નહિ." —શેકસપિયર.

'કર્નલ કોર્કટ પોતાને માટે પોતાની જાતેજ લડ્યા કરે છે" આ પ્રમાણે એક સ્ટેટ્સમેન રાજસભાના [illegible] "કર્નલ કોર્કટ માટે લડ્યા કરે" એ શબ્દોના ઉત્તરમાં બોલ્યો હતો. આ મહા પુરુષ એક મહા પ્રજાના પ્રમુખના સામે [illegible] ન હતો. તેણે પ્રમુખ થવા કરતાં પ્રમાણિક થવું વધુ પસંદ કર્યું હતું. [illegible] [illegible] બુદ્ધિનો, અનિશ્ચિત અને અનર્થ [illegible] હતો, તે [illegible] [illegible] અને નિશ્ચયવાન પુરુષ હતો.

[illegible] જ્યારે [illegible] થયે ત્યારે [illegible]

ઉમદા સંચો જગતને અર્પણ કર્યો અને ઈગ્લાંડના જખમી હાથમાં એક એવો રાજદંડ અર્પણ કર્યો કે જે ખુદ મહારાણીએ પણ કદિ ધારણ કર્યો ન હતો!

લીવી જણાવે છે કે "જે માણસ દ્રઢ ખાત્રીપૂર્વક માને છે કે મને સાધનો મળશેજ તે ખરેખર સાધનો મળવતોજ હોય છે."

સોલારિયો જ્યારે એક ભટકતા કંસારાની અવસ્થામાં હતો ત્યારે તે કોલ ઍન્ટોનિયો ડેલ ફ્રિયોર નામના ચિત્રકારની પુત્રી સાથે ગાઢા પ્રેમમાં પડ્યો; પરંતુ તે છોકરીના પિતાએ જણાવ્યું કે મારી પોતાની બરાબરી કરી શકે એવા ચિત્રકાર સિવાય કોઇની પણ સાથે એ છોકરીને પરણાવવાની નથી. ત્યારે તેણે એવો પ્રશ્ન કર્યો કે, "ત્યારે આપ મને ચિત્રકલા શીખી, આપની પુત્રીના હાથને માટે હકદાર બનવાને દશ વર્ષની મહેતલ આપશો?" ઍન્ટોનિયોએ તે ભામટાનું મુખ પોતાની નજર આગળથી સદાને માટે દૂર કરવાની ઇચ્છાથી આ શરત કબૂલ કરી. દશ વર્ષ પૂરાં થવા આવ્યાં હતાં એવામાં રાજાની બ્હેને એકવાર કોલ ઍન્ટોનિયોને 'મેડોના અને બાલક'નું ચિત્ર બતાવ્યું. એ જોઇને તે ચિત્રકારે તેની અત્યંત તારીફ કરી; પરંતુ જ્યારે તેના જાણવામાં આવ્યું કે તેનો ચીતરનાર તો સોલારિયો હતો ત્યારે તેને કેટલું આશ્ચર્ય થયું હશે તેનો વિચાર કરો! એ પછી તેના જમાઇએ પોતાની વિનય કુશળતાથી તેને તેથી પણ વધુ આશ્ચર્યચકિત કર્યો હતો.

સર ફિલિપે કહ્યું હતું કે આખી દુનિયામાં ગજબ ચલાવવાને યોગ્ય જો સાધન ન હોય તો તે મારે કરવું છુ, કારણ કે મારી જાતેજ મારા માટે હું પાલિશ કરી રહું છું.

પોતાની આત્મશક્તિથી પ્રમુખપદે પહોંચેલા યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સના એક પ્રમુખને એકવાર એવો પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો કે "તમારા

તમે ગમે તેટલી અંકતા હો, પરંતુ તમારો પુત્ર તો તેની લેશ પણ કિંમત ગણતો નથી. ઉન્નતિના શિખરપર પહોંચવામાં તમે તમારા સ્નાયુઓ, શક્તિ અને મગજને વિકસિત કર્યાં હોય છે અને તેથીજ તમે તમારી ઉતરતાવસ્થાને પહોંચવાને તથા તમારા મનને સ્વસ્થ રાખવાને શક્તિમાન થયા છો. આ પ્રમાણે તમારી સંપત્તિએ તમને તો અવશ્ય અનુભવ, આનંદ, શિક્ષણ, ચારિત્ર્ય અને વિકાસજ અર્પ્યાં છે, પણ તેજ સંપત્તિ તમારા પુત્રને માટે તો પ્રલોભન અને ચિન્તાજનક કારણ થઇ પડશે અને સંભવતઃ તેને સંકુચિત હૃદયનો બનાવી દેશે. જે સંપત્તિએ તમારા સંબંધમાં પાયાનું કામ કર્યું છે તેજ સંપત્તિ તેને માટે ભારે બોજા રૂપ થઇ પડશે. તમારા સંબંધમાં તેણે શિક્ષણ આપવાનું અને તમારી ઉત્તમોત્તમ શક્તિઓનો વિકાસ કરવાનું કામ કર્યું છે, પરંતુ તેના સંબંધમાં તો તે સંભવતઃ શિથિલતા, આલસ્ય, પ્રમાદ ... અને અજ્ઞાનનીજ જનતા થશે, કારણ ... તેની પાસેથી આવશ્યકતા રૂપી અમૂલ્ય અંકુશ લઇ લીધો છે, જે અંકુશે વહાણ કરી કરીને માનુષના પાન જગતના ઇતિહાસનાં લગભગ સમસ્ત મહાન કાર્યો કરાવ્યાં છે.

તમે જ્યાં સુધી આરી ચૂક્યા છો ત્યાંથી તમારો પુત્ર આગળ શરુ કરી શકવા માટે અત્યાર ... અને તેને તમારી સંપત્તિ અર્પણ ... છે અને તે તમે એક દયાનું કાર્ય ગણો છો. તમને જે ... કરવું પડ્યું હતું, જે સંકટો અને દુઃખો સહન કરવાં પડ્યાં હતાં, ... તમને જે ... અભાવ હતો અને તમને ... પડ્યામાં જે કમાલ ... મળતું હતું, તે ... તેને મુક્ત કરવાના મહેરબાની ... વિચાર તમે રાખ્યો છે, પરંતુ યાદ રાખજો કે તમે ... થવા ભગવાન ... આપવાને બદલે ટેકરવાની કાખઘોડીજ ... છે તમે તેની પાસેથી આત્મવિકાસ, આત્મોન્નતિ આત્મ-

[illegible] " તમારી પાસે [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] " [illegible] છે, " [illegible]
[illegible] [illegible]. " [illegible] [illegible] ને [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

તથા અસ્થિર વૃત્તિનો બનાવી તેના જીવનને બીનઉપયોગી કરી દે છે. જ્યાંસુધી તમે ઉદ્યોગી અને ખંતીલા રહો છો અને જ્યાંસુધી તમને પ્રમાદ અને અપ્રવૃત્તિ દુઃખકારક લાગે છે ત્યાંસુધી તે તમને તમારા કામમાં નિમગ્ન રાખે છે; તેમજ જ્યાંસુધી તમને પ્રત્યેક પ્રયત્ન પ્રતિકૂળ લાગે છે અને પ્રત્યેક સફળતા અશક્ય લાગે છે ત્યાંસુધી તે તમને આળસુ અને બેદરકાર પણ બનાવી દે છે.

જે શ્રી. ડેવિડસન જણાવે છે કે, "મારે તમારા મગજપર ઠસાવવાની આ વાત ઠસાવવાની છે કે આપણને સ્વપરિશ્રમથીજ સત્કીર્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. આપણને વડિલોપાર્જિત સંપત્તિ તરીકે કાંઇ ખરી કીર્તિ મળતી નથી; આપણે તેને દ્રવ્યથી ખરીદી શકતા નથી; આપણને તે દૈવયોગે મળતી નથી; ઉત્તમ કુળમાં જન્મવાથી, ઉચ્ચ દરજ્જો મળવાથી, બુદ્ધિમાન હોવાથી અને શ્રીમંત હોવાથીજ કાંઇ તે પ્રાપ્ત થતી નથી. તે આપણા પોતાનાજ પરિશ્રમના પરિણામ તરીકે પ્રાપ્ત થઇ શકે છે, તે આપણાજ ઉત્તમ સિદ્ધાન્તો અને શ્રેષ્ઠ વર્તનનું પારિતોષિક હોઇ શકે છે. સફળતા આપનાર સર્વ ગુણોમાં સ્વાવલંબન કરતા વિશેષ મહત્ત્વનો ગુણ કોઇપણ નથી. આપણી પોતાની સત્કીર્તિ અને પ્રગતિના ઉત્પન્ન કરનાર આપણે પોતેજ થવું, એવા નિશ્ચય કરતા વિશેષ મહત્ત્વનો ગુણ બીજો એકેય નથી. જો તમારા માર્ગમાં વિઘ્નો આવીને ઉભા રહેતા હોય, જો તમારી વિરુદ્ધ પ્રચંડ પ્રતિકૂળતાઓ આવીને ઉપસ્થિત થતી હોય તો જ્યાં સુધી તેમને હડસેલી કાઢીને આગળ વધવાનું તમારામાં બળ હોય ત્યાં સુધી તે તમને હાનિને બદલે લાભજ કરશે. પ્રત્યેક તરુણ પુરુષે આત્મશ્રદ્ધા રાખી પારકા આશ્રય અને આધારરૂપી કાખઘોડી અને ટેકાને લાત મારીને આગળ વધવું જોઇએ. ઘણા તરુણોમાં સારું તત્ત્વ રહેલું હોય છે, પરંતુ તેઓ આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરતા હોવાથી

સમયનો શો ઉપયોગ કરો છો ? તમને હમેશાં પાંચ કલાકનો અવકાશ મળે છે અને તમારે પદ્ધતિસર અભ્યાસ કરવામાં એ સમય રોકવો જોઇએ. હું તમને હમણાં જે સલાહ આપું છું તેવી રીતે સલાહ આપનાર મને તમારા જેટલી વયે કોઇ મળ્યો હોત તો અત્યારે હું આ હલકા દરજ્જાપર હોવાને બદલે મારા ખાતાનો પ્રમુખ બન્યો હોત.” બીજેજ દિવસે તરુણ ડિનેએ પદ્ધતિસર અભ્યાસ કરવા માંડ્યો. તે મર્ગેનના વિશ્વવિદ્યાલયમાં ગયો અને ત્યાં પોતાના અવિરત ઉદ્યોગથી સુપ્રસિદ્ધ થયો. તે એટલો બધો ગરીબ હતો કે તેણે એક પીપ ખરીદીને તેને કાપીને નહાવાનું ‘ટબ’ બનાવ્યું હતું. તે ઘણીવાર અભ્યાસ કરવાને માટે સૂર્યોદય થયા પૂર્વે-જ્યારે તેની આસપાસની દુનિયા તો હજુ સુતી હોય ત્યારે-મંડી પડતો હતો.

માત્ર પરિશ્રમથીજ જગતમાં ખરી સફળતા પ્રાપ્ત થાય છે. દેવો પરિશ્રમરૂપી કિંમત આપનારને પ્રત્યેક વસ્તુ વેચી નાખે છે. પરંતુ તેના વિના તેઓ કાંઇપણ આપતા નથી. તમને કદિપણ તૈયાર સફળતા મળશેજ નહિ. વિજયમંદિરનું દ્વાર કદિપણ ખુલ્લું રાખવામાં આવતું નથી. તેમાં પ્રવેશ કરનાર પ્રત્યેક માણસ પોતાનું દ્વાર પોતે જ બનાવે છે; જે તેની પાછળ બીજા સર્વ માણસોને માટે બંધ થઇ જાય છે.

સંજોગો મહાપુરુષોને કદિપણ અનુકૂળ રહ્યા નથી. મહાપુરુષોએ પોતેજ સર્વ પ્રકારના વિઘ્નો સામે ભારે સંગ્રામ કરીને પોતાનો માર્ગ મોકળો કર્યો છે. ક્ષુદ્ર પ્રારંભ અને નાનું મૂળ એ કાંઇ મહાન કારકિર્દિને માટે પ્રતિબંધક નથી. ખેડુતોના છોકરાઓ ઘણું ધારાસભા તથા રાજ્યસભાઓના ઉચ્ચ આસનોપર વિરાજે છે; અને તેમાંના કેટલાક ઉત્તમોત્તમ વક્તાઓ, ધર્માચાર્યો તથા કેળવણીકારો છે; રંક માબાપને ઘેર જન્મેલા છોકરાઓએ મહાન મહાન શોધો કરી

તે ન્યૂ હેવનમાં એક સુંદર હવેલીમાં રહેવા લાગ્યો.

જગતનાં લગભગ બધાં મહાન કાર્યો સ્વાશ્રયથીજ સિદ્ધ થયાં છે, કેટલા બધા તરુણ પુરુષો પ્રારંભ કરવાને માટે પોતાની પાસે મૂડી નહિ હોવાથી મંદ અને શિથિલ બની જઈને પોતાનું કાર્ય છોડી દે છે, તથા પોતાને ઉંચે ચઢાવનાર કોઈ સારી તકની રાહ જોયા કરે છે! પરંતુ **સફલતા એ ઉદ્યોગ અને ખંતનુંજ સંતાન છે.** તે કાંઈ લાંચ રૂશ્વતથી વશ થતી નથી.

એલિહૂ બુરિટ એક લુહારને ત્યાં ઉમેદવારી કરતો હતો. તેના કારખાનામાં તેને આખો દિવસ અને ઘણીવાર તો રાત્રે પણ કામ કરવું પડતું હતું. ઉન્નતિ પ્રાપ્ત કરવાનો એના કરતા ઓછો અવસર આજે કોને છે? અને તે છતા પણ ભોજન કરતી વખત પોતાની સન્મુખ પુસ્તક રાખી તેનો અભ્યાસ કરીને તથા અવકાશની મળતી પ્રત્યેક પળનો ઉપયોગ કરવાને માટે પોતાના ખીસામાં પુસ્તક રાખીને તેમજ રાત્રે તથા રજાના દિવસે અભ્યાસ કરીને તેણે, જે સમયના ટુકડાઓ ઘણા છોકરા વ્યર્થ ગુમાવે છે તેમાં ઉત્તમ શિક્ષણ પ્રાપ્ત કર્યું. જે સમયે શ્રીમંતના છોકરાઓ અને આળસુના છોકરાઓ નકામા ખાતા સુતા હોય કે હાથ જોડીને બેસી રહેતા હોય, તે સમયે બુરિટ ઉદ્યોગ કરીને આત્મોન્નતિ કરતો હતો. [illegible] તેણે [illegible] મુખ્ય ભાષાઓનું [illegible] જ્ઞાન [illegible] અને તે એશિયાની ભાષાઓનો અભ્યાસ કરવા લાગ્યો.

આવા છોકરાને પ્રતિદિન [illegible] મળતા હતા? આ પુસ્તકોના વાંચનારામાં [illegible] એવો નહિ હોય કે જેને સફલતા મેળવવા માટે આથી વધારે [illegible] પરંતુ આ યુવકની જ્ઞાનપિપાસા અને આત્મોન્નતિ કરવાની [illegible], એટલા પ્રબળ હતાં કે તેની [illegible] પોતાના વર્તમાન [illegible] વિદ્વાનોને છતી

...કામ કરવાની વધુમાં વધુ નિષ્ઠા ધરાવનાર માણસોજ મહાનમાં મહાન બુદ્ધિશાળી મનુષ્યો નીવડયા છે. શેરિડન બુદ્ધિશાળી પુરુષ ગણાતો હતો, પરંતુ આમની સભાને સંબોધવાને માટે તે જે તેજસ્વી વાક્યોનો પ્રયોગ કરતો હતો તે સઘળાં તે અનેકવાર સુધારી સુધારીને પોતાની સ્મરણનોંધમાં અગાઉથીજ ટાંકી રાખતો હતો અને સમય આવ્યે તેનો પ્રયોગ કરતો.

'બુદ્ધિ' એટલે 'શ્રમ કરવાની અનન્ત શક્તિ' એવી જે તેની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે તે યોગ્યજ છે. જે માણસોએ મહાન કાર્યો કર્યાં છે તેઓ જો આજના આળસુ તેમ અધીરા તરૂણોને માત્ર એટલુંજ દર્શાવી શકે કે તેમની કીર્તિનો મોટો ભાગ યોગ્ય પરિશ્રમ અને સતત ઉદ્યોગનુંજ પરિણામ છે, તો તેઓ તેમને કેવું ઉત્તેજન અને પ્રોત્સાહન આપી શકે? જે કામો જગતની પ્રશંસા પામ્યાં છે, પરંતુ જેમણે તેમના કર્તાઓની શક્તિનું બિંદુએ બિંદુ ચૂસી લીધું છે તે કરવામાં તેમને કેટલી આપત્તિ, કેટલી નિરાશા, કષ્ટ, સંકટો અને કેટલા ભયો સહન કરવા પડયા છે, તે જો આજના ઉતાવળા અને નિરાશ થએલા તરૂણો જાણી શકે તો, હું ધારું, છું, તમે માત્ર આનંદ અને મોજ સહિત એકાદ કાવ્ય અથવા એકાદ ગ્રંથ થોડી મિનિટમાં અથવા થોડા કલાકમાં વાંચી શકો છો, પરંતુ તેને રચવાને માટે ઘણીવાર દિવસોના દિવસો અને મહિનાઓના મહિના સુધી જે શારીરિક વમન અને કડાકા ભરેલા પરિશ્રમની જરૂર પડે છે તેની તો તમે કલ્પના પણ નહિ કરો.

સાહિત્યના મહાનમાં મહાન ગ્રન્થો ફરી ફરીને પરિમાર્જિત સુધારી સુધારીને લખવામાં આવ્યા છે અને તેમના ઘણા ગ્રંથો તો નવ ...ર વાર લખવામાં આવ્યા છે. સમયની કસોટીમાં ઉભા રહે એવી રચના કરવા માટે સાહિત્યસેવી પુરુષોએ જે પરિશ્રમ કર્યો

પસંદ પડ્યું અને તેની લોકપ્રિયતા હજુ પણ તેવી ને તેવીજ કાયમ છે, વાસ્તવમાં આ કીર્તનથી તેને અમર કીર્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે. રાજકુમારોએ તેનું સન્માન કર્યું અને રાજા મહારાજાઓ તથા મહારાણીઓએ તેને ખાણું આપ્યું. હવે તેને હજામત કરવાની રહી નહિ અને તેની ગરીબાઈ નાશ પામી; પરંતુ તેણે જે આઠસો ગાયનો રચ્યાં. તેમ. 'સૃષ્ટિ' ની બરોબરી તો કોઈ પણ ગાયન કરી શક્યું નહિ. નેપોલિયનની તોપો જે સમયે વિયેના પર મારો ચલાવતી હતી તે સમયે તે મરણ પામ્યો. કેટલાક ગોળા તેના બગીચામાં પણ પડ્યા હતા.

અમેરિકાનો સર્વોત્તમ કાળો માણસ ફ્રેડ્રિક ડગ્લાસ, ગુલામને ઘેર જન્મ્યો હતો અને દાસત્વમાંજ ઉછર્યો હતો. તે સ્વપરિશ્રમશીલ દાસત્વમાંથી મુક્ત થયો હતો અને બુદ્ધિ તથા ખંતથી શિક્ષણ મેળવ્યું. [illegible] ઉચ્ચ દરજ્જે ચડ્યો હતો અને લગભગ દુનિયાની પ્રશંસા પામ્યો હતો.

જ્યારે કોઈ ફ્રેડરીક ડગ્લાસના જેવા માણસ હાથ પગ વિના પાસ- [illegible] સમર્થ બને છે, જ્યારે ટેનિસન કીટ્સ ડિકન્સ જેવો અંધ [illegible] એક મહાન [illegible], [illegible] અને મહા પરમાર્થ [illegible] છે, ત્યારે આપણી [illegible] અને [illegible] મહિમાઓના સાર [illegible] [illegible] [illegible]

વામાં સદુપયોગ કરવા માંડ્યો.

માઈકલ ફેરાડે એક રંક સુતારનો પુત્ર હતો અને તેર વર્ષની વયે લંડનમાં તે એક બુકબાઈન્ડરને ત્યાં ઉમેદવારી કરતો હતો. તેને હાથે જે ચોપડીઓ બંધાતી તેની અંદર રહેલા જ્ઞાનનો પરિચય મેળવતા રહીને તેણે પોતાની ભાવી મહત્તાનો પાયો નાખ્યો હતો. રાત્રે બીજા માણસો ચાલ્યા ગયા પછી તે બંધાવા માટે આવેલા ઉમદા ગ્રંથો વાંચવાને અને તેનો અભ્યાસ કરવાને દુકાનમાંજ રહેતો.
લૉર્ડ ટેન્ટર્ડને પોતાનો પિતા જે દુકાનમાં એક પેનીએ એકના હિસાબે માથાં મુંડતો હતો તે દુકાન ગર્વ સહિત પોતાના પુત્રને બતાવી હતી. નામ્રસનો ધર્માચાર્ય ફ્લેચિયર કે જે તરુણાવસ્થામાં મીણબત્તી બનાવવાનો ધંધો કરતો હતો તેને એકવાર એક ફ્રેંચ પેંધે હલકા કુળનો કહીને તેનો તિરસ્કાર કર્યો હતો. તેના પ્રત્યુત્તરમાં તેણે જણાવ્યું કે "જે સ્થિતિમા મારો જન્મ થયો હતો તે સ્થિતિમાં જો તારો જન્મ થયો હોત તો તું તો હજુ મીણબત્તી બનાવવાનોજ ધંધો કર્યા કરતો હોત!"

ડયુક ઑફ આર્ગાઈલે પોતાના બાગમા ફરતા ફરતાં ન્યૂટનના 'પ્રિન્સિપિયા' નામના ગ્રંથની એક પ્રત ઘાસપર પડેલી દીઠી. એ પ્રત કોઈ પોતાના પુસ્તકાલયમાંથી લ- આવ્યું હશે એમ ધારી તેણે પોતાના એક માણસને તે પાછી મૂકી આવવાને બોલાવ્યો; પણ તેના માળીના છોકરા એડમંડ સ્ટોને કહ્યું કે તે તો મારી છે. આથી આશ્ચર્યચકિત થઈ ડયુકે પૂછ્યું: "શુ એ પુસ્તક તારૂં છે? શું તું ભૂમિતિ, લૅટિન અને ન્યૂટનનું લખાણ સમજે છે?" એડમંડે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો: "હું તેમાનું કંઈક જાણું છું." ડયુકે પ્રશ્ન કર્યો: "પણ આ સઘળી બાબતનુ જ્ઞાન તેં કેવી રીતે મેળવ્યું?" સ્ટોને પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "એક નોકરે દશ વર્ષપર મને વાચતા શીખવ્યું હતું. પોતાની મુચ્છામાં આવે

એક, બે, ત્રણ અથવા ચાર કલાક અભ્યાસ કે બીજા સાહિત્ય વિષયક કાર્યો કરીને ઘણીવાર ચમત્કારિક કાર્યો કર્યાં છે.

જેમ્સ વૉટ શાળામાં માત્ર શિક્ષણનાં મૂળતત્ત્વોજ શીખ્યો હતો, કારણકે તેની નાજુક પ્રકૃતિને લીધે તે શાળામાં અનિયમિત રીતે હાજરી આપતો હતો; છતાં તેણે ઘર આગળ અત્યંત ઉદ્યોગપૂર્વક અભ્યાસ કરી પોતાની સઘળી ખામીઓ દૂર કરી અને ઘણીજ પ્રગતિ કરી. પોપ બીજો ઍલેક્ઝાન્ડર એક ભિક્ષુક હતો; તે કાદવના ઝુંપડામાં જન્મ્યો હતો અને સંગેમરમરના મહાલયમાં મરણ પામ્યો હતો. વિલિયમ હર્શેલ, ચૌદ વર્ષની વયે હૅનોવેરિયન ગાર્ડની ટુકડીમાં સંગીતશાસ્ત્રી તરીકે નીમાયો હતો અને તે પોતાના અવકાશના સમયનો ઉપયોગ વિજ્ઞાનના અભ્યાસમાં કરતો હતો. તેણે મોટા પ્રમાણમાં સામાન્ય જ્ઞાન મેળવ્યું અને ખગોળવિદ્યા કે જેનું જ્ઞાન તેણે કોઇની પણ સહાય વિના પોતાની મેળેજ મેળવ્યું હતું તેમાં તેણે જે શોધો કરી છે તેથી તે હમેશને માટે મહાનમા મહાન ખગોળવેત્તાઓની હરોળમાં વિરાજમાન થયો.

જ્યૉર્જ સ્ટીફન્સન, વેસ્ટ મોર્લૅન્ડના એક ખેડુતના ઘરમાં જન્મ્યો હતો અને તેનો પિતા મરણ પામવાથી તેની વિધવા માતાએ તેને પાળી પોષીને મોટો કર્યો હતો. છેક બાલ્યાવસ્થાથીજ તે અનાથ બન્યો હતો. કોઇ પણ વિદ્યાલયે તેનું સ્વાગત કર્યું ન હતું અને કોઇ પણ પાઠશાળાએ તેને બહુમાનની ઉપાધિઓ આપી ન હતી. તે માત્ર સાધારણ વાંચતાં લખતા અને હિસાબ ગણતા શીખ્યો હતો. શૅક્સપિયર પણ શાળામાં વાંચન લેખન સિવાય ભાગ્યેજ વિશેષ શીખ્યો ન હતો, રંતુ આત્મશિક્ષણથી તે વિદગ્ધ રત્નોનો શિરોમણિ બન્યો. બર્ન્સને ઝાઝું શિક્ષણ મળ્યું ન હતું અને તેની તરુણાવસ્થા અતિ ગરીબ હાલતમાં વ્યતીત થઈ હતી.

કરતો. તેણે પોતાના એક મિત્રને લખ્યું હતું કે "હું દિન પ્રતિદિન સમયનો વિશેષ લોભી થતો જાઉં છું; હું મારી જાતને તેનો હિસાબ આપું છું અને સમયનો જરાપણ ભાગ વ્યર્થ જતાં મને પરિતાપ થયા વિના રહેતો નથી."

કોલંબસ જ્યારે ખલાસી તરીકે જીવન ગાળતો હતો ત્યારેજ તે અભ્યાસ કરી શક્યો હતો; છતાં તે પોતાના સમયનો સૌથી મહાન ભૂગોળવેત્તા અને ખગોળવેત્તા થવાને શક્તિમાન થયો હતો.

જ્યારે મહાન પિટર ચૌદ વર્ષનો છોકરો હતો ત્યારે તે રશિયાનો સર્વસત્તાધારી શાસક બન્યો હતો. તે સમયે તેની પ્રજા જંગલી અવસ્થામાં હતી અને ખુદ તેનામાં પણ અસભ્ય મનુષ્યને છાજે તેવી લાગણીઓ અને વૃત્તિઓ એટલી પ્રબળ હતી કે તે તેના સમગ્ર જીવનમાં વારંવાર પ્રદર્શિત થતી. આમ છતાં પણ તેણે પોતાની જાતને અને રશિયનોને સુધારવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે ઘણા બળપૂર્વક સુધારા દાખલ કર્યા અને છવ્વીસ વર્ષની વયે યૂરોપખંડના બીજા દેશોની કલાઓ અને સંસ્થાઓનો અભ્યાસ કરવાના ઉદ્દેશથી તે દેશોમાં પ્રવાસ કરવાને માટે નીકળ્યો. હોલેન્ડના સાર્ડામ નામક સ્થાનમાં મહાન ઇસ્ટ ઇન્ડિયા ગોદી જોવાથી તેના મનપર એટલી બધી અસર થઈ કે તે એક નૌકા વિધાયકને ત્યાં ઉમેદવાર તરીકે રહ્યો. ત્યાં તેણે 'સેન્ટ પિટર' નામનું વહાણ બાંધવામાં સહાય કરી અને પાછળથી તે વહાણ તેણે ખરીદી લીધું. આ ધંધો શીખ્યા પછી તે ઇંગ્લાંડ ગયો અને ત્યાં તેણે કાગળના કારખાના, દોરડાં વણવાના કારખાના, ઘડિયાળના કારખાના અને બીજી જુદી જુદી જાતનાં કારખાનાઓમાં સાધારણ મજૂરની પેઠે કામ કર્યું.

પ્રવાસ દરમિયાન જે જે સ્થાનની તે મુલાકાત લેતો તે તે સ્થાનના સંબંધમાં જેટલી મળી શકે તેટલી માહીતી તે પ્રથમથીજ

પરાણે ખવરાવવામાં આવે છે; તેમનાં મુખ ઉઘાડી આંગળાંવતી તેમાં ખોરાક ધુસાડી દેવામાં આવે છે; તેમને તેઓ સમાઇ રહે એવ-ડીજ પેટીમાં ગોંધી મૂકવામા આવે છે; અને તેમને જરા પણ આરામ કરવા દેવામાં આવતો નથી. તેમનું કાળજું અત્યંત મોટું બનાવવા માટે આ ક્રિયા કરવામા આવે છે. આજ પ્રકારે આપણા તરૂણોના મગજમા પરીક્ષા માટેનું જ્ઞાન ઠાસી ઠસીને ભરવામા આવે છે. જે છોકરાઓ ગોખણપટ્ટીથી અભ્યાસ કરે છે અને આમનેમ ગભ-ટકે છે; અથવા રાત્રે શહેરમા દુરાચાર કરે છે; અને જ્યારે પરીક્ષાને બે ચાર અઠવાડિયા અથવા માત્ર થોડાજ દિવસ બાકી રહે ત્યારે જેઓ પોતાના માબાપના ખરા પરસેવાના પૈસાની માટે પગાર આપીને ટેંગ ખાનગી શિક્ષક રાખે છે, [illegible] તેમના મગજમા જ્ઞાન ઠસી ઠાસીને ભરવું જાય છે, તેમને [illegible] કેટલો ઓછો સંભવ છે? તેઓ પોતાના મગજના [illegible] અથવા સામર્થ્ય વધારવાને માટે નહિ [illegible] માટે નહિ [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

અભ્યાસથી તેની સૌન્દર્યદર્શનશક્તિમાં વૃદ્ધિ થાય છે; અને જ્યાં પૂર્વે તેને ખાલ કુરૂપતાજ જણાતી હતી ત્યાં તે સૌન્દર્યનું દર્શન કરે છે. આપણે જેની સ્વપ્નમાં પણ કલ્પના કરી ન હોય એવી દુનિયાને તે પ્રત્યક્ષ કરે છે અને સાધારણમાં સાધારણ વસ્તુમાં પણ ઉત્તમોત્તમ સૌન્દર્યનું દર્શન કરાવે છે. એવાઓ અમર્યાદિતની અદ્ભુત એવી દુનિયાએ. જોઈ શકે છે કે જેનું અશિક્ષિત આંખને કદિ સ્વપ્નમાં પણ દર્શન થયેલું હોતું નથી. અશિક્ષિત હાથ જે કામ કરી શકતો નથી એવા હજારો કામ શિક્ષિત હાથ કરી શકે છે. દાખલો તે એવાઓ ચૈતન્યશાળી જની જાય છે કે તે સુંદર, ડહ્યા, બાહોશ અને કુશળ હોઈ, નાજુક ખ્યાલ વિચાર પણ કરી શકતો હોય તેવો જણાય છે. શિક્ષિત માણસની ઇચ્છા [illegible] અને બળવાન હોય છે અને પોતાના [illegible] સામર્થ્ય વડે તે [illegible] વસ્તુને પહોંચી શકે છે [illegible] માણસ [illegible] સામર્થ્ય [illegible] શકે છે એવા [illegible] શિક્ષિત [illegible] વિચાર, અભ્યાસ [illegible] અને [illegible] ઉપરથી [illegible] જ્ઞાનની અપાર [illegible] કદિ [illegible] ન હોય એ [illegible] બુદ્ધિમાં [illegible] હોય [illegible]

[illegible] કહ્યું છે [illegible] તમે વસ્તુની [illegible] આનંદ [illegible] તમારી શક્તિ [illegible] કરે અને [illegible] આનંદ [illegible] તમે [illegible] પણ [illegible] નહિ, વાંકે [illegible] તમે [illegible] ન કરી [illegible] માણસો કરેલા તો ક્યારે કેટલા [illegible] શકશો, ત્યારે તમે [illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

તમારી માનસિક તેમજ નૈતિક શક્તિઓનો પણ વિકાસ કરી શકશો.

“ કુમેનિયસે કહ્યું હતું કે “હું ફરીથી કહું છું કે તેને જ્ઞાન આપવું એ મારો ઉદ્દેશ નથી, પરંતુ તેને જરૂર પડે ત્યારે તે કેવી રીતે કામ કરવું એ રીત શીખવવાનો મારો ઉદ્દેશ છે.”

સર્વ જ્ઞાન આત્મશિક્ષણથી પ્રાપ્ત થાય છે. વિદ્યાર્થીની માનસિક સ્થિતિ પર તેના કામની પ્રગતિનો આધાર રહે છે. શિષ્યને, પોતાની જાતને શીખવતાં શીખવવું એ જ ગુરુનું મહાન કાર્ય છે.

આર્નોલ્ડ બેનેટ કહે છે કે “શારીરિક વિકાસ નહિ, પરંતુ માનસિક વિકાસ આપણને મનુષ્યત્વ અર્પણ કરે છે; એટલા માટે તમારું માનસિક બળ વધારો. તમે જે જે જુઓ અથવા વાંચો તે તે સમજવાનો પ્રયત્ન કરો. વાચનની સાથે ચિંતનનો યોગ કરવો એ આપણા ઉત્તમ જીવનના પ્રથમ સિદ્ધાંતો પૈકીનો એક છે અને તે સત્-સમાં સરલ હોય છે.”

“ જે થોડા માણસો ચિંતનશીલ હોય છે તેમાંથી પણ કેટલા થોડા માણસો યોગ્ય રીતે ચિંતન કરે છે ! જેઓ પોતાને ચિંતનશીલ ધારે છે એવા કેટલા બધા માણસો ખરા અર્થમાં કદિપણ ચિંતન કરતા નથી ! ”

તેથી મહેનત કરીને જેની નકલ પણ ન થઇ શકે અને દસ્તાવેજ પરથી ઉખાડી પણ ન શકે એવો એક છિદ્રવાળો સ્ટૅમ્પ તેણે બનાવ્યો. સરકારી સ્ટૅમ્પ ઑફિસના પ્રમુખે તેને જણાવ્યું કે લોકો જૂના દસ્તાવેજોપરથી સ્ટૅમ્પ ઉખેડી લઇને ફરીથી તેનો ઉપયોગ કરે છે તથી સરકારને દર વર્ષ એક લાખ પાઉંડનું નુકસાન થાય છે. વળી બેસેમરની પદ્ધતિથી સહેલાઇપૂર્વક ખોટા સ્ટૅમ્પ બનવાનો જે નવીન ભય ઉત્પન્ન થયો હતો તે પણ તે પ્રમુખના ધ્યાનમાં ન હતો. તેથી બેસેમરને તેના છિદ્રવાળા સ્ટૅમ્પ બનાવવાની પદ્ધતિ માટે એક ચોક્કસ રકમ આપવાની અથવા જીવનપર્યંત આફિસમાં કોઇ જગ્યા આપવાની માગણી કરી. બેસેમરે જગ્યા લેવાનો સ્વીકાર કર્યો અને જે સ્ત્રીના સાથે પોતાના સંબંધ બંધાવાને તે કબૂલ થયો હતો તેને આ ખુશાલીના સમાચાર સંભળાવવાને તે ગાડી ગયો. પોતાની શોધ વિષે ખુલાસો કરતા તેણે એને ત્યાં રહેલા જૂના દસ્તાવેજપરથી કોઈ પણ માણસ કિંમતી સ્ટૅમ્પ કાઢીને તેનો પુનઃ ઉપયોગ કરતા કેવી રીતે અટકશે તે સમજાવ્યું.

તેની પ્રિયા બોલી "હા, એ તો હું સમજી; પરંતુ જો સઘળા સ્ટૅમ્પોની ઉપર તારીખ નાખવામાં આવે તો ભવિષ્યમાં તેનો ઉપયોગ થતા તે પકડાયા વિના કદિપણ રહે નહિ."

આ ઘણા થોડા જ શબ્દો હતા; અને આપણને જો એ ત્રણ અક્ષરના એકજ શબ્દને બાદ કરીએ તો તેમાં કંઇ ખાસ મહત્ત્વ રહેતું નથી. પરંતુ તે નાનો શબ્દ બ્રિટિશ મહેસુલી ખાતાના મોટા મોટા અમલદારોના પ્રચંડ ભેજાઓમાં અત્યાર સુધી નહિ આવવાથીજ દીર્ઘકાળ પર્યંત પ્રતિવર્ષ એકલાખ પાઉંડનું સરકારને નુકસાન થયું હતું! હવે જો આ નાનો શબ્દ એ અમલદારો આગળ જાહેર કરવામાં આવે તો તે બેસેમરની છિદ્રવાળા સ્ટૅમ્પની યુક્તિને નકામીજ બનાવી દે

સમય રોકવાને કેટલાં થોડાં તરુણ સ્ત્રી પુરુષો શક્ત હોય છે ? માત્ર થોડુંક શિક્ષણ મળ્યું—થોડુંક પુસ્તકોમાંનું ગોખેલું જ્ઞાન મળ્યું કે તરતજ તેઓ ધંધો કરવાને તૈયાર થઇ જાય છે.

" થોભી શકતો નથી " એ આ સદીનું પ્રધાન લક્ષણ છે અને એ શબ્દો પ્રત્યેક વસ્તુપર લખાયેલા દ્રષ્ટિગોચર થાય છે. આપણી કેળવણી, સમાજ, ધર્મ એ સર્વેની ઉપર એજ શબ્દો લખાયેલા છે. અમે હાઇસ્કુલ વા પાઠશાળાના શિક્ષણને માટે થોભી શકતા નથી; છોકરો યુવક થવાને માટે થોભી શકતો નથી; તેમજ યુવક, માણસ થવાને માટે થોભી શકતો નથી. શિક્ષણ અથવા કેળવણી સારા જથ્થામાં પ્રાપ્ત કર્યાં વિનાજ તરુણો ધંધામાં ઝંપલાવે છે અને ઉતાવળા ઉતાવળા દમ વિનાનું કામ કર્યા કરીને જીવનના મધ્યાહ્નકાળમાંજ હારી જાય છે; તથા ઘણાખરા તો ચાલીસ વર્ષેમાંજ વૃદ્ધ બની જઇને મરણ પામે છે. પ્રત્યેક માણસ દોડાદોડમાં પડેલો હોય છે. ઇમારતો પણ એટલી ત્વરાથી બાંધવામાં આવે છે કે તે લાંબો સમય ટકી શકતી નથી અને પ્રત્યેક વસ્તુ જાણે ' વેચવાને માટે ' જ બનાવવામાં આવે છે. થોડા સમયપર અમેરિકાના એક વિશ્વવિદ્યાલયના એક પ્રોફેસરને પશ્ચિમ બાજુની એક તરુણ સ્ત્રી તરફથી પત્ર મળ્યો હતો. તેમાં તણે લખ્યું હતું કે " જો હું આપના વિશ્વવિદ્યાલયમાં આવું અને ચાર માસ રહીશ તો હું મારૂં સંપૂર્ણ શિક્ષણ આપી શકું કે નહિ ?" આજના આપણા તરુણો પણ એ સ્ત્રી પેઠે હાંફ કરવા માગે છે અને ... ગાતીજ ... ... છે વિચાર અને ડહાપણ નાખવાને તેઓ ... નથી. તેમને વિચાર ... ... પાઠશાળામાં અનેક ... ... છે તેથી તેઓ નિરાશ ... જાય છે. તેમાં માત્ર ... જ્ઞાન રહેલું છે.

... કહે છે કે " થોડું જ્ઞાન એ ભયંકર વસ્તુ છે; માટે જ્ઞાન-

મનુષ્ય બનાવવાને માટે તે ઓમેખ્યં લખી નાખે છે. ડ્રેઈડ જોન્સનની કહે છે કે, એક માણસે એક પુસ્તક લખવાને માટે અર્ધું પુસ્તકાલય ઉથલાવી નાખવું જોઈએ. જ્યારે એક લેખિકાએ વેડ્ઝવર્થને કહ્યું કે "મેં એક કાવ્યપર છ કલાક ગાળ્યા છે" ત્યારે, તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે. "મેં તેપર છ અઠવાડિયાં ગાળ્યાં હોત." ગ્રેએ ઠામે પોતાના એક ગ્રંથપર ત્રીસ વર્ષ ગાળ્યાં હતાં ઓવન્સે "કોમેન્ટરી ટુ ધી એપીસલ્સ ટુ ધી હિબ્રૂઝ" નામના ગ્રંથપર વીસ વર્ષ પર્યંત કામ કર્યું હતું. મૂરે પોતાના એક સંગીત કાવ્યની કડીપર કેટલાંક અઠવાડિયાં ગાળ્યાં હતાં. તેની એ કડી એટલી સુન્દર છે કે જાણે તે મહા બુદ્ધિમાન પુરુષના મગજમાંથી નીકળી હોય તેમ લાગે છે. કાર્લાઈલ અત્યંત ચોકસી કરીને લખતો હતો. જ્યાં સુધી તે પ્રત્યેક જાણીતા પ્રમાણભૂત ગ્રંથનું અવલોકન કરતો નહિ ત્યાં સુધી તે પોતાના મહાન ઐતિહાસિક ગ્રંથનું એક પાનું પણ લખતો નહિ આથી તેનું પ્રત્યેક વાક્ય, ઘણા ગ્રંથોનો સાર અને મહાન પુસ્તકાલયોમાં ઘણા કલાકો સુધી અત્યંત પરિશ્રમપૂર્વક કરેલા અન્વેષણનું ફળ ગણાય છે. આજે "સાર્ટર રેઝાર્ટસ" પ્રત્યેક સ્થળે પ્રાપ્ત થાય છે. પ્રાયઃ કોઈપણ બુકસેલરને ત્યાંથી તે તમને માત્ર થોડાજ પૈસામાં મળી શકે છે અને એની લક્ષાવધિ પ્રતો દુનિયામાં ફેલાયેલી છે; પરંતુ ઈ. સ. ૧૮૫૧માં જ્યારે કાર્લાઈલ તેને લંડનમાં લાવ્યો ત્યારે ત્રણ આગેવાન પ્રકાશકોએ તિરસ્કારપૂર્વક તેનો અનાદર કર્યો હતો. અંતે જેમ તેમ કરી તેણે તે લેખ "ફ્રેઝર મેગેઝિન" માં દાખલ કરાવ્યો. હેન્રી વાર્ડ બીચરે એક ધાર્મિક પત્રના પ્રકાશકપર તેનું લવાજમ ભરવાને માટે અર્ધો ડઝન લેખો મોકલ્યા હતા, પરંતુ તે 'માનપૂર્વક પાછા વાળવામાં' આવ્યા હતા. 'આટલાંટિક મંથલિ' ના પ્રકાશકે કુમારી આલ્કોટના લેખની હસ્તલિખિત પ્રત એવી સૂચના સાથે પાછી વાળી

પોતાનો હાથ પહોંચે એટલે દૂર રોટલો રાખતો અને પહેરેલાં કપડાં એમજ ઉંઘી જતો!

એક શીમતે હાવર્ડે અર્નેટને કહ્યું: "જરા નવરી લઇ મારી ચિત્રપોથીમાં ચિત્રો ગોઠવી આપશો?" અર્નેટે તેના કહેવા પ્રમાણે કર્યું અને પોતાના મહેનતાણાના તેની પાસે એકહજાર ફ્રાંક માગ્યા. તે શ્રીમંતે વાંધો લીધો કે "તમારી માત્ર પાંચ મિનિટજ આ કાર્યમાં ગઇ છે!" તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "પરંતુ એ કાર્ય પાંચ મિનિટમાં કેવી રીતે કરવું એ શીખવા મારાં ત્રીસ વર્ષ ગયાં છે."

એક તરુણ ધર્માચાર્યે બોલ્યો: "મેં પહેલું વ્યાખ્યાન અર્ધા કલાકમાં તૈયાર કર્યું અને એકદમ તે લોકોને સંભળાવ્યું તથા તે વિષે કાંઇ પણ વિચાર કર્યો નહિ." આ સાંભળી એક વૃદ્ધ ધર્માચાર્યે કહ્યું: "એ [illegible] મનમાં [illegible] પણ તમારી સાથે મળતા આવે છે, કારણકે એએ પણ તે વિષે કંઇ વિચાર કર્યો નહિ."

આ સમયમાં એવા માણસોની જરૂર છે કે જેઓ જગતની નિંદા વા સ્તુતિની કંઇ પણ દરકાર રાખ્યા વિના કામ કરવાની અને ધૈર્ય રાખવાની હિંમત અને શક્તિ ધરાવનારા હોય. એનાર [illegible] કહે છે "[illegible] ના ઇતિહાસ" [illegible] એવા માણસના આ સમયમાં જરૂર છે. [illegible] અરતી [illegible] છે [illegible] કહે છે "[illegible] આત્મજ્ઞાનનું [illegible] અને [illegible] કરી શકે તેવાની આજે આવશ્યકતા છે [illegible] કહે છે કે એક સાધારણને [illegible] એવો [illegible] નાની [illegible] મોટે [illegible] કરી શકે તેવાનો આ જમાનાને જરૂર છે. [illegible] જેઓ [illegible] નમ્ર મહાન

હિંમતે વેચી દે; એકાદ એકરે કે જે પોતાની વનિતિ કેર [illegible] નાખેલો એક એક ઝેન્ગ પ્રકારોની પાસેથી ઉપાડો કર્યો, પછી પણ આનું દુઃખ કામ કરે; એકાદ બાબ્યાક કે જે એક નિર્ધન કારીગરીમાં ઉદ્યમ કરીને પૈસે ભારણ કરે અને ગરીબાઇ, ચણ તથા ભૂખની પીડાથી પણ નિરાશ તથા અભિમિત થાય નહિ; એવા માણસોની જગતને વધારે છે. જે માણસો કામ કરી શકે અને મિથ [illegible] શકે તેમની આ જમાનામાં આવશ્યકતા છે.

ડેનિયલ વેબ્સ્ટર નામના એક વકીલે એક વાર એક ગરીબ લુહારનો કેસ હાથમાં લીધો. આ કેસમાં તેને જે પ્રમાણભૂત ગ્રંથો અને પૂર્વે ઠરાવોની જરૂર હતી તે મેળવવાને માટે તેણે પોતાની નજદીકના પુસ્તકાલયોમાં તપાસ કરી, પરંતુ સફળતા મળી નહિ. અંતે તેણે [illegible] પુસ્તકો મંગાવ્યા. પરિણામે આ કામ [illegible] નિર્ણય [illegible] તેણે આસીલ [illegible] પકડી લીધી; [illegible] એટલુંજ [illegible] પછી તે [illegible] એક મહત્વની [illegible] આરોપ [illegible] કેસ મેળ [illegible] સુપ્રસિદ્ધ [illegible] કીર્તિ [illegible] સંબંધ [illegible] પ્રકાર [illegible] મુદ્દા [illegible] તેને

જેવા જણાતા આ પાષાને લીધેજ તે સ્તંભ સઘળાં તોફાનોની સામે અડગ ઉભો રહેવાને શક્તિમાન થયો છે. પ્રત્યેક સફલ જીવનનો મોટો ભાગ પાયો નાખવામાંજ વ્યતીત થાય છે. અર્થાત્ સફલતા એ પરિશ્રમ અને ખંતનુંજ ફલ છે.

હેવલોક ૨૮ વર્ષની વયે સૈન્યમાં દાખલ થયો હતો અને ચોગ્ય તક મેળવવાને માટે તેણે અઢાર વર્ષ પર્યંત કામ કર્યું હતું તથા ધૈર્ય ધારણ કર્યું હતું. પોતાનામાં કેટલી શક્તિ છે તે એ સારીપેઠે જાણતો હતો અને દારૂડિયા તથા મૂર્ખ લોકોને પોતાના ઉપરી તરીકે નીમાતા જોઇને તેના ક્રોધનો પાર રહેતો નહિ; પરંતુ આ સઘળાં વર્ષો દરમ્યાન તે લખનૌ તરફની પેલી અદ્ભુત કૂચ કરવાને પોતાની જાતને લાયક બનાવી રહ્યો હતો.

ઘણાં વર્ષો પર્યંત પરિશ્રમ કરવાથી તથા એક હજાર ગ્રંથો વાંચવાથી જ્યોર્જ ઇલિયટને "રૉમિયલ ડેરોન્ડા" ને માટે દશ હજાર પૌંડ મેળવવાની શક્તિ પ્રાપ્ત થઇ હતી. અસામાન્ય લેખકો કેવી રીતે પ્રસિદ્ધ થયા છે ? વર્ષોના વર્ષો સુધી કાંઈપણ લવાજમ લીધાવિના લખવાથી; માત્ર અનુભવ મેળવવાને માટે મેંકડો પાના મફત લખવાથી; અર્ધું જીવન ગુલામની પેઠે સાહિત્યના કામ કરવામાં ગાળવાથી.

'ધી એન્જેલસ' નામના ગ્રંથપર ઘણા વર્ષો સુધી કંટાળા ભરેલું કામ કરવાથી અને ધૈર્ય ધારણ કરવાથી તેના પચ્ચીસ હજાર પૌંડ ઉપજ્યા હતા. મિલ્ટનના પ્રથમ પ્રયત્નો સઘળા નિષ્ફળ નિવડયા હતા; પરંતુ તેના પાછલા પ્રયત્નો ભંડારના ભંડાર ખેંચી લાવતા હતા. શીલરને પોતાનું કામ પૂરૂં થશે કે નહિ એમ હમેશા લાગ્યા કરતું હતું. ડાંટે પોતાનો 'ડિવાઇન કૉમેડિ' નામનો ગ્રંથ લખતાં અત્યંત સુકાઇ ગયો હતો. કામ કરવાથી અને ધૈર્ય ધરવાથીજ સંપૂર્ણતા પ્રાપ્ત થાય છે.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

જ્ઞાનનો અભાવજ નથી; વિપરીત જ્ઞાન એવો પણ એનો અર્થ છે. બક્સ્ટર કહે છે કે " જ્ઞાનમાં એકદમ આગળ વધવું એ પાપમાંથી એકદમ પાછળ હઠવા સમાન છે; અને પાપમાંથી એક પગલું પાછળ હઠવું એ સ્વર્ગની નિકટ જવા સમાન છે. "

બક્સ્ટર કહે છે કે " પ્રેક્સાઈટીલિસની હામેરેસની મૂર્તિની આંખ પર જો આડું કપડું ધરવામાં આવે તો તે પૂતળાનો ચ્હેરો ગંભીર અને ઉદાસ જણાય છે; પરંતુ જ્યાં તે કપડું ખસેડી નાખવામાં આવે છે કે તરતજ સુંદર હાસ્યની છટા તેના મુખારવિંદપર પ્રસરી રહે છે. આ જ પ્રકારે મનઃચક્ષુપરથી અજ્ઞાનનો પડદો દૂર કરવામાં આવે કે તરતજ મનુષ્યના અંતઃકરણમાં સુખની ઉજ્જ્વલ જ્યોતિ ઝગઝગી ઉઠે છે."

એક તરુણ પુરુષ થોડા વખતપરજ ગ્રૅજ્યુએટ બન્યો હતો તે ટ્રિનિટી કૉલેજના પ્રમુખની પાસે ગયો અને બોલ્યોઃ "સાહેબ, મારું શિક્ષણ પૂરું થયું છે અને હું આપને પ્રણામ કરવાને આવ્યો ." આ સાંભળી પ્રમુખ બોલ્યોઃ " સાચું કહો છો ? મેં તો મારું શિક્ષણ હજુ હમણાંજ શરૂ કર્યું છે."

અતિ સાધારણ એવા ઘણા છોકરાઓ અસાધારણ પુરુષ બન્યા છે; પરંતુ જેમને અસાધારણ કાર્યો કરવાની ઇચ્છા હોય તેમણે **બચપણમાંથી તેનો પાયો નાખવા માંડવો જોઇએ.** એક ગામડિયા, જંગલી અને જડભરત છોકરામાં પણ જો સારું સત્વ હોય અને તેની આદતો દૃઢ થઇ ગયા પૂર્વે જો તે એકાદ કુશલ શિક્ષકના હાથ નીચે આવે તો શિક્ષણ, તેની પાસે પણ અદ્ભુત કામો કરાવી શકે એમ છે. છેક સિવિલ વૉરમાં સૌથી વિશેષ અશિક્ષિત અને જંગલીમાં જંગલી માણસોને માત્ર થોડા અઠવાડિયાં અથવા થોડા મહિના કવાયત શીખવવાથી તેઓ એવા શિક્ષિત, બહાદુર

કરનારા માણસો પ્રત્યે જે સહાનુભૂતિ ઉત્પન્ન થાય છે; સાધારણ માણસને આડ આના રળતાં પણ કેટલી મહેનત પડે છે તેનું તેને જે જ્ઞાન થાય છે તે સર્વે કવ્યને જાગતી રાખવાને માટે તેને ઉત્તેજિત કરે છે. પરંતુ જે તરુણ ખેડુત ખેતીને ધિક્કારે છે; વાવેતર કરવું અને લણવું જેને પસંદ પડતું નથી; પોતાની જન્મભૂમિમાં થોડી પરંતુ સુરક્ષિત મિલકત પ્રાપ્ત કરવાની ખૂબી અને શાન્ત રીત જેને ગમતી નથી; અને જે કુબેરનો ભંડાર લુટી એકદમ શ્રીમંત બની જવાની આશાથી શહેરમાં આવે છે તેના મંદભાગ્યનો પાર રહેતો નથી.

ઍડિસન, પોતાના ફૉનોગ્રાફમાંથી પૂર્ણ ઉચ્ચાર કરાવવા માટે પોતે જે ભગીરથ પ્રયત્ન કર્યો હતો તેનું વર્ણન કરતાં જણાવે છે કે "ઓછામાં ઓછા સાત મહિના સુધી પ્રતિદિન અઢારથી વીશ કલાક સુધી આ એકલા 'સ્પેશિયા' શબ્દપર હું કામ કરતો હતો. હું ફૉનોગ્રાફમાં 'સ્પેશિયા' 'સ્પેશિયા' કહેતો હતો, પરંતુ તે 'પેશિયા' 'પેશિયા' ઉચ્ચાર કરતું હતું. આ કામ એક માણસને દીવાનો બનાવી દેવાને પુરતું હતું; પરંતુ હું ડગ્યો નહિ અને હવે મને વિજય મળ્યો છે."

અનેક વર્ષો સુધી આત્મત્યાગ અને સખત પરિશ્રમ કરવાથીજ કીર્તિનો માર્ગ ખુલ્લો થાય છે.

મેસેચ્યુસેટ્સમાં 'સર્વસાધારણ શાળા પદ્ધતિ' દાખલ કરનાર મહા પુરુષ હોરેસ મેન પરિશ્રમ અને ધૈર્યનું જ્વલંત ઉદાહરણ છે. ગરીબાઈ અને સખત મહેનત એજ માત્ર તેના વારસો હતો, પરંતુ તે અપૂર્વ જ્ઞાનપિપાસા અને જગતમાં આગળ વધવાનો દૃઢ નિશ્ચય ધરાવતો હતો. જે પુસ્તકોને માટે તેના આત્મા તલસતો હતો તે ખરીદવા માટે પૈસા મેળવવાને તેને સાદડી ગુંથવાનું કામ કરવું પડ્યું.

કૈલાસ શિખરિય વિમાનો બનાવતા શીખવાને માટે અને તેવાં
છે. સતત દરરોજ આખુંયઆખું અઠવાડિયું ન હતો. બીજા માણસો
ધારે પ્રમાણે માટે કામ કરતા હતા ત્યારે તે કીર્તિ અને સાધો
વિદ્યા મેળવવાને માટે કામ કરતો હતો. યોજના અને જ્ઞાનની
[illegible], સમય અને પરિશ્રમને તે '૬૦ મિનિટ' માં સમાવતો
[illegible] તે કામ કરીને થોડી ધારણ કરી શકતો હતો અને તેનામ
[illegible] વધારે કામ કર્યું છે તેનો
[illegible] વિમાન [illegible] પૂર્ણ વિમાનની
[illegible] છે [illegible] આરવા વર્તમાનના વિમાના
[illegible]

માટે તૈયારી કરવામાં ઘણાં વર્ષો વ્યતીત કર્યાં હતાં; અને પાર્લામેંટમાં જગ્યા મેળવવાનો તેને લોભ હતો તે પરિતૃપ્ત થયો, તો પણ તેણે તેથી સંતુષ્ટ ન થતાં સૌના નેતા થવાનો પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો. તેનાં સર્વ સાર્વજનિક અને અંગત કામોની વચ્ચે તે શાસ્ત્રીય અભ્યાસ ખંતપૂર્વક કરતો હતો, એટલુંજ નહિ પરંતુ તે હમેશ ગ્રીક ભાષાનો અભ્યાસ કરતો હતો અને તેને મળી શકે એવા પ્રત્યેક ઉત્તમ ગ્રંથ તથા લેખનું પરિશીલન કરવાને તે કદિ પણ ચૂકતો નહિ. તેણે પોતાની સર્વ શક્તિઓનો બની શકે તેટલો સંપૂર્ણમાં સંપૂર્ણ વિકાસ કરવાનો અને વિશાળ તથા ઉચ્ચ જ્ઞાન સંપાદન કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો હતો.

સમ્રાટ પહેલો વિલિયમ કાંઈ મહા બુદ્ધિમાન પુરુષ ન હતો, પરંતુ અવિશ્રાંત પરિશ્રમ એ તેના સામર્થ્યની કુંચી હતી. તેનો એક મિત્ર તેના સંબંધમાં જણાવે છે કે "રાત્રે હું ગમે તેટલો મોડો બર્લિનના રાજમહેલ આગળથી જતો તોપણ હમેશાં તે ભવ્ય રાજમૂર્તિ લીલી બત્તીની પાસે ઉભેલીજ દેખાતી. આ દૃશ્ય જોઈ હું મારા મનમાં બોલતો કે, બસ, આ જ ગુણથી તેને જર્મનીનો રાજમુકુટ પ્રાપ્ત થયો છે."

ઓલ બુલે કહ્યું હતું કે "જો હું એક દિવસ કામ ન કરું તો તેનું પરિણામ હું જોઈ શકું છું, જો હું બે દિવસ કામ ન કરું તો મારા મિત્રો તેને જોઈ શકે છે, અને જો હું ત્રણ દિવસ કામ ન કરું તો આખી દુનિયા તેને જોઈ શકે છે."

જ્ઞાનનો અંત નથી તેટલો ટુંકો જણાતો હોય તો પણ તેને હાથ કરી લઈ, પ્રત્યેક ગ્રંથ-પ્રત્યેક પાનાનું મંથન કરી લઈ તેનો કાન્ત્યા વિનિયોગ કરનારા ફરનારાની જેટલી પ્રશંસા કરીએ તેટલી ઓછી છે. આ સર્વ વસ્તુઓ કેળવણી છે એમ તમને પ્રતીત થશે

ન હતો. એમ કહેવાય છે કે કોઇ પણ સભા અથવા મંડળમાં તેને બોલવાનું કહેવામાં આવતું ત્યારે તે અગાઉથી તૈયારી કર્યા સિવાય બે શબ્દો કહેવાને પણ કદિ ઉઠતો નહિ.

ઍલેક્ઝાન્ડર હૅમિલ્ટન કહેતો કે "લોકો મને બુદ્ધિમાન કહીને માન આપે છે, પરંતુ મારી સઘળી બુદ્ધિ આમાં રહેલી છે: જ્યારે મારા હાથમાં કોઇ વિષય હોય છે ત્યારે હું તેનો ઊંડો અભ્યાસ કરું છું; રાત્રિ દિવસ તે મારી સામે રહે છે; હું તેનાં સર્વ અંગોની તપાસ કરું છું; મારું મગજ તેમાં ઓતપ્રોત થઇ જાય છે; અને તે પછી હું જે પ્રયત્ન કરું છું તેને લોકો બુદ્ધિનું ફળ કહેવાની મહેરબાની કરે છે; પરંતુ વાસ્તવમાં તો એ પરિશ્રમ અને વિચારપૂર્વક પરિશ્રમ હોય છે.' પરિશ્રમનો કાયદો સાધારણ માણસને તેમજ બુદ્ધિમાન પુરુષોને એક સરખી રીતેજ લાગુ પડે છે.

શું પરિણામો એટલાં બધાં દૂર હોય છે કે જેથી તમારી ચાકરી નકામી જાય એમ સમજીને તમે ચાકરી કરવાનું મુલતવી રાખો છો? ચોમાસામાં વાવેતર ન કરતાં ખેડુત તેને ઉનાળા સુધી મુલતવી રાખે તો તેનું પરિણામ શું આવે? [illegible] આગમચથી [illegible] સાથે અને [illegible] અભ્યાસથી મુક્ત થઇ [illegible] કેમકે [illegible] કહેતો કે, [illegible] કરવા માટે મારી [illegible] આરામ વખતે કેમ [illegible] મહેનત.

[illegible] સિદ્ધ તેને [illegible] અનુભવી વારંવાર તેમને

રસ્કિન કહે છે કે "જ્યારે એક માણસ પોતાનું કામ કરી રહ્યો હોય અને જ્યારે તેના ભાગ્યમાં કોઈપણ પ્રકારે કાંઈ ફેરફાર થઇ શકે એમ ન હોય ત્યારે ભલે તે પોતાનો પરિશ્રમ ભૂલી જાય અને ચાહે તો ભાગ્યની મશ્કરી પણ કરે; પરંતુ જે સમયે તમારા ભાગ્યનો સર્વ આધાર તમારા નિશ્ચયોપર હોય તેજ સમયે તમે બેદરકારી ધારણ કરો તો તેને માટે તમે શું બહાનું બતાવી શકો? એક તરુણના ગૃહનું હમેશનું સુખ જ્યારે એક કલાકના સંભ્રમ અને મનોભાવોપર અવલંબેલું હોય અને તેજ સમયે તે બેદરકાર બની જાય તો તેનું પરિણામ શું આવે? તેના આખા જીવનની કારકીર્દિ એક ક્ષણનીજ તક ઉપર અવલંબિત હોય અને તેજ સમયે તે બેદરકાર બની જાય તો તેનું પરિણામ શું આવે તેનો વિચાર કરો! જે સમયે તેનું પ્રત્યેક કાર્ય તેના ચારિત્ર્યના પાયાનો પત્થર હોય અને તેની પ્રત્યેક ક્ષણ તેના જીવન અથવા મૃત્યુના પાયારૂપ હોય ત્યારે તે બેદરકારી રાખે તો તેનું ફળ તેને શું મળે? માટે તરુણાવસ્થામાં બેદરકાર થાઓ તેના કરતાં ઉપર જીવનનાજ કોઈ વર્ષમાં બેદરકાર બનજો. તેમ બેદરકાર બનવાથી કાંઈ પણ હાનિ ન થાય એવું સ્થળ તો મનુષ્યને માટે માત્ર એકજ છે અને તે તેની મરણ પથારી છે. મનુષ્યને માટે ત્યાં નાસીને ફરવાનું રહેતું નથી.'

ડફ્ક બાદ વેબ્સ્ટરને મનમાં નિશ્ચય ... ને ન મળ્યો તેથી તે એટલો બધો હતાશ થઈ ગયો કે તેનું મકાન ... માળામાં એક ધાસ્તી ... રહેવા જવાને માટે પ્રાર્થના કરી, પરંતુ તેની આ અરજી પણ મંજૂર થઇ નહિ. નિરાશ્રિત નોકરીમ ... વર્ષો તે પહેલાં સાત વર્ષ ... તેણે પ્રત્યેક ભાગ્યને માટે પ્રાર્થના કરી હતી. પરંતુ આ સમય દરમિયાન તેણે પોતાના સમયનો ... ગીથી પોતાના અભ્યાસને પણ સંપૂર્ણ કર્યો હતો આ ... રીતે કરીને તેણે પોતાના ભવિષ્યના

તે શિક્ષણને માટે રાજા, પ્રજા, શિક્ષક અને માબાપોએ કેટલી બધી કાળજી રાખવી જોઈએ ?

"જે માણસો શોધોનો ઈતિહાસ વાંચે છે તેઓ તેમાં જે પ્રબળ ભાગ અકસ્માતોએ ભજવ્યો હોય છે તે જોઈને આશ્ચર્યચકિત થઈ જાય છે. કેટલીક પરમ ઉપયોગી ક્રિયાઓ અને યંત્રોને માટે જગત દૈવયોગથી બનેલી ઘટનાઓને આભારી હોય એમ જણાય છે. એક વસ્તુની શોધ કરતાં શોધકો તેના શોધમાં નિષ્ફળ નિવડયા છે, પરંતુ તેઓ જે વસ્તુની શોધ કરતા હતા તેથી પરમ કિંમતી એવી કેટલીક [illegible] વસ્તુ એકાએક તેમને હાથ લાગી છે. [illegible] ની શોધ કરતાં [illegible] એકલોક [illegible] અને [illegible] કરતા હતા [illegible]

પ્રકરણ ૧૦ મું—સ્પષ્ટ ધ્યેય.

"મને જે ખણુ નાનીસૂની તક મળે તે દ્વારા હું મારું પાણી બતાવી આપીશ."

—શેકસપિયર.

"દશ હજાર માણસો બેશુદ્ધ થઈ જાય, ત્યાગ કરીને ચાલ્યા જાય અથવા તાબે થઈ જાય કે દુર્બળતાપૂર્વક પોબારા ગણી જાય તેથી શું થઈ ગયું? સાધારણ યોદ્ધાના સમજણપર લક્ષ્ય આપતો ના! સેનાપતિનો મુખ્ય મંત્ર જે 'વિજય' તેજ તારે તો ધ્યાનમાં રાખવાનો છે."

—હોરેશિયસ બોનર.

"ઈશ્વરની આપેલી તકો એ ચાલ જતી જોઈ તે તરફ ધ્યાન આપ્યા વિના, જીવનના પૂરથી પથરાયેલા કિનારાપર સુઇ રહે તેના કરતાં દુઃખી માણસોનાં દુઃખ અંતઃકરણપૂર્વક નિવૃત્ત કરવાં એ અત્યંત સારું છે. વિષયાસક્ત થઇ, ભોગવિલાસમાં મસ્ત રહી, દૈવી શક્તિ અને દૈવી લક્ષ્યને વિસરી જવા કરતાં ખુશીથી શરીરે સંકટ સહન કરવાં એ સારું કામ છે."

—વ્હિટિયર.

"ભલેને, ભાગ્યદેવી પોતાની સર્વ ભયકારક વસ્તુઓ મારાપર છોડી દે; પરંતુ મારો આત્મા એવો છે કે જે ઢાલની પેઠે સર્વ પ્રહારો સહન કરી શકે છે અને વિશેષ પ્રહારોને માટે તૈયાર રહે છે." —ડ્રાઇડન.

"તે એક બહાદુર શખ્સ છે, તે એક બુદ્ધિશાળી મનુષ્ય છે. ભલેને, આખું શહેર તેની વિરુદ્ધ કાં ન હોય, તો પણ તે પોતાને જે કહેવું હોય તે કહેતાં ડરતો નથી."

—લોંગફેલો.

તોફાન મચાવ્યું હતું. કે રિચ્વન ફૅસ્ટર અને ગુસ્સી સ્ટેલ સિવાય બીજા કસ્બામાં આવેલા સધળા વક્તાઓ, ભાષણ આપવાના મુખ્ય સ્થાનમાંથી પલાયન કરી ગયા હતા. લોકોને કહ્યું "રિચ્વન ! તમે નાસી જાઓ તો ઠીક; પેલા લોકો આવે છે." રિચ્વન બોલ્યો: "પરંતુ તમારી સંભાળ કોણ લેશે ?" એવામાં એક કદાવર કુસ્તીખોર એક મોટી ડંગ લઈને ત્યાં આગળ આવી પહોંચ્યો. તેના હાથપર પોતાનો હાથ મૂકી તે સ્ત્રી રિચ્વન પ્રત્યે બોલી: "આ ગૃહસ્થ મારી સંભાળ લેશે." તે કુસ્તીખોર એ ટીખળી સ્ત્રી તરફ જોઈને આશ્ચર્યચકિત થઈ બોલ્યો: "શું ઉફફ—? તમે શું કહ્યું ? હા, હું તમારી સંભાળ લઈશ અને કોઈ પણ માણસ તમારો વાળ વાંકો કરી શકશે નહિ." આટલું બોલી તેણે આગળ આવીને લોકોના ટોળામાંથી તેને માટે રસ્તો કર્યો અને તેની આતુરતાભરેલી માગણીથી તેને એક ઉચ્ચ સ્થાનપર ઉભી રાખી હાથમાં ડંગોરો લઈ તેની ચોકી કરવા લાગ્યો. તેણીએ એવું અસરકારક ભાષણ કર્યું કે શ્રોતાઓએ તેનાપર કાંઈ અત્યાચાર કર્યો નહિ, એટલુંજ નહિ પરંતુ મહાશય ફૅસ્ટરના કપડાંને કુસ્તી-રમત જે નુકશાન થયું હતું તેના બદલામાં ચાર પૈસું ઉઘરાણું એકઠું કરી આપ્યું.

હૅરિયેટ બીચર સ્ટો જણાવે છે કે ' જ્યારે તમે અત્યંત સંકડામણમાં આવી પડો અને હવે એક મિનિટ પણ ટકી શકશો નહિ એમ તમને લાગે તથા પ્રત્યેક વસ્તુ તમારી વિરુદ્ધ જતી લાગે ત્યારે પણ તમે પ્રયત્ન છોડી દેશો નહિ, કારણકે બરાબર તેજ સમયે કિસ્મતનું ચક્કર ફરી જશે. '

ચાર્લ્સ સમ્નરે કહ્યું હતું કે " ત્રણ વસ્તુ આવશ્યક છેઃ પ્રથમ ---, બીજી દઢતા અને ત્રીજી દઢતા."

પૉમ્પી નગર ઈ. સ. પૂર્વે ૭૯ માં જ્વાળામુખી વિસુવિયસ

"સ્પષ્ટ ધ્યેય" હમેશાં લોકોની માનવૃત્તિ આકર્ષે છે. આ ગુણથી કાર્યસિદ્ધિ થાય છે અને પ્રત્યેક માણસ કાર્યસિદ્ધ કરનારની સ્તુતિ કરે છે. પક્ષો અને સિદ્ધાંતોની લડાઈમાં દક્ષતા વિનાના બુદ્ધિમાન માણસોને પરાજય અને બુદ્ધિ વિનાના દક્ષ માણસોને વિજય પ્રાપ્ત થાય છે. "સત્ય પક્ષવાળો દુર્બળ અને નમ્ર રાજદ્વારી, અસત્ય પક્ષના ખંતીલા અને ચિવટવાળા રાજદ્વારીની સામે હરીફાઈમાં ટકી શકતો નથી." તમે એક માણસની જીભ સાથે એક અભિપ્રાય લટકાવીને તેને તે અભિપ્રાય ધરાવનારો બનાવી શકતા નથી. સિદ્ધાંતોની કોઈ પણ લડાઈને અંતે તેનું નામ મરણ પામેલાની યાદીમાં જડશે નહિ અને ઘાયલ થયેલાની યાદીમાં પણ નહિ મળે; પરંતુ નાસી ગયેલા–ખોવાઈ ગયેલાઓની યાદીમાંજ મળશે.

'ટાઈમ્સ' એક ચીથરિયું પેપર હતું અને મહાશય વૉલ્ટર તેનો પ્રકાશક હતો. આ પત્ર ચલાવવામાં તેને હમેશ ખોટ જતી હતી. નાના જૉન વૉલ્ટરની વય તે સમયે સત્તાવીશ વર્ષની હતી અને તેણે પોતાના પિતાને, તે પત્રનું સર્વ તંત્ર પોતાના હાથમાં મેળવવાની વિનતિ કરી. ઘણી માથાકૂટ થયા પછી અંતે તેના પિતાએ તે વિનતિ સ્વીકારી. હવે તે તરુણ પત્રકાર તે સંસ્થાને સુધારવા માટે સ[illegible] નવીન કલ્પનાઓ દાખલ કરવા લાગ્યો. તે પત્રે સાર્વજનિક મ[illegible] [illegible]ગ્યો ન હતો અને તેને પોતાનું સ્વતંત્ર વ્યક્તિત્વ કે ચ[illegible]ત્ર્ય ન હતું. તેનો પક્ષ બંધાયો ન હતો. તે સાહસિક તરુણ અધિપતિએ હિંમતપૂર્વક પ્રત્યેક [illegible]ચા-પર હુમલો કર્યો અને જ્યારે ન[illegible] અષ્ટ[illegible]ના ખ[illegible]માં પડેલી જણાઈ ત્યારે તેને પણ છોડી [illegible] આથી સરકારે તેને છાપવાનું કામ અને જાહેરખબરો આપવાનું [illegible] કર્યું. આ જોઈ તેનો પિતા તો અત્યંત ગભરાઈ ગયો. તેના

ઉત્તમોત્તમ છાપખાનાં, એક કલાકમાં ટાઇમ્સની માત્ર ત્રણસેજ પ્રત છાપી શકતાં હતાં અને તે કારણથી વૉલ્ટરને એક એક સભાના અભ્યે અને ત્રણ ત્રણ ગણા ટાઇપ ગોઠવવા પડતા હતા. આથી તે કોઇ નવીન યુક્તિ શોધી કાઢવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો. અને તેણે દર કલાકે, બન્ને બાજુએ ૭૫૦૦ની સંખ્યામાં પ્રત છાપનારો પ્રેસ બનાવ્યો, જે વૉલ્ટર પ્રેસના નામથી ઓળખાય છે ઈ. સ. ૧૮૧૪ના નવેમ્બરની ૨૯ મી તારીખે [illegible] પ્રેસમાં જ્યારેથું પ્રથમ પત્ર [illegible] વૉલ્ટરમાં પોતાના [illegible] તે [illegible] તેવા મોટા કામની પાછી હઠતે નહિ અને [illegible] પ્રત્યે પણ દુર્લક્ષ કરતા નહિ.

' મને પુસ્તકોનો [illegible] એક વસ્તુનો [illegible] છે અને એક [illegible] ઉપયોગ ઘણા [illegible] અટકી ગયા કે ' શુદ્ધ [illegible] અને શુદ્ધ ચારિત્ર્ય એજ હમેશા સત્યનો પંથ હોય [illegible] રહેનારા [illegible] [illegible] સુખ [illegible] છે [illegible]

[illegible]

ગોલ્ડન [illegible] થયો ત્યારે [illegible] એક ગણે

ત્યાંસુધી તેણે પેલો જ્વલંત શબ્દ "સ્વતંત્રતા" સાંભળવાને અનિચ્છા ધરાવતી દુનિયાના કાનમાં તે રેડયાજ કર્યો. જ્યાંસુધી સર્વ ગુલામો ઉદ્ધાર પામ્યા નહિ ત્યાં સુધી ઉક્ત શબ્દનાં આંદોલનો શાંત પણ થયાં નહિ.

લોકભાષામાં જેને 'અસંભવિતપણું' કહેવામાં આવે છે, તેનું જો આ દુનિયામાં કદિ પણ અસ્તિત્વ હોય તો તે પેલા ભકેરા, રંક પૂર્વ વરસના ગાનના ભંડાર સ્વરૂપ ફિરોના જન્મ અને મૃત્યુની વચ્ચે ક્યાંક પ્રાપ્ત થવું જોઇએ. પરંતુ ફિરોને ત્યાં તે પ્રાપ્ત થયું ન હતું. તેના નિશ્ચયબળ અને તેની ભીષ્મ શક્તિની આગળ તે પીગળીને પાણી થઇ ગયું. તેણે પોતાના પિતાને પ્રાર્થના કરી કે મને અનાથાશ્રમમાંથી કાઢી લો. તેણે કહ્યું કે "મારાં પુસ્તકો વેચી તથા મારો રૂમાલ ગીરો મૂકીને આશરે બાર શિલિંગ મેળવી શકીશ. હું કંદમૂળ ખાઇને દહાડા કાઢીશ અને ઘાસની ગંજીમાં ભરાઇને સૂઇ રહીશ." સાચી દ્રઢતા તે આનું નામ! આવા દ્રઢ નિશ્ચયવાન માણસને માટે તે કયું કાર્ય અસંભવિત છે? ક્રાંતિના સમયના મહાપુરુષોએ જે નિશ્ચય કર્યો હતો તેનું સ્વરૂપ પૅટ્રીક હેન્રીના આ શબ્દોપરથી તમને સમજાશેઃ "શું જીંદગી એટલી બધી પ્રિય છે અથવા શાંતિ શું એટલી બધી મધુર છે કે તેને બંધન અને ગુલામીની કિંમતે ખરીદવી! હે સર્વશક્તિમાન પ્રભો! તેનું મ્હો બાળ! બીજા માણસો કયો માર્ગ ગ્રહણ કરશે તે હું જાણતો નથી; પરંતુ મને તો, કાં તો સ્વતંત્રતા આપ કે કાં તો મૃત્યુ આપ!"

દ્રઢતા એ સ્થાયી મજબૂત ગુણ છે અને તે શરીરના દરેકે દરેક તંતુમાં પ્રવેશી જાય છે. એક દુર્બલ, ચંચલ, નિશ્ચય વિનાનો માણસ જાણેતે કોઇક પ્રસંગે કોઇક મહાન્ કાર્ય કરવાને પ્રવૃત્ત થાય, જાણેતે તે કોઇક સંકટના પ્રસંગે બુદ્ધિવાળો બની જાય, પરંતુ દ્રઢતા

તમારી પાસે શું છે કે એ — અધિકારની ભાવના, એ ગૌરવની રીતે એવોની પાછળ, લોકનાયકો બનીને જનહિત માટે અને દેશનાં ધામના સેનાપતિઓ કરતા તેમાં વિશેષતા ભરેલું છે.

ત્રિવિધ પણ પ્રતિષ્ઠિત સ્વરૂપનું પરાક્રમ કરેલી હતી; પરંતુ તેનું પરાક્રમ બિરદાવ્યા ન હતું; તેનો આધાર ખાસ તેના મનના સંસ્કાર રહેલો હતો.

તે ફરીશ્તા બહાદુરી અને પરાક્રમ કરતો શકતો હતો પરંતુ જિલ્લામાં તે ભારે ઉદ્યમી હતો. જ્યારે સર્વે અધિકારી પણ તેને દૂર કરવા કામ કરનારા ફુવારેલા વિરોધ પ્રગટ કરતા હતા; જ્યારે તેની અત્યંત નિંદા કરવામાં આવતી હતી; જ્યારે તેના પોતાના પક્ષવાળા તેનો તેના વિરોધ ટીકા કરતા હતા; જ્યારે સેનાપતિઓ, એવી ભયંકર વિશાળ રાજ્યમાં મોટી ભૂલો કરી છે એમ કહીને તેની નિંદા કરતા હતા અને એ સેનાપતિઓ દૂર કરવાને લોકોની ભલામણો તેની મુલાકાત લેતાં હતા; તે સમયે પણ તે મહાન પ્રેસિડેન્ટ પોતાના નિશ્ચયમાં સર્વથા અડગ રહ્યા હતા.

ચિંતન અને અભ્યાસ એવી ટેવ હતી કે તેઓ લોકોના કૈં વાતની દરકાર કરતા ન હતા અને લોકોના પોકારથી ઉશ્કેરાયેલું થતા ન હતા. તેઓ નિંદા અને તિરસ્કાર સહન કરવાની શક્તિ ધરાવતા હતા. દૃઢ નિશ્ચય અને મહાન આત્મશ્રદ્ધામાં પ્રચંડ શક્તિ રહેલી છે. સત્યમાં પરમ બળ રહેલું છે એવું જ્ઞાન અને 'सत्यमेव जयते' એવી દૃઢ માન્યતામાં મહા સામર્થ્ય હોય છેજ.

સ્વસ્થ ધૈર્યવાળો મનુષ્ય પોતાના કાર્યને અત્યંત દક્ષતાપૂર્વક વળગી રહેવાને અને આગળ વધવાને શક્તિમાન થાય છે. તેને પોતાનાં કાર્યોની જાહેર ખબર દેવરાવવાની રહેતી નથી; કારણકે તેની દક્ષતાજ તેના પ્રત્યેક કાર્યની જાહેર ખબર દેવાને છે. દક્ષતાને લીધે તે કદાચિત

પામે પહોંચ્યો ત્યારે તે એક કમરાના દગમાપર બેઠો હતો; તેની આંખમાંથી અગ્નિ વરસતો હતો; ચાળીસ કલાકના યુદ્ધમાં તેણે જે અનુપમનીય પરિશ્રમ કર્યો હતો તેથી તેનું શરીર [illegible] અને તેના [illegible] તેની [illegible] [illegible] તાર્કિક નિર્[illegible] [illegible] પરિશ્રમ [illegible] [illegible]"

[illegible]

જમૂની રહેલું હતું; તે છતાં પણ તે એક ઇનામની હરીફાઇમાં ઉતર-
વાની તૈયારી કરતો હતો! આ શું આશ્ચર્યકારક ઘટના નથી! આ
આપણને કેટલો બોધપાઠ પૂરો પાડે છે! તેનો ગ્રંથ પ્રકટ થાય અથવા
તેને ઇનામ મળે તે પૂર્વે એ બહાદુર છોકરો મરણ પામ્યો, પરંતુ તેનો
પરિશ્રમ સફળ થયો. મારૂં જીવન બોજારૂપ થઈ પડવું ન જોઈએ
અથવા તે નિષ્ફળ થવું ન જોઈએ એવો તેનો હેતુ હતો અને તે
અમેરિકાની ઉત્તમોત્તમ પાઠશાળાનો ગ્રેજ્યુએટ બન્યો; એટલુંજ નહિ
પરંતુ વિશ્વવિદ્યાલયના ઇનામની હરીફાઇમાં પણ વિજય પામ્યો અને
સાહિત્યની કિંમતી સેવા બજાવવાને શક્તિમાન થયો.

"હેકો"ના સુપ્રસિદ્ધ લેખક પ્રોફેસર એસ. ટી. ટાઉન્સેન્ડ સંયો-
ગોની ઉપર કેટલો વિજય પ્રાપ્ત કરી શકે છે તેનું આપણને
બીજું ઉદાહરણ પૂરૂં પાડે છે. બાલ્યાવસ્થામાં તેને સંયોગોની સામે
સખત બાથ ભીડવી પડી હતી અને તેને બે શિલિંગપર એક આખું
અઠવાડિયું ખેંચવા કહેવું પડ્યું હતું; તે છતાં પણ આમ્હર્સ્ટ કૉલેજમાં
અભ્યાસ કરી તેણે નામના પ્રાપ્ત કરી હતી.

આરેન્જ જડે, કેટલા જ્ઞાન કેવા વિજય પ્રાપ્ત થાય છે તેનું
ઉત્તમ ઉદાહરણ આપણને પૂરું પાડે છે. તે ભણતાને આ કામ કરી
આપ્યા લેતો, તેને પોતાના ખોટપર નહીં હાલવાને માટે ખડીએ લઇ
જતો, તેના રોટલા બનાવતો, ભાજી રાંધતો અને મહિનાના મહિના
સુધી દૂધ ને રોટલાપર નિભાવ ચલાવતો. આવી સ્થિતિમાં પણ તેણે
વેસ્લેયન વિશ્વવિદ્યાલયમાં ગણિતમાં અભ્યાસ કર્યો હતો.

કોંગ્રેસમૅન વિલિયમ ઇવ્સ્ જ્યારે પાઠશાળામાં અભ્યાસ
કરતો હતો ત્યારે તે એટલો બધો ગરીબ હતો કે તે એક શબ્દકોશ
પણ ખરીદી શકતો ન હતો. આથી તે પોતાના ગામ ડાર્ટમથ માસથી
પગે ચાલીને ન્યુબેડફર્ડ જતો અને ત્યાંના પુસ્તકાલયમાંથી શબ્દ-

અનેકવાર તે નિષ્ફળ થયો હતો; તો પણ તે ક્યારે કર્યા નહિ. તે જાણતો હતો કે એને સફળતાનો દિવસ પ્રાપ્ત થયા વિના રહેનાર જ નથી; અને અવશ્ય તેને એ દિવસ પ્રાપ્ત થયો. મહાન મુખ્ય પ્રધાન લૉર્ડ મેલ્બોર્નની સાથે આ આનંદી અને તરુણ ઇસમની જ્યારે પરિચય કરાવવામાં આવ્યો ત્યારે તેણે તેને પૂછ્યું કે "તમે શું થવા ઇચ્છો છો?" તેણે નમ્રપૂર્વક ઉત્તર આપ્યો: "ઇગ્લાંડનો મુખ્ય પ્રધાન!"

આધુનિક સમયના મહાનમાં મહાન ઉપદેશકો પૈકી એક લાકોર્ડેર વારંવાર નિષ્ફળ થયો હતો. પ્રત્યેક જણ કહેતો કે એ કદિ પણ ઉપદેશકનું કામ કરી શકનાર નથી, પરંતુ તેણે સફળતા પ્રાપ્ત કરવાનો નિશ્ચય કર્યો હતો અને પોતાની સળંગરૂપ નિષ્ફળતાનાં બે વર્ષ વીત્યા પછી તે નોટરડેમમાં મોટી મોટી મંડળીઓ સન્મુખ વ્યાખ્યાન આપતો હતો.

બાઝ ફીલ્ડીકસન કે જેનો પિતા અનાથાશ્રમમાં મરણ પામ્યો હતો અને જેનું શિક્ષણ એટલું કંગાલ હતું કે જેને પોતાના પત્રો વારંવાર ફરી ફરીથી લખવા પડતા હતા, તેણે પોતાની અડગ ખંત અને દ્રઢતાથી જગતને મોહિત કરી નાખ્યું. તેનો વિરોધી પિતા, ગરીબાઇ, અથવા સંકટ પણ તેની શક્તિને દાબી શક્યા ન હતાં.

વિલિયમ એચ. સિવાર્ડને તેના પિતાએ પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરવાને બસેં પૌંડ આપ્યા હતા; તેજ તેની સંપત્તિ હતી. એક વર્ષ પૂરૂં થયું ત્યારે તે છોકરો મોટા મોટા વિચાર લઇને, પરંતુ કાંઈ પણ પૈસા વિના, પોતાના પિતાની પાસે પહોંચ્યો. તેના પિતાએ તેને બીજી એક પણ પાઇ આપવાની ચોક્ખી ના પાડી અને તેને કહ્યું: "મારા ઘરમાંથી ચાલ્યો જા." જ્યારે તે તરુણને જણાયું કે તેના સઘળા આધારસ્તંભો તૂટી પડ્યા છે અને હવે તરવું કે ડૂબવું એ તેના

કોઈ પણ માણસની શ્રદ્ધા નહિ હોવાથી; કોઈ પણ માણસનું ઉત્તેજન નહિ હોવાથી; કોઈ પણ માણસની સહાનુભૂતિ નહિ હોવાથી; તથા જે કાર્યની સામે પોતાના શરીરનો પ્રત્યેક તંતુ [illegible] હોય તથા જેની સામે પોતાના લોહીનું દરેક દરેક બિન્દુ બંડ કરતું હોય તે સર્વ નહિ કરવાના પાઠ માટે નિરંતર [illegible] શ્વાસ તોડવામાં આવતું હોવાથી કેટલા બધા તરુણોને પોતાના માર્ગમાં વિરામ થયો છે ! કેટલા બધા તરુણોને અજ્ઞાનાંધકાર અને અનુભવના અભાવથી પોતાના સ્વરૂપ પરી-ક્ષણ કઠિન થઇ પડ્યું છે ! કેટલા બધા તરુણોને પોતાના પ્રખર કરેલા પ્રયાસો, આત્માવરણની [illegible] અને વિશ્રામ [illegible]

[illegible]

[illegible] ... છે; પરંતુ ... [illegible] ... છે, અને ... [illegible] ... હું ... [illegible] ... છું." ... [illegible] ... પોતાના ... [illegible] ... [illegible] ... છે; પરંતુ ... [illegible] ... છે: તેથી ... હું ... [illegible] ... આવ્યું છું."

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

એટલો બધો પ્રસન્ન થયો હતો કે તે કહેતો કે "મારી તીજોરીમાં વીશ કરોડનો અવેજ છે, અને તે સર્વ હું, તેને, મારે આપવો પડે તો આપવાને તૈયાર છું."

હિંદુસ્તાનના આગ્રા શહેરમાં પૌર્વાત્ય શિલ્પનો મુકુટમણિ તાજમહાલ ઉભો છે. તે આખી દુનિયામાં સૌથી-સુંદર ઇમારત મનાય છે. તે શાહજહાનની પરમ પ્રિય બેગમનો રોજો છે. જ્યારે શાહજહાનને તેના પુત્ર ઔરંગઝેબે પદભ્રષ્ટ કર્યો ત્યારે તેની પુત્રી જહાનઆરાએ પોતાના પાપી બંધુને આશ્રયે રહી સુખ ભોગવવા કરતાં પોતાના વૃદ્ધ પિતાની સાથે કારાગૃહમાં નિવાસ કરવાનું પસંદ કર્યું. દિલ્હીમાં આવેલી તેની કબરપર તેના મરતી વખતના શબ્દો કોતરવામાં આવ્યા છે. એ શબ્દો આ પ્રમાણે છેઃ "મારી કબર પર કોઇ કિંમતી ચાદર ઢકશો નહિ; પવિત્ર પુરુષોની રંક, ક્ષણભંગુર શિષ્યા અને સમ્રાટ શાહજહાનની પુત્રી જહાનઆરાની કબરને માટે આ ઘાસજ ઉત્તમ આચ્છાદન છે." જે મુસાફરીઓ સુંદર તાજમહાલ જોવા જાય છે તેઓ દિલ્હીની ઉપરોક્ત ઘાસથી ઢંકાયેલી કબરની પાસે ઘણા સમય સુધી થોભે છે, અને પાછળથી તેના સ્મારક તરીકે જે સુંદર જુમ્મા મસ્જિદ બાંધવામાં આવી છે તેને તો માત્ર ઉપર ટપકેજ જોઇને ચાલ્યા જાય છે!

કોઇ લેખકે ઠીક કહ્યું છે કે "રાજસિંહાસનાધિકારી દેવીઓનું સ્મરણ થતાં આપણને સદા આનન્દ થઇ શકતો નથી. પરંતુ આપણને ઉત્તમ બનાવો આપનાર દેવીઓ તો આપણે વીસરતાજ નથી. આપણા દેવીઓ સર્વ અનાદર અને અભિમાન બન્નેને તેઓ નિષ્પક્ષપાતપૂર્વક આપણી આગળ ધરે છે. વળી, ખરેખરા દેવીની કદર મહત્તા, આપણા આત્માની બંધ બારીઓમાંથી પણ સૂર્યપ્રકાશની પેઠે ઝળકતી નીકળે છે."

[illegible] [illegible] છે કે ' [illegible] છે

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

તારે શું કામ છે ? ” બ્લૉસમ અચકાતાં અચકાતાં બોલી: “ મહેરબાન સાહેબ, હું બેનીના પ્રાણનું દાન માગું છું. ” મહાશય લિંકને પૂછ્યું: “બેની ? બેની કોણ છે ? ” તે નાની છોડીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો: “ સાહેબ, બેની મારો ભાઇ થાય છે. તે પોતાની જગ્યાપર ઉંઘી ગયો તેટલા માટે તેને મોતની શિક્ષા થઇ છે. ” પ્રેસિડેન્ટ બોલ્યો: “ મને યાદ છે કે તે ભયંકર ઉંઘ હતી. બેટા ! તું જાણે છે કે તે ખાસ ભયનો સમય હતો. તેની ગુન્હાભરેલી બેદરકારીથી હજારો જિંદગીઓનો નાશ થયો હોત. ” તે છોકરીએ કહ્યું: “ મારા બાપાજી પણ એમજ કહેતા હતા; પરંતુ સાહેબ, બિચારો બેની ઘણો થાકી ગયેલો હતો અને જેમી ઘણો અશક્ત હતો. સાહેબ, તેણે બે માણસનું કામ કર્યું હતું અને તે રાત્રે જેમીનો પહેરો હતો, કાંઇ બેનીનો ન હતો. જેમી અત્યંત થાકી ગયો હતો અને બેની પોતે પણ થાકી ગયો હતો; પરંતુ તેણે પોતાની જાત વિષે કશો વિચારજ કર્યો નહિ. ” પ્રેસિડેન્ટ બોલ્યો. “ બેટા, તું શું કહે છે ? અહીં આવ; તારૂં કહેવું હું સમજતો નથી. ” બ્લૉસમે પોતાના ભાઇનો પોતાના પિતા ઉપરનો પત્ર તેને આપ્યો. તે તેણે વાંચ્યો; થોડી લીટી લખી તેણે ઘંટડી વગાડી અને જે નોકર હાજર થયો તેને કહ્યું: “ આ પત્ર એકદમ મોકલી આપો. ” ત્યાર પછી બ્લૉસમ તરફ ફરીને તે બોલ્યો: “ મારી બેટી, ઘેર જા અને તારો પિતા કે જે પોતાના પુત્રને તેના દેશ તરફથી ફરમાવવામા આવેલી શિક્ષાને અનુમત થતો છે તેને કહે કે અબ્રાહામ લિંકન તમારા પુત્રની જિંદગી એટલી બધી કિમ્મતી ગણે છે કે તેને ગુમાવી દેવાને તૈયાર નથી. પાછી જા, અથવા આવતી કાલ સુધી અહીંજ થોભ. બેની આટલી બધી બહાદુરીવાળા મોતની સામે ઉભો રહ્યો છે એટલા માટે તેને હવાની ફેર બદલીની જરૂર પડશે. તેને થોડો વખત રજા આપીશું. તે તારી સાથે આવશે. ” બ્લૉસમ બોલી: “ સાહેબ, પ્રભુ આપનું કલ્યાણ કરો. ”

[illegible] સિવિલનું સ્થાપન કરી. " એ વાક્યને પોતાના સ્વભાવ [illegible] [illegible] [illegible] ધર્મની સિદ્ધિ પ્રમાણમાં આણી હતી. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible].

[illegible]

[illegible]

તેની પ્રતીતિ પણ થતી નથી; જે અકલ્પનીય ત્વરા સહિત આવે છે અને પૃથ્વીપર પડે છે છતાં આપણને જણાતી પણ નથી; અને જે પૃથ્વીપર એટલી બધી અસર કરે છે કે જેને લીધે પુષ્કળ લીલોતરી થાય છે; અને જેની નિરંતર ક્રિયાથી જ્યાં ત્યાં સૌન્દર્ય તથા મંગળજ પ્રસરી રહે છે; તેનામાં જેટલું બળ હોય છે તેનું અર્ધું બળ પણ પ્રકાશિત વીજળીમાં હોતું નથી. જે વસ્તુઓ કાંઇ પણ અવાજ કરતી નથી અને જેઓ કાંઇ પણ કરવાનો દાવો કરતી નથી તેજ વસ્તુતઃ બળવાનમાં બળવાન ચીજો હોય છે. એકાદ મહા પુરૂષની મુગી પવિત્રતા સમસ્ત લોકોપર જે અસર કરે છે તે અસર એકાદ વક્તા યા ઉપદેશકનાં જીંદગી સુધીનાં ભાષણો પણ કરી શકતાં નથી.

એક પ્રાચીન સિસિલિયન કથાપરથી જણાય છે કે સિરૅક્યુઝ વાળા ડાયોનિસિયસે ક્રોધથી ઉતાવળ કરી પિથિયાસને મોતની શિક્ષા ફરમાવી હતી. પછી પિથિયાસે તેને પ્રાર્થના કરી કે "મારે મારી માતૃભૂમિ ગ્રીસમાં કેટલાક કામકાજનો બંદોબસ્ત કરવાનો છે. માટે મને અમુક સમય માટે ત્યાં જવાની રજા આપો તો ઠીક. હું નિયત સમયે પાછો આવીશ; એ વિષે જરાપણ શંકા રાખશો નહિ." તે આપખુદ રાજાએ તેની આ માગણીને ધિક્કારપૂર્વક હસી કાઢી અને તે બોલ્યોઃ "એક વાર તું સિસિલીની બહાર જઇને સુરક્ષિત થયો એટલે પછી તું પાછો અહીં આવશે એની ખાત્રી શી? છે કોઇ તારો જામીન?" આ સમયે તે સજાપામેલા માણસનો ડામોન નામનો એક મિત્ર તેનો જામીન થવાને અને જો તે મુકરર સમયે પાછો ન આવે તો તેને બદલે મરવાને તૈયાર થયો. આ જોઇને ડાયોનિસિયસ આશ્ચર્યચકિત થયો, પરંતુ તેણે આ માગણીનો સ્વીકાર કર્યો. જ્યારે તે ભયંકર દિવસ આવી પહોંચ્યો ત્યારે પિથિયાસ, સિરૅક્યુઝમાં જઈ પહોંચ્યો

જ્યારે જનરલ લી પોતાની સેનાની હીલચાલના સંબંધમાં પોતાના એક અમલદારની સાથે વાત કરતો હતો ત્યારે એક સાધારણ ખેડુતના છોકરાએ તે સેનાપતિના આ શબ્દો સાંભળી લીધા કે "મેં હેરિસબર્ગ જવાને બદલે ગેટિસબર્ગ જવાનો નિશ્ચય કર્યો છે." તે છોકરાએ આ હકીકત પોતાના ગવર્નર કર્ટિનને તાર મારફતે જણાવી દીધી. તે છોકરાને લઇ આવવાને માટે એક ખાસ એન્જીન મોકલવામાં આવ્યું. ગવર્નર બોલ્યો: "આ છોકરો સત્ય કહે છે કે નહિ તે જાણવાને હું મારો જમણો હાથ આપવાને તૈયાર છું." આ સાંભળી એક કારપોરલે—નાયકે—ઉત્તર આપ્યો: "સાહેબ, હું એ છોકરાને ઓળખું છું; અસત્ય તો એ બોલી શકે એમ છે જ નહિ; એનામાં અસત્યનો અંશ પણ નથી." પંદર મિનિટમાં તો યુનિયન લશ્કર ગેટિસબર્ગ તરફ કૂચ કરવા લાગ્યું અને ત્યાં તેને વિજય મળ્યો. ચારિત્ર્ય એ એક પ્રકારનું બળ છે. મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરવું, ઉચ્ચ અને ઉદાત્ત ઉદ્દેશ રાખવો, અંતઃકરણપૂર્વક કામ કરવું અને સત્ય તથા લોકકલ્યાણને માટે પરિશ્રમ કરવો એજ મહત્તાનું લક્ષણ છે.

વેલિંગ્ટને પાર્લામેન્ટમાં જણાવ્યું હતું કે "નામદાર ઉમરાવો, સ્વર્ગસ્થ સર રોબર્ટ પીલનું ઉચ્ચ અને માનવંત ચારિત્ર્ય આપ સૌના ખ્યાલમાં જ હશે. મને સાર્વજનિક જીવનમાં ઘણા સમય સુધી મારે તેમની સાથે સંબંધ રહ્યો હતો. અમે બન્ને આપણા રાજ્યની સભાઓમાં કામ કરતા હતા અને દીર્ઘકાળ પર્યન્ત તેમની અંગત મૈત્રી ભોગવવાનું મને માન મળ્યું છે. મારે તેમની સાથે જેટલો પરિચય રહ્યો. તે [illegible] એવો કોઈ પણ માણસ મારી જાણમાં આવ્યો નથી કે જેના [illegible] અને તેના કરતાં વિશેષ [illegible] હોય. જેનામાં મેં તેના [illegible] કરવાનો વિશેષ [illegible] જોયો હોય. [illegible] સમય જીવનમાં અને કદિ પણ એટ

બીજી કોઈ હોય શકે નહિ." તે સભાએ સર્વાનુમતે જાહેર કર્યું કે વસ્તુસ્થિતિ આવી હોવાથી થેમિસ્ટોક્લિસની યોજના તદ્દન પાણી મૂકવી એજ બહેતર છે.

એકવાર એથેનિયનોની નજીક એક કરુણરસપ્રધાન નાટક ભજવાયું. તેમના એક પાત્રના સંબંધમાં કહેવામાં આવ્યું કે "ન્યાયી તરીકે દેખાવાની તે જેટલી દરકાર કરતો તેટલીજ તે ન્યાયી થવાની દરકાર કરતો હતો." આ શબ્દો સાંભળી સઘળા માણસોની આંખ તરતજ ઍરિસ્ટાઇડિસ તરફ ફરી, કારણકે તે શબ્દો સઘળા લોકોમાં તેને ખાસ કરીને લાગુ પડતા હતા. ત્યાર પછી સર્વાનુમતે તેને ન્યાયીનું ઉપનામ મળ્યું. પ્લુટાર્ક કહે છે કે આ ઉપાધિ ખરેખર [illegible] હતી. તેને આ માનનીય નામ મળેલું જોઈ કેટલાક માણસોના મનમાં ઈર્ષ્યા ઉત્પન્ન થઈ; અને આ અગ્નિ એટલો બધો પ્રજ્વલિત થયો કે તેને લીધે કેટલાક વર્ષો પછી તેને દેશપારની શિક્ષા તદ્દન કરવી પડી. તેના ઉપર એવો આરોપ મૂકવામાં આવ્યો કે લોકોમાં તેનું જે માન છે તે સ્વતંત્રતાને માટે અહિતકર છે. જ્યારે તેના સ્વદેશ બાંધવાએ તેને દેશપારની શિક્ષા કરવાનો ઠરાવ કર્યો ત્યારે ઍરિસ્ટાઇડિસ પોતે તેમની સભ્ય હાજર હતો. એક અપરિચિત માણસ કે જે તેના પાસે ઉભો હતો અને જે લખી શકતો ન હતો, તેણે તેના મતપત્રકપર પોતાનો મત લખી આપવાને ઍરિસ્ટાઇડિસને વિનંતિ કરી. તેણે પૂછ્યું 'ઍરિસ્ટાઇડિસને તમે શા માટે શિક્ષા કરવા માગો છો? શું તમે તેને ઓળખો છો? અથવા તેણે તમારું કાંઈ બગાડ્યું છે?' તે અપરિચિત માણસે ઉત્તર આપ્યો. 'હું તેને ઓળખતો પણ નથી અને તેણે મારું કાંઈ બગાડ્યું પણ નથી; પરંતુ જ્યાં જ્યાં હું જાઉં છું ત્યાં 'ન્યાયી ઍરિસ્ટાઇડિસ' એ શબ્દો મારા કાન સાથે અથડાયા વિના રહેતા નથી અને તેટલા માટેજ હું

પછી તેણે એકલામેજ પોતાના કિલ્લાનાં દ્વાર ખુલ્લાં રાખ્યાં હતાં. લોકોનું મોટું સદ્ભાગ્ય છે કે હજુ પણ કેટલાક લોકો એવા પણ છે કે જેઓ પ્રેસિડેન્ટ થવા કરતાં પ્રમાણિક થવું વધારે પસંદ કરે છે.

પિટર આમ્સે, રોજર શર્મનના સંબંધમાં કોન્ગ્રેસની સભામાં જણાવ્યું હતું કે "હું એકાદ વિષયની ચર્ચા ચાલતી હોય તે સભામાં ગેરહાજર રહ્યો હોઉં અને તેથી કયા પક્ષને મત આપવો તેની મને સમજ પડતી ન હોય ત્યારે હું હમેશાં રોજર શર્મનની તરફ જોઉં છું, કારણકે મારી ખાત્રી છે કે તે જે પક્ષને મત આપે તે પક્ષને હું પણ મત આપું તો હું ખરૂંજ કાર્ય કરૂં છું."

ચારિત્ર્ય આપણને ઉચ્ચ ભૂમિકાપર લઇ જાય છે; જ્યારે ચારિત્ર્ય વિનાની એકલી બુદ્ધિ આપણને અધોગતિમાં લઇ જાય છે. ઘણીવાર આપણે જોઇએ છીએ કે શાળા અથવા પાઠશાળામાં જે છોકરાઓ જડ ગણાયેલા હોય અને મૂર્ખ જણાય છે તેઓ ધીમે પરંતુ દ્રઢતાપૂર્વક, બીજા ચારિત્ર્યવિહીન છોકરાઓ કરતાં ઉન્નત દશાને પ્રાપ્ત થાય છે. આનું કારણ માત્ર એટલુંજ છે કે તેઓ ઉન્નત થવાની શક્તિ ધરાવે છે. આ શક્તિ ધીમે ધીમે પરંતુ ચોક્કસ રીતે વિકાસ પામે છે અને તેમને ઉચ્ચ કોટિનું માનવંત તથા વિશ્વાસપાત્ર સ્થાન અપાવે છે. જે મનુષ્ય [illegible] હોય છે, જે મનુષ્ય વિચારો અને સત્યવાદીને ભિન્ન ભિન્ન પ્રકારનું વર્તન કરવાની અને આપણ [illegible] હોય છે કે જેને [illegible] રહ્યું છે.

[illegible] ઘણી [illegible] છે તેથી [illegible] પરંતુ તે [illegible] વિકારહીન [illegible]

ધીમે બોલતો હતો અને તેની વાણીમાં લોકોને ડરાવી દેવાની કે અનુકૂળ મનમાં મેળવી દેવાની શક્તિ ન હતી. શું તેણે પોતાની કોઈ સુંદર રીતભાતથી લોકોને આટલા બધા વશ કરી લીધા હતા? નહિ, તે માત્ર સાદી ચાલચલગતનો માણસ હતો. ત્યારે તે આટલો બધો લોકપ્રિય શાથી થઈ પડ્યો હતો? તે માત્ર સાધારણ બુદ્ધિ, ઉદ્યોગ, ઉત્તમ આગ્રહો અને સહૃદયતા ધરાવનાર હતો. આ ગુણો સર્વ માણસો પ્રાપ્ત કરી શકે તેમ છે. તેના ચારિત્ર્યબળે તેને ઉન્નત કર્યો હતો; અને આ ચારિત્ર્ય તેને પ્રકૃતિએ આપ્યું ન હતું, પરંતુ તેણે પોતે પોતાના સ્થૂલ તત્ત્વોમાંથી ઘડ્યું હતું. આમના જમાનામાં તેના કરતાં વિશેષ સામર્થ્ય અને સુંદર વક્તૃત્વ શક્તિ ધરાવનાર ઘણા માણસો હતા; પરંતુ તે ગુણોના સાથે નીતિમત્તા જાળવવામાં તેના કરતાં મોટો કોઈ પણ ન હતો. સાર્વજનિક જીવનની હરીફાઈ અને લોભાની વચ્ચે પણ વિલક્ષણ અને મનમતસાફ [illegible] બીજી કોઈ પણ વસ્તુની સહાય વિનાની સાધારણ શક્તિ શું કરી શકે છે તે [illegible] માટે [illegible] રનો જન્મ થયો હતો

એક [illegible] લેખક જણાવે છે [illegible] એવા સમાચાર ફેલાયા [illegible] મહાન [illegible] સમય [illegible] અગાઉ [illegible] એક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સમય [illegible] [illegible] નહિ [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] હતું; અને [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] હતી [illegible] પોતાના [illegible]

ઘણીવાર અન્નના પણ વાખા પડતા હતા એની તમને કદાચ ખબર પણ નહિ હોય! પેલો સાહિત્ય પ્રદેશનો છેલભટાઉ હૉરેસ વાલ્પોલ કે જે ગાડી ઘોડે મ્હાલતો તે એનો ધિક્કારપૂર્વક ઉપહાસ કરતો હતો! જો કે ગોલ્ડસ્મિથે પોતાના પ્રતિકૂળ ભાગ્યની સામે આનન્દપૂર્વક બાથ ભીડી અને તે મરણ પામ્યો; પરંતુ તેણે જે લોકોને તેમની સંકટાવસ્થામાં સહાય કરી હતી તેઓ તેની શય્યાની આસપાસ એકઠા મળ્યા અને તેને માટે વિલાપ કરવા લાગ્યા; અને એક ઉચ્ચ કુળની સન્નારી કે જેનો તે માત્ર દૂરથીજ પ્રશંસા કરવા હિંમત કરી શક્યો હતો તેણે આત્માને સ્મારક તરીકે તેના વાળનો એક ગુચ્છો કાપી લીધો. આ પ્રકારે જ્યારે હું ગોલ્ડસ્મિથને પોતાનું હૃદય પોતાના હાથમાં લઈને ફરતો જોઉં છું ત્યારે હું તેને એક એવો સજ્જન માલુમ ગણું છું કે જેને સંકટ તેની ઉચ્ચ ભૂમિકાપરથી નીચે લાવી શકતું નથી."

૧૦ મૉરિસ આપણને જણાવે છે કે દ્રવ્ય, ઉચ્ચ પદવી, સત્તા અને સત્કીર્તિ પ્રાપ્ત કરવાની ભાવના આપણામાં મુખ્યત્વે કરીને [illegible] હોય છે, અને તે સંપાદન કરવાની તીવ્ર હરીફાઈમાં ઘણી [illegible] વૃત્તિઓ અનિવાર્ય રીતે જન્મે છે અને પોષાય છે. વસ્તુતઃ [illegible] નિરાશા, દ્રવ્ય [illegible] થતો શોક વગેરે [illegible] થાય [illegible] મનુષ્ય આ પ્રકારના શોકના [illegible] એમ ધારે કે એક મહાન [illegible] અને બીજા [illegible] માલુમ કર્યું તોયે શું [illegible] તો તેને ક્ષમા અથવા [illegible] થાય નહિ [illegible] આપણને જે વસ્તુ આપી શકે છે અને [illegible] વિચાર કરીએ આપણે જો દ્રવ્યની [illegible] આપણને કાંઈ પણ શોક થાય [illegible] અને આપણે આત્મત્યાગનો પાઠ શીખ્યા હોઈએ તો

આમંત્રણને માન આપી આખી પલટણ ધસી આ અને તેમનાં ઘણાને પાછા વાળવા પડયા !

એક મહાન નામમાં કેટલી જાદુઈ શક્તિ રહેલી છે! યુરોપમાં એક પણ રાજ્ય એવું ન હતું કે જે વૉશિંગ્ટનના ચારિત્ર્યની સામે ટકી શકે. લિંકન, ગ્રાન્ટ અથવા ગારફીલ્ડના નામની આગળ બીજી માણસોનાં કામ તે શી વિસાતમાં આવે ? આવા થોડાંક નામોએજ ઘણી પ્રજાઓને અકાળ મૃત્યુ પામતાં બચાવી છે.

"જે માણસનું ઉજ્જ્વલ અંતઃકરણ બીજાઓના અંતઃકરણને ઉચ્ચ ભૂમિકાપર લઈ જાય છે તે માણસ શું મરણ પામે છે? જે અંતઃકરણોને તે પોતાની પાછળ મૂકી જાય છે તે અંતઃકરણોમા જીવવું એ કાંઈ મરણ નથી."

ગ્લૅડસ્ટને પાર્લામેન્ટમાં રાજકુમારી એલિસનું મૃત્યુ જાહેર કરતી વખતે તેણીની સેવા ચાકરીની એક હૃદયદ્રાવક વાત કહી હતી. તે રાજકુમારીનો નાનો કુંવર બીમાર હતો અને વૈદ્યરાજે તે દરદીનો વિષમય પ્રશ્વાસ પોતાના શ્વાસમાં નહિ લેવાની ચેતવણી તેણીને આપી હતી. તો પણ તે સખ્ત તાવની ભયંકર વેદનાથી પીડાતા બાળકને તે માતાએ પોતાના ખોળામાં લીધું અને તેના તપી ગયેલા કપાળને પંપાળવા લાગી. તે છોકરાએ પોતાના હાથ પોતાની માતાની ગરદનની આસપાસ વીંટાળ્યા અને ધીમેથી કહ્યું: "માજી મને ચુંબન કરો." વૈદ્યરાજની ચેતવણી કરતા માતાની સ્વાભાવિક લાગણી પ્રબલ નિવડી! તેણે બાલકના ઓઠ સાથે પોતાના ઓઠ દબાવ્યા અન... પોતાનું જીવન ખોયું'

ક્રીમિયન વિગ્રહ સમાપ્ત થવા પછી લૉર્ડ રૅડક્લિફે એક ... બાવ્યું આપ્યું હતું. આ પ્રસંગે એક એવી દરખાસ્ત મૂકવામાં આવી ... પ્રત્યેક જણે પોતાને જે નામ સૌથી વિશેષ સંસ્મરણીય લાગે તે એક

સગાઈના રૂમાલપર લખતું. જ્યારે કાગળો ખોલવામાં આવ્યા ત્યારે તેમાંના પ્રત્યેકની ઉપર ફ્લૉરેન્સ નાઇટિંગેલનું નામ લખેલું જણાયું.

લેકી જણાવે છે કે દુનિયાનું પ્રથમ ઔષધાલય ચોથી શતાબ્દિમાં પેલી ઉદાર ખ્રિસ્તી સન્નારી ફેબિયોલાએ સ્થાપન કર્યું હતું. આધુનિક સમયનાં પરોપકારી મનુષ્યોમાં જૉન હાવર્ડ અને ફ્લૉરેન્સ નાઇટિંગેલ સૌનાં અગ્રણી છે. ક્રીમિયન યુદ્ધમાં ભાગ લેનારા બન્ને પક્ષના સેનાપતિઓ પૈકી એક પણ સેનાપતિનું નામ દશમાંથી એક પણ માણસ લઈ શકે એમ નથી; પણ જ્યારે તે ભયંકર ખુનરેજીના સમયનો નિર્દેશ કરવામાં આવે છે ત્યારે જે એક નામ તત્ક્ષણ યાદ આવે છે તે ગંભીર મહત્ત્વમાંથી તરતની ઉઠેલી તરુણ સ્ત્રી ફ્લૉરેન્સ નાઇટિંગેલનું છે. એક સૈનિકે કહ્યું હતું કે "તે સ્ત્રી આવી તે પૂર્વે શાપ દેવાનો અને કસમ ખાવાનો ભારે વ્યાપાર ચાલી રહ્યો હતો, પરંતુ તેના આવ્યા પછી સર્વત્ર દેવાલયના જેવી પવિત્રતા પ્રસરી ગઈ." તેણે યુદ્ધની અર્ધી ભયંકરતા ઓછી કરી નાખી. તેના સમય પછી સમસ્ત પ્રજાઓની યુદ્ધ સમયની દવાખાનાની પદ્ધતિમાં ફેરફાર થઈ ગયો છે. હ્યૂગ બાર્ડનના જેટલો બહાદુર કોઈ પણ સૈનિક ન હતો અને તેણીના જેવો સાચો સ્વદેશભક્ત પણ કોઈ ન હતો. રેડ ક્રોસ સોસાયટીની ઉદાર પ્રોટેસ્ટંટ સ્ત્રીઓ પ્લેગ, કોલેરા, રેલ, દુકાળ વગેરેથી પીડાતા લોકોના દુઃખ નિવારવાને જ્યાં જ્યાં જાય છે ત્યાં ત્યાં આ અપ્રતિમ દેવદૂત સમી સ્ત્રી પણ લોકકલ્યાણ કરવાને પહોંચે છે. આપણા ધાર્મિક ઈતિહાસના પૃષ્ઠોપર ... નામો પોતાનો ઉજ્જવલ પ્રકાશ ફેલાવી રહ્યા છે તેમ ... કરતા વિશેષ ઉદાર નામો આપણને ક્યાં પ્રાપ્ત થશે? મિસિસ જડસન

સત્યયુગ હજુ હમણાંજ શરૂ થાય છે અને આ યુગમાં સ્ત્રીઓ પોતાની ઇચ્છામાં આવે તે ક્ષેત્રમાં પારમાર્થિક કાર્યો કરી શકે છે.

"કર્તવ્ય એ એક પ્રકારનો સીમેન્ટ-ચુનો છે; એના વિના સઘળી સત્તા, ભલમનસાઇ, બુદ્ધિ, સત્યતા, સુખ અને પ્રેમ સુદ્ધાં સ્થાયી રહી શકતો નથી. એના વિના આપણા જીવનના સઘળા તંતુઓ તૂટી જાય છે; એના વિના આપણને આપણી પાયમાલીની વચ્ચે આપણા નાશ તરફ આશ્ચર્ય સહિત જોતા બેસવાની ફરજ પડે છે." નિરંતર દઢ કર્તવ્યપરાયણતા એજ શિક્ષણનું સાચું પર્યવસાન છે.

"મને સ્વપ્ન આવ્યું કે ભોગવિલાસ એજ જીવનનો હેતુ છે; પરંતુ હું જાગૃત થયો અને મને પ્રતીત થયું કે કર્તવ્ય એજ જીવનનો હેતુ છે."

આપણને જેમ ઋણ અદા કરવાની ના પાડવાનો હક નથી તેજ પ્રકારે આપણને કર્તવ્ય બજાવવાનો ઇન્કાર કરવાનો પણ અધિકાર નથી. જે માણસ પોતાના માનવબંધુઓ પ્રત્યેના પોતાના કર્તવ્ય તરફ દુર્લક્ષ કરે છે અથવા તેનો અનાદર કરે છે તે અવશ્ય નૈતિક દેવાળું કાઢયા વિના રહેશે નહિ. આપણે કોઇને પૈસા આપીને પણ તેની પાસે આપણું કર્તવ્ય કરાવી શકતા નથી. બલ્કે દ્રવ્ય તમારા કર્તવ્યમા-ફરજમા વૃદ્ધિ કરે છે; કારણકે તમને તે અધિક વિશાળ અને વિશેષ ઉદાત્ત કર્તવ્યો કરવાને શક્તિમાન કરે છે.

જો તમારા પૈસા પ્રમાણિકપણે મેળવેલા ન હોય, જો તમારા લાખ્ખાવધિ રૂપિયામાં અપ્રમાણિકપણે મેળવેલી એકાદ પાઇ પણ હોય તો તમને સફલતા મળેલી ગણાશે નહિ. જો તમારી બેંકના હિસાબમાં ...ક અને દુઃખી અનાથો તથા વિધવાઓનું રક્ત હોય તો તમને વિજય મળેલો મનાશે નહિ. જો તમારા દ્રવ્યે બીજાઓને ગરીબ બના-

થયું હોય તો તમને નિષ્ફળતાજ મળેલી સમજજો. જો પૈસા બીજા માણસોને મારી નાખે, બીજાઓના જીવન ટુંકાં કરે, બીજાઓનાં શક્તિ વિષમ બનાવે અથવા તેમના શરીરમાં વ્યાધિ ઉત્પન્ન કરે, એવા કોઈ ધંધા દ્વારા જો તમે દ્રવ્ય મેળવ્યું હોય; બીજાને ખરાબ કરે એવાજ કોઈ ધંધા દ્વારા જો તમે પૈસા મેળવ્યા હોય તો તમને નિષ્ફળતાજ મળી છે એમ સમજજો.

સ્મરણમાં રાખજો કે એક સમયે તમારી સમગ્ર કારકિર્દીનો હિસાબ તમારે આપવોજ પડવાનો. તમને પુછાશે કે તમે દ્રવ્ય કઈ રીતે સંપાદન કર્યું હતું ? શું તેમાં બીજા માણસોના ભોગ અપાયા છે ? શું તેમાં બીજા માણસોની આશાઓ અને સુખની કબર ચણાઈ છે ? શું તેને માટે બીજા માણસોના સુખનો ભોગ આપવામાં આવ્યો છે ? શું બીજા માણસોના દરેક તેજ નાશ પામ્યા છે ? કે જેમને જાગવાની તમે નાશ કર્યો છે ? કે તેમનો વિકાસ અટકાવ્યો છે ? યા તેમના આદર્શો ભ્રષ્ટ થયા છે ? શું તેથી બીજા માણસોના હૃદય અને દેહોમાં નુકસાન પહોંચ્યું છે ? જો એમ હોય તો તમારું જીવન નિષ્ફળતાજ નિવડેલું માનજો. તમારા કરોડો રૂપિયા તમને આ તિરસ્કારજનક લોકવાયકામાંથી બચાવી શકશે નહિ કે: “ તમારી તુલના કરવામાં આવી છે અને તમે હલકા પંક્તિના નિવડ્યા છો.”

પોતાના પુસ્તકોના છાપનાર અને પ્રકાશક દેવાળું કાઢ્યા પછી જ્યારે સર વૉલ્ટર સ્કૉટની સામે ૧૨૦૦૦૦ પૌંડનું દેવું પુરવાનું ઉભું થયું, ત્યારે તેના મિત્રો તેની મદદે આવ્યા અને તેના લેણદારોના મન મનાવવા જેટલા પૈસા એકઠા કરવાને તૈયાર થયા. પરંતુ તેણે સાભિમાન કહ્યું: “ આ જમણો હાથ કામ કરીને સઘળું દેવું પતાવી દેશે; ભલે અમે બીજું સઘળું ગુમાવી દઈશું, પરંતુ નિશાન અમારી ઇજ્જત ના અમે નિષ્કલંક રાખીશું. ” આ મહાપુરુષ આપણને પોતાના અને

પ્રમાણિકપણાનું કેવું મહાન ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે! તેણે તે દેવું ચૂકી આપવાને સખત પરિશ્રમ કરી અત્યંત ત્વરાથી "નેપોલિયનનું ઉત્તર ચરિત," "વૂસ્ટ્રોક," "એક ગુનાની વાર્તાઓ," એ ગ્રંથો લખીને પ્રસિદ્ધ કર્યા અને તે ઉપરાંત "લેમિઝરેબ્લ"ને માટે મેટર પણ લખતો ગયો તથા બીજાં લખાણો પણ કરતો ગયો. આ સઘળું લેખનકાર્ય તેણે મહા શોક, દુઃખ અને પાયમાલીની વચ્ચે કર્યું હતું. છતાં તે જણાવે છે કે "મારા લેણદારોનો ધન્યવાદ મેળવવાની અને એક પ્રમાણિક મનુષ્ય તરીકે મારું કર્તવ્ય બજાવવાની આહ્લાદદાયક ભાવનાથી હાલ હું જેવો ઘસઘસાટ ઉંઘી શકું છું તેવો હું આથી વિપરીત સ્થિતિમાં ઉંઘી શક્યો ન હોત. હું મારી સામે એક લાંબો, કંટાળા ભરેલો અને અંધકારમય માર્ગ જોઉં છું; પરંતુ તે માર્ગ અને નિષ્કલંક કીર્તિ તરફ લઇ જાય છે. જો હું આ રણભૂમિમાં મરણ પામીશ—કે જેમ બનવાનો ઘણો સંભવ છે—તો હું માન સહિતજ મરણ પામીશ."

તે જે અંતિમ વાક્યો બોલ્યો તેમાંનું એક આ હતું: "આધુનિક સમયના લેખકોમાં લગભગ સૌથી વધારે મેં લખ્યું છે અને મને આ વિચાર આવતા આનંદ થાય છે કે મેં કોઇ પણ મનુષ્યની શ્રદ્ધા ડગાવવાનો કે કોઇ પણ મનુષ્યના સિદ્ધાંતો ઉથાપવાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી. વળી મેં એવું કંઇ પણ લખ્યું નથી કે જેને મારી મરણ-શય્યા પર પણ રદ કરવાની મને ઇચ્છા થાય."

જો કે આત્મસિદ્ધિ દ્રવ્યની એક મોટી રકમને માટે પણ અર્પણ કરવાની ના પાડી હતી, તો પણ દ્રવ્યને માટે ભાગ્યેજ કોઇ તે અર્પી શક્યો હોત તેના કરતાં વધારે વિશ્વવિદ્યાલયને તે અધિક દ્રવ્ય અર્પણ કર્યો છે.

ફેરાડે જો વિજ્ઞાનનો અભ્યાસ આગળ ન વધારત તો ઘણા દશ લાખ પૌંડ પુષ્કળ મહેનત કરી કમાઇ શક્યો હોત; પરંતુ તેણે વિજ્ઞ

ધર્મસેન એક વાત જણાવે છે કે, બોસ્ટનના એક શ્રીમંત વ્યાપારીની પાસે તેનો એક મિત્ર એક પારમાર્થિક કાર્યમાં સહાય લેવા ગયો. આ સમયે તે, એક કાગળને અર્ધાને બાળવે આખાં [illegible] વાપરવાને માટે કંપો આપતો હતો. તેના મિત્રે આ જોઈ ધાર્યું કે અહીં આપણું કંઈ વળે એમ લાગતું નથી. પરંતુ જ્યારે તેની માગણી સાંભળીને તેણે બો પૈસા આપ્યાં ત્યારે તે મિત્રના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ ! તે બોલ્યો: " તેં માલુમ આપ્યાં તેટલાને માટે આપણો નથી ગાફેલ હોય તે માલુમ એક પરોપકારી કાર્યમાં આ પૈસા આપે એ [illegible] " [illegible] ન આપી બોલ્યો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આમનોપર ધ્યાન આપીનિજ કુ [illegible] આપી શકુ [illegible] મ માસ કર્યું છે. "

[illegible]

ત્યાં કંજુસ માણસ કંજુસાઈની હદ થઈ એમ માની. પણ મહામહેનતે ખર્ચે છે; અને આ પ્રકારની કંજુસાઈ એ તો લોભનો નાનો ભાઈ છે.

અર્થશાસ્ત્રનો એક લેખક જણાવે છે કે " એક ખેતરના દરવાજાનો આગળો ભાંગેલો હોવાથી નીચે પ્રમાણે નુકસાન થયું હતું: તેમાંથી પસાર થનાર પ્રત્યેક જણ તે દરવાજાને વાસતું, પરંતુ આગળો ભાંગેલો હોવાથી પવનનો સપાટો આવતાંની સાથેજ તે ઉઘડી જતો. એક દિવસ તેમાંથી એક ડુક્કર નીકળીને જંગલમાં નાસી ગયું. ખેતરમાંના સર્વ માણસો તેને પાછું વાળવામાં મદદ કરવા દોડયાં. તે ડુક્કરને અટકાવવાને એક માળીએ અજાણ્યે એક ખાડાની ઉપર કુદકો માર્યો અને તેથી તેની ઘુંટીને એવી સખ્ત ઇજા થઈ કે તેને બે અઠવાડિયાં સુધી ખાટલો સેવવો પડ્યો! જ્યારે રસોઇયણ પાછી આવી ત્યારે તેને જણાયું કે તેણે સગડી આગળ સુકવવાને જે લુગડું મુક્યું હતું તે વાર લાગવાથી દાઝી ગયું હતું. ગોવાળણ પણ ગભરાટમાં ને ગભરાટમાં ગાયો છુટી મુકીને ચાલી ગઈ હતી અને તેમાંની એક ગાયે એક વાછરડાનો પગ ભાંગી નાખ્યો હતો. માળીનો પણ ઘણો કિંમતી વખત નકામો ગયો. સવેળા આગળો બદલાવ્યો હોત તો આ બધા નુકસાનને બદલે માત્ર બેજ આના ખર્ચાયા હોત."

લંડનનો પુસ્તક વેચનાર ગાય, કે જેણે પાછળથી એક મહાન દવાખાનું સ્થાપ્યું હતું તે અત્યંત કંજુસાઈ કરતો હતો. તે પોતાની દુકાનના પાછલા ભાગમાં રહેતો; એક જૂની પાટલીપર બેસીને ભોજન કરતો; પોતાના હિસાબ ગણવાના પાટિયાનો મેજ તરીકે ઉપયોગ કરતો અને વર્તમાનપત્રને કપડા તરીકે વાપરતો. તેણે લગ્ન કર્યું ન હતું. એક રાત્રિએ ડૉલ્કિન્સ નામનો એક બીજો નામીચો કંજુસ તેને ત્યાં ગયો. ગાય કે જે અંધારામાં હતો તેણે મીણબત્તી સળગાવીને તેને પૂછ્યું: " તમારે શું કામ છે ? " તેણે જવાબ આપ્યો: "તમે

કઈ રીતે પૈસા બચાવો છો તે હું જાણવા માગું છું." હૉપકિન્સની દરેક જાણી લીધા પછી "આપણે એ વાત તો અંધારામાં પણ કરી શકીશું" એમ કહીને તેણે મીણબત્તી ઓલવી નાખી. આ જોઈ હૉપકિન્સ બોલ્યો: "ખરેખર, પૈસા બચાવવાની બાબતમાં તમે મારા ગુરૂ છો. હવે મારે બીજું પૂછવાની કંઈ જરૂર નથી. તમારી ચાવી મારા હાથમાં આવી ગઈ છે!"

આવી કંજૂસાઈ કરતાં તો ઉડાઉપણું સારૂં છે. એ બન્ને વાનાં જ્યારે હદ ઓળંગી જાય છે ત્યારે તે દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે; એટલુંજ નહિ પણ ચારિત્ર્યનો નાશ કરે છે.

એક ગૃહસ્થે પોતાની નોકરીમાં રહેલા એક આઇરિશમૅનને કહ્યું: "વર્ષાદના દિવસને માટે કંઈક બચાવી રાખજો." થોડા દિવસ પછી તેણે તે આઇરિશમૅનને પૂછ્યું: "તમે કેટલા પૈસા એકઠા કર્યા છે?" તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "કાંઈ પણ નહિ; આપની આજ્ઞાનુસાર મેં પૈસા એકઠા કર્યા હતા, પરંતુ કાલે ખૂબ વર્ષાદ પડ્યો તેમાં તે સઘળા તણાઈ ગયા—તે સઘળા દારૂ પીવામાં ચાલ્યા ગયા!"

રોમન સામ્રાજ્ય વખતે રોમમાં ઉચ્ચ અને હલકી પંક્તિના લોકોની વચ્ચે જેટલો મોટો ભેદ હતો તેટલો મોટો ભેદ બીજે કોઈ પણ સ્થળે ન હતો. એક તરફ ઍલેક્ઝાન્ડ્રિયાથી અનાજના વહાણ આવતા એકાદ દિવસ પણ વિલંબ થાય તો ઘણા લોકો ભૂખે મરી જાય એવી ત્યાંના ગરીબ રહેવાસીઓની દશા હતી; ત્યારે ઉચ્ચ પંક્તિના લોકો માત્ર એકજ મિજબાનીમાં લાખો રૂપિયાનો ધુમાડો કરી નાખતા! તેઓ દારૂ પીવા માટે રત્નજડિત પ્યાલીઓ વાપરતા અને મેવામાં મોંઘી તથા તરેહ તરેહના સ્વાદવાળી શાક તરકારી ખાતા. પરિણામે ભર્તૃહરિના કથન भोगे रोग भयं પ્રમાણે તેમના વચ્ચે વ્યાધિઓનો સુકાળ રહી તેઓ અલ્પાયુ થતા.

નિષ્ફળતા મળવાનો સંભવજ ન હોય. તેમ તેઓ ભપકાદાર રીતે રહેવા લાગે છે. જાણે હવે તેમને કાંઇ ડર રહ્યોજ ન હોય તેમ તેઓ પોતાની રહેણી કરણીમાં ફેરફાર કરી નાખે છે. દુર્ભાગ્ય વશાત્ સરકાર એવો કાયદો ઘડી શકતી નથી કે જે પ્રજાનો ઉપજ કરતાં વિશેષ ખર્ચ કરવાનો દુર્ગુણ દૂર કરી શકે."

"મૂર્ખ માણસોની ઉન્નતિજ તેમના નાશનું કારણ થઇ શકે." બાર્નમ જણાવે છે કે "દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું કામ ગમે તેટલું કઠિન હોય તો પણ તેનું સંરક્ષણ કરવાનું કાર્ય તો સૌથી વિશેષ કઠિન છે."

થોડાજ માણસો દ્રવ્યનો સદુપયોગ કરી જાણે છે. તેઓ તેને કમાઇ પણ શકે છે અને ઉડાવી પણ શકે છે; સંગ્રહી પણ શકે છે અને નષ્ટ પણ કરી શકે છે; પરંતુ તેનો સદુપયોગ કરવો એ વાત તેમને માટે અત્યંત કઠિન થઇ પડે છે.

એક દેવાલયની રંગીન કાચની એક મોટી બારી બની રહ્યા પછી એક કલાવિધાયકે, ફેંકી દેવામાં આવેલા કાચના ટુકડા ઉઠાવી લીધા અને તેનાવતી એક બીજા દેવાલયને માટે આખા યુરોપની સર્વોત્તમ બારીઓ પૈકીની એક બારી બનાવી! આજ પ્રકારે ઘણા છોકરાઓ બેદરકારીથી સમયના જે ટુકડાઓ ફેંકી દે છે તેનો સદુપયોગ કરીને બીજાઓ ઉત્તમ શિક્ષણ અને પુષ્કળ દ્રવ્ય સંપાદન કરે છે.

ચારિત્ર્યનો વિકાસ કરવાને માટે દેવાલય, ઘર અથવા દુકાન પર દેવું હોવું જોઇએ એવી દલીલ, આજકાલ નવીન અર્થશાસ્ત્રનો એક અંશ રૂપ થઇ પડી છે. પરંતુ ખરૂં જોતાં તો દેવું એક, જાતનું બંધન છે; દેવું કલંક રૂપ છે. ખેડુતોએ તો ચીરવી મૂકવાની રીતને કાંસેરાની પેઠે તજી દેવી જોઇએ. આપણામાં ભરવાની શક્તિ ન હોય તે છતા દેવું કરવું એ ચોરી કરતાં કાંઇ નાનો ગુન્હો નથી. આ

તો પ્રકૃતિ આપણા જીવોને આપેલું સુખ મેળવવાની તક પણ આપતી નથી. જે પણ શરીરમાંથી પ્રાણ નીકળી જાય છે તેજ પણ પ્રકૃતિ શરીરને છિન્ન ભિન્ન કરવા માટે છે કે જેથી તે શરીરનો અન્ય જન્તુઓની ઉત્પત્તિ કરવામાં ઉપયોગ કરી શકાય.

કરકસરની ગુપ્ત શક્તિથી થોડા પૈસા ઝાઝા થાય છે; ભિન્ન ભિન્ન અંશો જોડાને તેનું આખું સ્વરૂપ બને છે; અને નકામી જેવી વસ્તુમાંથી ખરી વસ્તુનો ચમત્કાર ઉત્પન્ન થાય છે. આનું નામ 'કંજુસાઈ' નથી પણ "દીર્ઘ દૃષ્ટિ" અને "વ્યવસ્થા શક્તિ" છે કે જે શક્તિ નિરુપયોગી વસ્તુઓને ઉપયોગી બનાવે છે; નકામી ચીજોને કામમાં લાવે છે; નષ્ટ પામતી શક્તિઓમાં નવીન શક્તિ ઉમેરે છે અને દરેક વસ્તુનો મનુષ્યનું સુખ વધારવામાં ઉપયોગ કરે છે.

અંગ્રેજ મજુરો અતિ સખત કામ કરે છે, બાગબેગ રળી નાંખે છે અને ફ્રાન્સના મજુરો કરતાં બમણા પૈસા મેળવે છે, તો પણ તેઓ ઘણુંજ થોડું બચાવે છે; કેમકે પૈસા બચતાની સાથેજ તે દારૂ વગેરેના ક્ષણિક વિલાસ પાછળ ખરચાઈ જાય છે. બીજી તરફ ફ્રાન્સમાં પ્રત્યેક માણસને થોડામાંથી ઘણું કરવાની કળા શીખવવામાં આવે છે. ફ્રાન્સમાં રહેતી એક અમેરિકન સન્નારી જણાવે છે કે "મારા દેશમાં હું જે વસ્તુઓને હમેશાં ફેંકી દઉં છું તેમાંથી અહીંની મારી બહેનપણી સુંદર સુંદર વાનીઓ બનાવે છે; અને તે છતાં તેમાં તંગી અથવા કંજુસાઈ જેવું કાંઈ જણાતું નથી."

રેવરંડ વિલિયમ માર્શ જણાવે છે કે "બધે સમગ્ર આકાશમાં 'કરકસર કરો' એવું સુવર્ણાક્ષરે લખું એમ મને મન થાય છે."

બકસ્ટર જણાવે છે કે "તમારી જરૂરિયાતોનું પ્રમાણ એવું રાખો કે જેથી તમારા સાધનો વધે. પોતાની આવક કરતાં વિશેષ

ખર્ચ કરનાર પ્રત્યેક માણસ તંગીમાં રહે છે, પરંતુ આવક કરતાં ઓછું ખર્ચ કરનાર કોઈ પણ માણસ તંગી ભોગવતો નથી. હું મારા પૈસાની એવી ગેરવ્યવસ્થા કરી મૂકું કે મારી વાર્ષિક આવક પાંચ હજારની હોય તો પણ ગરીબાઈનાં ખરાબમાં ખરાબ અનિષ્ટો પણ મારે સહન કરવાં પડે, ભય અને શરમ મારું કલેજું કોરી ખાય; અને હું મારા પૈસાની એવી સુવ્યવસ્થા કરું કે વાર્ષિક સો પૌંડમાં પણ હું શ્રીમંતાઈના ઉત્તમોત્તમ સુખો ભોગવું અને માન મેળવું.

ઓસ્બોર્ન જજે એક પ્રસંગે આર્થિક સુધારા વિષે બોલતાં સિસેરોના આ શબ્દો ટાંક્યા હતા—"કરકસર એ સારી આવક છે" પરંતુ તેણે "આવક" શબ્દના ઉચ્ચારમાં ભૂલ કરી હતી તેથી લોર્ડ નોર્થે તે સુધારવાને માટે તેને ધીમેથી કહ્યું. પરંતુ જજે આ ભૂલનો પણ સદુપયોગ કર્યો. તે બોલ્યો: "નામદાર લોર્ડ કહે છે કે 'તમે સિસેરોના જે શબ્દો ટાંક્યા છે તેમાંના મુખ્ય શબ્દના ઉચ્ચારમાં ભૂલ કરી છે;' પરંતુ તેથી મને આનન્દ થાય છે, કારણ કે એથી 'કરકસર એ સારી આવક છે' એ અમૂલ્ય કહેવત ફરીથી બોલવાની મને તક મળી છે." "કરકસર એ સારી આવક છે" એ શબ્દો આપણે દરેકે વારંવાર બાર દહને ઉચ્ચારવા જોઈએ.

વૉશિંગ્ટન જ્યારે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સનો પ્રેસિડેન્ટ હતો ત્યારે પણ તે પોતાના ખરખર્ચની અત્યંત બારીક તપાસ લેતો હતો. તે સમજતો હતો કે કરકસર વિના કોઈ પણ પ્રમાણિક માણસ શ્રીમંત થઈ શકતો નથી; અને કરકસરવાળો કોઈ પણ માણસ ગરીબ રહી—થઈ શકતો નથી.

વેબ્સ્ટરે કહ્યું હતું કે "મેં મારાં બીલો મારી જાતેજ ચૂકવવાનો નિયમ રાખ્યો છે."

જૉન જૅકબ ઍસ્ટરે કહ્યું હતું કે "કરોડો રૂપિયા પેદા કરવા

અગાઉથીજ કરકસર શામાટે ન કરવી?

જે લોકો કમાય તેટલું ખાય છે તે લોકો ઉપયોગી કળાઓમાં કદિપણ સાચી પ્રગતિ કરતા નથી. પૈસાનો બચાવ એ એક જાદુઈ શક્તિ છે. જેઓ પોતાની ઇચ્છા મુજબથી રાખે છે તેમને ત્યાં સુખ અને સ્વતંત્રતા નિવાસ કરે છે.

હોરેસ ગ્રીલી કહે છે કે "ભૂખ, ફાટેલાં કપડાં, ઠંડી, સખત મહેનત, તિરસ્કાર, શક અને અન્યાયપૂર્વક આપેલો ઠપકો આ સર્વ અરોચક હોય છે, પરંતુ ઋણના એ નર્ક કરતા પણ અત્યંત ભયંકર છે."

મજુર પાયમાલ થયા [illegible] વરૂઆત. [illegible] જોવું છે. [illegible] કલ્પિત [illegible] ગયું હતું.

[illegible] —પરિણામ સુખ. [illegible] —પરિણામ [illegible]

[illegible] આવશ્યકતા [illegible] આવશ્યકતા [illegible] એટલા માટે કદિપણ [illegible] ખરી આવશ્યકતા [illegible] આવશે. [illegible] ઉપયોગી [illegible]

પ્રત્યેક લેણદારને તેના પૈસા આપી દેવા એ માનવંત કાર્ય છે. આમ ન કરવું તેના કરતાં ભૂખે મરવું બહેતર છે. ઉધાર માલ લઈને મોટો વેપાર કરવો તેના કરતાં રોકડેથી નાના પાયાપર વેપાર કરવો એ સારૂં છે. સેકન્ડ પોલ લખે છે કે "કોઈ પણ માણસ પ્રત્યેની કરજે નાખું રહેશો નહિ." આ મંત્ર પ્રત્યેક દેવાલયમાં અને પ્રત્યેક ઘરમાં લખી રાખવો જોઈએ.

સિસેરો કહે છે કે,

"કરકસર એ મોટી આવક છે."

પ્રકરણ ૧૩ મું—પૈસા વિના પણ શ્રીમંત થઈ શકાય છે.

“को वा दरिद्रो विशाल तृष्णा”

“બીજા માણસો ભલેને પેન્શનને માટે અરજ કરે, પરંતુ હું પૈસા વિના અને પ્રત્યેક ક્ષુદ્ર વસ્તુથી પર થવાનો પ્રયત્ન કરીને શ્રીમંત થઇ શકીશ. હું કોઇ પણ સ્વાર્થી હેતુથી મારી સ્વદેશ સેવાને કલંકિત કરવા માગતો નથી.”

—લૉર્ડ કોલિંગ્સવૂડ.

“જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સંગ્રહ વધીને માણસો પતિત-વેભવી થાય છે તે દેશનું અનિષ્ટ થાય છે અને તે ત્વરાથી આવતા અનિષ્ટોનો ભોગ થઈ પડે છે.”

—ગોલ્ડસ્મિથ.

“પાસે પાઇ પણ ન હોવી એ ગરીબાઇ નથી; અને દ્રવ્ય એ કંઈ સંપત્તિ નથી. આપણી પાસે કોઇ વસ્તુ ન હોય તેથી એમ સમજવાનું નથી કે તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવાની આપણામા શક્તિ નથી અને દેવયોગે કોઇ વસ્તુ મળે તો તેથી એમ ધારવાનું નથી કે તે પ્રાપ્ત કરવાની આપણામાં શક્તિ છે.”

—હેલન હંટ.

“કોઈ માણસની પાસે પુષ્કળ ધનમાલ હોય તેટલા માટેજ મારે તેને મારા આગળ બડાઇ મારવા દેવો જોઇએ નહિ. મારે તેને જણાવી આપવું જોઇએ કે હું પૈસા વિના ચલાવી શકું છું અને મને કોઇ પૈસાવડે ખરીદી શકતો નથી–મને કોઇ સુખ અને માન આપીને પણ વેચાતો

રૂપા કરતાં ઉત્તમ છે. શરીરના પ્રત્યેક ભાગમાં શક્તિ સીંચનાર તંદુરસ્તી મકાનો અને જમીન કરતાં શ્રેષ્ઠ છે.

બીચર કહે છે કે "સચ્ચરિત્રતા, આત્મિકભાવ, આશા, આનંદ અને પ્રેમ એવડ સાચું ધન છે."

આ પુસ્તીનો એક નાનો ભાગ મેળવવાને માટે માનવ પરિશ્રમ તમારે કરવો જોઈએ? આ રહી તારીફ કે, [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

શરીરમાં આવ્યો નથી." ગિલિબ ખુશ થયે છે કે "મુંઝવણ [illegible] જેમ ચેપી આવતી નથી અને મકાનમાંથી જેમ [illegible] આવતું નથી તેમ કોઈનું મન મરતું નથી."

સ્વાદ અને સ્પર્શની ઇન્દ્રિયો [illegible] શું આપણે મુખને [illegible] કીધું? શું આપણે આપણા [illegible] અને આપણી [illegible] શું આપણું [illegible] નથી? શું આપણું [illegible] કીધું?

[illegible]

[illegible]

તે કેટલું ભાખ અને પછી અંદાજ આપી શકે નહિ તેમ તેને નિશાની પણ મળે નહિ. એક સિવાય તે [illegible] એ [illegible] સપનું ગોળાઈ છે કે કેમ તેની તપાસ કરવાને ગયો, ત્યાં [illegible] તેનોજ [illegible] પેલી [illegible] પડ્યો અને તે પોતેજ પેલા [illegible] [illegible] કેટલી [illegible]!

મોઝરેલે કહ્યું: " આ સર્વ ([illegible] સ્કાર્સીલીકના કેઇસ્ટન [illegible] સિવાય) નો સ્વાર્થ સુખી હોવો જોઈએ. " [illegible] જવાબ આપ્યો: " ના જી, આ સર્વ માત્ર એકજ અનિષ્ટ—[illegible]—નેજ દૂર કરે છે."

[illegible] એક [illegible] પુત્ર હતો. તે [illegible] [illegible] બુદ્ધિ [illegible] અને [illegible] હતો. જો તે [illegible] [illegible] [illegible] તેનાપર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તે બે [illegible] [illegible] મારતો હતો તે પણ તેના પ્રત્યે [illegible] [illegible] [illegible] અને તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કરતો અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નાખતો અને પોતાનાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પણ તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] તે એક [illegible]

રેરી અને મ્યુઝ઼િમના જેવા મહાન કાર્યોમાં ક્યાનું કેવી પ્રકૃ રહ્યું નથી? વિવેકાનંદ, દયાનંદ, રામતીર્થ, ભારવિ, ડાર્વિન, ન્યૂટન, ગેલિલિયો અને ન્યૂટનના જેવા ગંભીર વિચારકોને ક્યાંથી કેવી રીતે પ્રેરણા? ગૌરવ, ... ટેનિસન, શેક્સપિયર અને ટાગોરના જેવા મહાન ગાયકોની ભવ્યતાનું કોને ખબર નથી?

દરેક મનુષ્યો આરોગ્ય, આનંદ અને ખુશમિજાજી ... [illegible]

[illegible]

છે તેવી રીતે તેમણે ભીડ, ખેતર, પુષ્પ, પક્ષી અને ગાય, પર્વત અને જંગલમાંથી શક્તિ અને દ્રવ્ય મેળવ્યું છે. તેમને જગતનો પ્રત્યેક પદાર્થ સૌન્દર્યના મહાન સૃષ્ટાની પાસેથી આવી રહેલો લાગતો. જ્યારે આ વિરલ આત્માઓને જગતના પ્રત્યેક પદાર્થમાં શક્તિ અને સૌન્દર્યની પ્રતીતિ થઇ હતી; અને જેવી રીતે રણમાંનો પ્રવાસી વૃક્ષઘટામાંનું દેવાર્પિત પાણી પીએ છે તેવી રીતે તેમના તૃષાતુર આત્માઓએ તેમાંના અમૃતનું પાન કર્યું હતું. માણસો અને વસ્તુઓમાં રહેલી સારભૂત શક્તિ અને સાચું દ્રવ્ય તારવી કહાડવું અને તૃષાતુર માનવજાતિપર તેની વૃષ્ટિ કરવી એ તેમનું કર્તવ્ય હતું. તેઓ માનતા હતા કે મનુષ્યનો સૌથી વિશેષ મહત્ત્વનો ખોરાક મુખ દ્વારા શરીરમાં પ્રવેશ કરતો નથી. તેઓ માનતા હતા કે મનુષ્યો કેવળ સંપત્તિ, દ્રવ્ય અને અન્નથીજ જીવી શકતા નથી; અને જો તેઓ માત્ર તેનાથીજ જીવી શકતાં હોય તો તેઓ કેવળ પશુનીજ સ્થિતિમાંજ રહે. તેઓની એવી માન્યતા હતી કે ઉચ્ચતર જીવનને માટે ઉચ્ચતર ખોરાકની આવશ્યકતા છે. મનુષ્યમાં વિકાસ પામવાની અમર્યાદ શક્તિ છે; અને આ વિકાસને માટે માત્ર સ્થૂળ જીવનને ટકાવી રાખનારા ખોરાક કરતાં ઉચ્ચતર ખોરાકની આવશ્યકતા છે એમ તેઓ માનતા હતા. તેમણે સૃષ્ટિસૌન્દર્યમાં અને મનુષ્યોના અંતરાત્માઓમાં એવું સૂક્ષ્મ અન્ન જોયું કે જેનો ખોરાકવડે ખવાય તેવો ઘાટ અને ઘેરાવો બની શકતો ન હતો. તેમની ભાવના ઉંચી અને ઉંચી થતી ગઇ અને અંતે તે સૌન્દર્યના કર્તાની સાથે જીવનનો અભેદ જોનાર-અનુભવવાવાળી બની ગઇ. તેમણે વિકાસ પામતા છોડમાં, હાલતી વનસ્પતિમાં, સુંદર પાકમાં અને માનવ ચારિત્ર્યમાં પ્રભુનું દર્શન કર્યું. તેમણે પ્રત્યેક તારામાં, પ્રત્યેક નક્ષત્રમાં, પ્રત્યેક પુષ્પમાં, પ્રત્યેક ઝાકળબિન્દુમાં અને પ્રત્યેક માનવહૃદયમાં તેનું પ્રતિબિમ્બ જોયું. તેઓ

કસ્તાના પૂર્ણ સાગીર રુધ્યા હતા; છતાં પણ તેઓ સ્થૂળ કરતાં અનેકગણું કિંમતી એવું જ્ઞાન ધન જગતને આપી ગયા છે.

ઉત્તમ મગજ અને ઉદાત્ત આત્મા ધરાવનાર મનુષ્ય ક્ષુદ્રમાં ક્ષુદ્ર ગૃહમાં પણ સૌન્દર્યનો એવો પ્રકાશ ફેલાવે છે કે જેવું સૌન્દર્ય કારીગરો કદિ પણ આપી શકતા નથી. શુદ્ધ દ્રવ્ય સિવાય બીજું કાંઇ પણ પાસે ન હોય તેના કરતાં, ચારિત્ર્ય અને સંતોષ ધારણ કરવાનું કોણ પસંદ નથી કરતું ? જે માણસ સંસ્કૃતિને ઉન્નત કરે છે તે ભલેને એક પાઇ વિનાજ મરણ પામે, તો પણ ભાવી પ્રજા તેનું સ્મારક બંધાવશે.

શા આપણે બુદ્ધ, ક્રાઇસ્ટ, જરથોસ્ત, મહંમદ કે કૉન્ફ્યુશિયસનું અનુકરણ કરીને તેમના જેવા નમ્ર, ઉદાર, સ્વાર્થત્યાગી, સંયમી, અને પ્રમાણિક થવા માગીએ છીએ ? જો તેમ હોય તો ભલેને આપણું મગજના નગિયાઝાટક ખાલી હોય, તો પણ આપણને તે મહા લક્ષ્મી રૂપે અમૂલ્ય અને પરમ પવિત્ર ખજાનો મળેલો સમજવો.

એક ઐતિહાસિક પ્રસંગ આપણને જણાવે છે કે "રેતીના રણમાં એક દિવસ એક ઉદ્દન મૃગ શોધતી માળામાં બે માણસોને ... પડતા માર્ગ જોવામાં આવ્યા. તેઓ દેખીતી રીતે ગરીબ ... હતા, અને ... પણ તેમના પ્રત્યેકની કમરની આસપાસ ... અલંકારનો એક મોટો જથ્થો હતો; ... આ અલંકારોને ... તેઓ ... હતા."

જે મનુષ્યની પાસે પૈસા હોતા નથી તે ગરીબ હોય છે, પરંતુ જેની પાસે પૈસા સિવાય બીજું કાંઇ પણ હોતું નથી તે તેના કરતાં પણ અત્યંત વધારે ગરીબ હોય છે. જે માણસ પોતાની પાસે દ્રવ્ય ન હોવા છતાં પણ આનન્દ લૂંટી શકે છે તેજ માત્ર શ્રીમન્ત છે. જે માણસ લોભી હોય છે તે ભલેને

ડાયોજીનિસને ચાંચીઆઓએ પકડી લીધો, અને ગુલામ તરીકે વેચી દીધો. તેના ખરીદનારે તેને સ્વતંત્ર કર્યો અને પોતાના છોકરાંને કારભાર તથા પોતાનાં બાળકોનાં શિક્ષણનો સઘળો ભાર તેને સોંપ્યો. તે દ્રવ્ય અને આડંબરને ધિક્કારતો હતો અને એક કુંડામાં રહેતો હતો. આવી કંગાલ અવસ્થામાં પણ એ તત્ત્વજ્ઞાનીને પ્રેમ અને આનંદ પૂર્વક રહેતો જોઈને મહાન સિકંદરને અનંત આશ્ચર્ય થયું અને તેને પૂછ્યું: " તમને કાંઈ જોઈએ છીએ ? " ડાયોજીનિસે પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "હા, તમે જરા છેટા ઉભા રહો અને મારાપર તડકો પડવા દો. તમે મને જે આપી શકતા નથી તે મારી પાસેથી લઈ લો નહિ." તે મહાન વિજેતા બોલ્યો: " જો હું સિકંદર ન હોત તો ડાયોજીનિસ થવાનું પસંદ કરત. "

અસામાન્ય બહાદુર અને પ્રમાણિક માણસો કાંઈ સુવર્ણને માટે કામ કરતા નથી. તેઓ પ્રેમ, માન અને ચારિત્ર્યને માટે કામ કરે છે. પોતાના સત્ય અને નીતિના સિદ્ધાંતોનો ત્યાગ કરવાને બદલે સૉક્રેટિસે મરણનું દુઃખ સહન કર્યું હતું. લાલ કાસાસે રંક ઇન્ડિયનોનાં સંકટ ઓછાં કરવાને માટે પ્રયત્ન કર્યો તે સમયે તેના મનમાં દ્રવ્ય અથવા દેશ મેળવવાનો વિચાર ન હતો. તેણે ફક્ત વિચારવંત માણસોની ઉન્નતિ અને સકલ દુઃખી માણસોના છુટકારા માટેજ કામ કર્યું હતું.

એપિક્ટેટસ દ્રવ્ય તરફ જે તિરસ્કાર ધરાવતો હતો તેનો, એક શ્રીમંત રોમન વક્તાને ઉપહાસ કરતો જોઈ તેણે જણાવ્યું કે " મને એવી વસ્તુઓની અપેક્ષા નથી. એકંદરે તમે મારા કરતાં ગરીબ છો. તમારે ત્યાં ચાંદીનાં વાસણો છે, પરંતુ મારાં માટીનાં વાસણો તમારા ચાંદીનાં વાસણો કરતાં મારા મનથી વધારે મૂલ્યવાન છે. મારું મન એ મારું સામ્રાજ્ય છે અને તમારા અશાંતિ ભરેલા આળસને બદલે એ મને પુષ્કળ અને સુખાવહ કામ આપે છે. તમારી સઘળી સંપત્તિ

"એક માણસ આખું જગત મેળવે અને તેનો પોતાનો આત્મા ગુમાવી દે તો તેને શો લાભ થાય ?"

જો તમે મોટી સંપત્તિ મેળવો તો તેની પાછળ પાપ પ્રવૃત્તિ પણ મેળવજો. લોકોને દારૂથી ઉન્મત્ત બનાવીને, અનાથોને રડાવીને અને વિધવાઓને વિલાપ કરાવીને વધારે પૈસા કમાવાની જરૂર નથી. તમારા પૈસાએ બીજા માણસોને રંક અને કંગાલ બનાવેલા હોવા જોઈએ નહિ.

મહાન સિકંદર ભટકતો ભટકતો સ્વર્ગના દરવાજા પાસે ગયો અને પ્રવેશ કરવાને માટે ન ઠોક્યા. ત્યાં પહેરો ભરતા દેવે પૂછ્યું: "એ દરવાજો કોણ ખખડાવે છે ?" જવાબ મળ્યો: "સિકંદર." "કયો સિકંદર ?" "સિકંદર—સિકંદર—મહાન સિકંદર, જગતવિજેતા સિકંદર !" દેવે કહ્યું. "અમે તેને ઓળખતા નથી; આ તો પ્રભુનો દરવાજો છે; એમાં તો માત્ર ધર્માત્માઓને જ પ્રવેશવાની પરવાનગી છે!"

ખોટા ધામધૂમથી નગરી કીર્તિના ધારક બનશો નહિ; ખરેખરો મહા પુરુષ ધન, નામ અને સત્તા વગેરે બાહ્ય સંપત્તિઓને એટલી ક્ષુદ્ર ગણે છે કે તેના તરફ આંખ ઊંચી કરીને જોતો પણ નથી. ઉમદા ચારિત્ર્યની આગળ કરોડો રૂપિયા પણ કશી વિસાતમાં નથી.

અધ્યાપક અગાસિઝનો એક મિત્ર કે જે એક મહા વ્યવહારકુશળ મનુષ્ય હતો તેણે એકવાર અગાસિઝને જણાવ્યું હતું કે "આપ જેવા મહાન શક્તિશાળી પુરુષ આટલા સ્વલ્પ આવકથી સંતોષ માનો છો એ બાબતને હું આશ્ચર્યચકિત થાઉં છું." આ સાંભળી અગાસિઝે પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "મારી પાસે પૂરતી નવરાશ નથી. પૈસા પ્રાપ્ત કરવામાં સમય ગુમાવી દેવા હું માગતો નથી. મનુષ્યનું જીવન એટલું બધું લાંબું નથી કે જેથી એક માણસ પુષ્કળ પૈસા પણ મેળવી

ભંડાર છેવટે જ્યાંનાં ત્યાંજ રહી જાય છે; પરંતુ મનુષ્યે પોતાના હૃદયમાં ભરેલા ઉદારતા, પવિત્રતા, નમ્રતા, આત્મશાંતિ ઇત્યાદિ સદ્ગુણોના ભંડારો તો, માણસ આ જગતમાંથી ચાલ્યો જાય છે ત્યારે પણ પોતાની સાથેજ લેતો જાય છે.

તીક્ષ્ણ હરીફાઈના આ જમાનામાં તરુણોને પૈસા વિનાના શ્રીમંત થતાં તથા લૌકિક સફળતા વિનાજ ચલાવી લઈ તેવી સફળતા મેળવનારાઓની આગળ નિકળી જતાં શીખવવાની સર્વથી વધારે જરૂર છે.

સુવર્ણ જેમ ભાગ્યહીનને શ્રીમંત બનાવી દેતું નથી તેમ નિર્ધનતા પૈસા વિનાના શ્રીમંતને રંક બનાવી શકતી નથી.

"પરિવર્તિત વધસ્થંભ" નામક કાવ્યમાં એક સ્ત્રીને એવું સ્વપ્ન જોતી ચીતરવામાં આવી છે કે તેને એક એવા સ્થળે લઇ જવામાં આવી કે જ્યાં ભિન્ન ભિન્ન આકાર અને કદના ઘણા વધસ્થંભો (ક્રૉસ) પડેલા હતા. તેમાંનો સૌથી સુંદર સ્થંભ સુવર્ણના અલંકારોથી શણગારવામાં આવ્યો હતો. આ વધસ્થંભ એવો નાજુક અને સુંદર હતો કે તેણીએ તેનો પોતાનો સાદો વધસ્થંભ મૂકી દીધો અને પેલા સુંદર સ્તંભને ઉપાડી લીધો. તેને આવો નાજુક અને સુંદર વધસ્થંભ મળવાથી બહુ આનંદ થયો. પરંતુ અલ્પ સમયમાંજ તે સુન્દર સ્થંભના વિશેષ બોજાને લીધે તેની પીઠ પીડાવા લાગી; આથી તેણે તે મૂકી દઇને એક બીજો અતિ સુંદર અને ફુલથી ગુંથેલો વધસ્થંભ લીધો. પરંતુ થોડાજ સમયમાં ફુલોની નીચેના અણીદાર કાંટા તેનું માંસ ચીરી નાખવા લાગ્યા. છેવટે તે એક અલંકાર વિનાના સાદા વધસ્થંભ નજીક આવી પહોંચી. આ વધસ્થંભપર માત્ર "પ્રેમ" શબ્દ કોતરેલો હતો. તે સિવાય તેનાપર બીજું કશુંજ કોતરકામ ન હતું. આ વધસ્થંભને તેણે ઉપાડી લીધો અને તે હલકામાં હલકો તથા ઉત્તમોત્તમ

ઉત્તમ વિચાર અને મહાન પ્રયત્ન એજ ખરૂં દ્રવ્ય છે.

તમારી આતનેજ તમારી મૂડી બનાવો એટલે તમે કોઈ પણ રીતે ગરીબ નહિ. કેમ તમારી એ સંપત્તિને તાણી જઈ શકશે નહિ. અગ્નિ તેને બાળી શકશે નહિ અને ચોર તેને ઉપાડી જઈ શકશે નહિ.

ફ્રેંકલિન કહે છે કે "જો એક મનુષ્ય પોતાની કોથળી માથામાં ખાલી કરે તો કોઈ પણ માણસ તેની પાસેથી તે લઈ શકે નહિ. જ્ઞાનની મૂડી નાખવા રોકાણથી હમેશાં સૌથી વિશેષ વ્યાજ મળે."

ઇમર્સન કહે છે કે "દુનિયામાં મારે [illegible] છે. હું જેને જોઉં છું તે એ કંઈ ભણે છે તેના બાબતમાં તેથી વધારે [illegible] એવું કંઈક [illegible] છે કેમ, હું ધારું છું મારા માણસો [illegible] બાઉં છું અજ્ઞાન પરંતુ વસ્તુતઃ તો હું અજાણ્યો છું.

મારી પાસે વિશેષ કપડાં હોય છે, પરંતુ માથામાં વિશેષ નમ્રી આવતી નથી.

મારી પાસે વિશેષ હથિયારો હોય છે, પરંતુ માથામાં કિંમત ઓછી હોય છે; મારી પાસે વિશેષ પુસ્તકો હોય છે પરંતુ જ્ઞાન ઓછું હોય છે."

ફ્રેંકલિન કહે છે કે [illegible] તેમ છે પરંતુ [illegible] તો એમ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] રાજ્યસુખ [illegible] પણ [illegible] [illegible] વિશેષ [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] વિચાર [illegible] કરવા છે.

"[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]." —[illegible]

[illegible] [illegible]."

[illegible]

નાખીને કોઇ વધારે સારા લાભદાયક ધંધામાં પડવાનો નિશ્ચય કર્યો. તેણે આસબેસ્ટનો વ્યાપાર કરવાનો ઠરાવ કર્યો અને તેને માટે આસબેસ્ટના કૂવાની શોધ કરવા લાગ્યો. લાંબા વખત સુધી શોધ કર્યા પછી તેણે પોતાનું ખેતર ચાલીશ પૌંડે વેચી માર્યું અને બસેં માઇલ દૂર જઈ તે પોતાના નવીન ધંધામાં રોકાયો. જે માણસે તેનું ખેતર ખરીદ્યું તેને માત્ર થોડાજ સમય પછી આસબેસ્ટનો એક મોટો ઝરો તેજ ખેતરમાં હાથ લાગ્યો'"

સેંકડો વર્ષ પૂર્વે સિંધુ નદીના તટની પાસે અલી હાફેજ નામનો એક ઇરાની રહેતો હતો. તે નદીના કિનારાપરના એક ઘરમાં રહેતો અને ત્યાંથી સમુદ્રપર્યંતના સુંદર પ્રદેશનો ભવ્ય દેખાવ જોઈ શકતો હતો. તેને સ્ત્રી અને સંતાનો હતા. તેની પાસે વિશાળ જમીન, અનાજના ખેતરો, બાગબગીચાઓ અને અનેક કોશનું જંગલ હતું. તેની પાસે પુષ્કળ પૈસા અને સર્વ ઇચ્છિત વસ્તુઓ હતી. તે સંતુષ્ટ અને સુખી હતો. એક દિવસ સાયંકાળે એક વૃદ્ધ બૌદ્ધ ઉપદેશક તેને ત્યાં આવ્યો અને તેણે સગડીની આગળ બેસીને પૃથ્વીની ઉત્પત્તિ કેવી રીતે થઇ હતી અને સૂર્યના પ્રથમ કિરણો પૃથ્વી પટપર આવીને હીરા કેવી રીતે બની ગયા હતા તે સમજાવ્યું અને કહ્યું કે " તમારા હાથના અંગુઠા જેવડો હીરો રૂપા અને સોનાની મોટી મોટી ખાણો કરતા પણ વધુ કિંમતી હોય છે. જો તમને આવો એક હીરો મળે તો તમે તેનાવડે તમારી સર્વ જમીન કરતા વધારે જમીન ખરીદી શકો અને સદ્‌ભાગ્યે જો તેની એકાદ ખાણજ હાથ લાગી જાય તો તમે એક આખું રાજ્ય ખરીદી શકો. " અલી હાફેજે આ વાત સાંભળી એટલે તેની સર્વ શ્રીમંતાઇ નષ્ટ થઇ ગઇ! તેના હૃદયમાં અસંતોષ ઉત્પન્ન થયો કે જેની ઉત્પત્તિ થવાની સાથેજ માણસની પાસે ગમે તેટલું હોવા છતા પણ તે નિર્ધન બની જાય છે. (જો યા-

પ્રકાશથી પ્રસન્ન થઈને તેને ઘેર લઈ જઈ રસોડાની પાસે આગરણીપર મૂકીઃ ઘડીક પછી તે એ બાબત સંપૂર્ણ ભૂલી ગયો. જે વૃદ્ધ બૌદ્ધ ધર્માચાર્યે આલી દાદાજીના હૃદયમાં અસંતોષ ઉત્પન્ન કર્યો હતો તે એક દિવસ પેલી જમીનના નવીન સ્વામીને ઘેર આવ્યો. તે ઓરડામાં દાખલ થયો કે તરતજ તેની આંખ પેલા ચક્રાંકિત પત્થરપર પડી. તે વૃદ્ધ ધર્મગુરૂ પરમ ઉલ્લાસ સહિત બોલ્યાઃ "આ તો હીરો છે! આ તો હીરો છે! શું આલી દાદાજ પાછો આવ્યો!" તે ખેડુતે કહ્યું: "ના, તેમજ આ હીરો પણ નથી; એતો માત્ર એક પત્થર છે" ત્યાર પછી તે બન્ને જણ બાગમાં ગયા અને પોતાના હાથવતી તરેહ તેવી ખણવા લાગ્યા. આવી તમને પહેલા કરતાં [illegible] હીરા મળ્યા. [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતી

મેલેને ઘણી ચતુરાઇ ભરેલી લાગે, પરંતુ તે માનવજાતિને કાંઇ ઉપયોગી થઇ પડે નહિ. 'પેટંટ' ઑફિસમાં અદ્ભુત ચાતુર્યયુક્ત યંત્રો મોટી સંખ્યામાં નોંધાયેલાં હોય છે પરંતુ તેમાંનો સેંકડે એક ટકો પણ શોધક વા જગતને ઉપયોગી થતો નથી; અને તે છતાંયે કેટલા બધા માણસોએ અનેક વર્ષો સુધી નિરુપયોગી શોધખોળ કરી પોતાનાં કુટુંબને દરીદ્રી, રંક તથા વિપત્તિગ્રસ્ત બનાવી મૂક્યાં છે! એ. ટી. સ્ટુઅર્ટ પોતાની બાલ્યાવસ્થામાં પોતાની છ શિલિંગની મૂડીમાંથી ત્રણ શિલિંગનાં એવાં બટનો અને દોરા લીધા હતા કે જેને લોકો ખરીદતા ન હતા. ત્યાર પછી તેણે, લોકોને જેની જરૂર ન હોય એવી કોઈ પણ વસ્તુ કદિ પણ ખરીદવી નહિ એવો નિશ્ચય કર્યો અને તેથી તેની ઉન્નતિ થઇ.

એવો અડસટ્ટો કાઢવામા આવ્યો છે કે અમેરિકાના કોટ્યાધિપતિ કારખાનાવાળાઓના સાતમા ભાગે, જે વસ્તુઓએ તેમને શ્રીમંત બનાવ્યા તે વસ્તુઓ પોતાને હાથે બનાવીને પોતાની કારકીર્દિનો પ્રારંભ કર્યો હતો. અવલોકન અને પરિશ્રમ કરવાની વૃત્તિનો અભાવ, એ મનુષ્યની પ્રગતિના મોટામા મોટા અવરોધો પૈકી એક છે. એક માણસનાં બુટનાં વાધ તૂટી ગયા અને બીજાં બુટ ખરીદવાની તેની શક્તિ ન હતી. પરંતુ તેની અવલોકનશક્તિ તીવ્ર હતી, તેથી તે પોતાના મન સાથે બોલ્યો: " દોરી ભેરવવાની એક જાતની ધાતુની આંકડી હું બનાવીશ અને પછી તેને ચામડામા જડી દઇશ!" તે એટલો બધો ગરીબ હતો કે પોતાના ભાડે લીધેલા ઘરના આંગણાંમાંથી ઘાસ કાપી કાઢવાને માટે એક દાતરડું પણ તેને માગીને લેવું પડ્યું હતું! છતાં હવે તે મોટો શ્રીમંત બની ગયો છે!

એક નિરીક્ષક દૃષ્ટિના હુક્મે વાળ કાપવાની કાતરમા સુધારો કરવાનો નિશ્ચય કર્યો! તેણે વાળ કાપવાનો સંચો બનાવ્યો અને તે દ્વારા

ફ્લૉરેન્સના એક મહોલ્લાને પડખે પડેલા કચરામાંથી માઇકલ ઍન્જેલોને સંગેમરમરનો એક ટુકડો પ્રાપ્ત થયો. કોઈ અણઘડ કારીગરે આ ટુકડાને કાપીને તોડીફોડી બગાડીને ફેંકી દીધો હતો. નિ:શંક ઘણા કલાવિધાયકોને લાગ્યું હતું કે આ સંગેમરમરનો ટુકડો ફક્ત નકામો છે અને તેને બગાડી નાખવામાં આવ્યો હતો એટલા માટે તેમને શોક થયો હતો; પરંતુ માઇકલ ઍન્જેલો હજુ પણ તે બગડેલા પાષાણના ટુકડામાં દેવદૂતનું દર્શન કરતો હતો. પોતાની છીણી તથા હથોડીવતી તેણે તેમાંથી તરુણ ડેવિડનું પૂતળું કે જે ઇટાલિનાં સુંદરમાં સુંદર પૂતળાંઓ પૈકી એક છે તે બનાવ્યું !

નાન્ટપુકેટનો એકાન્ત દ્વીપ સફળતા અને કીર્તિ સંપાદન કરવાને માટે કંઇ અતિ અનુકૂળ સ્થાન ગણાય નહિ; પરંતુ મેરિઆ મશેલે નાન્ટપુકેટ અથેનિયમના પુસ્તકાધ્યક્ષ તરીકે પંદર પૌંડના વાર્ષિક પગારે કામ કરી એક સુપ્રસિદ્ધ ખગોળવેત્તા બનવાનો સમય અને તક પ્રાપ્ત કર્યા હતા. મેરિઆ મશેલ કે જે અમેરિકાના સૌથી આગેવાન પરમાર્થી મનુષ્યો અને સુધારકો પૈકી એક હતી અને આખા ખંડમાં જે સુપ્રસિદ્ધ થઇ હતી, તેણે ઉપદેશિકા તરીકેની પોતાની કીર્તિનો પાયો આ નાન્ટપુકેટ દ્વીપમાં મેળવ્યો હતો.

ઇ. સ. ૧૮૪૩ માં ખાના[illegible] પરગણાના ચેસ્ટર ટાઉનની એક [illegible] છોકરીએ પોતાના પિતાને પ્રશ્ન કર્યો: "અમેરિકામાં સારા [illegible] [illegible] કેમ નથી?" તેના પિતા કે જે વૈદ્યનો ધંધો કરતો હતો તે બોલ્યો: "હું ધારું છું કે એક અમેરિકન [illegible] [illegible] [illegible], પરંતુ તે [illegible] [illegible] છે." તે બાળક ઇલિઝાબેથ બોલી: "હું [illegible] [illegible] અમેરિકન તે ધંધો શીખવાનો પ્રયત્ન નહિ કરે [illegible] [illegible]." વધુ [illegible] શિક્ષણનો અભ્યાસ [illegible] [illegible] [illegible] માટે તે [illegible] પોતાના [illegible]

કે "સીઝરને બ્રુટસ મળ્યો હતો, પ્રથમ ચાર્લ્સને ક્રોમવેલ મળ્યો હતો અને ત્રીજા જ્યૉર્જ, તેમના દ્રષ્ટાંતમાંથી હિતકારક બોધ ગ્રહણ કરવો જોઇએ. જો આનું જ નામ રાજદ્રોહ હોય તો ભલે તે હોય." આ શબ્દો તેની શક્તિ અને તેની હિંમત પ્રકટ કરતા હતા.

મહાન પ્રાકૃતિક તત્ત્વવેત્તા ફેરાડે કે જે એક લુહારનો છોકરો હતો તેણે પોતાની તરૂણાવસ્થામાં હમ્ફ્રી ડેવીપર એક પત્ર લખી પોતાને રૉયલ ઇન્સ્ટિટ્યૂશનમાં એક જગ્યા આપવાને માગણી કરી હતી. ડેવીએ આ બાબતમાં પોતાના એક મિત્રની સલાહ લીધી તે બોલ્યો: "ફેરાડે નામના એક તરૂણનો આ એક પત્ર આવ્યો છે; તેણે મારાં વ્યાખ્યાનો સાંભળ્યાં છે અને તે મારી પાસે રૉયલ ઇન્સ્ટિટ્યુશનમાં એક જગ્યા માગે છે; બોલો, હવે મારે શું કરવું?" તેનો મિત્ર બોલ્યો: "તેને બાટલીઓ ધોવા રાખો; જો તે કાંઇપણ કાર્ય કરવાને લાયક હશે તો તે તરતજ તે કામ સ્વીકારશે; અને જો તે ના પાડશે તો કંઇ પણ કામ કરી શકશે નહિ." પરંતુ જે છોકરો પોતાને મળતા અવકાશના સમયમાં એક વૈદની દુકાનમાં એક જૂની કાચ અને કાચની શીશીઓ વતી પ્રયત્નો કરી શક્યો હતો તેને બાટલીઓ ધોવાના કામ [illegible] હતું અને પરિણામે તે દુનિયાની [illegible] અત્યંત [illegible] બન્યો [illegible] વિનાના આ છોકરાના [illegible] છે [illegible] "તે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સેવક [illegible] [illegible] [illegible]

એમ કહેવાય છે કે એક [illegible] [illegible] કારકુને [illegible] [illegible] [illegible] તે [illegible] [illegible] પોતાના [illegible] [illegible] [illegible] નોકરીમાં [illegible] [illegible] [illegible] એક [illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

ભળ્યું કે તે નાનો હતો અને તે જ્યાં બેઠો હતો ત્યાં ધુળપર જે નિશાની થઇ હતી તે પરથી મારા જાણવામાં આવ્યું કે તેની મુછડી મુચ્છધાર હતી !"

વર્ષાના બે બિન્દુઓ સાથે સાથે આવતાં હતાં, પરંતુ પવનની એક નાની લહેરથી તેઓ છુટાં પડી જઇ તેમની વચ્ચે કેટલાક હજાર માઇલનું અંતર પડ્યું. વિસ્કોન્સિનના એક ન્યાયાલયનાં જુદાં જુદાં છાપરાપર તે બિન્દુઓ પડ્યાં. તેમાંનું એક હરિજનરક જઇ રૉક અને મિસિસિપિ નદીમાં થઇ મેક્સિકોના અખાતમાં ભળ્યું અને બીજું અનુક્રમે ફૉક્સ નદી, ગ્રીન અખાત, મિચિગન સરોવર, મૅકિનૅાની સામુદ્રધુનિ, હ્યુરૅાન સરોવર, સેન્ટક્લૅર નદી, સેન્ટક્લેર સરોવર, ડેટ્રૉઇટ નદી, એરી સરોવર, નાયગરા નદી, ઑન્ટારિયો સરોવર અને સેન્ટ લૉરેન્સ નદીમાં દાખલ થઇ અંતે સેન્ટ લૉરેન્સના અખાતમાં પહોંચ્યું ' પવનની અસર કેટલી થોડી હતી અને તે છતાં પણ દેશની રચના એવી હતી કે તે સાથે પડનારાં બિન્દુઓના ભાગ્યપર એક નાના સરખા કારણે એવી પ્રચંડ અસર કરી કે જેનું વર્ણન પણ શબ્દો દ્વારા થઇ ન શકે. જ્યારે દાદવમાં પડેલો એક નાનો કીરો વધીને ઑગૅઝૉન જેવડો થાય અને એક આનાની ચોરી પણ આગળ જતાં ત્રણ લાકડે લટકાવનારી થઇ પડે ત્યારે સુક્ષ્મમાં સુક્ષ્મ જણાતાં ઉપરથી પણ કેટલાં મોટાં પરિણામ નિવડી આવે તે કોણ કહી શકશે ? ઘણીવાર એક પલમાં કરેલું કામ પણ મરણપર્યંત શોક ઉપજાવ્યા કરનારું નિવડે છે એ વાત કોણ નથી જાણતું ? બંદુકનો ઘોડો દબાવવામાં માત્ર એક ક્ષણજ વાર લાગે છે, પરંતુ તેનાથી શરીરવિહોણો થયેલો મનુષ્યનો આત્મા કદિ પણ પાછો એ શરીરમાં આવી શકતો નથી.

કેટલાક સળગી ઉઠે એવા પદાર્થોપર એક નાની ચિનગારી પડવાને લીધે દારૂની શોધ થઇ હતી.

આંખમાં એક નાનું કણું પડ્યું. તેના એક સીંગમા મિત્રે તેનાપર ઉપકાર કરી તે કણું તેની આંખમાંથી બહાર કાઢીને તેના હાથમાં આપ્યું. એ કણાને અતિ આશ્ચર્યપૂર્વક તપાસી તે પ્રશંસક માણસ બોલી ઉઠ્યો: "આના જેવી એક ક્ષુદ્ર વસ્તુ માણસને આટલી બધી વેદના કરે એ ખરેખર એક ચમત્કારિક વાત છે."

દુરબીનદ્વાર એક ગમારણ્ય કે એકાદ પત્રમાંનું ફોટાફ વાંચવા અથવા એકાદ લેખમાંનો ફોટો લઇને આપણને તેના કર્તાનું સમગ્ર ચરિત્ર સમજવાને શક્તિમાન કરે છે. એકાદ હાડકું, એકાદ પાંખ અથવા એકાદ દાંત, વૈજ્ઞાનિક અને શારીરશાસ્ત્રીને અનેક યુગો પૂર્વે મરણ પામેલા પ્રાણીની શારીરિક રચના જાણવાને શક્તિમાન કરે છે. દેશમાં પાણી પેસી જઈ તેને ડુબાવી ન દે એટલા માટે કેટલાક દેશોમાં સમુદ્રની આડી મજબૂત પાણી-બંધ બાંધેલા હોય છે. આવા બંધમાં છેદ પાડીને એકાદ ઉંદર પણ એક પ્રજાને ડુબાવી મારે છે! હોલૅન્ડના એક નાના છોકરાએ આવા એક પાણીના બંધના તળિયાની પાસેના એક નાના છિદ્રમાંથી પાણી નીકળતું દીઠું. તે જાણતો હતો કે પાણીને જો એકદમ બંધ કરવામાં નહિ આવે તો તે છિદ્ર ત્વરાથી મોટું થઇ જશે! આથી તેણે અંધકારમય અને ભયાનક રાત્રીના સમયે એ છિદ્રપર પોતાનો હાથ દાબી રાખ્યો. જ્યારે પ્રાતઃકાલ થયો ત્યારે જતા આવતા માણસોએ તેને એ સ્થિતિમાં જોયો અને હૉલૅન્ડ દેશપર આવી પડેલું સંકટ તેમના સમજવામાં આવીને એ છિદ્ર પૂરી દેવામાં આવ્યું. હૉલૅન્ડવાસીઓ એ છોકરાનું નામ હજુપણ કૃતજ્ઞતા પૂર્વક યાદ કરે છે.

સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રની સહાય વિના જોઇ પણ ન શકાય એવાં નાના જંતુઓએજ ઇંગ્લાંડના ચાકના ડુંગરો બનાવ્યા છે.

અગ્નિમાં દારૂનું એક ખાલી પીપ નાખવાથી આગગાડીની કલ્પના પહેલવહેલી માણસના મનમાં આવી હતી! એક ઇટાલિયન

રસાયનશાસ્ત્રીઓની સ્ત્રી બીમાર પડી અને તેણે ઉન્મત્ત બની જઇ સાપનો ખોરાક માગ માગ કર્યો તેથી (ટેલિયમ) તત્ત્વની શોધ થઇ હતી !

મેડમ ગાંલ્વાનીના પતિએ એક વિજળીના યંત્રમાંથી વિજળીનો તણખો પાયેલ તેનો સ્પર્શ આકસ્મિક રીતે એક દેડકાને થયો અને તેથી તેના સ્નાયુઓ સંકોચાઇ ગયા. આ બનાવ મેડમના જોવામાં આવ્યો અને તેણે પોતાના પતિનું ધ્યાન ખેંચ્યું; જેને પરિણામે ગાલ્વાનિક ઇલેક્ટ્રિસિટીની શોધ થઇ કે જે હાલમાં કળાઓમાં તથા ગોઠેલા વા છપેલા શબ્દોનું સ્થાનાંતર કરવામાં અતિ ઉપયોગી થઇ પડી છે.

મિ. લુઇ પાસ્ચૂર શિક્ષિયમખ. ગોપદાનું કામ કરતો હતો. ગુરૂવારને દિવસે તે છોકરાઓને ફરવા લઇ જતો હતો. એક વિદ્યાર્થીએ નાના જંતુઓનું નિરીક્ષણ કરવાને માટે એક સૂક્ષ્મદર્શકયંત્ર સાથે લઇ લીધું અને પાસ્ચૂરને પણ તે દ્વારા અવલોકન કરવા દીધું. તેની જે કારકીર્દિએ માણસોને આશ્ચર્યચકિત કરી નાખ્યા છે તેનો આ આરંભ હતો. તે સૂક્ષ્મદર્શક યંત્રે જે નવી દુનિયા પ્રત્યક્ષ કરી તે જોઇને તે પ્રાયઃ આનન્દોન્મત્ત બની ગયો.

સાઠ હજાર પૌંડ ચોકઠા કરવાને માટે [illegible] સરકારે ટેમ્પ એક્ટ પસાર કરવાથી અમેરિકામાં રાજ્યક્રાન્તિ થઇ જેમાં [illegible] પૌંડનો ખર્ચ થયો ! ક્ષુદ્ર કારણોથી કેવા પ્રચંડ યુદ્ધો ઉપસ્થિત થાય છે !

સ્વતંત્રતાના ઢંઢેરાપર [illegible] કરવાને કોંગ્રેસ ભરાઇ. [illegible] પટલુન અને રેશમી મોજાં પહેરીને આવેલા સભ્યો [illegible] ઓટલા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નહિ. અને એમ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

ગ્લૅડસ્ટન કહે છે કે " એક પ્રજાનું ભાગ્ય ઘણીવાર સુંદર પક-વાનના પૂર્ણ અથવા અપૂર્ણ પાચનપર અવલંબી રહ્યું છે.!"

એક તરુણ પુરૂષ એકવાર પૈસા કમાવાને હિંદુસ્તાન ગયો; પરંતુ કાંઇ તક નહિ મળવાથી તે પોતાના ઓરડામાં ગયો. તેણે પિસ્તોલમાં દારૂ ભર્યો અને ચાંપ ચડાવીને ખેંચી; પરંતુ તે પિસ્તોલ ફૂટી નહિ. તે બારીની નજીક ગયો અને ફરીથી તેણે ચાંપ ખેંચી. આ વખતે તેણે એવો નિશ્ચય કર્યો હતો કે બીજીવાર પણ પિસ્તોલ જો ન ફૂટે તો તેને દૈવી કૃત્ય માની મને બચાવવાની ઈશ્વરની ઇચ્છા છે એમ ગણવું. આ સમયે પણ તે નિષ્ફળ ગઇ. આથી તેના આશ્ચર્યનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે પોતાનું જીવન બચાવવાનો, તેનો સર્વોત્તમ ઉપયોગ કરવાનો અને ફરીથી કદિપણ તેને વૃથા નહિ ગુમાવી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ તરુણ પુરૂષજ આગળ જતા સેનાપતિ રૉબર્ટ ક્લાઇવ બન્યો, કે જેણે માત્ર મુઠ્ઠીભર સૈનિકોની સહાયથી ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને અગત્યની જીત મેળવી આપીને ગ્રેટ બ્રિટનની રાજ સત્તાનો પાયો વીશ કરોડની વસ્તીવાળા એક મોટા અને ફળદ્રુપ દેશમાં (હિંદુસ્તાનમા) નાખ્યો '

હંમોન, અકાળથી ચોકીદારો જાગી ઉઠ્યા અને ગૉલ લોકોના હાથમાંથી રોમનો બચાવ થયો. કાદાની વેદનાથી એક રડેલિયા નાગાને ડેન લોકોના આગમનની ચેતવણી મળી.

હેન્રી રોડે બીચરને જો એક મર વધારે મળ્યો હોત તો તે એક રેલ્વેના સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ તરીકે ચૂંટી કઢાયો હોત; અને જો તે રેલ્વેનો સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ બન્યો હોત તો અમેરિકાએ કદાચ પોતાનો મહાનમા મહાન ઉપદેશક ગુમાવ્યો હોત. ક્ષુલ્લક વસ્તુથી પણ આમ મનુષ્યના મહાન બારીનો માર્ગ ફરેલો થાય છે '

સુતર કાતવાની શરૂઆત થઇ ને અગનામા નાના તંતુઓ

સ્થૂળમાં સૂક્ષ્મ વસ્તુઓએ વિચારકોને એવા વિચારો સૂચિત કર્યા છે કે જેને લીધે જગતમાં મોટો ફેરફાર થઈ ગયો છે.

કેટલાક વેપારીઓની એવી રીત હોય છે કે તેઓ પોતાના નોકરો પાસે કોઈ પરદેશમાં થોડા પૈસા રોકાવે છે અને નફા લેવામાં તેમનો લાભ કરે છે. આ પ્રણાલિ અનુસાર એક વ્યાપારીએ પોતાની નોકરી કરતા એક ગરીબ અંગ્રેજ છોકરાને આફ્રિકામાં જતા એક વહાણમા થોડાક પૈસા રોકવાને બોલાવ્યો. તે છોકરાએ, પોતે જે ઓરડીમાં સૂતો હતો તેમાંના ઉંદર પકડવાને માટે એક પેની આપીને એક બિલાડી ખરીદી હતી અને તેના સિવાય બીજી કશી મિલ્કત ન હતી. તે એજ હતી. આ બિલાડીને તે પોતાની સાથે વહાણપર લઈ ગયો અને મૂડી તરીકે તેને આપી. આફ્રિકાના આ ભાગમાં આવી પહોંચતા ત્યાંના રાજા (કિંગ) ને સમજાયું કે એક માણસને ઉંદર બહુ હેરાન કરતા હતા, અને તેથી તેને તેણે બિલાડી આપી. તેણે એટલી તો ગમ્મત કરતી હતી કે એ માણસને તે બિલાડી ખરીદવાની ઈચ્છા થઈ, પણ જ્યાં સુધી અતિ મોટી કિંમત આપવામાં આવી નહિ ત્યાં સુધી નાખુદાએ તે વેચી નહિ. તેના બદલામાં મળેલા પૈસામાંથી તેના માલીકને કિંમતી મોતીઓની મોટી રકમ મળી. પરિણામે પુષ્કળ માલ ભરીને જ્યારે તે વહાણ પાછું ફર્યું ત્યારે તેમાંના માલનો મોટો ભાગ તે છોકરાનો હતો એવું જાણીને નાવિકો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા! લંડનના એ વ્યાપારીએ તે છોકરાને પોતાનો ભાગીદાર બનાવ્યો, તે છોકરો ઘણો પૈસાદાર થયો અને તેનું સ્મરણ કરતાં તેની બિલાડીના ખરીદનારને લોકો યાદ કરે છે.' આ બિલાડીના માલીકને લંડનના લોર્ડ મેયરનું અમીરપદ આપવામાં આવ્યું અને તેને એ શહેરના માણસોમાં ત્રીજો નંબર મળ્યો! તેજ સર રિચર્ડ વિટિંગ્ટન હતો!

ધર્મને માટે પ્રાણ આપનારો એરોમાનાએ પાદરી તેને વિલિ-

હતો એવામાં મારા અવાજના ધ્વનિથી ઉત્પન્ન થયેલાં આંદોલનોને લીધે એક પાતળા પોલાદની અણી તેની પાછળ ધરેલી તે મારી એક આંગળીમાં પેસી ગઈ! આથી હું વિચારમાં પડ્યો. મેં વિચાર્યું કે જો હું પોલાદની અણીની ગતિની નોંધ લઉં અને પછી તેની ઉપરજ તેને પાછી ફેરવું તો આપણાં બોલેલાં શબ્દો તે પુનઃ શા માટે બોલી નહિ જાય તે હું સમજી શકતો નથી. મેં શુદ્ધ રીતે કામ કરે એવું એક યંત્ર બનાવવાનો નિશ્ચય કર્યો અને મારી શોધની વાત મારા સહાયકોને કરીને તેમને આવશ્યક સૂચના આપી. બસ, આટલીજ વાત છે. ફોનોગ્રાફ એ એક આંગળીમાં પોલાદની અણી વાગી તેનું પરિણામ છે!"

એક ઝુંપડામાં એક માણસ એક ફાનસ મૂકીને ચાલ્યો ગયો અને એક ગાયે તેને લાત મારી. આ એક સાધારણ બનાવ હતો, પરંતુ તેણે ચિકાગોને બાળીને ભસ્મીભૂત કર્યું અને એક લાખ માણસોને ઘરબાર વિનાનાં કરી મૂક્યાં!

તમે માત્ર એકજવાર કૂંડાપણું બતાવો, તમે માત્ર એકજ મર્મભેદક ટીકા કરો, પરંતુ તેથી તમે હંમેશને માટે એક મિત્ર ગુમાવશો.

તમે કહેશો કે આપણામાં સહેજ દુર્બળતા હોય; સહેજ વિલાસવૃત્તિ હોય; સહેજ ક્રોધ હોય કે સહેજ અનિશ્ચિતતા હોય તેમાં તે શું થઇ ગયું? પરંતુ એવી નાની ચીજોએ ઘણી મોટી કારકીર્દિઓનો નાશ કર્યો છે. ગ્રેટબ્રિટનની પાર્લામેન્ટ, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની કોંગ્રેસ, અને સમગ્ર જગતની લોકનિયુક્ત રાજ્યસભાઓની ઉત્પત્તિ, રાજા જૉને મેગ્નાકાર્ટાપર જરાક જેટલી સહી કરી તેમાંથીજ થઈ છે!

બેન્થામ કહે છે કે "એક વાક્યે ઘણા માણસોની મિત્રતા નિશ્ચિત કરી છે અને આપણે જાણીએ છીએ ત્યાં સુધી ઘણાં રાજ્યોનું ભાગ્ય પણ નિશ્ચિત કર્યું છે."

અભાવ, નિશ્ચયનો અભાવ, ક્રોધી સ્વભાવ, એવો કોઈક નાનો દોષ, વર્ષોની મહેનતપર એક પલમાં પાણી ફેરવી દે છે.

એક ગૃહસ્થે માઇકલ ઍન્જેલોને કહ્યું: "હું છેલ્લીવાર આપને મળ્યો ત્યાર પછી આપે કંઇ પ્રગતિ કરી હોય એવું જણાતું નથી." તે શિલ્પશાસ્ત્રી બોલ્યોઃ "પરંતુ મેં આ ભાગને સુધાર્યો છે, પેલા ભાગને સહાયદાર બનાવ્યો છે, પેલા અવયવને લીસો બનાવ્યો છે, પેલા સ્નાયુને વધારે ખુલ્લો બનાવ્યો છે, પેલા અંગને વિશેષ બળવાન બનાવ્યું છે, વગેરે વગેરે કામો કર્યા છે." પેલો મળવા આવેલો માણસ બોલ્યોઃ "પરંતુ એ તો નજીવાં કામો છે." તે મહાન કલાવિધાયકે પ્રત્યુત્તર આપ્યોઃ 'ભલે એ નજીવાં કામો હોય, પરંતુ **નજીવાં-નાનાં નાનાં-કામોજ સંપૂર્ણતા આણે છે અને સંપૂર્ણતા એ કાંઇ નજીવી વસ્તુ નથી.**' એક પૂતળાના એક [illegible], એક [illegible] સ્નાયુ સાથે અધિક અંશે મળતો બનાવવા માટે માઇકલ એન્જેલોએ જે અનન્ત ધૈર્યપૂર્વક એક અઠવાડિયા જેટલો આખો કાળ [illegible], અને એક કેન્વાસના પડદા પર એક ગાલના બિંદુને [illegible] બનાવવા માટે [illegible] જે અગાધ ધૈર્યપૂર્વક એક દિવસ [illegible] હતો, તેજ સૂક્ષ્મતા અને નિપુણતાના રહસ્યોના મહત્વ [illegible] છે.

[illegible] અને [illegible] એક [illegible] પડદા [illegible] ખાપણુંનો [illegible] રીતે [illegible] (I [illegible] of Gypsum "ખાપણુનુ [illegible]" એ [illegible] અને આ રીતે તેમણે [illegible] અમેરિકામાં સર્વત્ર [illegible] આણી. એક [illegible] તેણે [illegible] એવા મહત્વના સિદ્ધાંતના [illegible] એ [illegible] સમગ્ર આધુનિક [illegible] છે અને [illegible] તેમની અનન્ત [illegible] પ્રશંસા [illegible]

માટાઆત્માઓ વર્ષો હરેતાંવે અધિક વર્ષો પૂર્વે, પશ્ચિમના ખ્રિસ્તીઓની ભૂમિમાં હૈન્સ હેન્ડર પોતાના બાળકોનાં નામ ક્રોધની છાપમાં કોતરીને તેમને ગમ્મત આપતો હતો. પરિણામ એ આવ્યું કે પાદરીઓને નફરત કરવાના પોતાના જુના ધંધાને હમેશને માટે તિલાંજલિ આપવી પડી એવા પરિણામે ઉપજાવતા ખ્યાલની શોધ થઈ અને અનેકના રૈયી પૂર્વીના [illegible] માં પહેલીજ વાર પોતાનું મગજ ફેરવીને [illegible] પોતાની બધી [illegible] ચાલવા લાગી [illegible] અનુપમ [illegible] વિચાર કરવા [illegible]

[illegible]

[illegible] અને [illegible]

[illegible] પોતાના [illegible]

[illegible] જ્યારે [illegible]

[illegible] પરંતુ જ્યારે [illegible]

[illegible] તૈયાર [illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

અને ત્યાં સુધી નેપોલિયન કોઇપણ વસ્તુને દૈવયોગ અને અકસ્માતપર છોડતો ન હતો. ને પ્રત્યેક કાર્ય શરૂ કરવા અગાઉ તેની સંપૂર્ણ તૈયારી કરી રાખતો હતો.

વેલિંગ્ટન પણ નાની વિગતોપર સંપૂર્ણ ધ્યાન આપવા-થીજ મહાન થયો હતો. તે કોઇપણ વસ્તુને વિચારવિનાની ગણતો ન હતો. જ્યારે અન્ય સેનાધિપતિઓ પોતાના હાથ નીચેના માણસોપર [illegible] રાખતા હતા ત્યારે તે બાબામાં નાની વિગતપર પણ પોતેજ ધ્યાન આપતો હતો. ઘણી નિષ્ફળતાઓનો ઇતિહાસ "વિગત તપાસવાનો અભાવ" એ ત્રણ શબ્દોમાં લખી શકાય. [illegible]

મહાન ફ્રેંચ ચિત્રકાર નિકોલસ પુસિન જણાવે છે કે "મારો સિદ્ધાંત એ છે કે જે પણ કાર્યો કરવા યોગ્ય છે તે સારી રીતે કરવા યોગ્ય છે." જ્યારે તેને એવો પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યો કે "સુપ્રસિદ્ધ કલાવિધાયકોની ભૂમિમાં આપ આટલા બધા મહાન શી રીતે બની શક્યા?" ત્યારે તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "કોઈ પણ નાની ચીજ તરફ દુર્લક્ષ્ય ન કરવાથી."

એમ કહેવાય છે કે ટ્રોયવાળી હેલનના નાકની અણી જો જરાક જેટલી મોટી હોત તો તે પણ સૌન્દર્યવતી કહેવાત નહિ; અને ક્લિયોપેટ્રાનું નાક જો એક ઇંચ ટુંકું હોત તો માર્ક ઍન્ટનિ કદિ પણ તેના અદ્ભુત સૌન્દર્યથી મોહિત થયો ન હોત અને તે કદાચ જગતનો આખો ઇતિહાસ ફેરવી નાખ્યો ન હોત! ઍન બોલીનના મોહક સ્મિતે રોમના મહાન દેવાલયના બે ભાગ કરી નાખ્યા અને એક પ્રજાના ભાગ્યને ફેરવી નાખ્યું! નેપોલિયન કે જે મગરૂરમાં મગરૂર રાજ્યપર પણ ખુદ તેના પાટનગરપર જઇને આક્રમણ કરતાં ડરતો ન હતો, તે અપ્રસિદ્ધ જીવન ગાળતી એક સ્વતંત્ર સ્ત્રી મૅડમ ડિ સ્ટાયેલની રાજકીય સત્તાથી ડરતો હતો! જો સ્કોટ બાલ્યાવસ્થામાં લંગડો થઇ ગયો ન હોત તો તેણે લેખકના ધંધાને બદલે કદાચ જુદીજ દિશા પકડી હોત અને અંગ્રેજી સાહિત્ય કેટલીક વાનીઓથી વંચિતજ રહ્યું હોત!

ક્રૉમ્વેલ અમેરિકા તરફ પ્રયાણ કરવાની તૈયારીમાં હતો એવામાં પરદેશ જવા લોકોને કાયદાથી પ્રતિબંધ કરવામાં આવ્યો. એમ કહેવાય છે કે એ સમયે તે ભ્રષ્ટ જીવન ગાળતો હતો અને તેણે પોતાની સર્વ સંપત્તિ ઉડાવી દીધી હતી. પરંતુ જ્યારે તેને માલુમ પડ્યું કે તે ઇંગ્લાંડ છોડી શકતો નથી ત્યારે તેણે પોતાનું જીવન સુધાર્યું. જો તેનો અટકાવ થયો ન હોત તો ઇંગ્લાંડનો ઇતિહાસ કેવો બન્યો હોત તે કોણ કહી શકે?

ઉચી ભૂમિકાપર લાવ્યા છે! તે બતાવશો?" ત્યારે ડૉકટર તેને એક નાના અભ્યાસગૃહમાં લઇ ગયો અને એક મેજપર મૂકેલી એક જૂની ન્હાની રકાબી તરફ આંગળી બતાવી કહેવા લાગ્યો: "પેલી રહી મારી પ્રયોગશાળા!" તેપર માત્ર થોડાક દૂરબીનના કાચ, થોડાક કાગળો, એક નાનો કાટો અને એક નળી હતી' એક બળેલી લાકડી અને એક કોલારના આરંભામાં વિકરીને માટે પેન્સિલ અને કાગળની ગરજ સારી હતી' સર ડાક્ટર જેમ્સ મોગમી વાતાવ્દિમાં માત્ર એકજ બટાટું ઉખેડ- ડમાં લઇ ગયા હતા પરિણામે તેની એટલી વૃદ્ધિ થઇ છે કે તે આજે કરોડો મનુષ્યોને ખોરાક પૂરો પાડે છે અને આવનારમાંથી વારંવાર દુકાળ [illegible]

નંબરે ઝળકનારા ઘણા વિદ્યાર્થીઓ કરતાં જગતમાં વધારે દીપી નીકળશે."

સર્વ રસ્તેથી વીણી લીધેલા માહિતીના નાના નાના [illegible] તથા નાના નાનાં અવલોકનોવડે જ્ઞાનના પિરામીડ બંધાય છે.

એક હજાર વર્ષ પહેલાં એકલો એશિયા ખંડજ રેશમના વસ્તુ-રનો ઇજારો ભોગવી રહ્યો હતો અને રોમમાં રેશમી કપડાં માટે બારો-બાર સોનું બેસતું હતું. છઠ્ઠી શતાબ્દિમાં જસ્ટિનિયનની આજ્ઞાથી બે [illegible], એક પોલી લાકડીમાં રેશમ ઉત્પન્ન કરનાર કીડાનાં [illegible] નાખીને ચીનથી યુરોપમાં લઈ આવ્યા અને ત્યાર પછી રેશ-મના વ્યાપારનો ઇજારો એશિયાનો પાસ રહ્યો નહિ.'

યુરોપના [illegible] સામેની મોટી મહાન લડાઈમાં લઈ જવાને માટે ફર્ડિનાન્ડ પોતાનું જે પ્રચંડ સૈન્ય તૈયાર કરતો હતો તેની તુલ-નામાં [illegible] શોધ કરવાને માટે અજ્ઞાત સમુદ્રમાં પર્યટન કરનાર ત્રણ નાના વહાણોમાં ઉપડવાને તૈયાર થયેલો-કોલંબસ કેટલો [illegible] હતો? [illegible] ફર્ડિનાન્ડને મહાન વિજય મળવા હતો ત્યાપણ [illegible] અદ્ભુત કાર્યની [illegible] છે

[illegible] - [illegible] મરણ પામેલા [illegible] આક્રમણથી [illegible] [illegible] નદીઓ [illegible] [illegible] હતી.

[illegible] ધ્યાન આપવાને માટે પ્રસિદ્ધ છે. [illegible] એક [illegible] સાથે [illegible] કરતો હતો એવામાં [illegible] તેના મનમાં એક વિચાર સ્ફુરી આવ્યો. તેણે ઝટ [illegible] [illegible] બેસાને, [illegible] આને આ રીતે એકલા

કંઈ ગરેબા પશુઓના પગલાં જોઈ શું મિલરને ભૂસ્તરશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવાનો શોખ થયો અને અંતે તે પોતાના સમયનો સૌથી મહાન ભૂસ્તરશાસ્ત્રી થયો!

સર વૉલ્ટર સ્કૉટે એકવાર એક ભરવાડના છોકરાને દરતાપૂર્વક ચાલતો જોયો અને તેણે તેને પોતાના અશ્વપર બેસવાને કહ્યું. આ છોકરો જોકે લંગડો હતો તે શિલ્પશાસ્ત્રનો અભ્યાસ એટલા ઉત્સાહપૂર્વક કરતો હતો કે તે એક સુંદર નમૂનો જોવાને માટે પગે ચાલીને પચાસ માઈલ ગયો હતો અને પચાસ માઈલ પાછો આવ્યો હતો. તે સર વૉલ્ટર સ્કૉટનું નામ પણ જાણતો ન હતો. જ્યારે સ્કૉટ મરણ પામ્યા ત્યારે "વેવર્લિ"ના કર્તા (સર વૉલ્ટર સ્કૉટ)ના માનમાં એડિનબરોમાં જે ભવ્ય સ્મારક બાંધવામાં આવ્યું તેની રૂપરેખા તેણેજ અત્યંત ધ્યાનપૂર્વક આલેખી આપી.

એક ગરીબ છોકરાએ વેનિસના એક દુકાનમાં એક જગ્યા મેળવવા માટે અરજી કરી, પણ તેને નિરાશા મળી. દરવાજામાંથી બહાર નીકળતી વખતે પડેલી એક ટાંકણી તેણે ઉપાડી લીધી. તે શેઠને આ ઘટના જોઈ અને તેમણે તે છોકરાની સાવચેતી સમજી તેને પાછો બોલાવીને એક જગ્યા આપી. એ જ જગ્યાપરથી આગળ વધતો થતો તે આખરે વેનિસનો એક મોટો શાહુકાર બન્યો' તે રીતે કહે છે.

ચિત્રકાર ... એક કાચના ... ફેંકવાને એક પથ્થર ઉપાડ્યો તે સમયથી તેના જીવનની દિશા બદલાઈ. તેના હૃદયમાંથી અવાજ આવ્યો "ફેંકવો નહિ" અને તેણે કાચમાં ફેંકવા પથ્થર ફેંક્યો નહિ તે ઘેર ગયો અને પોતાની માતાને કહ્યું "મારા હૃદયમાં એવું કંઈ છે કે જે મને પથ્થર મારતા અટકાવે છે." તેની માતાએ કહ્યું "એ તારો અંતરાત્મા છે." અને ત્યાર પછી તે હમેશા પોતાના

પ્રકરણ ૧૬ મું—આત્મસંયમ.

"મને તો એવો માણસ આપો કે જે મનોવિકારનો ગુલામ ન હોય; અને હું તેને મારા હૃદયના ઊંડા–અરે ઊંડામાં ઊંડા–ભાગમાં ધારણ કરીશ."

—શેક્સપિયર.

"ચારિત્ર્યનું બળ બે વસ્તુઓનું બનેલું છેઃ ઇચ્છાશક્તિ અને મનોનિગ્રહ. એટલા માટે, તેના અસ્તિત્વને માટે બે વસ્તુઓની આવશ્યકતા છેઃ મજબૂત લાગણીઓ અને તેને અંકુશમાં રાખવાની મજબૂત શક્તિ."

—એફ. ડબલ્યુ. રૉબર્ટસન.

"આત્મમાન, આત્મજ્ઞાન અને આત્મસંયમ માત્ર એ ત્રણ દ્વારાજ આપણને સર્વોપરિ સત્તા પ્રાપ્ત થાય છે."

"માણસે પોતે પોતાની જાત ઉપર મેળવેલો વિજય, એ તેનો સૌથી વિશેષ બહાદુરી ભરેલો વિજય છે." — અર્લ ઑફ સ્ટર્લિંગ.

"આત્મવિજય એજ ખરો વિજય છે અને તે વિનાનો વિજેતા મોટામાં મોટો ગુલામ છે." —ટૉમ્સન

"મનુષ્ય જ્યારે પોતાનો સ્વામી બને છે ત્યારે તેનું મૂલ્ય વધી જાય છે."

—ઑલિરી.

"તારા હૃદયમાંના અંધાર પ્રદેશને પકડ, તારા પોતાના વિકારને દાસ બનાવ અને તારા અંતઃકરણનો સીઝર બની જા."

—ટૉમસ બ્રાઉન

"જે માણસ પોતાની ઇંદ્રિઓપર રાજ્ય ચલાવે છે અને મનોવિકાર, ઇચ્છા તથા ભયને તાબે રાખે છે તે રાજા કરતાં પણ મોટો છે."

—મિલ્ટન.

"જે મનુષ્ય એક ક્ષણમાં [illegible] છે તે [illegible] હોય છે અને જે પોતાના અંતર [illegible] છે તે [illegible] કરતાં મહાન છે." —[illegible]

"આત્મનિગ્રહ એ ધીરતાનું પ્રધાન લક્ષણ છે." —[illegible]

"મોટે ભાગે મનુષ્ય [illegible] પોતાના અંતરાત્મા [illegible] ઉપર [illegible]." —[illegible]

"બિચારા ડાયમંડ! તેં જે હાનિ કરી છે તેનું ભાન તને મળ્યું હોય?" સર આઈઝેક ન્યૂટન બાજુ ફરીને આવ્યો ત્યારે તેણે જોયું કે તેણે વર્ષો સુધી અતિ શ્રમ કરીને જે ગણતરીઓ કરી હતી તેની ઉપર તેના ડાયમંડ નામના કૂતરાએ એક સળગતી મીણબત્તી પાડી દઈને તેને ભસ્મીભૂત કરી દીધી હતી! આ જોઈને તે [illegible] ભોળો હતો ત્યાર પછી એ ગણતરીઓ ફરીથી કરવાને તે બેઠો. આટલી ઉત્તમ ધીરજ, આત્મસંયમ અને કર્તવ્યબુદ્ધિની સીધેજ તેણે કુદરતના નિયમોનું જ્ઞાન મેળવવામાં પોતાની પૂર્વેના અને પોતાના સમયના સર્વે વૈજ્ઞાનિકોને પાછળ પાડી દીધા.

એક મજબૂત મલ્લે હાથે પેરિક્લિસને પેર માર્યો અને તેને ગાળો દેવા લાગ્યો. તેના ક્રોધનો પાર રહ્યો ન હતો. તે સખતમાં સખત આખાયે પોતાનો ગુસ્સો ખાલી કરતો ગયો અને જ્યારે સાંજ પડી અને અંધારું થયું અને તે માણસને ઘેરપોષ થઈ ગયો ત્યારે તે અટક્યો. ત્યાર પછી તે પોતાના ઘર તરફ જવા લાગ્યો ત્યારે પેરિક્લિસે એક નોકરને બોલાવ્યો અને તેને કહ્યું: "ફાનસ લઈને આ ગૃહસ્થને ઘર સુધી પહોંચાડી આવ!" બોલો, હવે પેરિક્લિસની ઉત્તમતા સાબિત કરવાને બીજી કોઈ દલીલની આવશ્યકતા છે?

તરવારથી પટા ખેલનાર રોમન મલ્લોને દુઃખની પરાકાષ્ઠા સહન કરતાં શીખવવામાં આવતું હતું. ઘાયલ થતા તેઓ સત્વર મરણ પામે નહિ અને તેથી લાંબા સમય સુધી તેમની વેદના જોવાનો

[illegible] પારસી [illegible] "

ઈ. સ. ૧૮૫૦ માં [illegible]

[illegible]

[illegible] "

[illegible]

[illegible] "

[illegible]

અને મનોવિકારોનો યોગ થયો હોય તો તેજ તેના નાશનું કારણ થઈ પડશે; એટલા માટે તેણે એને દુર્બળમાં દુર્બળ ગુણની પંક્તિપરથી સબળમાં સબળ ગુણની કોટિપર ચઢાવવાનો પ્રત્યેક પ્રયત્ન કરવો જોઇએ. જો આપણે પ્રતિદિન અથવા પ્રત્યેક અઠવાડીએ આ ગુણોનું કોષ્ટક બનાવીએ અને પ્રત્યેક ગુણનો વિકાસ તથા સંકોચ તપાસી તેની લાયકાત અનુસાર માર્ક મૂકીએ તો દરરોજ આપણને બે ત્રણ મિનિટજ લાગે. જો તમે પ્રમાણિકપણે સખ્ત પરિશ્રમ કર્યો હોય તો ઉદ્યોગના સો માર્ક મૂકો. જો તમે તમારો મિજાજ ખોઇ દીધો હોય અને તેને પરિણામે આત્મસંયમનો ત્યાગ કરી તમારી જાતને મૂર્ખ બનાવી હોય તો તેના થોડાકજ માર્ક મૂકો. આથી તમને એ ગુણને ઉન્નત કરવાનો પ્રયત્ન કરવાને ઉત્તેજન મળશે. જો તમને ક્રોધ ચઢ્યો હોય તો તમારા મિજાજની લાયકાત પ્રમાણે માર્ક મૂકો અને પ્રયત્ન કરી ક્રમે ક્રમે ક્રોધમાંથી તમારી જાતને મુક્ત કરો. જ્યાં તમારે બહાદૂર થવું હોય ત્યા જો તમે ભીરૂ થયા હો; જ્યાં તમારે નિશ્ચલ થવું જોઇએ ત્યાં તમે જો ચંચલચિત્તના બન્યા હો; જ્યા તમારે સત્ય વદવું જોઇએ ત્યાં જો તમે અસત્ય બોલ્યા હો; જ્યા તમારે શાણા થવું જોઇએ ત્યાં જો તમે મૂર્ખ બન્યા હો; જ્યાં તમારે રોકડું પરખાવવું જોઇએ ત્યાં જો તમે ગોળગોળ બોલ્યા હો; જ્યા તમારે ન્યાયી થવું જોઇએ ત્યાં તમે જો અન્યની ભૂલ અને દુર્ભાગ્યનો લાભ લીધો હોય; જ્યાં તમારે પ્રમાણિક થવું જોઇએ ત્યા જો તમે અપ્રમાણિક થયા હો; જ્યા તમારે ધૈર્ય ધારણ કરવું જોઇએ ત્યા જો તમે અધીરાઇને વશ થઇ ગયા હો; જ્યાં તમારે આનન્દી થવું જોઇએ ત્યાં જો તમે મ્હોઢું ચઢાવ્યું હોય; તો તે સર્વની લાયકાત પ્રમાણેજ પ્રત્યેકના માર્ક મૂકો. આથી તમને ચારિત્ર્યરચનામાં મોટી સહાય મળશે.

મનુષ્ય જ્યારે પોતાના સ્વરૂપને ઓળખે છે ત્યારે પ્રકૃતિના

મુગ્ધતા અને તેના જેવી તેનામાંથી 'અદૃશ્ય થઈ' જાય છે. "તારી જાતને ઓળખ" એની સાથે "તારી જાતને સંકોચ કર" એનો યોગ થતાંજ સાધુતાનો માર્ગ ખુલ્લો થઈ જાય છે.

તમારી દુર્બળતાથી સાવધ રહેજો. અનીતિ પોતાનું અંધારૂં આરંભ ભાગ તો પોતાનો ભોગ થઈ પડેલા મનુષ્યોની દુર્બળતામાંથીજ મેળવ્યા કરે છે. શું તમારો સ્વભાવ ક્રોધી અને આકરો છે? જો તેમ હશે તો પાણીના બંધમાંના ઉંદરના દરની પેઠે અનેક વર્ષોના તમારા કામપર તે પાણી ફેરવશે. ક્રોધપૂર્વક બોલાયેલા એકાદ શબ્દથી પણ ઠોકરખાનાર એવો ટકો લાગે છે કે જે લાંબા સમય સુધી પણ શાંત થઇ શકતો નથી. માત્ર એકજ ક્રોધી શબ્દથી ઘણા મિત્રો દૂર થાય છે.

એક સ્ટોરરૂપીએ પોતાના ધંધાથી એક વ્યાપારીને વશ કર્યો હતો. તેને પેલા વ્યાપારીએ પૂછ્યું: "મારી ગાળ સહન કરવાને તમે શી રીતે શક્તિમાન થયા?" તેણે પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "ભાઇ, હું તે તને કહીશ. મારો સ્વભાવ તારા જેવોજ ગરમ અને ક્રોધી હતો. મેં જોયું કે ગુસ્સે થયેલા માણસો હંમેશા મોટેથી બરાડા પાડે છે. આથી મેં ધાર્યું કે જો હું મારા અવાજને કાબુમાં રાખી શકું તો હું મારા ક્રોધને દાબી દેવાને શક્તિમાન થાઉં. અને મેં મારા અવાજને અમુક મર્યાદાથી કદિ પણ ઉંચો નહિ જવા દેવાનો નિશ્ચય કર્યો અને આ નિયમનું ખંતપૂર્વક પાલન કરીને ઈશ્વરની કૃપાથી મેં મ્હારા સ્વાભાવિક અવાજને સંપૂર્ણરીતે કાબુમાં આણ્યો છે." [illegible] શિક્ષણ અમૂલ્ય છે. [illegible] પણ આત્મસંયમ કરી શકવાની મારી હું [illegible] [illegible] હતો. ત્યારથી [illegible] સુધી હું [illegible] [illegible] હું કદિ પણ મારો મિજાજ ખોતો નથી."

અરે ડૉરિસની આવશ્યકતાનું કાંઇ ભાન હાત્યું જ્યારે પોતાના આત્મા ક્રોધ કરતો હોય ત્યારે પણ સંપત્ત જણાતો ત્યારે તે પોતાની સમજણની ચિંતામાં પાંખોથી ઢાંકીને તેનું દમન કરજે. જો તમારા મનમાં ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો હોય તમને જણાય તો તમે તમારું મુખ બંધ રાખજો. જો એમ નહિ કરો તો તમારો ક્રોધ વૃદ્ધિંગત થશે. ઘણું ખરું તો ક્રોધથી માણસ બાંધ્યા છે. ક્રોધ રોગનો ઉપાય કરે છે. "ક્રોધની સાથે રહેલા ભાગે છે તેવા પ્રકાર તેઓ ઉત્પન્ન બનાવે છે." ઉચ્ચાર કરે છે કે " આ ક્રોધ, ક્રોધ એ કશું કામનું નથી " અર્થાત્ ક્રોધ છે કે " પરિણામ કરતી વખતે ભાન રહેશે. કારણ કે ક્રોધ એ ભૂલને ક્રોધ બનાવે છે અને માણસને અવિવેકી બનાવે છે "

એક [illegible] મનુષ્ય [illegible] હાથ [illegible], [illegible] તમામ [illegible] મનુષ્યની [illegible] આરંભ થાય છે અને પશ્ચાત્તાપની સાથે તેનો અંત આવે છે." [illegible]

[illegible]

ભયંકર યુદ્ધ મારા મસ્તકપર ઝઝુમી રહ્યું છે; તો પણ તે ઇ. સ. ૧૮૧૫ ના જૂનની ૧૬ મી તારીખના પ્રાતઃકાળના લગભગ ત્રણ વાગ્યા સુધી રિચમંડની ડચેસને ઘેર થતા નાચમાં ઘણા ખુશમિજાજ સહિત રહ્યો હતો. વૉટર્લૂના રણક્ષેત્રમાં અત્યંત બારીકીનાં પ્રસંગે જરા પણ ઉશ્કેરાયા વિના તે આજ્ઞા ફરમાવ્યે જતો હતો.

જેના અને ઑસ્ટરલિટ્ઝના ભયંકર યુદ્ધને માટે વ્યવસ્થા કર્યા પછી નેપોલિયન લગભગ અર્ધી રાત્રે પોતાના તંબુમાં ગયો અને મૉસ્કો કૅમ્પાનની મહિલાશાળાને માટે અભ્યાસક્રમ અને નિયમાવલિ મોકલવાને માટે શાંતિપૂર્વક બેઠો.' સેન્ટ જસ્ટ કહે છે કે **"શાંત થાઓ, એટલે તમે સર્વ માણસોપર સત્તા ચલાવશો."**

માસિન્જર કહે છે કે **બીજાઓપર સત્તા ચલાવવાની ઇચ્છા હોય તેણે પ્રથમ પોતાની જાતને વશ રાખવી જોઇએ.**

જે માણસે પોતાની જાતને વશ કરી છે, જે માણસે પોતાની જાતને જીતી છે તે પોતાના મનોવિકાર, પોતાના સંયોગો, પોતાના ધંધા અને પોતાની વાણીપર કાબુ મેળવે છે. આત્મસંયમ એ એક એવો સેનાપતિ છે કે જે અશિક્ષિત યોદ્ધાઓના ટોળાને શિક્ષિત સેનામાં ફેરવી નાખે છે. જે માણસ આત્મસંયમ કરી જાણે છે તે પોતાની જાતનો સદુપયોગ કરી જાણે છે. મનુષ્યજાતિ હમેશાં વિજય મેળવે છે. આપણા ધંધાઓ, આપણી મુશ્કેલીઓ, આપણાં વિઘ્નો અને આપણી નિરાશાઓનો જો સદુપયોગ કરવામાં આવે તો તેઓ, આપણને આત્મસંયમ શીખવનાર મહાન શિક્ષકો નિવડે. જે માણસ પોતાની જાતનો સ્વામી હોય છે તે વૈતરૂં કર્યા કરનારો ગુલામ બનશે નહિ; પરંતુ તે પોતાનું કામ હમેશાં આગળવી કરી નાખશે. જે દ્રવ્ય અથવા મોટા દરજ્જા કરતા પણ અધિક મૂલ્યવાન છે તેને એ પોતાના કુટુંબ પાસેથી ખુંચવી લેશે નહિ. તે પોતાના ધંધાનો ગુલામ

સાગ્તાભો રૂમાસ રાખી નહિ. ત્યાર પછી તે ધીર, ગંભીર સોલેમ મરણથી નીકળી બહાર આગગુમા બેઠો તેની શાન અને નિશ્ચિંત મુખ જોઇ એ આખો ફોજ [illegible] પણ મોટા અને તેણે [illegible] પર દેડી [illegible] સોલેમના [illegible] એક મોટો [illegible] [illegible]

સાચવામાં શ્વાસ રાખી નહિ ત્યારે પણ તે ધીર, ગંભીર હોરેશિયો મરણથી નીકળી બહાર આવવામાં મોડું. તેની શાન અને નિશ્ચિંત મુખ જોઈ મેં [illegible] જોઈ [illegible] અને તેણે પગ પર રેડી નાખી હોરેશિયોના મસ્તકપર પગનો એક ઘા કરી દીધો! આ જોઈ તે માન હસીને બોલ્યો: " આટલી બધી ગર્જના શાને? [illegible] એવાક [illegible] [illegible] " તેનો મિત્ર આર્કિસ [illegible] તેની સાથે તેના આવના સંબંધમાં વાત કરતાં બોલ્યો: " હું [illegible] [illegible] [illegible] મરણ કરીને તમે તેની [illegible] [illegible] અનુસાર આવ્યો [illegible] [illegible]

મોતી ગીમજાળીને નાખ્યાં હતાં તેના કરતાં પણ વિશેષ મોંઘા દારૂના પ્યાલા ઉછાળીને પોતાનાં માન, કીર્તિ અને દ્રવ્યનો નાશ કરે છે!

અનુભવ દર્શાવી આપે છે કે જગતની બીજી કોઈ પણ વસ્તુ કરતાં દારૂ, અધિક ત્વરાથી મનુષ્યની આત્મસંયમ કરવાની શક્તિનો નાશ કરે છે. મદ્યપાનથી અત્યંત શારીરિક હાનિ થાય છે; પરંતુ તે દ્વારા જે નૈતિક હાનિ થાય છે તેની આગળ શારીરિક હાનિ તો કંઈ હિસાબમાંજ નથી. મદ્યપાનથી મનુષ્યની [illegible] નષ્ટ થાય છે; તે અવશ્ય દુરાચાર [illegible] થાય છે અને અંતે નષ્ટ થાય છે. [illegible] હાથમાં [illegible] થાય [illegible]

[illegible] સત્તી [illegible]

[illegible] પણ આના [illegible] રીમ પણ [illegible] પ્રકારમાં [illegible] નથી, પણ [illegible] તેની [illegible] ડૂબી ગયો [illegible] તેને [illegible] છે [illegible] ખાતર [illegible] તો [illegible] મારવામાં મૃત્યુ થશે તોપણ હું

ને ઇન્દ્રિયો." તે પ્રતિદિન એને પોતાના [illegible] સહુને કરતો રહ્યો, પરંતુ તેનું એ ફળ પણ પોતના મુખમાં નાખ્યું નહિ।

આપણા મનોવિકારોને જો નિરંકુશ બની જવા દેઈએ, ત્યારે તે તો રાક્ષસ સમાન પ્રચંડ અને સત્તાધિકારી બની જાય, એટલુંજ નહિ પરંતુ તેથી કૃત્રિમ ઇચ્છાઓ ઉત્પન્ન થશે. આ ઇચ્છાઓ વખત જતાં વિશાલ પામશે અને છેવટે તેના ઉત્પાદકની ઉપર ફરી વળીને તેને નિર્દય રીતે [illegible], તથા પોતાના પંજામાંથી મુક્ત થવાના તેના પ્રયત્નોને તે વ્યર્થ બનાવશે. [illegible] એ [illegible] [illegible] પ્રવૃત્તિઓ [illegible] છે; તે [illegible] પણ અને [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible]

[illegible]

નથી: તે પોતાની વૃત્તિઓને, બુદ્ધિ અને અંતઃકરણના તાબામાં રાખે છે. આનંદાતિરેક પણ નિરાશા જેટલોજ હાનિકારક છે. ક્રોધી સ્વભાવને લીધે ખોટાં અને મૂર્ખાઈભર્યાં કર્મો કરીને કેટલા બધા માણસો પાછળથી માફી માગે છે! જે માણસ પોતાની જાતનો રાજા હોય છે તે પોતાની વૃત્તિઓને અંકુશમાં રાખે છે અને પોતાની તીવ્ર તથા પ્રબળ વૃત્તિઓને સામર્થ્યના રૂપમાં ફેરવી નાખે છે, જેથી તે હાનિને બદલે લાભ કરે છે.

સ્ટિવન જિરાર્ડ જ્યારે એવી વાત સાંભળી કે અમુક કારકુનનો સ્વભાવ ક્રોધી છે ત્યારે તે પ્રસન્નતાપૂર્વક તેને પોતાના હાથ નીચે રાખવાને તૈયાર થયો. તે માનતો હતો કે આવા માણસોને જો ઉગ્ર સ્વભાવનો સંયમ કરતા શીખવવામાં આવે તો તેઓ ઉત્તમ કર્તવ્ય-શાલી પુરુષો નિવડે. ઉગ્ર સ્વભાવનો સંયમ એ સામર્થ્યનું એક તત્ત્વ છે. જો તેનો બુદ્ધિપૂર્વક વિનિયોગ કરવામાં આવે તો જેવી રીતે એન્જિનમાંની ઉષ્ણતા યંત્રને ચલાવનારી શક્તિ રૂપ બની જાય છે તેવી રીતે તે કાર્ય કરવામાં શક્તિ રૂપે વપરાય છે. કૉમ્વેલ, વિલિયમ સાઇલન્ટ, વર્ડ્સવર્થ, ફેરાડે, વૉશિંગ્ટન અને વેલિંગ્ટન એ સર્વના સ્વભાવ અત્યંત ઉગ્ર હતા, પરંતુ તેઓ તેનો સંયમ પણ સારી રીતે કરી શક્તા હતા.

જ્યોર્જ વૉશિંગ્ટનની શક્તિઓ એટલા પ્રમાણસર અને એટલી સુસંકલિત હતી કે તેના પ્રકૃતિના સઘળા [illegible] સમાન હતાં અને તેનું મગજ એક સુનિયંત્રિત રાજ્ય સમાન હતું. તેની વૃત્તિઓ અત્યંત પ્રબળ હતી, પરંતુ તે બુદ્ધિના અંકુશમાં રહેતી. તેની તીવ્ર ઇચ્છાશક્તિ તેની પરિપક્વ વિવેકબુદ્ધિના તાબામાં રહેતી હતી. તેનામાં એક એવા પ્રકારની શક્તિ હતી કે જે મોટામાં મોટી ઉશ્કેરણીના સમયમાં પોતાની વૃત્તિઓને અંકુશમાં રાખવાની શક્તિ આપતી હતી અને તેને ગુસ્સે થવાને મોટું કારણ મળે ત્યારે પણ તેને ધીરજ ધરવાને

[illegible]

[illegible]

નહીંતર કામ સિદ્ધ નથી; આખરે તેમની અવગણના પણ કરી બેસવી જોઈએ." જ્યાં સુધી એક માણસના અમુક અવયવો તેની ઇચ્છાને તાબે થાય નહિ ત્યાં સુધી તે પોતાને શિક્ષિત કરી શકે નહિ.

પ્રત્યેક માનવ પ્રાણી જાણે છે કે તેનામાં બે જાતના સ્વભાવ રહેલ હોય છે એક સ્વભાવ હમેશા સારી, સાચી અને [illegible] [illegible] અને પવિત્ર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

આસક્તતાની તે કિંચિત પણ સ્પર્શ કરતો નથી.

દુઃખના કીચડ સંબંધીની તેમજ નિરંતર યુદ્ધ આપ્યા કરે છે, એક સંસ્કાર મનુષ્યને સ્વર્ગ તરફ ખેંચે છે તો બીજો તેને નર્ક તરફ ઘસડે છે! બન્નેમાં ક્ષણિક એકાગ્ર થતું નથી. એમાંથી એકે તે છૂટતો, પરંતુ હારેલો કદિ તાબે થતો નથી! ઇંદ્રિયાસક્તિના સીચમાં પડી રહેવાની ઉચ્ચતર સ્વભાવને ભાગે ફરજ પડે; પરંતુ તે હમેશાં તેની સામે થઈને તેની નિરક્ષ ખેદ કરે છે. વિલાસક્તિના કાદવમાં તે પડેલો હોય છે ત્યારે પણ તે કદિ ભૂલી શકતો નથી કે તે પ્રભુની મૂર્તિ છે! મનુષ્યને ઉચ્ચે જોવાને પ્રવૃત્ત કરનાર વૃત્તિ ક્ષણિક સ્પર્શ જતી નથી. નીચ સ્વભાવનો ભોગ થઇ પડેલો માણસ 'પોતે ઉચ્ચે જોવાને સર્જાયેલો છે' એ વાત જો ભૂલી જઈ શકે; જો તે પોતાની સત્તાના ચિત્તને ભૂંસી નાખી શકે; જ્યારે તે ગુલામીમાં પડેલો હોય ત્યારે પણ જે અવાજ તેનો તિરસ્કાર કરે છે તેને જો તે દાબી દઈ શકે અને જો તે પશ્ચાત્તાપ વિનાજ ઇન્દ્રિયોના ઉપભોગ ભોગવી શકે; તોજ તે એક પશુની પેઠે મનોરથપૂર્વક રહી શકે. પરંતુ તે તો આનન્દ ભોગવવા જાય છે કે તરતજ તેનો ઉચ્ચતર સ્વભાવ જાગૃત થઇ ઉઠે છે અને તેને એ આનન્દ ભોગવવા દેતો નથી; નિરૂપ ઉપભોગને માટે તેણે પોતાનું ઉચ્ચતર જન્મ અંગ વેચી દીધેલું હોય છે. પરંતુ તેણે જે જન્મકર ભોગ આપેલો હોય છે તેનું સ્મરણ તે ત્યજી શકતો નથી; ક્ષિકઝમની તૈયાર હોય છે. પરંતુ તેનો લાભ તે લઇ શકતો નથી.

"ક્ષણિક દુર્બલતાને જે જીતી લે છે અને જે મોટી તેમજ નાની વસ્તુઓપર સત્તા ચલાવે છે; જે માયાળુ શબ્દો અને માયાળુ લાગણીઓ વતી જીવનસમાગમના તરંગોને શાન્ત કરી દે છે; અને આપણા જીવનના સંકટોને આપણા મનના વિજયો રૂપ બનાવી દે છે; એવી આત્મને જીતી લેનારી શક્તિ મને આપો." —ચાર્લ્સ સ્વેઈન.

છે; શરીરમાંની ધાતુઓ અને રસો તેને પીગળાવી નાખે છે; તે જીવનની ભેદભરેલી લોહીની નદીમાં ભળી જાય છે. પ્રકૃતિનાં આ લોહીના વિચિત્ર જરા આગળનાં, આ રોટલીના ટુકડાની રાહ જોતાં નાનાં નાનાં કુદરતી કારખાનાંઓ, તે પસાર થતો હોય ત્યારે જાણે જાદુથી ન કરતાં હોય તેમ, તેને કોઇ સ્થળે હાડકાના રૂપમાં તો કોઇ સ્થળે પાચક રસના રૂપમાં, કોઇ સ્થળે પિત્તાશયના અણુરૂપે તો કોઈ સ્થળે જ્ઞાનતંતુના અણુ રૂપે અને કોઇ સ્થળે મગજના અણુ રૂપે ફેરવી નાખે છે ! તે સુકા રોટલાનો ફેંકાયેલો ટુકડો, આમ કઈ ક્રિયાથી સ્નાયુની પાસે આવીને કામ કરે છે તથા મગજની પાસે જાતિને વિચાર કરે છે તે આપણે જાણી શકતા નથી ! અનિયનના ભાગ્યરૂપી વસ્ત્રને વણનારા કાટલાને આમનેમ ફેંકનારા કુદરતના એ અદૃશ્ય હાથને આપણે જોઇ શકતા નથી; તેમ આ કારાગૃહમાં આવી પડેલા રોટલાના ટુકડાને જગતની સુંદરમાં સુંદર રૂપકમય કથા "પિલ્ગ્રિમ્સ પ્રોગ્રેસ" માં પરિવર્તિત કરી નાખનાર ભેદ ભરેલા કિમિયાનું રહસ્ય પણ આપણે જાણી શકતા નથી ! છતાં આપણે એટલું તો અવશ્ય જાણીએ છીએ કે જઠર જ્યારે અન્ન માગે અને તેને માટે બૂમ પાડે ત્યારે જો આપણે તેને એ આપીએ નહિ તો મગજ અને સ્નાયુઓ કામ કરી શકતા નથી; અને આપણે એ પણ જાણીએ છીએ કે જો આપણે યોગ્ય ખોરાક પસંદ કરીએ નહિ, જો આપણે તેને યોગ્ય રીતે ખાઇએ નહિ, જો આપણે માનસિક અને શારીરિક વ્યાયામથી તેનું યોગ્ય રીતે પાચન કરીએ નહિ તો તે એકાદ ગ્લૅડસ્ટનના વ્યાખ્યાનને કે એકાદ અનિયનની રૂપકમય કથાને ઉત્પન્ન કરશે નહિ.

ખરેખર આપણા શરીરની રચના અદ્ભુત છે! જરા ખ્યાલ તો કરો કે એક શહેરની ગંદકીને એક પળમાં શુદ્ધ પાણી બનાવી દેનાર એકાદ તળાવ કે ટાંકી હોય તો તે જોઇને આપણને કેટલો

અથી આનન્દ થાય! પરંતુ આપણા શરીરમાં, એવુંજ એક તગાર છે. મસ્તકના, ભસ્મભૂત થએલા અણુઓની 'રાખ અને ખરાબ ગએલા ભાગોનો કચરો લઈને પાણું કર્તું કાળું લોહી દેહમાંમાં પ્રત્યેક શ્વાસની સાથે. સ્વચ્છ, રાતા લોહીમાં ફેરવાય જાય છે! તે જાદુઈ ઝરણાંના પાણીનું પ્રત્યેક બિંદુ હોય એક દિવ્ય રસાયન-શાસ્ત્રીઓનું બનાવેલું હોય તેની અંદરજ આપણી સર્વ સફળતા અથવા નિષ્ફળતા સમાએલી હોય છે! તેમ આપણી શક્તિઓનો વિસ્તાર અથવા મર્યાદા રહેલી હોય છે. તેમાં આપણી તંદુરસ્તી અને દીર્ઘાયુષ અથવા રોગ અને અકાળ મૃત્યુ રહેલા હોય છે. તેમાં આપણી આશા અને આપણા ભયો, આપણી હિંમત અને આપણી બીકણતા, આપણી શક્તિ અથવા અશક્તિ, આપણી સબળતા અથવા નિર્બળતા, આપણી સફળતા કે નિષ્ફળતા, રહેલી હોય છે, તેમા ઉચ્ચ અને વિસ્તૃત સિદ્ધિઓ અથવા અનિશ્ચિત પૂર્વજોને દરજ્જેથી વારસામાં મળેલી સંકુચિત શક્તિઓ રહેલી હોય છે. તેમાંથીજ આપણું ચારિત્ર્ય અને આપણી નસો, આપણા સ્નાયુઓ અને મગજ, આપણી સુરૂપતા અથવા કુરૂપતા, એ સર્વેનો ઉદ્ભવ થાય છે. તેમાંજ સદ્ગુણી વા દુર્ગુણી જીવનના તત્ત્વો અને અપરાધીની વા મહાત્માની વૃત્તિઓ ભરેલી હોય છે. એટલા માટે આપણને આરોગ્યના નિયમોને આધીન રહેવાની અને તેમ કરીને આપણી આ ભૌતિક જીવનરૂપી નદીની સ્વચ્છતા અને શક્તિ જાળવી રાખવાની કેટલી બધી જરૂર છે!

સ્પેન્સર કહે છે કે "ઘણા લોકો 'ભ્રષ્ટ શરીર' વિષે વાત કરે છે અને એ શબ્દ માત્ર સાંભળવાથીજ ઘણા લોકો આરોગ્યના નિયમોનો ભંગ કરવાને લલચાય છે; પરંતુ જે લોકો પોતાની બનાવેલી ઉત્તમોત્તમ વસ્તુઓ પૈકી એકની સાથે આવી અપમાનકારક રીતે વર્તે છે તેમને કુદરત શાંત રીતે દાબી દે છે અને જે લોકો એટલા મૂર્ખ

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

દેઢ કરવાને સંમત થતી નથી." બીજેજ દિવસે તે દરદી મરણ પામ્યો!

એમર્સને પોતાના મોજશોખમાં ઉછરેલા નાના પુત્ર તરફ જોઇને પોતાના મનમાં કહ્યું: "નિર્ભાગી બાલક! મને યુવાવસ્થામાં જે સંકટો સહન કરવાં પડયાં છે તેનો અનુભવ એને ન મળવાથી એનું કેટલું બધું અહિત થશે?"

આરોગ્ય, બળ અને દીર્ઘાયુષ્યનો આધાર અવિનાશી કાયદાઓ પર રહેલો હોય છે. તેને "દૈવયોગ" ની સાથે કંઇ પણ સંબંધ નથી. પ્રથમ આપણાં માતાપિતા અને આપણે પોતે તેને માટે જવાબદાર હોઇએ છીએ. વ્યાધિઓ ઔષધિને પણ ગાંઠતા નથી અને મનુષ્યજાતિનો ચોથો ભાગ, વાસ્તવિક જીવનમર્યાદાનો સત્તરમો ભાગ પૂર્ણ કર્યા વિના બચપણમાંજ મરણ પામે છે, તે માટે ઇશ્વર જરા પણ જવાબદાર નથી. જો તેને એ બાબતમાં જવાબદાર ઠરાવવામાં આવે તો મનુષ્યો ગજવાં કાતરે છે અને ઘોડાં ચોરે છે તેને માટે પણ એનેજ જવાબદાર ગણવો જોઇએ!

અકસ્માતોને બાદ કરીએ તો આપણે ધણે અંશે આપણી ઇચ્છાનુસારજ જીવી શકીએ તેમ છીએ. દરેક દેશમાં હજારો અને લાખો વૈદ્યોની શી જરૂર છે? તેમાંનો દશમો ભાગ પણ માનપૂર્વક નિર્વાહ કરતો હોય તો તેમાં દોષ આપણો પોતાનોજ છે. ઉમતાંજ અટકાવી શકાય એવા રોગોથી દરવર્ષે કમમાં કમ એક કરોડ માણસો મરી જાય એ આધુનિક સંસ્કૃતિપર કેવું મોટું કલંક છે?

સેનેકા કહે છે કે "ઇશ્વરે આપણને દીર્ઘાયુષ્ય આપ્યું છે પરંતુ આપણે તેને ટુંકું બનાવી દીધું છે!" બહુજ થોડા લોકો ૭૬ વર્ષ સુધી જીવવાનું પૂર્ણ જ્ઞાન ધરાવે છે અને વૃદ્ધાવસ્થાએ પહોંચી મરણ પામે એવો તો કોઇ વિરલજ હોય છે. બાકી ઘણાખરા બચપણમાં કે જુવાનીમાંજ મરે છે. સેંકડે નવુ માર માણસજ વૃદ્ધાવસ્થામાં મરણ

મોટું અપમાન કરવા સમાન છે! ફ્રાન્સિસ વિકાર્ડ કહે છે કે "એક સમય એવો પણ આવશે કે જ્યારે લોકો અત્યારની આપણી જંગલી અવસ્થાને સંભારી સંભારીને એવી વાતો યાદ કરશે કે "અગાઉના વખતમાં છોકરાંઓને શબ્દયોગી અવ્યયો અને તિમ્બકટુની નદીઓનાં નામ શીખવતા, પરંતુ જે અદ્ભુત નિયમોપર તેમના આરોગ્યનો આધાર હોય અને જે માનવોચિત આચારથી તેઓ પોતાની આસપાસના માણસોની સાથે શાંતિ અને સદિચ્છા સહિત રહી શકતા હોય, તેવું તેમને શિક્ષણ આપવામાં આવતું ન હતું!" પોતાની જાતનો અભ્યાસ અને પોતાની જાત સંબંધી જ્ઞાન એનાં જેવી ઉપયોગી વસ્તુ માણસને કોઇ પણ નથી અને તે છતાં પણ તે પોતાની આસપાસના પશુઓ સંબંધે જેટલું જ્ઞાન ધરાવે છે તેના કરતાં પણ પોતાની જાત વિષે બહુજ ઓછું જ્ઞાન ધરાવે છે!

મનુષ્યનું શરીર એ મહાન વિશ્વકર્તાનું મહાન કાવ્ય છે. તેને વાંચતા, તેનો અર્થ સમજતાં, તેની સુંદરતાની કદર કરતાં ન શીખવું અથવા તેન. ગુપ્ત રહસ્યો જાણવાને પ્રયત્ન ન કરવો એ આપણી સંસ્કૃતિને કલંક સમાન છે'

મનુષ્યો પોતાની અજ્ઞાનતાને લીધે કેટલું સહન કરે છે તેનો પ્રત્યુત્તર આપણને એકાદ સંકુચિત, અર્ધ વિકસિત, એકાંગી, અરપાઇ પ્રજા તરફથી મળશે.

જો કવિ બીમાર પડે છે તો તેની કવિતા પણ બીમાર પડે છે; જો એકાદ ગ્રંથકર્તાના માથામાં કાળું વિષમય લોહી ફરતું હોય છે તો તે તેના ગ્રંથને પણ તેનાવડે ભરી દે છે; અને જેવી રીતે લૉર્ડ બાયરનની વિષયાસક્તિ તેનાં કાવ્યોમાં તથા કેટલાક ગુજરાતના કવિઓ તેમજ કવિ કહેવરાવવા માગનારાઓની વિષય લોલુપતા તેમની કવિતાઓમાં નજરે પડે છે, તેવી રીતે ક્ષયથી પીડાતા

દરદીનાં દવાખાનાંઓમાં પણ જ્યાં ત્યાં રોગનીજ ગંધ આવે છે. માત્ર અસત્યવાદીઓજ નહિ, પરંતુ અફીણપીપી પીનારા દરદીઓ પણ પ્રભુને પસંદ નથી.

"એક રોગી શરીરમાં રહેલી મહાન બુદ્ધિ, એ એક ધાડી ગયેલા તારા (તરનાર) ના ગજવામાં રહેલા સુવર્ણ સમાન છે."

ઘણી વાર પેટના અજીર્ણને લીધે માથાનો દુઃખાવો થઇ આવે છે અને તેમાંથી કેટલીક વાર જ્વરાદિ વ્યાધિ થઇ આવીને એક અવયવના પાપને માટે શરીરનાં તમામ અંગોને દુઃખ સહેવું પડે છે. તે ઉપરથી સમજી શકાય છે કે શરીરના તમામ અવયવો તથા જ્ઞાનતંતુઓ એક બીજાની સાથે કેટલો બધો સંબંધ ધરાવે છે!

એકાદ નસ ઉપર સોજો થઇ આવતાં બીજી નસ હાડકા સાથે દબાઇ જઇને મનુષ્યને જે અતિ વેદના ઉપજાવે છે તેના આગળ નેપોલિયન સરખો સમર્થ મહારથી પણ એક નાના બાળક જેવો બની રહે છે. એકાદ આંગળા યા મુત્રપિંડ કે ફેફસાંમાં અથવા શરીરના બીજા કોઇ નીચલા ભાગમાં ગુમડું, સોજો, ચળ કે દર્દ થતું હોય તો તેથી આંખ અને માથાને પણ વેદના થાય છે—ગંભીર હાનિ થાય છે.

કુદરત આપણા સઘળા શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક કાર્યોની નોંધ લે છે.

ચાલો આપણે એના ચોપડાના એકાદ પાનાપર નજર ફેરવીએ:

કાર્ય.	પરિણામ.
અત્યંત કસરત, તમાકુ કે બીડીનું સેવન, સ્ટ્રોંગ ચ્હા, કોફીનું સેવન, ખૂબ જોરથી હમેશાં મારવાં, અત્યંત ત્વરાથી	મનનું ઉશ્કેરાવું, ક્રોધ ચઢવો, જીવનની આશાને હાનિ પહોંચવી અથવા નાશ થવો.

દોડીને ટ્રામગાડી કે આગગાડી પકડવી, અભ્યાસમાં હદ ઉપરાંત મંડ્યા રહેવું, ઉશ્કેરાઈ જવું, વગેરે વગેરેમાંની કોઈ યા અનેક બાબતોનું સેવન કરવાથી [illegible] થયું.

જમવામાં ઉતાવળ, અથવા [illegible], અનેક [illegible] [illegible], [illegible] [illegible], સમયમાં [illegible] [illegible], અથવા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

સની પાસે એક સુંદર નાજુક ઘડિયાળ હોય, તે તેને રસ્તાપર મૂકી દે અને તેમાં ધૂળ અને વાદળ પડવા દે અને તે છતાં પણ તે સારી રીતે ચાલીને યોગ્ય વખત આપે એવી તે ઇચ્છા રાખે તો, તેને વિષે તમે શું ધારશો? કોઈ ગૃહસ્થ પોતાની હવેલીના બારી બારણાં ઉઘાડાં અને ચોરોને તથા પવન, ધૂળ અને વાદળને માટે ખુલ્લાં મૂકે અને તે છતાં તેમાંની સર્વ વસ્તુઓ સારી તથા સુરક્ષિત રહેવાની આશા રાખે તો તેને વિષે તમે શું ધારશો?

કસરત અને ખોરાક છે. પાણીનો ઉપયોગ છૂટથી કરજો, કસરતનો ઉપયોગ નિયમિત રીતે કરજો અને ખોરાકનો ઉપયોગ સાધારણ રીતે કરજો. એટલે તમને મારી સહાયની આવશ્યકતા રહેશે નહિ; મારી જીવંત દશામાં હું તેમના વિના કંઇપણ કરી શકતો ન હોતો અને મારા મરણ પછી પણ મારા આ પ્રમાણિક સહાયકોની સાથે જો તમે મૈત્રી કરશો તો તમને મારી ખોટ જણાશે નહિ."

આપણે આપણા ધંધાનો ફંદ ભરવોજ જોઇએ. જે કાર્ય; હાનિ મારી નાખે છે તે કાર્યથી સાવધ રહેજો. જે ધંધામાં અસ્વચ્છ હવા શ્વાસમાં લેવીજ પડે તેનો ત્યાગ કરજો. સલાટો, ખાણમાં અને રૂ તથા સુતર અને કાપડના કારખાનાઓમાં કામ કરનારાઓ અને પોલાદનું કામ કરનારાઓ અલ્પાયુ હોય છે, કારણ કે તીક્ષ્ણ રજકણો તેમના શરીરમાં પ્રવેશી જાય છે અને તે ફેફસાંના મૃદુ આવરણને ઉઝરડે છે. માન્ચેસ્ટરના છરી કાંટા બનાવનારાઓ બત્રીસ વર્ષથી વધારે ક્વચિતજ જીવે છે! જે માણસો લાંબા જીવનને કિંમતી ગણે છે તેમણે એવા સઘળા ધંધાઓને તિલાંજલિ આપવી જોઇએ, કે જે તેમને અસ્વચ્છ હવા દમમાં લેવાની અને સૂર્યના પ્રકાશને બદલે અંધિયાર જગ્યામાં કાચદ્વારા મળતો પ્રકાશ લેવાની ફરજ પાડતા હોય. વિશેષે કરીને આ ધંધાઓનો તેમણે ત્યાગ કરવો જોઇએ કે જે તેમને રૂ, પોલાદ, પિત્તળ અને લોઢાની નાની નાની રજકણો અને નાની નાની કરચો, કોલસાની રજકણો અને અનાજના ફુંફામાંથી, અનાજ શુદ્ધ કરનારા તેમજ અનાજને દળનારાં યંત્રોમાંથી ઉડતી રજકણો શ્વાસમાં લેવાની ફરજ પાડતા હોય. જેઓ અનાજની વખારોમાંજ પડ્યા પાથર્યા રહે છે તેમજ રંગ, સીસું, તમાકુ, વગેરે બનાવવાનાં કારખાનામાં કામ કરીને ઝેરી શ્વાસ રોજ લીધા કરે છે તેઓ પણ ઓછું જીવન જીવનારા હોય છે.

બીજા ધંધાઓથી થતાં મરણનું સરાસરી પ્રમાણ એક હજારનું હોય છે ત્યારે દારૂ ઇત્યાદિ કેફી ચીજોના ધંધામાં રોકાયેલા માણસોના મરણનું પ્રમાણ પંદરસો એકત્રીસ હોય છે! આ એક અતિ મહત્ત્વની વાત છે કે ધંધાઓ આપણને રૂચે એવા અને આરોગ્યને હાનિ ન કરે એવા હોવા જોઈએ. જ્યારે જ્યારે આપણું કામ આપણામાં કંટાળો ઉત્પન્ન કરે છે, જ્યારે જ્યારે તે આપણને વેઠ સમાન અને અરોચક લાગે છે ત્યારે ત્યારે તે આપણા જીવનનો ભયંકર ત્વરાથી ક્ષય કરે છે.

આરોગ્યનો સંચય કરી શકાય છે; તેની થાપણ કરી શકાય છે; તેનું ચક્રવૃદ્ધિ વ્યાજ ઉપજાવી શકાય છે અને એ રીતે તેને બમણું ત્રમણું કરી શકાય છે. જેવી રીતે એક શ્રીમંત એકજ સટ્ટામાં પોતાની સમગ્ર સંપત્તિ ગુમાવી દે છે તેવી રીતે આપણા આરોગ્યનો પણ માત્ર એકજ અગમ્ય વર્તનથી નાશ થાય છે.

આનંદીપણાથી નહિ પણ ઉદ્યોગથીજ આપણને દીર્ઘજીવનની પ્રાપ્તિ થાય છે. બંદરમાં પડી રહેલું વહાણ—અને નહિ કે સમુદ્રમાં ફરતું વહાણ—તેથી વહેલું નકામું જાય છે. રાસ્કિન કહે છે તેમ 'વપરાતી ચાવી જ હમેશા ચળકતી રહે છે' અને વહેતું જળ જ સ્વચ્છ રહે છે.' આ જ પ્રમાણે ખરા અને આતુર હૃદયથી પ્રયત્ન કરવાથી શરીર મન અને આત્મા નિરોગી થાય છે. કસરત ચિત્તના પ્રવાહને નિયમિત કરે છે અને આપણામાંના ઘણા જણ પોતાના ચિત્તાશયમાંજ પોતાના વિચાર કેન્દ્રિત કરે છે. જો આપણે નિરોગી હોઈએ તો આપણે આબાદાની હોઈએ છીએ અને જો આપણે રોગગ્રસ્ત હોઈએ તો અવશ્ય નિરાબાદી હોઈએ છીએ.

જો આપણે ગમત અને કામનો અતિરેક કરીએ (અથવા વગર

પ્રકૃત અથવા રાજનીતિમાં ઊંચી નીકળતી ભવ્ય બુદ્ધિ પ્રકટાવનાર એક પણ માણસ અજાણ્યો ઉત્પન્ન થયો છે ! તેમાંના એક પણ માણસે અજાણ્યો એકાદ છાપવા લાયક ગ્રંથ લખ્યો છે, એકાદ વાંચવા લાયક કવિતા રચી છે કે એકાદ સાંભળવા લાયક વ્યાખ્યાન કર્યું છે? તેમને માનસિક જડતાનો વ્યાધિ લાગુ પડ્યો હોય છે. તેઓ મુગ્ધ બનીને પોતાના કલ્પવૃક્ષ જેવા ઝાડની નીચે બેસી રહે છે. તેઓ પાઠશાળામાં જાય છે; તેઓ વિદ્યાનો પ્રયાસ કરે છે; તેઓ [illegible]

[illegible]

કમ્પનીઓ. વળી એવું શરીર અને મૃત્યુ એ જીવનિ મુસાફરીની સાથે શો સંબંધ છે ?"

"શું દુષ્ટ પૂતીને ખીજવાળી આળીપર આવેલી ક્યારીને ખુંદી નાખીને આ સર્વ સૌન્દર્યનો નાશ કર્યો છે ? શું તેથી, મનની અત્યંત ઉત્કંઠાથી, સત્કાર્ય કરવાની પ્રેરણાની ટેવ અને આદર્શ [illegible]ોનો ભોગ થઇ પડી છે ? ગરીબ બિચારી !"

"એક સુશિક્ષિત, સુસંસ્કૃત સન્નારી આ રહી ! તે દેશનો [illegible] છે' માનવપ્રાણીઓ અમુક દવા [illegible] કેવી મોટી હાનિ સહન કરે છે' [illegible] તેમને [illegible] આરોગ્યપ્રદ દવા પૂરી પાડે છે, છતાં [illegible] [illegible] સહન કરવો પડે છે. [illegible] [illegible] [illegible] છે, તેમનો [illegible] [illegible] આરોગ્ય [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] છે [illegible]

[illegible] અત્યાચાર છું! સઘળું મારા મગજમાં ભર્યું છે! હું મિરઝા [illegible] ત્યારે મને સારી સંપત્તિ મળી હતી. હજુ મને પૂરા [illegible] વર્ષ પણ થયા નથી ત્યાં તો મેં મારી સૌન્દર્યવતી પત્નીને મારી નાખી તે [illegible] પામી. મેં [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible]

પરિણામ કરે નહિ અથવા તેની સંપૂર્ણ સંભાળ લેવાના કાર્ય પ્રત્યે બેદરકારી બતાવે નહિ. શું જીવન એટલું બધું સસ્તું બની ગયું છે કે મનુષ્યોના માનવીઓ તેને આ રીતે ફેંકી દે છે?"

બોધ સ્પષ્ટ છે. અકાળે મરણ પામેલા માણસોની ઘણી અમર્યાદ છે; અને તેમના મરણનાં ઉપર જણાવ્યાં એવાં કારણો અસંખ્ય છે; પરંતુ સારી રીતે જીવનાર માણસોનાં ઉદાહરણ અતિ વિરલ છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું.—સારા માઠા ધંધાઓ.

" પ્રકૃતિએ તમને જે બનાવવાની ઈચ્છા રાખી હોય તે બનો એટલે તમે સફળતા પ્રાપ્ત કરશો; જો કોઇ બીજા બનવા જશો તો તમને નિષ્ફળતાજ મળશે. " —સિડનિ સ્મિથ.

" સફળતાને ખરીદવા માટે ઘણા માણસોને પોતાના શરીરનો એકાદ ટુકડો કાપી આપવો પડે છે. "

" કોઇ પણ માણસ પોતાની પ્રકૃતિથી વિરૂદ્ધનો પ્રયાસ નિરંતર કરી શકતો નથી અને સફળતા મેળવી શકતો નથી; જીવનનું સાફલ્ય કરવાના નિયમો પૈકી એક નિયમ એ છે કે આપણા જીવનને એવી રીતે યોજવું જોઇએ કે જેથી આપણા શારીરિક બંધારણ અને આપણી સ્વાભાવિક વૃત્તિનો વિરોધ કરવા પાછળ આપણું સઘળું બળ ખરચી દેવું ન પડે અને તેના સદુપયોગવડે આપણે સફળ થઇ શકીએ. " —બટલર.

" જે માણસની પાસે એક ધંધો છે તે માણસની પાસે એક જાગીર છે. " —ફ્રેંકલિન.

" પ્રકૃતિ પોતાના દરેક સંતાનને બનાવતી વખતે તેને કોઈ ને કોઈ કામને માટે ખાસ શક્તિ અવશ્ય આપે છે. " —લોવેલ.

ધંધા રોજગારની મનુષ્યના આયુષ્યપર પ્રબળ અસર થાય છે, એટલા માટે તરુણ પુરુષોએ સૌથી પ્રથમ એ ખાત્રી કરી લેવી જોઇએ કે તે જે ધંધો પસંદ કરે છે એ આરોગ્યદાયક છે કે નહિ. રાજદ્વારી ન્યાયાધીશો. અને ધર્માચાર્યો ઘણું વર્ષ જીવે છે એ વાત સુપ્ર-

સિદ્ધ છે. આપણામાં રહી ઠરીઠામથી જે સંઘર્ષણ થાય છે તેને લીધે શરીર ઉતાવળે ઘસાય છે, પરંતુ ઉપર કહ્યા તે પ્રકારના માણસોમાં તેમ બનતું નથી. દૂર દૂર રહેલી મહાન સૂર્યમાળાઓ વિષે નિરંતર ચિંતન કર્યા કરનારા ખગોળવેત્તાઓ પણ ઘણુંજ લાંબુ જીવન ભોગવે છે. હંબોલ્ટ અને હર્શલ આ સત્યના જ્વલંત ઉદાહરણો છે. ગેલિલિયો, બેકન, ન્યૂટન, બુફન, ડાલ્ટન વગેરે તત્ત્વવેત્તાઓ તથા વૈજ્ઞાનિકો, અંકશાસ્ત્રીઓ અને ધર્મશાસ્ત્રોના અભ્યાસીઓ, સાધારણ ધંધાદારી મનુષ્યોના ઘણા ભંગરોથી મુક્ત જણાય છે. વનસ્પતિવિદ્યાના મહાન અભ્યાસીઓએ પણ સાધારણ રીતે ઘણા લાંબા સમય સુધી સુખી જીવન ગાળ્યું છે. ઇંગ્લાંડની ઇતિહાસની શોધખોળ કરનારી એક સુપ્રસિદ્ધ મંડળીના ચોદ સભ્યો ૧૮૭૦માં મરણ પામ્યા; તેમના બે નેવું કરતાં અધિક વયના હતા, પાંચ એંશી કરતાં વધારે ઉમરના હતા અને બે સિત્તેર વર્ષ કરતા વધુ ઉમરના હતા.

માનસિક હર્ષ શરીરના આરોગ્યપર ઘણીજ મોટી અસર કરે છે. વિજ્ઞાનનો અભ્યાસ ચિત્તનું સમાધાન ઉપજાવી આયુષ્યમાં વૃદ્ધિ કરે છે.

ત્યાગ અને [illegible] મનોવૃત્તિના [illegible] કરનારે [illegible] જમાનાના પેટમાં [illegible] નથી [illegible] તેના ઉપજ [illegible] છે અને તેઓ [illegible] ના [illegible] થાય [illegible]. તો અવશ્ય [illegible] નથી છે. [illegible] માટે માણસો [illegible] છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ [illegible]. [illegible] કરવાને માટે જે [illegible], [illegible] છે તેના નામે પણ તેઓ પોતાના [illegible] છે, [illegible] એવા [illegible] કરે છે [illegible] તેઓ [illegible] આ [illegible] અને તેમને [illegible] ઓછા કરી [illegible] ઇતિહાસ [illegible] ઓના [illegible] કરતા આયુ

સોના આરોગ્યપર કામની શી અસર થાય છે તેની ઘણી કેળવણી વપાસ કરી છે અને તે સર્વ એકમતે જણાવે છે કે તેના પરિણામે એ લોકોના દાંત વહેલા ખરાબ થાય છે; જડબાનું હાડકું સડી જાય છે ગળાપર સોજો ચઢી આવે છે અને બીજા ઘણા રોગો લાગુ પડે છે. ચોત્રીશ વર્ષ અને આઠ માસ દરમ્યાન મસેચ્યુસેટ્સ પરગણામાં વીશ કરતાં વધારે વર્ષની વયના એક લાખ સડસઠ હજાર માણસો મરણ પામ્યાં ! તેમના રોગના ખાનાંઓમાં તેમના ધંધાઓ નોંધેલા હતા. બધાની સરાસરી વય એકાવન વર્ષની આવી હતી. ખેતીનો ધંધો કરનારના વર્ષની સરેરાશ ઉમ્મર સૌથી વિશેષ એટલે કે સાડી પાંસઠ વર્ષની આવી હતી.

બીજા ધંધાઓમાં રોકાયેલા માણસો કરતા અને શહેરીઓ કરતાં ખેડુતો વધુ જીવે છે અને વૃદ્ધ માણસનું પ્રમાણ તેમનામાં વધુ જણાય છે તેનાં ઘણાં કારણો છે. તેમને સ્વચ્છ હવા મળે છે અને મેદાનમાં કસરત મળે છે; જેથી તેમને ભૂખ સારી પેઠે લાગે છે અને ઉંઘ પણ ખુબ આવે છે; જ્યારે શહેરમાં વસતા માણસો ભાગ્યેજ સારી ભૂખ અને ગાઢ નિદ્રા ભોગવે છે. વળી ખેડુતોને બીજો લાભ એ છે કે શહેરમાં સખ્ત હરીફાઈ ચાલતી હોવાથી ત્યાંના લોકોને જે ઘસારો, ચિંતા અને મનોવેદના ભોગવવી પડે છે તેથી તેઓ મુક્ત હોય છે.

બીજી રીતે જોતા, ખેડુતો પણ કેટલાક મહાન દોષો અને દીર્ઘાયુષ્યના કેટલાક વેરીઓના પંજામાંથી મુક્ત હોતા નથી. મનુષ્ય કંઈ માત્ર રોટલાથીજ જીવતો નથી. શરીરને નિરોગી સ્થિતિમાં રાખવામાં મન સૌથી અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. શહેરનું સામાજિક જીવન: તેમજ પુસ્તકાલયો, વ્યાખ્યાનો, મહાન ઉપદેશકો વગેરેનો લાભ લેવાની મનને મળતી તકો; અને બુદ્ધિમાન પુરૂષોનો નિરંતર સહવાસ; એ કવિકાના જીવનના ઉપર જણાવેલા ઘણા લાભોનો બદલો વાળી આપે છે.

બાબ તો કૉપોઝિટરોનોજ હોય છે ! હિંદમાં ચાલતાં રૂ, સુતર અને કાપડનાં કારખાનાઓમાં પણ રૂનાં બારિક રજકણો. મજુરોના શ્વાસોચ્છ્વાસમાં પુષ્કળ જવાથી તેમજ કારખાનાંઓમાં ગરમી લાગતી રાખવા સારૂ હવા નહિ આવવા દેવા માટે પ્રકાશ પણ કાચનાંજ બારણાંઓ મારફત આવવા દે છે તેથી, મરણોનું પુષ્કળ પ્રમાણ આવે છે. મુંબઈની કાપડ મારકીટોમાં દિવસ અને રાત ગુજારનારાઓની પણ તેજ વલે છે.

જે ધંધાઓમાં કામ કરનારાઓને રજકણો શ્વાસમાં લેવાની ફરજ પડે છે તે સંબંધી વધારાઓ બેનોમરટન તથા લોમ્બાર્ડ પણી તપાસ કરી છે; તે પરથી જણાય છે કે ખાણોમાંનાં રજકણો આરોગ્યને સૌથી વિશેષ નુકશાન કરે છે; પ્રાણીઓનાં રજકણો એથી ઓછું નુકશાન કરે છે અને વનસ્પતિના રજકણો એથી પણ થોડું નુકશાન કરે છે.

ધંધાની પસંદગી કરતી વખતે સ્વચ્છતા, શુદ્ધ હવા, સૂર્યપ્રકાશ તથા નુકશાનકારક રજકણો અને વિષમય હવાથી મુક્તિ એ બાબતોને તેથી વિશેષ મહત્વ આપવું જોઇએ. જે માણસ ગમે તેટલી રકમને માટે પોતાના જીવનનું એકાદ વર્ષ વેચી દેવાને તૈયાર થાય તેને આપણે મૂર્ખ ગણીએ. તથાપિ ઈચ્છીએ અને તે છતાં આપણે એવા ધંધાઓ પસંદ કરીએ છીએ કે જે આપણને, અને કામદારોના જણાવ્યા મુજબ આપણા જીવનના પાંચથી માંડીને પચ્ચીસ, ત્રીસ અને ચાલીસ વર્ષો ઓછાં કરી નાખે છે !

જે ધંધામાં સ.ન. અને અનિયમિત અંતરે પુષ્કળ બોજનો ભાર ઉપાડવો પડે છે તે પણ, પણ નુકશાનકારક હોય છે. જે મજુર નિયમિત રીતે અને પદ્ધતિસર કામ કરતો નથી તેના મગજપર સંકટ નિરંતર તોળાયેલું રહેલું હોય છે એક ... ઇ. સ. ૧૮૯૫માં જણાવ્યું હતું

મનુષ્યની ભારી કારકીર્દિ ઘણીવાર નષ્ટ થાય છે.

મગજનું કામ કરનારા માણસો હમેશાં ઘણાં કલાક સુધી એક ને એક પ્રકારનું કામ સારૂં અને અસરકારક કરી શકતા નથી. મગજે કંટાળી જઇને પોતાની સ્થિરતા અને સામર્થ્યને ગુમાવી દીધા પછી પણ તેની પાસે તેનું તેજ કાર્ય કરાવ્યા કરવાથી એવા કાર્યમાં પણ સ્થિરતા અને સામર્થ્યનો અભાવજ રહે છે. એને બદલે જો તેઓ થાકેલી શક્તિઓને આરામ લેવા દઇને બીજી પોતાની નહિ થાકેલી શક્તિઓને બસ્તું બીજું કોઇ કામ કરે તો એવો ભય રહેતો નથી.

કેટલાક માણસો સાહિત્યની સાથે કંઇ પણ સંબંધ ન હોય એવા ધંધાઓ કરતા હોવા છતાં પણ અવકાશના સમયમાં સાહિત્યનું પુષ્કળ કામ કરે છે. પોતાના નિયત ધંધામાં તેમની જે શક્તિઓ વપરાય છે તે આખા દિવસના કામના દબાણ અને ઉશ્કેરણીથી સંપૂર્ણતઃ થાકી ગઇ હોય છે અને તે છતાં પણ નાચકાગે અથવા બીજા કોઈ પણ અવકાશના સમયમાં તેઓ અતિ અસરકારક કાર્ય કરવાને શક્તિમાન થાય છે; કારણકે તેઓ આ સમયે સર્વથા ભિન્ન એવી શક્તિઓને ઉપયોગમાં લાવે છે, કે જે શક્તિઓ બીજી શક્તિઓ કામ કરતી હોય છે ત્યારે વિશ્રાંતિ લેતી હોય છે.

મગજની ક્રિયા બંધ રહેવાથીજ કાંઇ મગજને વિશ્રાન્તિ મળતી નથી. આ વાત મહાન વિચારકોનો મોટો ભાગ જાણે છે. જે માણસો મગજનું કામ સૌથી વિશેષ કરે છે તેઓ રહેલા યા મોટા—દુર્ભાગ્ય વશાત મોડાજ—વારાફરતી એક પ્રકારની શક્તિઓને વિશ્રાંતિ આપી બીજા પ્રકારની શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવાનું શીખે છે. એક કાર્યમા તેમને કંટાળો આવે છે ત્યારે ત્યારે તેઓ તેને પડતું મકીને બીજું હાથમા લે છે; અને આ રીતે તેઓ પોતાના પુષ્કળ માનસિક ... ી જગતને છક કરી નાખવાને શક્તિમાન થાય છે. મગજમાંની

જર્મન ભાષામાં વાત કરતો અથવા પૅરિસમાં છટાદાર રીતે ફ્રેંચ ભાષામાં બોલતો; ફિર પાર્લામેન્ટમાં કલાકોના કલાકો સુધી એપિગ્રામ, શ્લોક પર શ્લોકનો વરસાદજ વરસાવતો ! પેઢી દર પેઢી આવા આશ્ચર્યકારક શારીરિક બાંધાને લઈને પણ કુટુંબોએ સફળતા પ્રાપ્ત કરી છે અને તેને અનેક પેઢીઓ સુધી સાચવી રાખી છે.

[illegible] ફિરન્ઝી અક્કલ મગ [illegible] પણ [illegible] સ્થાન કરી શકતા હતા. હુમાયુ ગઈકાલના રંઘેલા બળવાન મુગલને નિર્બળ હાથવાળી સુંદર છરીની ઉપમા આપવામાં આવી છે. [illegible] તેની [illegible] નથી [illegible]

કરેજ પાડો છો તે તમારી જાતને અથવા સમાજને ઉપયોગી છે કે નહિ? જો તમે એક દરજીની પાસે નાચમાં પહેરવાનો પોશાક આઠ પાંચ જ સુંદર ઝાલર શીવડાવો તો તમે માત્ર તમારો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવાનેજ પૈસા ખરચો છો, કારણ કે તે ઝાલરનો ઉપયોગ માત્ર તમેજ કરી શકશો અને તે માત્ર એકજ નાચમાં કરી શકશો એવા મોજ શોખ અને લોભને પરમાર્થ સમજશો નહિ. તેમજ ભૂલથી એમ પણ ધારી લેશો નહિ કે તમે જે સુંદર વસ્ત્રો પહેરો છો તેથી તમારા કરતાં ઉતરતી પંક્તિનાં માણસોનાં ક્ષુધાતુર મુખમાં અન્ન જાય છે. તમને તમારી ગાડીમાંથી ઉતરતા જોવાને માટે જે લોકો સડકપર ધ્રૂજતા હારબંધ ઉભા રહે છે તે લોકોનો આવોજ અનુભવ છે. આ સુંદર વસ્ત્રોનો અર્થ એવો થતો નથી કે તેમનાં મુખમાં એટલું અન્ન ગયું છે, પરંતુ તેનો અર્થ તો ઉલટો એવો થાય છે કે તેટલું અન્ન તેમનાં મુખમાંથી ખુંચવી લેવામાં આવ્યું છે.

એક સુંદર, ઉપયોગી, માનવંત ધંધો પસંદ કરો. ખરાબ ધંધાની સાથે બહુ પરિચય થવાથી કેટલીક વાર તે પણ સારો જણાય છે; પરંતુ એવી ભૂલમાં પડતા નહિ. એવો ધંધો પસંદ કરો કે જેમાં વિકાસને અવકાશ હોય. કેટલાક પ્રકારના ધંધામાં એકાદ ગુરુ કે તાતાને પણ સફળતા મળી શકતી નથી, તેમજ એકાદ પિગોડી પણ તેમને માનવંત બનાવી શકતો નથી. એકાદ એવો ધંધો પસંદ કરો કે જે તમારો વિકાસ કરે, તમને ઉન્નત કરે અને તમને આત્મ-સંસ્કાર તથા પ્રગતિ કરવાની તક આપે. તમે ઝાઝું દ્રવ્ય પેદા ન કરો તેની ચિંતા નહિ, પરંતુ તમારે ઝાઝું મનુષ્યત્વ તો પ્રાપ્ત કરવુંજ જોઇએ, કારણ કે મનુષ્યત્વ એ દ્રવ્ય અને ખિતાબ કરતાં પણ મોટું છે અને ચારિત્ર્ય, એ કારકીર્દિ કરતાં પણ મહાન છે. જો બની શકે તો જે તમને પરાણે કામ કર-

[illegible] પણ નિર્ભયપણે આપવાની જરૂરિયાત ઊભી થઈ છે.

ઉદાહરણ તરીકે, ખાનગી વકીલ, વૈદ, સરકારી નોકરી અને બીજા અનેક ધંધા, ખાસ "માનવંત ધંધા" ગણાતા હોવાથી તેને વધારે પ્રતિષ્ઠા [illegible] ઉપરાંત પણ મળતાં છે; તેના બદલામાં મજૂરો અથવા વ્યાપારીઓ જેવા હોય, પરંતુ ઉપયોગી ધંધાઓ જો તેમને કોઈ ગણતું નથી તો પણ ચાલતું નથી અને વધતી જતી દુર્લભતાએ તે ધંધાઓને અધિક ભારે કરી નાખી છે!

વળી ઘણા લોકો તો કેવળ ધંધાનું શિક્ષણ મેળવે છે, જે કરવાને માટે તેમની પાસે સાધન હોતાં નથી અથવા જે ધંધો કરવાની તેમની ઈચ્છા પણ હોતી નથી અને તેથી તેઓ ધંધામાં પડીને નિષ્ફળ જાય છે.

" ડૉક્ટર, ખાસ કરીને ઔષધના ધંધામાં પ્રચાર માટે પોતાના [illegible] અને આશ્રય લાભ કરે છે અને પોતાનાં 'ડૉ' ના નામથી મેળવે છે; પરંતુ તેનો ધંધો તો તેનો તેજ નહિ [illegible] સિવાય કોઈ પ્રયોજન થતો નથી."

અમુક ધંધામાં બીજા મનુષ્યોએ [illegible] પણ સંપાદન કર્યું હોય તેટલા માટેજ તમે તેને પસંદ કરો નહિ. અમુક ધંધાને લોકો 'ઉત્તમ' અથવા 'માનવંત' માનતા હોય તેટલા માટેજ તેને પસંદ કરો નહિ. સખત પરિશ્રમ, વિઘ્નો, સંકટ કે કોઈ પણ પ્રકારની પ્રતિકૂળતા જેમાં ન હોય એવા સરળ ધંધાઓ, માનવંત ધંધાઓ અને ઘણી ઓછી મહેનતે ચાલ્યા કરાય એવા ધંધાઓ પસંદ કરવાની ઈચ્છાથીજ ઘણા જુવાન પૈસાદાર, વરિષ્ઠ કે ચારિત્ર્યવાન પાયમાલ થઈ ગયા છે.

જે કાર્યને માટે આપણું અનાજ હોઈએ તે કાર્ય કરવાને જ્યારે આપણે પ્રયત્ન કરીએ છીએ ત્યારે આપણે પૂર્ણ બળથી કામ કરતા

તેની શક્તિઓની સહાનુભૂતિ હોવીજ જોઇએ.

જે ધંધો એક યુવાન પુરુષના માત્ર કુસ્વાર્થ, અસત્ય, કપટ ઇત્યાદિ હલકા અને નીચ ગુણોનેજ ઉત્તેજન આપતો હોય અને તેનાં ઉચ્ચ ગુણોને દુર્બલ પાડીને મારી નાખતો હોય તે ધંધાને પસંદ કરવાનો તેને શું હક છે ? જે ધંધો તેનામાં મનુષ્યત્વને બદલે પશુત્વનો વિકાસ કરતો હોય તે ધંધો પસંદ કરવાનો તેને શું અધિકાર છે? જે ધંધો માત્ર તેને કમાઇ કરતાં અને પારકો માલ હરી લેતાંજ શીખવતો હોય; જે ધંધો માત્ર તેને "ખાને મેં હમ ઓર લડનેમેં ગ્રામ" એવી વૃત્તિ ધારણ કરતાંજ શીખવતો હોય; જે ધંધો તેનાં ઉત્તમ ગુણોનો કે શરીરસંપત્તિનો નાશ કરીને માત્ર તેની બુદ્ધિનેજ તીવ્ર બનાવતો હોય તે ધંધો પસંદ કરવાનો તેને શું અધિકાર છે ?

ધંધો પસંદ કરવાનો ઉત્તમોત્તમ માર્ગ એ છે કે તમારા મનને આ પ્રશ્ન પૂછોઃ–" જો કોઇ મારા ગુણો અને મારી લાયકાત ધ્યાનમાં લે અને જે દ્વારા તેમને સૌથી વિશેષ લાભ થાય એવા સ્થાનમાં મને મૂકે તો તેઓ મારી સાથે કેવો વ્યવહાર કરે ?" આ સંબંધમાં એક નૉર્વેજિયન કહેવત ઘણી સારી છેઃ "તારૂં સમગ્ર જીવન તારા માનવબંધુઓને સમર્પણ કર; તેઓ અતિ શિઘ્ર તેનો બદલો વાળી આપશે." જ્યારે આપણે બીજાઓને માટે પુષ્કળ કામ કરતા હોઇએ છીએ ત્યારે આપણે આપણી જાતને માટે પણ પુષ્કળ કામ કરતા હોઇએ છીએ. યુવાવસ્થામાં જ્યારે આપણે આપણી ઉત્તમોત્તમ શક્તિઓનો મોટામાં મોટી સંખ્યાનો ઉચ્ચ પ્રકારે ઉપયોગ કરી શકવાની સ્થિતિમાં હોઇએ છીએ, ત્યારેજ આપણે આપણી જાતને માટે તેમજ બીજાઓને માટે સૌથી વિશેષ કામ કરી શકીએ છીએ. વળી જ્યારે આપણે બીજાઓને સૌથી વિશેષ લાભ કરીએ છીએ ત્યારેજ આપણને સર્વોત્તમ સફલતા પ્રાપ્

લાય છે. માત્ર સ્વાર્થનીજ દૃષ્ટિથી ધંધો પસંદ કરવાનો આપણને કંઇ પણ અધિકાર નથી. આપણે જ્યારે બીજાઓને છેતરીએ છીએ ત્યારે આપણે આપણી જાતનેજ ઠગીએ છીએ.

એક સમય એવો આવશે કે જ્યારે છોકરા અને છોકરીની સ્વાભાવિક વૃત્તિ નિશ્ચિત કરવાને માટે સંસ્થાઓ સ્થાપન કરવામાં આવશે. આવી સંસ્થાઓમાં જ્યોતિષ અનુભવ અને સૂક્ષ્મ અવલોકનશક્તિ ધરાવનાર [illegible] સ્ત્રી પુરુષોની સ્વાભાવિક રુચિનો અભ્યાસ કરશે અને [illegible] તેઓ પોતાના સંપૂર્ણ સામર્થ્યનો ઉપયોગ કરી શકે એમ તે એ શીખવવામાં તેમને મદદ કરીને તેમના સામર્થ્યનો [illegible] ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો એ તેમને શીખવશે. પોતે જે [illegible] પોતાના સંપૂર્ણ સામર્થ્યનો પ્રયોગ કરી શકે તે ધંધો વહેલો [illegible] કરવાનો [illegible] થતો નથી, તો [illegible] અને [illegible] પોતાનો [illegible] તથાપિ ઘણી [illegible] વિજય [illegible] સંસ્થાઓ [illegible] વહેલી પસંદગી કરવાથી માર્ગ [illegible] દિવા [illegible]

વાગોને જોતા નહિ; તેને સંપૂર્ણ ચિત્તથી વળગી રહેજો. કોઈ પણ વસ્તુથી લોભાતા નહિ અથવા તમારા લક્ષ્યથી એક તસુ માત્ર પણ ચ્યુત થતા નહિ; એટલે એમાં તમને અવશ્ય સફલતા મળશે. પ્રત્યેક ધંધામાં વિઘ્નો તો હોય છેજ અને તેથી ક્ષણિક નિરાશા પણ પ્રાપ્ત થાય છે; પરંતુ તેથી તમે તમારા હેતુને છોડી દેતા નહિ. જો તમને તમારો ધંધો વેઠ સમાન લાગતો હોય, જો તમને નિરંતર એવોજ વિચાર આવ્યા કરતો હોય કે આ કરતા [illegible] બીજા ધંધામાં પડત તો સારી સફલતા મળત; તો તમે કદિ પણ વિજય પ્રાપ્ત કરી શકશો નહિ. અત્યંત ચિવટતાપૂર્વક તમે તમારા [illegible] વળગી રહેશો તોજ તમે તે ધંધામાં જણાતા વિઘ્નોને [illegible] અંતે વિજય પ્રાપ્ત કરશો. આ દઢતા—આ નિશ્ચયબળથી મોટો [illegible] તો એ થાય છે કે બીજા લોકોને આપોઆપ શ્રદ્ધા બેસે છે અને તેમ થયું એટલે પછી [illegible] શું શું સિદ્ધ નથી થતું? [illegible] આટ વધે છે અને આપણને નૈતિક [illegible] મળે [illegible] માણસપર લોકો [illegible] છે અને અસ્થિરતા [illegible] કારીગરીક કામ કરનાર [illegible] સમર એટ [illegible] બીજો પકડવાનો અથવા [illegible] તેઓ જેટલા [illegible] [illegible] કારણા માણસોને [illegible] પસાન માણસા [illegible] તેમના [illegible] નતા, નિશ્ચય અને [illegible] કાર્યમાં દઢ વિશ્વાસ [illegible].

મનુષ્ય અનુકૂળ ધંધામાં પડી, પોતાની એક પણ શક્તિને નિરુપયોગી નહિ થવા દેવાનો નિશ્ચય કરી પોતાનાં પ્રાપ્ત સાધનોનો ઉત્તમોત્તમ ઉપયોગ કરવાનો ભગીરથ પ્રયત્ન કરે, એ દૃશ્ય જેટલું સુંદર છે તેટલું સુંદર બીજું કોઈ પણ દૃશ્ય નથી. ગમે તેટલાં દ્રવ્ય, કીર્તિ, સત્તા કે કોઈ પણ ધંધો રોજગાર કરતાં ચારિત્ર્ય વધારે મોટું છે.

માર્ડને કહ્યું હતું કે " મારી તમને પ્રાર્થના છે કે જે ધંધામાં તમને નિરંતર માનસિક વિકાસની જરૂર પડે નહિ અને તે ધંધો કરવાની અનિવાર્ય જરૂર પડે નહિ ત્યાં સુધી તે ધંધામાં દાખલ થવાથી સંતુષ્ટ થશો નહિ " જે ધંધો તમને સુસંસ્કૃત અને ઉન્નત કરતો હોય; જે ધંધા વિષે તમે ગર્વ કરી શકતા હો; જે ધંધો તમને આત્મવિકાસ અને આત્મોન્નતિ કરવાનો અવકાશ આપતો હોય; જે ધંધો તમારા પોતાને વિસ્તૃત અને વિકસિત કરતો હોય અને તમને ઉત્તમ નાગરિક તથા ઉત્તમ મનુષ્ય બનાવતો હોય તે ધંધાનો સ્વીકાર કરજો.

નિષ્કપટ શક્તિ અને વિકાસ [illegible] તથા ઉત્તમને [illegible] એ અમૂલ્ય [illegible] છે. તમારે ધંધો એવો [illegible] [illegible] નિશ્ચય [illegible] અભ્યાસને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તમારી [illegible] [illegible] [illegible] તમને સુખ અને [illegible] આપ્યા કરે.

તમે ગમે તે ધંધો કરો તો પણ તમારા ચારિત્ર્ય કરતાં તેને [illegible] ગણશો. દગાફટકો, કપટ, ધંધો અને ચિંતાઓ એ સર્વ કરતાં મનુષ્યત્વને જ વિશેષ મહત્ત્વ આપજો. [illegible] [illegible], [illegible] અને [illegible] [illegible] સુધી પોતાની [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] પ્રતિષ્ઠા

ક્યાં પણ થાય તમને કદિ પણ સ્પર્શી શકશે નહિ અને નિરોગ તમારું શારીરિક અને માનસિક આરોગ્ય વધારશે અને આપશે જ્ઞાન અને પ્રેમ, એ મનુષ્યનો શૃંગાર છે અને ઉદ્યમ ઉદ્યોગ એ કાર્યનો શૃંગાર છે."

જો તમારે શિખરપર પહોંચવું હોય તો તમે નીચામાં નીચી તળેટીપર જઇને તમારા ધંધાનાં સર્વ અંગોનું સૂક્ષ્મ જ્ઞાન અને અનુભવ પ્રાપ્ત કરો. તમારા ધંધાની સાથે જેને સંબંધ હોય એવી કોઈ પણ બાબતને ક્ષુલ્લક સમજશો નહિ. એલેક્ઝાન્ડર ટી. સ્ટુઅર્ટની મહાન સ્ટોરની ચાવી આ જ હતી. તેની ન્યૂયોર્કની દુકાનખાનો મુનીમ મરણ પામ્યો ત્યારે ત્યાંના એક મજૂરે તે જગાને માટે પ્રાર્થના કરી. સ્ટુઅર્ટે તેને કહ્યું: " તું તો માત્ર એક મજૂર છે; તું તે મુનીમનું કામ શું કરી શકવાનો હતો ? " મજૂરે પ્રત્યુત્તર આપ્યો: " એ વાત હું જાણું છું; પરંતુ મેં મુનીમનું કાર્ય તપાસ્યું છે અને તેથી હું માહિતગાર થયો છું. એ કાર્ય હું સારી રીતે કરી શકીશ." છતાં સ્ટુઅર્ટે તેની અરજીનો અસ્વીકાર કર્યો. તે મજૂરે બીજી દુકાનમાં મુનીમની જગ્યા મેળવી અને અંતે તેણે એ દુકાન ખરીદી લીધી !

નિષ્ફળ થયેલા હજારો માણસોમાંના દરેકે જુદા જુદા અનેક ધંધાઓમાં એટલું બધું વૈતરું કર્યું હોય છે કે તેટલો પરિશ્રમ જો તેમણે એકજ ધંધામાં કર્યો હોત તો તેમને મહાન સફળતા પ્રાપ્ત થાત. જે યંત્રશાસ્ત્રી એક એન્જીન બનાવવા માંડે છે પરંતુ તેને સંપૂર્ણ રીતે તૈયાર કર્યા વિનાજ કોઈ બીજા ધંધામાં પડે છે તેને નિષ્ફળતા પ્રાપ્ત થાય છે. વળી બીજા ધંધામાં પણ જ્યારે તે સફળતાના ઉંબરાપર આવ્યો હોય છે ત્યારે તે એને છોડી દે છે અને તેથી તે બીજીવાર નિષ્ફળ થાય છે. સફળતાના દ્વારપર આવીને નિષ્ફળ

સુધી પોતાને માટે કોઈએક ખાસ ધંધાની પસંદગી કરી નથી ત્યાં સુધી તે કોઈ પણ દિશામાં સ્થિર રહી શકતો નથી.

રચના યોજના કરનાર મનુષ્ય, વ્યવહારકુશળ મનુષ્ય, શક્તિશાળી અને ઉદ્યોગી મનુષ્ય જમીનપર ઘર બાંધે છે અને તરંગી મનુષ્ય હવામાં કિલ્લા બાંધે છે. તરંગી મનુષ્યો જ્યારે લાખો રુપિયા મેળવવાની માત્ર કલ્પનાજ કર્યા કરે છે ત્યારે વ્યવહારકુશળ મનુષ્ય થોડાક હજાર રુપિયા રોકડા ગજવામાં મૂકે છે. તરંગી મનુષ્યના ગજવા સ્વપ્નદશામાં તર હોય છે, પરંતુ જ્યારે તે જાગૃત થાય છે ત્યારે તેના ખાનાં [illegible] હોય છે. લાખોનાં સ્વપ્ન જોવાં સહેલ છે, પરંતુ એક રુપિયો કમાવો મુશ્કેલ છે.

તમે જે પણ કાર્ય ઉત્તમોત્તમ રીતે કરી શકતા હો તેને જ તમારું જીવન, તમારું બળ, તમારો ઉત્સાહ, તમારું સર્વસ્વ અર્પણ કરો. [illegible] કે "જીવનમાં માત્ર એકજ ખરી નિષ્ફળતા શક્ય છે અને તે આપણું જે કામ જાણતા હોઈએ તે કામ ઉત્તમ રીતે ન કરીએ એ છે."

[illegible] કહે છે [illegible] પોતપોતાનું કર્તવ્ય [illegible] કરવુંજ જોઈએ.'

'[illegible] કરવાને માટે [illegible] જોઈએ' [illegible] જોઈએ."

[illegible] કહે છે કે [illegible] એ એક [illegible] છે [illegible] 'એ એકજ [illegible] આપણે આપણી [illegible] છે, દરેક માણસ એટલુંજ [illegible] છે; તે [illegible] પણ થ[illegible] શકતું નથી."

[illegible] કહે છે કે "[illegible] એકજ કામ પોતાની

સર્વ શક્તિ વાપરીને મેળવે છે, તે માણસ જો કામ જેવું સરસ અને ઉપયોગી કરી શકે છે તેવું કરતો, પણ કરી શકે નહિ."

સિવાય કહે છે કે "જો રસ્તાપર પૂરી ભાત, અનાજની ગુણ છોડ અને ઘાસની ગુણ ઉગતી તે રસ્તાપર જો અનાજના છોડ અને જો ઘાસની ... ઉગાડવાને જે માણસ બુદ્ધિમાન થાય તે સમસ્ત રાજદ્વારીઓના સમૂહ કરતાં લોકોના માનને વધુ પાત્ર છે અને તે તેમના કરતાં દેશની અધિક અગત્યની સેવા કરે છે."

એમર્સન કહે છે કે "તમારી દરેકની પાસે આ ક્ષણે ફિડિયાસની પ્રચંડ ફરસી, ઇજિપ્શિયનોની ધાપી અથવા મોઝિઝ કિંવા ડાન્ટેની લેખિની કરતાં પણ અધિક ઉત્તમ અને અધિક મહાન, પરંતુ તે સર્વથી જૂદું એવું ઓજાર વિદ્યમાન છે."



પ્રકરણ ૧૯ મું—એકજ ઉદ્દેશ ધરાવનાર મનુષ્ય.

"જે મનુષ્ય પોતાનું જીવનકાર્ય સિદ્ધ કરવાનો [illegible] રાખતો હોય તેનો ઉદ્દેશ એકજ હોવો જોઈએ [illegible] તેના સમસ્ત શક્તિને ઢાળી દેનારો અને તેના સમગ્ર જીવનને [illegible] બનાવનાર તથા તેને અંકુશમાં રાખનારો એક મહાન ઉદ્દેશ [illegible]

—એઇડ.

"[illegible] જીવનનું સૌંદર્ય તથા સુખ છે."

જીન ઍન્જેલો

"[illegible] વિશ્વાસ [illegible] છે"

—ટૉમ રે અર્ક મિલ

વાળી અને મધ્યભાગમાં નાકાંવાળી સોયને કામ કરતી બનાવવાના પ્રયાસમાં અનેક મહિના ગુમાવ્યા પછી એકાએક તેના મગજમાં વિચાર આવ્યો કે બીજો ભાગીઓ પણ સાથે સાથેજ મારી શકાય એમ છે. આ વિચાર આવતાંવેંતજ તે લગભગ ગાંડા મનુષ્યની માફક એ યુક્તિ સિદ્ધ કરવાને માટે ઉદ્યોગ કરવા મંડી પડ્યો અને રાત્રી દિવસ પરિશ્રમ કરીને અંતે તેણે એક બેડોળ નમૂનો તૈયાર કર્યો. હવે તેને સફળતા પ્રાપ્ત થવાની ખાત્રી થઈ. હવે તે મનચક્ષુ દ્વારા પોતાના કલ્પિત સંચાને જોઈ શકતો હતો. પરંતુ તેની પોતાની પાસેની મુડી અને તેના પિતા કે જેણે તેને થોડી ઘણી મદદ કરી હતી તેની નહીં તને પ્રત્યક્ષ કામ કરતો બનાવવાને માટે અપૂર્ણ હતી. છેવટે જ્યોર્જ ફિશર નામનો તેનો એક જુનો સહાધ્યાયી કે જે કેમ્બ્રિજમાં કોલસા અને લાકડાં વેચવાનો ધંધો કરતો હતો તેની તરફથી તેને મદદ મળી. તેણે તેની સાથે એવી શરત કરી કે "હું તારી અને તારા કુટુંબની ખાધાખોરાકી પૂરી પાડું અને તને એકમાં પેડ આપુ, પરંતુ તેના બદલામાં જો સંચો [illegible] [illegible] તેના પેટન્ટમાં અર્ધો હિસ્સો મને આપવો." ઈ. સ. ૧૮૪૫ માં સંચો તૈયાર થયો અને એ વર્ષના જુલાઈ માસમાં એલિઆસ હોવે મિ. ફિશરને માટે એક તથા પોતાને માટે એક એમ બે ગવનના કપડાના સાંધા તે વડે સીવ્યા' [illegible] [illegible] પરંતુ તે [illegible] સાંધામાં આવ્યું છે. તે એક [illegible] અને [illegible] પણ [illegible] છે. [illegible] તેમનો એક [illegible] [illegible]

સુખ, સૌન્દર્ય અને સગવડ પૂરાં પાડવાં તથા તેમને સારી આરોગ્યદાયક પરિસ્થિતિમાં રાખવા એ કોઇ સારા નફાકારક ધંધામાં મૂડી રોકવા સમાન છે એમ તે માને છે અને એટલા માટે પુલમૅન નગર આજે સ્વચ્છતા, નિયમબદ્ધતા, અને સુખસગવડ ધરાવનાર આદર્શ નગર બની રહ્યું છે.

એકજ ઉદ્દેશ ધરાવનાર અને તેને કાર્યમાં પરિણત કરનાર માણસોએ ભૂતળપર મોટા ફેરફાર કરી નાખ્યા છે. ગ્રીક તત્ત્વવેત્તાઓનાં લખાણોમાં વરાળયંત્રની મૂળ કલ્પના દૃષ્ટિગોચર થાય છે, પરંતુ તે કલ્પના ત્યારથી બે હજાર કરતાંયે વધારે વર્ષ પછીજ વિકાસ પામીને અમલમાં મૂકાઇ.

સત્તરમી સદીમાં આગળ વધવાની કોઇ પણ તક વિનાના ન્યૂકામેન નામના એક અંગ્રેજ લુહારને વરાળના યંત્રથી એક લોઢાના ડટ્ટાને ગતિમાન કરવાની કલ્પના સૂઝી; પરંતુ તેણે જે એન્જિન બનાવ્યું તે એક ઘોડા જેટલું બળ ઉત્પન્ન કરવામાં ત્રીશ રતલ કોયલાનો ભાગ લેતું હતું. આધુનિક એન્જિનની સંપૂર્ણતા તો ઘણે ભાગે જેમ્સ વૉટ નામના એક ગરીબ અશિક્ષિત સ્કૉચ છોકરાને આભારી છે. આ છોકરો પોતાની પંદર વર્ષની વયે લંડન શહેરના મહોલ્લાઓમાં કામ મેળવવાને માટે આંટા મારી મારીને દેશની ધૂળ કરતો હતો, પણ તેને કામ મળતું ન હતું. ગ્લાસગો વિશ્વવિદ્યાલયના એક અધ્યાપકે તેને કામ કરવા માટે એક ઓરડો કાઢી આપ્યો. એક તરફ તે કામ મેળવવાને માટે મહેનત કરતો હતો અને બીજી બાજુએ જૂની બાટલીઓનો વરાળ ભરવાના વાસણો તરીકે અને પાઇપ નાકડીઓનો નળી તરીકે ઉપયોગ કરીને એક એન્જિન બનાવવાના પ્રયોગો કરતો હતો; કારણ કે એક પણ પાઇ વ્યર્થ જાય એ તેનાથી સહન થઇ શકતું ન હતું. તેણે ન્યૂકામેનના એન્જિનમાં સુધારો

ચૂકવી દેવાને માટે મોકલી આપ્યા હતા. લોકો કહેતા કે "એનું લેણુ ચરટી ગયું છે! એના વરાળયંત્રમાંથી નીકળતી ચીણગારીઓથી ઘર બળી જશે; તેમાંથી નીકળતો ધુમાડો હવાને અશુદ્ધ બનાવી દેશે તથા ગાડી બનાવનારાઓ અને ગાડી હાંકનારાઓ કામ નહિ મળવાથી ભૂખે મરી જશે!" આમની સભાની કમીટીએ તેનાપર ત્રણ દિવસ સુધી પ્રશ્નોરૂપી બાણોનો વરસાદ વરસાવી તેને અકળાવી નાખ્યો હતો. તેમનો એક પ્રશ્ન આ હતો: "જો કલાકના દશ માઇલની ત્વરાથી દોડતા એન્જિનના રસ્તાપર એકાદ ગાય આવી જાય તો શું તે એક ભયંકર સ્થિતિ નહિ થઇ પડે?" સ્ટિવન્સને પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "હા. ગાયને માટે તો તે અવશ્ય ભયંકર સ્થિતિજ થઇ પડે." એક સરકારી ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું હતું કે "જો આગગાડી કદિ પણ કલાકના દશ માઇલની ત્વરાથી ચાલે તો હું એક એન્જીનનો નાસ્તો કરીશ!" "ક્વૉર્ટર્લિ રિવ્યૂ" નામના અંગ્રેજી પત્રના ઇ. સ. ૧૮૨૫ ના માર્ચના અંકમાં એક લેખકે લખ્યું હતું કે "આગગાડીઓ ઘોડા કરતાં બમણી ઝડપથી દોડશે એમ કહેવા કરતા અધિક મૂર્ખાઇભરેલું અને હાસ્યાસ્પદ અસત્ય બીજું શું હોઇ શકે? આટલી ત્વરાથી દોડતા આવા એક યંત્રની દયાપર પોતાને છોડવા કરતાં વૂલિચના લોકો બાજુથી વીંધાઇ જવાનું વધારે પસંદ કરશે! અમે શ્રદ્ધા રાખીએ છીએ કે પાર્લામેન્ટ સઘળી રેલ્વેઓમા આગગાડીની ઝડપની મર્યાદા દર કલાકે આઠ અથવા નવ માઇલની ઠરાવશે. અમે મહાશય સિલ્વેસ્ટરની સાથે એકમત થઇને કહીએ છીએ કે વધુમા વધુ આટલીજ ઝડપે આગગાડી ચલાવવાનું સાહસ કરી શકાશે." આ સમયે 'લિવરપૂલ અને માન્ચેસ્ટર રેલરોડ' બંધાતો હતો અને તેની ઉપર ઘોડાઓને બદલે તરતના શોધેલા ગતિમાન વરાળયંત્રનો ઉપયોગ કરવાની સ્ટિવન્સને દરખાસ્ત કરી હતી. તે સંબંધે પણ ઉપલા લેખમા જણાવવામાં આવ્યું

[illegible] આવી.

[illegible]

[illegible]

... ... કારણકે તેને એ પ્રવાસ અતિ કંટાળાભરેલો લાગતો હતો. આ સમયે તે પોતાના મન સાથે બોલ્યો: "લોકો નિયમિત રીતે આગબોટમાં પ્રવાસ શામાટે ન કરે?" ન્યૂયૉર્કમાં અને લંડનમાં તેણે આ વિષે ચર્ચા કરી, પરંતુ તેની વાતપર કોઇએ લક્ષ આપ્યું નહિ. સ્મિથને સૌથી પહેલું ઉત્તેજન જ્યૉર્જ ગ્રેટ નામના ઇતિહાસવેત્તા અને બૅંકર તરફથી મળ્યું. તેણે કહ્યું કે તમારો વિચાર અમલમાં મૂકી શકાય એવો છે. માત્ર આટલા શબ્દોના ઉત્તેજન સિવાય તેણે કાંઇ વિશેષ કર્યું નહિ. તે કાર્યમાં પૈસાનો જોખમ ખેડવાને એ તૈયાર થયો નહિ. અંતે આઇઝૅક સૅલ્મિ નામનો લંડનનો એક આગેવાન વ્યાપારી બે હજાર ટનના વજનની એક આગબોટ બાંધવાને સમ્મત થયો. આ નૌકાનું નામ "બ્રિટિશ ક્વીન" પાડવામાં આવ્યું. એન્જિનો ગોઠવવામાં અણધાર્યો વિલંબ થવાથી તેમણે 'સીરિયસ' નામની સાતસો ટનના વજનની, નદીમાં ચાલતી એક આગબોટભાડે લઇને તેને ન્યૂયૉર્ક તરફ મોકલી. આ વાત સાંભળી બીજા લોકો ત્યાર પછી ચાર દિવસે 'ગ્રેટ વેસ્ટર્ન' નામની આગબોટમાં બેસીને બ્રિસ્ટલથી નીકળ્યા અને તે બન્ને આગબોટો એકજ દિવસે ન્યૂયૉર્કમાં આવી પહોંચી. ત્યાર પછી થોડાજ સમયમાં સ્મિથે લંડનથી ન્યૂયૉર્ક સુધી બત્રીસ દિવસમાં પ્રવાસ કર્યો.

ન્યૂ હેવનવાળો ચાર્લ્સ ગૂડિયર આપણને દઢતા અને ધૈર્યનું કેવું ઉત્તમ ઉદાહરણ પૂરું પાડે છે! તેણે ઇન્ડિયારબરને વ્યવહારોપયોગી કરવાને માટે ગરીબ દશામા અગીઆર વર્ષ સુધી પ્રયોગ કર્યા હતા. તે દેવું ન ભરી શકવાથી કારાગૃહમા પડયો હતો; તેણે પોતાનાં બાળકોને ભૂખે મરતાં બચાવવાને થોડા પૈસા મેળવવા માટે પોતાનાં વસ્ત્રો અને પોતાની પત્નીના અલંકારો ગીરો મૂકયા હતા; તેના સંતાનોને ખેતરોમા જઇને બળતણ એકઠું કરવું પડતું હતું; એક ભરી

ગયેલાં બાળકોનો ભૂમિદાહ કરવાને માટે તેની પાસે પૈસો ન હતો; અને તેનાં બાકી બાળકો ભૂખે મરવાની અણી ઉપર હતાં ત્યારે પણ તે પરમ ધૈર્ય સહિત પોતાના ઉદ્દેશને વળગી રહ્યો હતો! આ સમયે તેના પાડોશીઓ કુટુંબની સંભાળ નહિ લેવા માટે તેની સખ્ત નિંદા કરતા હતા અને તેને ગાંડો કહેતા હતા. પરંતુ આ સર્વ સહન કરી તેણે ગંધકના મિશ્રણવાળું રબ્બર તૈયાર કર્યું. આ રબ્બર હાલમાં જુદાં જુદાં પાંચસો કામોમાં વપરાય છે અને રબ્બરના ધંધામાં ૬૦૦૦૦ કરતાં અધિક માણસો રોકાયેલાં છે?

પાલિસીનું ઉદાહરણ કેવું કરુણરસિક છે! માટીનાં વાસણોને મીનાકારી કરવાની મૃત કળાને ફરીથી ઉત્તેજિત કરવાને-પુનર્જીવન આપવાને માટે સંકટ અને વિટંબણાઓની વચ્ચે તેણે ઉદ્યોગ કર્યો હતો. પોતાની પીઠપર ઈંટો ઉચકી જેને તેણે ભઠ્ઠી બનાવી હતી; જતન વિના અને ઘણું ખરૂં તો ભૂખમરાથી તેનાં છ બાળકો મરણ પામ્યાં હતાં; તેની પત્ની ચીંથરિયા હાલે ફરતી હતી અને પોતાના સ્વામીની 'મૂર્ખાઈ' જોઈ નિરાશ બની ગઈ હતી; તેણે પોતાના કુટુંબની સંભાળ લીધી ન હતી તેથી તેના પાડોશીઓ તેને ધિક્કારતા હતા; તે પોતે હાડપિંજર રૂપ બની ગયો હતો; પોતાની નોકરીમાં રાખેલા માણસને પૈસા આપી શક્યો ન હોવાથી તેણે એના પગારના બદલામાં પોતાનાં વસ્ત્રો આપ્યાં હતાં! તેને હમેશાં નિષ્ફળતા મળી હતી તો પણ તેણે કદિ પણ આશા છોડી ન હતી. અંતે તેનું મહાન કાર્ય સિદ્ધ થયું અને તેના ઉદ્યોગનો બદલો મળ્યો.

જર્મન પ્રજાને એકત્ર કરવાનો—એક તંતે બાંધવાનો—વિચાર બિસ્માર્કના હૃદયપર કોતરાઈ રહ્યો હતો. આ પ્રચંડ આપખુદ સત્તાધારી જે જે દરખાસ્તો મૂકતો તેને માત્ર અનુમોદન આપવાને માટેજ ૬૨ વર્ષ લોક પ્રતિનિધિઓ રાજસભામાં એકઠા થતા હતા!

આવા પ્રતિનિધિઓની સભાની તે શી દરકાર કરે ? વિરોધની તે મકિંચિત પણ પરવા કરતો ન હતો. જે જે સભા તેની દરખાસ્ત પ્રત્યે વિરોધ જાહેર કરતી તેને તે વિખેરી નાખતો. તે એવો રાજદ્વારી રમત ખેલી શકતો હતો. જર્મની દેશને યુરોપમાં સૌથી વિશેષ બળવાન બનાવવો અને પ્રશિયાના રાજા વિલિયમને નેપોલિયન અથવા સિકંદર કરતાં પણ વિશેષ બળવાન નૃપતિ બનાવવો એ જ માત્ર તેનો હેતુ હતો. લોકો અથવા રાજસભા અથવા ગમે તે તેના માર્ગમાં કંઈ હોય તેની તે દરકાર કરતો ન હતો. તેની પ્રબળ ઇચ્છાને તાબે થવાની તે સૌને ફરજ પાડતો હતો. જગતમાં જર્મનીનો અવાજ નગારાવાજ જોઈએ એવી તેની ઇચ્છા હતી. તેના માર્ગમાં આડી આવતી વસ્તુ અને વ્યક્તિને તેણે જમીનદોસ્ત કરી નાખ્યાં. આ અદમનીય આપખુદ સત્તાધારીએ સર્વે વિરોધને છિન્ન ભિન્ન કરી નાખ્યા.

મહાન ડ્રેફસને દેશદ્રોહ કરવાના ખોટા આરોપસર દેશ-પાર કરવામાં આવ્યો હતો અને જીવતા બાળી મૂકવાની શિક્ષા ફરમાવવામાં આવી હતી! તેને અનેક વાસા પડતા હતા; તેનું શરીર દુર્બળ થઈ ગયું હતું, તે હતાશ થઈને અહીં તહીં રખડતો હતો; પરંતુ તેણે કદિ પણ કેદના છોડા લીધા ન હતા. અંતે સત્યનો જ જય છે એવી શ્રદ્ધા નાખી તેનો પોતાના અમર કાવ્યમાં પોતાનો ખુદ આત્મા જ મૂકી દીધો!

ગાલ સ્તના હમેશા ઉપહાસ અને અપમાન કરવામાં આવતા હતા. તેને તરંગી માણસ કહીને લોકો તેની મશ્કરી કરતા અને ગાંડો કહીને તેનું અપમાન કરતા. એમ કહેવાય છે કે છોકરાઓને 'એ તો ગાંડો માણસ છે' એમ કહેવામાં આવ્યાથી તેઓ પણ રે તેને જોતા ત્યારે કપાળે હાથ દેતા!

માત્ર એક ઉપરી જગતનો ઉદ્ધાર કરવાને બહાર પડે એ કેવી અદ્ભુત વાત છે! હજરત મહમદે પરમ ઉત્સાહ અને નિશ્ચયપૂર્વક ત્રણ વર્ષ પર્યંત સઘળા ઉદ્યોગ ક્યાંજ કર્યો અને તેમને માત્ર તેરજ અનુયાયીઓ મળ્યા! ત્યાર પછી તેમણે પોતાના મતને અનુકૂળ એવા ચાલીસ માણસોની સભા બોલાવી અને તેની આગળ જાહેર કર્યું કે "લોકોને ઇશ્વરની પ્રતિમાનું પૂજન કરતા અટકાવી તેમનો ઉદ્ધાર કરવા માટેજ મારો અવતાર છે અને તેમ કરવાને હું પ્રવૃત્ત થાઉં છું." એ વચનને અલી નામનો એક સોળ વર્ષનો છોકરોજ તેમની સાથે જોડાયો અને બીજા માણસો ઉપહાસ તથા મશ્કરી કરીને વિખરાઈ ગયા પરંતુ મહમદ સાહેબે પોતાનું કામ શરૂ કર્યું અને તેઓ મક્કામાં આવેલા યાત્રાળુઓને પોતાનો મતનો ઉપદેશ આપવા લાગ્યા. જો કોઈ તેમને અટકાવે તો પણ તેઓ પોતાના ઉપદેશ આપતા. પ્રાણ હરવાની ધમકી એ આપવામાં આવી પરંતુ તેમનો નિશ્ચય હલાવ્યો પણ ડગ્યો નહિ. તેમને ગુફાઓમાં સંતાઈ રહેવાની ફરજ પડી; તેમને વારંવાર પોતાનું જીવન બચાવવાને માટે નાસભાગ કરવી પડી. તેમનું જીવન નિરંતર જોખમમાં રહેતું હતું તેર વર્ષ સુધી તેમને અત્યંત દુઃખ સહન કરવું પડ્યું. અંતે ચાલીસ મોટી જાતિઓના એક એક માણસે ચાલીસ જણાએ તેમનો વધ કરવાની પ્રતિજ્ઞા કરી. આ સમયે મહમદ સાહેબ ઘરબાર અને સ્વદેશ ત્યાગ કરીને પોતાના શત્રુઓથી બસેં માઈલ દૂર નીકળી ગયા. આ સમયથી હિજરી સનનો પ્રારંભ થયો. ત્યાર પછી દશ વર્ષ પર્યંત તેમણે પોતાના મતનો લોકોમાં પ્રચાર કર્યો. આ દશ વર્ષના ઇતિહાસથી સર્વે લોકો જાણીતા છે. લોકોએ જગતને સુધારવા માટે બહાર પડેલા ન છે કરનારો ઉપહાસ કરવાનું છોડી દીધું. આ આપદી માણસના મનમાં જે વિચાર હતો તે વિચારે રોમન સામ્રાજ્ય કરતા પણ મોટા અને સમગ્ર સામ્રાજ્યની સ્થાપના કરી તે વિચાર

કેટલો બધો બળવાન હશે તેનો વિચાર કરો!

એક અમેરિકનને સુપ્રસિદ્ધ જર્મન પ્રકૃતિવેત્તા ઓકનને ત્યાં ભોજનનું આમંત્રણ થયું. તે જર્મન વિદ્વાનની મેજપર મિષ્ટાન્ન પણ ન હતું તેમજ મુખવાસ પણ ન હતો પણ ફક્ત શેકેલાં બટેટાં હતાં. એ જોઇને પેલા અમેરિકનને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું. ઓકનને પોતાના સાદા ખોરાકને માટે અતિથિની માફી માગવાની જરૂર જોઇ નહિ, પરંતુ તેની પત્નીએ ખુલાસો કર્યો કે "મારા પતિની આવક જૂજ છે અને એમની વૈજ્ઞાનિક શોધોને માટે ગ્રંથો તથા ઓજારો ખરીદી શકાય એટલા માટે અમે સાદું જ જીવન ગાળવાનું પસંદ કરીએ છીએ."

ઇથરની શોધ થયા પૂર્વે જો કોઇ દર્દીને શસ્ત્રક્રિયા કરવાની હોય તો એ સમયે દુઃખની લાગણીઓનો નાશ કરવાને માટે દર્દીને પાંચસો ટીપાં કે તેથી પણ વધુ અફીણનો કસુંબો પાવામાં આવતો હતો. આથી તેના શરીરને જે ધક્કો પહોંચતો તેમાંથી મુક્તિ થતાં ઘણીવાર એક અઠવાડિયું અને કેટલાક દાખલાઓમાં તો એક માસ પણ વીતી જતો. તરુણ ડૅા. મૉર્ટન માનતો હતો કે ભયંકર શસ્ત્રક્રિયા દરમ્યાન મનુષ્યને દુઃખમુક્ત કરવાને માટે પ્રકૃતિએ કોઇ પણ ઉપાય યોજ્યો હોવોજ જોઇએ. પરંતુ તે શું કરી શકે એમ હતું? તે કંઇ રસાયનશાસ્ત્રી ન હતો; રાસાયનિક દ્રવ્યોમાં કયાં કયાં તત્ત્વો મિશ્રિત થયેલ છે એ પણ તે જાણતો ન હતો; તેને ઉચ્ચ શિક્ષણ મળ્યું ન હતું. તે છતાં પણ તેણે ગ્રંથોનો આશ્રય લીધો નહિ તેમજ તેણે વૈજ્ઞાનિકોની સલાહ પણ લીધી નહિ; પરંતુ તે તરતજ સુપ્રસિદ્ધ દ્રવ્યોવતી પ્રયોગો કરવા લાગ્યો. તેણે કેટલી વસ્તુઓની અજમાયશ લીધી. પરંતુ જ્યારે શસ્ત્રો લગાડ્યા કે તરતજ દર્દી જાગૃત ' ઉંઘ લાવનારા પદાર્થોની તેણે પ્રયત્નો કર્યા અને અંતે તેને

યુદ્ધ કરી ન શકે તેની સામે યુદ્ધ કરવું એ ક્રૂરતાની પરાકાષ્ઠા છે એમ તેને લાગ્યું અને તેણે આ જંગલી રિવાજ અટકાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. જાતે તો અલબત્ત આ રંક અસહાય સ્ત્રીનો ઉપહાસ કર્યો. પરંતુ તેનો વિચાર સઘળી પ્રજાઓએ ગ્રહણ કર્યો છે; અને લાલ વધસ્તંભ (રેડ ક્રૉસ) ની નિશાનીવાળો ધ્વજ જે તંબુ અથવા ઈમારતપર ફરકતી હોય તે તરફ હવે જો શત્રુ તોપના ગોળા છોડે છે તે માનુષી વર્તનનો સંપૂર્ણ હક ગુમાવી દે છે.

લૉર્ડ કેલ્વિન કે જે અંગ્રેજ વૈજ્ઞાનિકોનો મુકુટમણિ છે, તેણે થોડાજ સમય પહેલાં જાહેર કર્યું હતું કે હવાના એક નવીન તત્ત્વની શોધ એ ઇ. સ. ૧૮૯૪ ની સાલમાં મોટામાં મોટી વૈજ્ઞાનિક ઘટના છે. હમણાં હમણાં જે પ્રયોગો કરવામાં આવ્યા છે તે પરથી પ્રતીત થયું છે કે આ નવીન તત્ત્વ કે જેને, માણસો તેનું જ્ઞાન ધરાવ્યા વિના અનેક સદીઓ થયાં શ્વાસમાં લેતા આવ્યા છે તેમાં અતિ મહત્ત્વનાં અમુક તત્ત્વો સમાયેલાં છે. શોધકો પોતાની પાસેનાં અને મળી શકે તેટલાં સઘળાં સાધનોથી નાઇટ્રોજનની ઘનતા અધિક શુદ્ધતાપૂર્વક માપવાનો પ્રયત્ન કરતા હતા. આ અતિ કંટાળાભરેલું કામ હતું અને લૉર્ડ રેલેએ બાર વર્ષ સુધી દીર્ઘ ઉદ્યોગ સહિત તે કાર્ય કર્યું હતું. તે માત્ર જ્ઞાનને ખાતરજ જ્ઞાનની શોધખોળ કરતો હતો અને તે પણ એવા જ્ઞાનની શોધ કરતો હતો કે જેની પ્રાપ્તિ થયા પછી પણ લોકો તો તેના તરફ થોડુંજ ધ્યાન આપે એવો સંભવ હતો. અને જ્યારે લોકો તે પર ધ્યાન ન આપે તો પછી તેને કીર્તિ અને સંપત્તિ ક્યાંથીજ પ્રાપ્ત થાય? તે જ્યારે પોતાનો ઉદ્દેશ સાધ્ય કરવાની અણીપર આવ્યો ત્યારે જે વસ્તુની તે શોધ કરતો ન હતો એવીજ એક ભળતીજ વસ્તુ તેને પ્રાપ્ત થઇ! પ્રકૃતિએ પોતાની એક ગુપ્ત વસ્તુ તેની આગળ પ્રકટ કરી! અર્થાત્ તેને એક અજ્ઞાત ગૅસનું

સહન કરવાને તથા તે સર્વની વચ્ચે આશાવંત અને આનંદી થવાને શક્તિમાન કર્યો.

એક ગામડિયણ છોકરી દવા કરાવવાને માટે આવી અને તે એટલું બોલી કે " એ શીતળા હોઇ શકે નહિ; કારણકે મને ગોઠીં તણા થયા હતા." તે પરથી જેનર નામના શખ્સે એક મહાન સિદ્ધાંત શોધી કહાડ્યો. તેણે શીતળાના ભયંકર રોગનો અટકાવ કરવાને માટે ઉદ્યોગ કરવા માંડ્યો. તેનો આ સિદ્ધાંત જ્યારે તેના સહોધ્યાયીઓના જાણવામાં આવ્યો ત્યારે તેમણે તેને વૈદક પાઠશાળામાંથી હાંકી કાઢવાની ધમકી આપી. તેણે ગાયની રસી નજુવારે પોતાના હાથપર અજમાવી. તેણે ત્રણ વર્ષ કરતા અધિક સમય પર્યંત એ રસીના પ્રયોગો કર્યા અને પોતાના સિદ્ધાંતની સત્યતાની ખાત્રી કરી લીધી છતાં લંડનનો એક પણ વૈદ તેના મતને અનુકૂળ થયો નહિ; પ્રત્યેક વક્તા તેની નિંદા કરવા લાગ્યો. લોકો બોલવા લાગ્યા કે જે છોકરાંઓના શરીરમાં ગાયની રસી દાખલ કરવામાં આવી છે તેમનાં મુખ બળદનાં મુખ જેવાં થઇ ગયાં છે! તેમનાં મસ્તકપર શીંગડાં ઉગવાનો સંભવ જણાય છે અને તેમનો સાદ ગોધાના સાદ જેવો નીકળે છે! જેમને પહેલવહેલી રસી મૂકવામાં આવી તેમનાપર પત્થર ફેંકવામાં આવ્યા અને તેમને મહોલ્લાઓમાંથી હાંકી કાઢવામાં આવ્યા! પરંતુ આખરે જેનરે પોતાના જીવનમાં પોતાના સિદ્ધાંતનો આખા જગતમાં સ્વીકાર થયેલો જોયો અને તે મનુષ્યજાતિનો કલ્યાણકર્તા મનાયો.

બીચરને એવાં એવાં સંકટો સહન કરવા પડયાં હતાં કે જે જોઇને મહાનમાં મહાન પુરુષો સિવાય સઘળા માણસો ભયભીત થઇ ગયા હોત. સિદ્ધાંતોના મહાન પુરુષોમાં અને સત્ય માટેના પ્રચંડ ઝઘડાઓમાં ઘણીવાર તે લગભગ એકલોજ લોકોની વિરૂદ્ધતા, સંકુચિત દૃષ્ટિ, વહેમીપણું, અનુદારતા અને પોતાનાજ પંથના લોકોની

"બાલ્યાવસ્થામાંજ મહાન કાર્ય વિષે વિચાર અને નિશ્ચય થઈ શકે છે અને તરુણાવસ્થામાં કાર્યનો પ્રારંભ થાય છે; પરંતુ ખરો વખત વહી ગયા પછી અને સામર્થ્ય નષ્ટ થયા પછી વૃદ્ધાવસ્થામાં જીવનક્રમ ફેરવી ગરાવો મુશ્કેલ છે." —ક્રાઉનિંગ

"સાવધતાપૂર્વક વિચાર કર, અથવા નિશ્ચયપૂર્વક કાર્ય કર; માનપૂર્વક તાબે થા અથવા દૃઢતાપૂર્વક સામો થા." —કોલ્ટન.

રોમન પ્રજાસત્તાક રાજ્ય સમયે જ્યારે ગૉલ લોકોએ રોમને ઘેરો ઘાલ્યો ત્યારે રોમનો એવી મહાન વિપત્તિમાં આવી પડયા કે તેઓ સુવર્ણવડે (નાણાં આપીને) પોતાની મુક્તિ ખરીદવાને સંમત થયા. તેઓ સુવર્ણ તોળતા હતા એટલામાં કૅમિલિયસ ત્યાં આવ્યો અને ત્રાજવામાં સુવર્ણને બદલે પોતાની તરવાર નાખીને બોલ્યો: "રોમનોએ શાંતિને ખરીદવી જોઈએ નહિ, પરંતુ પોતાની તરવાર વડે જીતી લેવી જોઈએ!" સાહસ અને તાત્કાલિક નિશ્ચયના આ કાર્યથી રોમનો એટલા બધા ઉત્તેજિત થયા કે તેમણે પોતાની પવિત્ર ભૂમિ માંથી શત્રુઓને હાંકી કાઢી વિજયડંકો વગડાવ્યો.

આપત્તિકાળે [illegible] ચપળ, દૃઢ અને વિશ્વાસવાન [illegible] આવીને એકાદ એવું કાર્ય કરે છે કે જેથી પ્રત્યેક વસ્તુમાં ફેરફાર થઈ જાય છે, પછી [illegible] તે કદી [illegible] ન હોય! આવા મનુષ્ય નજીવી અડચણોથી, ગભરાઈને અને કિંકર્તવ્યમૂઢ થઈને અનેક [illegible] ફ્રોંદન.જ [illegible] લાગે છે.

જ્યારે [illegible] ઉપર આક્રમણ કર્યું [illegible] રોમના [illegible] આ પ્રમાણે [illegible] અધિકારીઓની નજીકમાં [illegible] કરવાની આજ્ઞા કરી; પરંતુ ચકાઈ

[illegible]

માણસો તેનો સ્વભાવ [illegible] હતા. તેઓ [illegible] તે એક દિવસમાં ધર્મ [illegible] સિદ્ધ કરી ને [illegible] શકતા નહિ. તે [illegible] પોતાની આત્મા[illegible] પ્રત્યેક માણસમાં [illegible] હોય એમ [illegible] તેની [illegible] શક્તિ [illegible] કરી દેતી. તે [illegible] [illegible]

અને બંનેને ગ્રહણ કરે છે. આ રીતે આખું જીવન તે એક વિનિમય વ્યતીત કરે છે. કેટલુંક ધર્મો તેને નવીન લાગે તો તાજાને લાગે તે તેને સર્વોત્તમ ભાસે છે. તે કોઈનું પોતાની વિવેકબુદ્ધિ અથવા સાદી સમજનો ઉપયોગ કરતો નથી; પરંતુ જે કંઈ જે સત્તાવાર ભાસે જે સામગ્રી [illegible] થાય તે ગમે તેને આદિથી કહે [illegible] છે. આવા માણસનો [illegible] નિશ્ચિત સિદ્ધાંત હોતો નથી. તેમજ [illegible] નથી. તેમણે આજે [illegible] હોય [illegible] આજે આ કામ તો કાલે વળી [illegible] હોય [illegible] આવે તે એક પક્ષનું જે [illegible] પ્રમાણે તમને જરા [illegible] સઘળો વખત [illegible] ભૂમિકા છોડીને [illegible] નઈ અવાજ નથી. તેમો [illegible] ગુમાવી [illegible] હોય [illegible] આવા [illegible] અને [illegible] પડેલો છે.

[illegible] બુદ્ધિમાન [illegible] અંતરમાં [illegible] આમતેમ ભમતું [illegible] ગોળી સારે તો [illegible] કર અને પછી [illegible] વાતોના માર્ગમાં [illegible] નાટકમાં મોઢું અને પાટકમાં [illegible] એટલી બધી આતુર હતી કે [illegible] એક પણ [illegible] વિના આગમ ને આગળ

તો પરિણામે તેમના પ્રલોભનો હમેશને માટે અદ્રશ્ય થઇ જાય. પરંતુ તેઓ દુર્બળ મનના હોય છે; રખેને કોઇને ખોટું લાગી જશે એવી તેઓ ભીતિ રાખે છે; "ના" કહેવું તેમને પસંદ પડતું નથી; અને આ રીતે તેઓ પોતાનું સંરક્ષણ કરનાર બખ્તરને ફેંકી દઇને પાપ-માલીના વિશાળ રસ્તાપર આવી પડે છે.

એક પ્રાચીન દંતકથા એવી છે કે એક મૂર્ખ અને એક બુદ્ધિમાન, એવા બે માણસો સાથે પ્રવાસ કરતા હતા. ચાલતા ચાલતા તેઓ એક એવી જગ્યાએ આવી પહોંચ્યા કે જ્યાંથી બે રસ્તા ફંટાતા હતા. તેમાંનો એક રસ્તો વિશાળ અને સુંદર હતો અને બીજો સંકુચિત તથા ખાડાખડિયાવાળો હતો. પેલા મૂર્ખ માણસે સુંદર માર્ગે જવાની ઇચ્છા દેખાડી, પરંતુ પેલો બુદ્ધિમાન પુરુષ જાણતો હતો કે કઠિન માર્ગ ટુંકામાં ટુંકો અને વિશેષ નિર્ભયતાવાળો હોય છે અને તેથી તેણે તેજ માર્ગે જવાને કહ્યું. છતાં અંતે મૂર્ખના આગ્રહને સફળતા મળી. તેઓ પેલા સુંદર માર્ગે મુસાફરી કરવા લાગ્યા. પરિણામે થોડાજ સમયમાં તેમને લુટારાઓ મળ્યા. તેમણે તેમનો સઘળો સામાન લુંટી લીધો અને તેમને કેદ કર્યા. ત્યાર પછી થોડીવારે તે સર્વને રાજાના અમલદારોએ પકડ્યા અને ન્યાયાધીશના સમક્ષ ખડા કર્યા. આ સમયે બુદ્ધિમાન પુરુષે પોતાના બચાવમાં કહ્યું કે "આમાં દોષ સઘળો આ મૂર્ખનો છે; કારણકે ખોટે રસ્તે જવાની ઇચ્છા એણેજ પ્રદર્શિત કરી હતી." મૂર્ખે પોતાનો બચાવ કરતા જણાવ્યું કે "હું તો અણસમજુ છું અને કોઇ પણ ડહાપણવાળા નરને મારી સલાહપર ધ્યાન આપવું જોઇતું ન હતું." ન્યાયાધીશે તે બન્નેને સરખી શિક્ષા કરી ! 'જે પાપીઓ તને ફસાવે તો તું ફસાતો નહિ '

કોઇ પણ ટેવ એવી નથી કે જે આપણા આત્માપર અનિ-

કારણકે મન આ એમજ માને છે. પથારીમાં પડ્યા રહેવા કરતાં અને ઉંઘવાની અનિચ્છાથી પ્રમાદ ભર્યા કર્યા કરતાં [illegible] છે ? આ આદતથી બચવું [illegible] સંકુચિત [illegible] છે [illegible] આ ટેવ છોડી શકો ન હો અને તે ટેવ પોતાને [illegible] કરે એમ એ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

તેમનામાં અહિંસા કેમ છે, અને ક્યાં પૂર્ણ અહિંસા કેવી નથી. [illegible] પૂર્વકના, હિંસક, જુગાર અને [illegible] કરે છે. [illegible] કરતા નથી. [illegible] તેમ [illegible] શકે [illegible] આપી શકાય; તે માત્ર [illegible] આવે છે.

[illegible]

આ સખત હરીફાઇના જમાનામાં જેને આગળ વધવાની ઇચ્છા હોય તેનામાં ચપળતાપૂર્વક દૃઢ નિશ્ચય કરવાની શક્તિ હોવીજ જોઇએ. સીઝરની પેઠે તેણે પોતાનાં વહાણ બાળી મૂકીને પાછા ફરવાનું કામ અશક્ય કરી મૂકવું જોઇએ. જ્યારે તે પોતાની તરવાર ખેંચે ત્યારે તેણે મ્યાનને ફેંકી દેવું જોઇએ; નહિ, તો કદાચ નિરાશા ઉત્પન્ન થતાં અને નિશ્ચય ડગી જતાં પોતાની તરવાર મ્યાન કરવાની લાલચ થશે. જેમ યુદ્ધમાં નેલ્સને કર્યું હતું તેમ તેણે પોતાની ધ્વજાઓ વહાણના ડોલની સાથે ખીલાવતી જડી દેવી જોઇએ અને જો વિજય ન મેળવી શકાય તો પોતાના વહાણની સાથેજ ડૂબી મરવાનો નિશ્ચય કરવો જોઇએ. તાત્કાલિક નિશ્ચય અને પરમ ધીરતાથી ઘણાં માણસોએ સંકટના સમયમાં વિજયદુંદુભી વગાડ્યા છે. તેથી ઉલટું જો તેઓ એવે સમયે અનિશ્ચિત દશામાં રહ્યા હોત તો તેમનો નાશજ થયો હોત.

"તત્કાલ કરો."

પ્રકરણ ૨૧ મું—શરીર ઉપર મનની સત્તા.

"[illegible]"

—[illegible]

[illegible]

સવારે તમે નિશન સ્થાને જઈ શકશો નહિ; અને હું તમને એમ કહેવાને રોકી આવી છુ કે તમે જે ભજન ગાઈ સંભળાવવાનાં હતાં તે ન ગવાયા માટે તમે જરાયણ દિલગીર થશો નહિ. અમે એવી વ્યવસ્થા કરી છે કે તમારું ભજન મિસ ગૉન્ગાઈ ગાશે અને—" આ સાંભળી મિસ હાઉસી એકદમ પથારીમાં ઉઠીને બેઠી થઈ અને બોલી: "તમે શું બોલ્યાં? શું એ બેસુરા અવાજવાળી વૃદ્ધા મારું ભજન ગાશે? એમ કદિપણ બનશે નહિ." એક હાથવતી તેણે પોતાના મસ્તકપરનો પાટો તોડી નાખ્યો અને બીજા હાથવતી પાસેના મેજપરની દવાઓ જમીનપર ફેંકી દઈને ઘંટડી જેવા સુંદર અવાજે તે બોલી ઉઠી: "ડૉ. ગુડમૅનને કહેજો કે મારું ભજન મિસ ગૉન્ગાઈને આપવાની કંઈ જરૂર નથી. હું જ તે ભજન ગાવાને આવીશ!"

એક વૈદ્યરાજલખો જણાવે છે કે ઘોડા નમયપર એક કુતરો મ[illegible] [illegible] હતા, તેના નર્સિંગ. એક બીજા કુતરાનું તાજું લોહી દાખલ [illegible] તે [illegible] [illegible] તે ઉભો થયો, એકપણ [illegible] તેને [illegible] [illegible] અને [illegible] પછી પુનઃ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નર્સિંગ [illegible] [illegible] લોહી દાખલ [illegible] [illegible] એકદમ [illegible] નવીન [illegible] અને નવીન જીવન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અજ્ઞાન, [illegible], નિરાશ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નિર્જીવ થઈ પડેલા મનમાં એક [illegible] વિચાર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કદાચ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હું" એ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મનુષ્યમાં [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નવીન જીવન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] વિચાર [illegible] [illegible]

વાથી દુર્બળ મનુષ્ય પણ સબળ બને છે; ભીરુ વીર પુરુષ બને છે; અને ચંચલ ચિત્તનો મનુષ્ય દૃઢ નિશ્ચયવાન બને છે.

લૅટિમર, રિડલિ અને બીજા સેંકડો માણસો હસતા હસતા તેમને માટે તૈયાર કરેલી ચિતાપર ચડ્યા હતા! ધગધગતા અગ્નિને જોતા છતાં તેમના મુખારવિંદપર જે અચલ શાંતિ પ્રકાશિત થઈ રહી હતી તે જોઈને પ્રેક્ષકો આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા હતા.

એકાદ ઇન્ડિયન યોદ્ધાને જ્યારે દુઃખ દેવામાં આવે છે ત્યારે તે આનન્દદાયક ગાયન ગાય છે; પોતાના પરાક્રમોની સ્તુતિ કરે છે અને વેદનાનાં ચિન્હ દર્શાવ્યા વિનાજ મરણ પામે છે.

ન્યૂયૉર્કના એક ખાટકીને પુષ્કળ વેદના થતી હોવાથી તેને એક દવાખાનામાં લઈ જવામાં આવ્યો. તપાસ કરતાં જણાયું કે દાદર પરથી પગ સરકી જવાથી તે લોઢાની એક અણીદાર આંકડીપર ટૂંગી પડ્યો હતો, કે જે આંકડીપર તે હમેશ પોતાના વસ્ત્ર લટકાવતો હતો. તે દુઃખભરી બૂમો પાડતો હતો. એવામાં તેના કપડાં કહાડી નાખવામાં આવ્યાં. તે દુઃખથી ફિક્કો પડી ગયો હતો, તેની નાડી લગભગ ચાલતી બંધ થઇ ગઈ હતી અને હાલતા ચાલતા તેને અત્યંત વેદના થતી હતી; પરંતુ કપડાં કાઢી નાખતાંજ માલુમ પડ્યું કે તે આંકડીથી તો માત્ર તેના કપડાંજ ફાટી ગયા હતા અને તે માણસને તો જરા પણ ઇજા થઇ ન હતી! જ્યારે આ વાત તેના જાણવામાં આવી ત્યારે તેની વેદના એકદમ બંધ પડી ગઈ! આ પ્રમાણે આ ભય તેની કલ્પનાશક્તિએજ ઉત્પન્ન કરેલું હોવા છતાં તેનાપર તેણે ખરા દુઃખ જેટલીજ અસર કરી હતી.

થોડાં વર્ષ પહેલાં પૅરિસની એક ગરીબ સ્ત્રીને નાટકશાળામાં એક [illegible] કર્યો. તેને '[illegible]' ના વેશ [illegible] આપી અને તેનો [illegible] ભજવવામાં આવ્યો. [illegible] એક વિદ્યાર્થી તેને રસ્તા-

ડાક્ટર જિરાર્ડને તેના દર્દી કહ્યું કે " આપ હવે બચો એવી આશા નથી. " તે બોલ્યોઃ " શું ? હું મરું અને મારાં બાળકોને અનાથ બનાવી મૂકું ? હું મરીશ નહિ. " અને ત્યાર પછી તે પ્રભુને વર્ષ જીવ્યો ! સેનેકાને પ્રાયઃ અસાધ્ય રોગ લાગુ પડ્યો હતો, પરંતુ તે કહેતો કે " મારા પિતા મારા મૃત્યુનો ફટકો ના સહન કરી શકશે ન [illegible] અને એ વિચારે જ મને મરતા અટકાવ્યા; અને મેં મારી જાતને જીવવાની આજ્ઞા કરી. " અને તે જીવ્યો પણ ખરો ! સર વૉલ્ટર સ્કૉટ પંચાવન વર્ષની વયે ભારે ઋણના બોજાની તળે દબાયો હતો. આ સમયે તેની તબિયત સારી ન હતી તોપણ તેણે પાઈએ પાઈ ચૂકવી દેવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ નિશ્ચયે તેની પ્રબળ માનસિક અને શારીરિક શક્તિને હિંમત આપી અને તેના સર્વ શક્તિઓ કેન્દ્રિત થઈને તેણે [illegible] કરવાને બેસી ગઈ. તેના પ્રત્યેક નસ અને સ્નાયુએ કહ્યું કે [illegible] ચૂકવવું પણ [illegible] [illegible] આવી આપમુદ [illegible] સત્તા ચલાવતી હોય તેમાં [illegible] પણ સ્થાન [illegible] છે. તે [illegible] છે અને [illegible] મૃત્યુને [illegible] છે.

એક [illegible] કહ્યું હતું કે " ના, [illegible] નથી, કારણ [illegible] પછી [illegible] અને [illegible] થોડાક તારાઓ [illegible] છે પરંતુ [illegible] તેમ કરી શકતા નથી. [illegible] અને [illegible] [illegible] પણ [illegible] છે, પરંતુ [illegible] નથી અને [illegible] આવશ્યકતાને [illegible] તેના [illegible] ઉત્તમોત્તમ [illegible] છે' [illegible] અને તાડકના ધંધો કરનાર માણસો લાગી

કામ કરવાથી એકાદ ચીડિયો કુતરો અથવા ખરાબ સ્વભાવનો ઘોડો થાકીને લોથપોથ થઇ જાય છે. કદરૂપી ગાય બરાબર દૂધ આપતી નથી અને ખરાબ સ્વભાવની મેંઢી બરાબર પુષ્ટ થતી નથી. ખરે-ખર મહાન હિન્દુ દ્રષ્ટાએ "સત્કાર્યથી દીર્ઘાયુષ્ય પ્રાપ્ત થાય છે, માટે જે માણસ દુષ્કાર્ય કરે છે તે પોતાનું મૃત્યુ પાસે લાવવાને માટેજ એ કરે છે" એ શબ્દોમાં આરોગ્યવિદ્યાનો અત્યુત્તમ સિદ્ધાંત પ્રકટ કર્યો છે!

૯૮ અને પ્રબલ ઇચ્છાશક્તિ આરોગ્ય અને સફલતા મેળવવામાં જેટલી સહાય કરે છે તેટલી સહાય કોઇપણ વસ્તુ કરતી નથી. તે શરીર અને મનને નિરંતર આરોગ્ય આપનારી આપધી છે. તે શરી-રને સ્વસ્થ કરે છે અને તેને મુશ્કેલીઓ, નિરાશાઓ તથા આધિ સહન કરવાને શક્તિમાન કરે છે. એ એક સમતોલપણું જાળવી રાખ-નારૂં ચક્ર છે. તે શરીર અને મનની સર્વ ગતિઓ અને ક્રિયાઓનો સંયોગ કરે છે અને તેમને સ્થિર કરે છે તથા નાનાપ્રકારના ધક્કાઓનો પ્રતિકાર કરે છે; કે જે ધક્કાઓ ઘણીવાર સ્થિર ચિત્તના માણસોને પણ તેમની કક્ષામાંથી દૂર ફેંકી દે છે અને સ્વસ્થતાને બદલે તેમનામાં અસ્વસ્થતા ઉત્પન્ન કરે છે. મનોરાજ્યમાં ઇચ્છાશક્તિ એ એક મહાન અમલદાર છે. જો આ અમલદાર દુર્બલ અને અસ્થિર હોય છે તો મન અને શરીરમાં જરાપણ નિયમબદ્ધતા અથવા સ્વસ્થતા જળ-વાતી નથી. જો આ અમલદાર સઘળી શક્તિઓને કબજામાં રાખીને દઢતાપૂર્વક સત્તા ચલાવે છે તો જ શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક સામ્રાજ્યમાં નિયમબદ્ધતા અને સ્વસ્થતા જળવાય છે. એક દુર્બલ અમલદાર સારા કાયદાઓને પણ અમલમાં મૂકી શકતો નથી અને તેના પ્રદેશમાં હમેશાં અનિશ્ચિતતા અને અસ્વસ્થતાજ રહે છે.

કૈઝર મૃત્યુશય્યાપર પડ્યો ત્યારે તેણે પોતાના પુત્રને કહ્યું:

ગરે મૉલિયરે પોતે તે પાત્રનો પાર્ટ લીધો અને તેને એક પ્રવેશમાં મૃત મનુષ્યનો ભાગ ભજવવો પડ્યો. બેયલ જણાવે છે કે "આ પાર્ટ ભજવ્યા પછી તે બોલી પણ શકતો ન હતો અને ઉઠી પણ શકતો ન હતો' કારણ કે તે મરણ પામ્યો હતો.'"

વૈદ્યના [illegible] સામેજ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. [illegible] છે. ગામડાઓ કે [illegible] એકદમ વૈદ્ય મેળવવો મુશ્કેલ [illegible] છે [illegible]. ખાસ કરીને આવા [illegible] વિચારે [illegible] છે.

[illegible] કે એલ્ગેરિયનમાં જે [illegible] પકડવામાં આવ્યા [illegible] [illegible] વાતને [illegible] [illegible] [illegible] સુધી તેમને [illegible] [illegible] આવ્યા, પછી તેઓ ચાલશે નહિ એમ ધારીને તેમને એવો [illegible] [illegible] આવ્યા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તો તેને [illegible] [illegible] [illegible] આવશે. આ [illegible] તેઓ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવો દિવસ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] હતો કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] એમ [illegible] [illegible] [illegible].

એક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પરંતુ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આવ્યા તેણે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ઢાંક્યું [illegible] [illegible] [illegible] નહિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] એ મદન આશા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] વરતુ છે.

નાયા છે અને તેમણે બીજા માણસોને બચાવવાને સહાય પણ કરી છે; એટલુંજ નહિ પણ રાચરચીલાં અને કિંમતી વસ્તુઓ બહાર કાઢીને બચાવવામાં પણ મદદ કરી છે! પોતાના દરદીઓ બેઠા વર્ષો થીજ અચિત થઈને માંદા પડયા છે એવી જે વૈદોને ખાત્રી થઈ હતી તેમણે તેમને 'આગ લાગી છે' એવો બુમારો કરીને અથવા તો તેમના શરીરને તપાવીને લાલચોળ કરેલો લોઢાનો સળીઓ લગાડીને પથારીમાંથી અને કેટલીકવાર તો ઘરમાંથી બહાર કાઢીને સાજા કર્યા છે!

ઇ. સ. ૧૭૯૪ માં ફિલાડેલ્ફિયામાં મરકી ચાલ્યા પછી તેના સંબંધમાં જે રીપોર્ટ બહાર પડયો હતો તેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે "વૈદશાસ્ત્રી રશની હાજરી ઉત્તમ ઓષધિની ગરજ સારતી હતી; જાણે તેના શબ્દમાત્ર રોગની નિવૃત્તિ કરવાનો ગુણ રહેલો હોય તેમ તે માણસોને દવા આપ્યા વિનાજ સાજા કરી દેતો હતો!" ડૉ. રશના જેવા વૈદો પોતાના આત્મિકબળથી દરદીઓને સાજા કરે છે. કેમકે ખુદ તેમના દેખાવમાજ રોગનિવારક પ્રતિભા રહેલી હોય છે. ડૉ. રશ કે જે વૈદકુલ શિરોમણિ હતા તેણે દુર્બલ મનના સેંકડો માણસોને સાજા કર્યા હતા, પરંતુ તે જ્યારે બિમાર પડયા ત્યારે તેણે પોતાના મનની અસ્વસ્થતાના પરિણામે ધર્મશ્રદ્ધા ગુમાવી દીધી હતી!

દુઃખથી પીડાતા, ચાડિયા, ક્રોધી, અનાથ, બેચેન દર્દીઓ કઈ નોકસાન એકાદ મીતનસાર સ્વભાવના મિત્ર અથવા એકાદ ખુશમિજાજ વૈદના આવવાથી અથવા તો કાંઈ માગી સંપત્તિ મળવાના સમાચારથી તદ્દન સ્વસ્થ થાય છે. તેમની ભયંકર પીડા દૂર થાય છે, મનના ભારપર પડતા અસરી દૂર થઈ જાય છે અને તેઓ ક્રોધને બદલે સ્મિત કરવા લાગે છે. આના સંબંધનું ફેરફાર માત્ર માનસિક મનોભાવ, કાંઈ પણ દવા ખાધા વિના અથવા જરાપણ ઉપચાર કર્યા વિના થાય છે.

મનુની [illegible] પછીતાર [illegible] પ્રકૃતિની અને તીવ્ર [illegible] [illegible] આનો [illegible] પામે છે અને [illegible] થઈ જાય છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મારી અહી [illegible] મારફ [illegible] વિષયનું છે. [illegible] [illegible] [illegible] મનોભાવમાં [illegible] પછીતાર [illegible] [illegible] [illegible] રોગના [illegible] [illegible] પડયા છે. નિરંતર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને ભારે મનોભાવથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નિભાડીના વિચાર અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] રોગને [illegible] [illegible] છે અને મનનો [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પામે છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] રોગના [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] રોગને [illegible] [illegible] [illegible]

સ.એ પોતે અસાધ્ય રોગથી પીડાય છે એવા ભયથી એક વૈદ્યની સલાહ લીધી, પરંતુ જ્યારે તેને જણાયું કે પ્રત્યેક દીર્ઘશ્વાસ લેતી વખત જે ઘોઘરો અવાજ નીકળતો હતો તે તો તેના પાટલુનને તંગ રાખવાની પટાની એક નહાની કડીનો અવાજ હતો, ત્યારે તે એકદમ સાજો થઇ ગયો!

વૈદ્યો જણાવે છે કે જે માણસો હમેશાં પોતાના વિષે વિચાર્યા કર્યા કરે છે, પોતાની જાતને તપાસ્યા કરે છે અને રોગના નાનામાં નાના લક્ષણને માટે ચોકી કર્યા કરે છે તેઓ કદિ પણ સંપૂર્ણ આરોગ્ય ભોગવતા નથી.

માનસિક બળ વિનાનો, ચંચળ ચિત્તનો, અનિશ્ચયી માણસ પોતાના શરીરને સ્વસ્થ રાખી શકતો નથી. તે દૃઢ મનોબળવાળા માણસ કરતાં રોગ અને શારીરિક અશક્તિનો વિશેષ ગ્રાહક હોય છે. પોતાની જાતપર તેનો કંઇપણ કાબુ હોતો નથી. પ્રત્યેક માણસની સલાહથી તે આમતેમ ઘસડાઈ જાય છે. કોઇની ભલામણથી અથવા અખબારની જાહેર ખબરો વાંચીને તે સર્વ પ્રકારની દવાઓ લે છે. નિરૂપયોગી દવાઓના ડીચારા પી પીને તે પોતાના હોજરીને ભ્રષ્ટ કરી નાખે છે અને તે હમેશા અનિયમિત રીતે વર્તનારો હોય છે.

ઇચ્છાશક્તિ સિવાય બીજી કોઇપણ શક્તિ એવી નથી કે જે શિક્ષણની અધિક ગ્રાહક હોય અથવા જે વધુ ઝડપથી કેળવણીને ગ્રહણ કરી લેતી હોય; જો કે શાળા અથવા પાઠશાળામાં તેને ભાગ્યેજ કેળવવામાં આવે છે! સારી અથવા ખરાબ આદત પાડવામાં એ શક્તિ જેટલી સહાય કરે છે તેટલી સહાય બીજી કોઇપણ શક્તિ કરતી નથી. પરંતુ તે શક્તિને આપણે ક્વચિતજ કેળવીએ છીએ. આપણી સફળતા અથવા નિષ્ફળતા તેનેજ આધીન છે; આપણું સુખ અથવા દુઃખ તેનાપરજ અવલંબી રહેલું છે; પરંતુ આપણે ઘણીવાર એ શક્તિ અશિક્ષિત દશામાંજ રાખી મૂકીએ છીએ. એ શક્તિના પ્રબલ યોગથી

મનો અનુરાગ જન્મ્યું હતું!

હૃદિસ્થભાવમાં જ્યારે ઈશ્વર આવે છે અને વિચાર આનુષંગી ભાવનાઓ વર્ગે મળી પધારે ત્યાર છે ત્યારે તેમનો તે આરોગ્યમાં સુધારા થતા જ્યારે છે તેમના ચહેરા આનંદથી જેવા પ્રફુલ્લિત થઈ જાય છે; અને તેમનો તે દિન પ્રતિદિન વધુ ને વધુ વૈરાગ્યમય જ્યારે છે તેમની મુખાકૃતિ તો દૈવી જેવી ઝગમગી જાય છે! પરમેશ્વરથી, આશાન એક વિશ્વને માટે ઈશ્વરનો ચહેરો કેટલી આતુરતાથી જુએ છે! ત્યારથી પોતાના હૃદયો ને આશા બની છે તો [illegible] તેની મૂર્તિ [illegible] પ્રગટિત થાય છે અને [illegible] જાય છે. આવાનું [illegible] તેટલી લઈ [illegible] એક વિચાર- [illegible] કરેલો હોતો [illegible] અને ઈશ્વર [illegible] વિના એવું [illegible] અને તેની [illegible]

[illegible] વિચારોને કારણે [illegible] ન કોઈ [illegible] આરોગ્ય ફક્ત [illegible] નડતા નથી; [illegible] આપણને કદાપિ [illegible] ત્યારે [illegible] ત્યારે આરોગ્ય મળે છે. [illegible] ત્યારે આપણું આપણા

તમે રોગ વિષે કંઈ વિચાર પણ ન કરો. તમારી જાતના વિષે ચિંતન ન કરો અને રોગના પ્રસંગોને તપાસતા પણ નહિ. એમ કંઈ પણ ખાત્રીપૂર્વક ન માનતા કે તમે તમારી જાતના પૂર્ણ સ્વામી નથી. શારીરિક રચનાઓને તમે સ્વામી જ તરીકે છો એમ હરહંમેશ જાણો અને સ્વામી જાતને કંઈ પણ કમજોર કલ્પના ગુલામ તરીકે રહીશો નહિ.

લોકસમૂહને આરોગ્યના વિચાર, શુભ વિચાર અને પવિત્ર જીવનના વિચાર કરવાની ટેવ પાડીને પોતાની જાત અને રોગની સામે મજબૂત ઊભા રહેવાના આત્મવિશ્વાસ શીખવવાની જરૂર છે. તેમને પોતાના મનમાંથી મરણના સઘળા વિચારો, રોગની સર્વ કલ્પનાઓ, અસ્વસ્થતાની તમામ લાગણીઓ તથા તિરસ્કાર, ક્રોધ, લોભ, વેર અને વિષયવાસના વગેરે સઘળા દુષ્ટ મનોવિકારોને દૂર કરતાં શીખવવાની જરૂર છે. તેમને ઉદ્યમો કરવાની શક્તિ વધારે કરતાં શીખવવાની આવશ્યકતા છે. તેમને એવું શિક્ષણ આપવાની જરૂર છે કે ખરાબ ખાનપાન અને ખરાબ ટેવો છોડીને નવાઈ લાગે છે; ખરાબ લાગણીઓ ખરાબ માર્ગ ગઈ છે અને ભ્રષ્ટ આસક્તિ નીતિ તનુ નષ્ટ થાય છે. તેમને એવું શિક્ષણ આપવું જોઈએ કે સારા વિચારો સુખી જીવનને માટે કેટલા ઉપયોગી છે તેટલાજ સારા આરોગ્યના વિચારો નિરોગી શરીરને માટે છે. તેમને પોતાનું મન ટકાવવા અને સાચા જીવનના શત્રુઓની સામે બને તેટલી રીતે થતાં શીખવવું જરૂરનું છે. વિચારોને આરાધના. પ્રકાશ અને આનંદી થતાં શીખવવાની જરૂર છે. આપણા વિચારો અને આપણી કલ્પનાઓ એજ માત્ર આપણી શક્તિઓની સત્ય મર્યાદા છે. દરેક મનુષ્યની સફળતા અથવા આરોગ્યતા તેની પોતાની જ કલ્પેલી મર્યાદા બહાર પહોંચતી નથી. સાધારણ રીતે આપણે પોતેજ આપણી સામે કોટ બાંધીએ છીએ. સમગ્ર વિશ્વમાં અમાપ [illegible]

શરીરની યુવાવસ્થા અને સૌન્દર્ય સંભાળીને કાયમ રાખવાની, શરીરને સુદૃઢ અને નિરોગી રાખવાની, તેને નવજીવન અર્પણ કરવાની અને કામના ઠરડા પણ ત્યાં સુધી તેને નાશ પામતાં અટકાવવાની એક અજબ અદ્ભુત શક્તિ રહેલી છે. આ પ્રકારની રીતે જે પુરુષો અને સ્ત્રીઓએ પોતાના મહાન માનસિક અને નૈતિક વિકાસ કર્યો હોય છે [illegible] સાથે [illegible] છે. તેઓ ઉચ્ચતર જીવનના ઉચ્ચતર [illegible] ઘણી જીવનનો નાશ કરનાર [illegible] અશાન્તિ ના અસ્તિત્વ પણ હોતું નથી.

જેમને યુવાની અને [illegible] આયુષ્ય પ્રાપ્ત કરવાની પ્રબળ હોય: જેમને [illegible] સુંદર અને સુડોળ રહે [illegible] માનસિક આરોગ્ય [illegible] અંતઃકરણને પવિત્ર, પોતાના [illegible] બનાવવું જોઈએ. [illegible] પોતાના આત્માના મંદિરને [illegible] બનાવવું ન જોઈએ. [illegible] સમગ્ર મનુષ્ય [illegible] હોય છે એ વાત [illegible] હંમેશ સહન કરીએ [illegible] આપણને એક દિવ્ય [illegible] આત્મા ઇચ્છાશક્તિ અને [illegible] રોગોનો સઘો [illegible] વર્ષની ઉંમર સુધી [illegible]

—❊—

"ઉછેરવા આપીને શ્રીમંત થાય છે; ત્યારે ઘણા સંગ્રહ કરીને ગરીબ બને છે."

વૉશિંગ્ટન નગરમાં ખેતીવાડી ખાતાના બીજાં રાખવાના રૂમમાં એક નાજુક સ્ત્રી દર અઠવાડિયે રૂ. શિલિંગના પગારે પ્રમાણિકપણે કામ કરે છે. તેના માથામાં કોઈ કોઈ વાળ ધોળા પણ થઈ ગયા છે. તેની રીતભાત અને દેખાવમાં સંસ્કૃતિ તથા શિક્ષણનાં ચિન્હો સ્પષ્ટ દેખાઈ આવે છે અને તેના મૃદુ ચ્હેરાપર ચિંતાની રેખા જણાય છે; પરંતુ નીચે લખેલા પત્રના પ્રત્યુત્તરમાં સેક્રેટરી રસ્કે તેને જે જગા આપી હતી તે જગ્યાનાં ફરજોપર તેની સમસ્ત શક્તિઓ એકાગ્ર થયેલી છે.

"સીડર હિલ, ઍનેકોશિયા, ડી. સી.
નવેમ્બર ૨૬ મી, ૧૮૯૧.

નામદાર જે. એમ. રસ્ક, મંત્રી, ખેતીવાડી વિભાગ.

મહેરબાન સાહેબ—

મિસ—ની બાબત માનપૂર્વક આપને સ્મરણ કરાવવાની રજા લઉં છું. જે કુટુંબમાં પૂર્વે હું ગુલામ હતો તે કુટુંબમાં એમનો જન્મ થયો છે. સંયોગવશાત્ એમના કુટુંબની સ્થિતિ લાચાર થઈ પડી છે અને એટલા માટે તેઓ મારા દ્વારા કોઈક એવી નોકરીમાં જોડાવા માગે છે કે જેથી પોતાના આ તંગીના સમયમાં તેઓ પોતાના કુટુંબનો અને પોતાનો નિર્વાહ કરી શકે. હું એમનો ગુલામ હતો અને તેઓ મારાં સ્વામિની હતા અને તેઓ મોજશોખ અને આરામની વચ્ચે ઉછર્યા હતાં; પરંતુ મનુષ્યની દશાનું પરિવર્તન વિચિત્ર રીતે ચમત્કાર કરે છે તેને અનુસાર આજે મારે તેમને માટે એક ક્ષુદ્ર નોકરીની તપાસ કરવી પડે છે! મારી ખાત્રી છે કે મિસ—ને જો તેમની ઇચ્છા મુજબની જગ્યા આપવામાં આવશે તો તેઓ ખેતીવાડી ખાતાની

ત્રણ અને તારે માટે "શું કર્યું" તે જેમ છે તે અનિત્ય થી જોઈશું." જ્યારે તેઓ પાછા ફર્યા ત્યારે મિસિસ સેવરી, કે જેણે મેજ ઉપર ગરમ કોફી અને ભોજન મૂક્યું હતું તે બોલી: "પ્રોફે સ્મિથ! મેં ધાર્યું કે ગરમ ગરમ ભોજન તમને રાહત કરશે અને તેથી મેં તમારે માટે ગરમ રસોઇ તૈયાર કરી છે." સ્મિથે એક પણ શબ્દ બોલ્યા વિના પોતાનું મુખ ફેરવી લીધું. પરંતુ એક પળ પછી તે ગુસ્સાવાળા સ્વરે બોલ્યો: "મેં પહેલીજ વાર આ સામાનની ચોરી કરી છે અને તેટલા માટે મને ઘણુંજ ખરાબ લાગે છે. ચોરી કરવાની વૃત્તિ મને કેમ થઈ આવી તે હું જાણતો નથી, પરંતુ પ્રથમ મને દારૂ પીવાની ટેવ પડી અને ત્યાર પછી જુગટ રમવા અને વિલાસ કરવાની આદત પડી; અને પછી તો હું પતિત થવા લાગ્યો. આજે દરેક જણ લાત મારીનેજ મારો આદરસત્કાર (!) કરે છે. મિ. સેવરી! મને સહાયને માટે હાથ આપનાર પ્રથમ માણસ તમેજ છો. પણ તમારું કહેવાનું કરો.' સામાન વેચી દેવાના ઉદ્દેશથી હું તમારે ત્યાંથી ચોરી ગયો હતો, પરંતુ હું સત્યજ કહું છું કે આ મારી પહેલીજ ચોરી છે." સેવરીએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "મિત્ર, એને છેલ્લીજ ચોરી થવા દે; આ વાત માત્ર તું અને હું એજ જાણીશું. તું હજુ જુવાન છે. તું મને વચન આપ કે તું એક વર્ષ સુધી કદિ પણ દારૂ પીશ નહિ, એટલે હું તને કાલે સવારેજ સારા પગારે નોકરીમાં રાખીશ. કદાચ આપણે તારી સ્ત્રીને માટે પણ કંઇક કામ શોધી કાઢી શકીશું પરંતુ હમણાં થોડુંક ભોજન કર અને કોઇ વિશેષ જલદ વસ્તુની ઇચ્છા ન થાય એટલા માટે થોડીક ગરમ કૉફી પી. તારી સ્ત્રી અને છોકરાંને ખાતર હિંમત ધારણ કર." અને છેવટે પોતાના અતિથિને જવા માટે રજા આપતાં તે બોલ્યો: "જૉન, સદાચરણને પંથે વળ એટલે હમેશા તારો મિત્ર થઇ રહીશ." મિ. જૉનોટ કે જે આ વાર્તા

કે અંદર આવ; તારા હાથપગ ધો અને અહીં આખી રાત રહે. કાલે સવારે વહેલો ઊઠીને તારે માર્ગે ચાલ્યો જજે.' પરંતુ તે માણસે કહ્યું: 'ના, હું આ ઝાડનીજ નીચે રહીશ.' ઍબ્રેહામે તેને ઘણો આગ્રહ કર્યો તેથી તે તેની પાસે આવ્યો અને તેઓ બન્ને તંબુમાં ગયા. ઍબ્રેહામે રોટલા કર્યા અને તે બન્નેએ વાળુ કર્યું. જ્યારે ઍબ્રેહામે જોયું કે તેણે ઇશ્વરની સ્તુતિ કરી નહિ ત્યારે તે બોલ્યો: 'સ્વર્ગ અને પૃથ્વીના કર્તા પરમેશ્વરની પ્રાર્થના તું શા માટે કરતો નથી?' પેલા માણસે ઉત્તર આપ્યો: 'તું જે ઇશ્વરની વાત કરે છે તેને હું ભજતો નથી, તેમજ હું તેનું નામ પણ લેતો નથી; કારણકે મેં મારે માટે એક ઇશ્વર બનાવ્યો છે; તે ઇશ્વર હમેશાં મારા ઘરમાં રહે છે અને મને સઘળી વસ્તુઓ આપે છે.' આ સાંભળી ઍબ્રેહામને તે માણસ પ્રત્યે એટલો ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો કે તે ઊઠીને તેના ઉપર તૂટી પડયો અને તેને લાકડીના પ્રહાર કરીને જંગલમાં હાંકી કાઢયો. અર્ધી રાતે ઇશ્વરે ઍબ્રેહામની પાસે આવી કહ્યું: 'ઍબ્રેહામ, પેલો અજાણ્યો માણસ ક્યાં છે?' ઍબ્રેહામે જવાબ આપ્યો: 'પ્રભુ તે આપની ભક્તિ કરતો નથી, તેમજ આપનું નામ લેતો નથી, એટલા માટે મેં તેને મારા મુખ આગળથી દૂર કરી જંગલમાં હાંકી કાઢયો છે.' ઇશ્વરે કહ્યું: હું તેને એકસો અઠ્ઠાણું વરસથી સહન કરતો આવ્યો છું અને તેણે મારી સામે બંડ કર્યું છે તોપણ મેં તેને અન્નજળ પૂરાં પાડયાં છે; અને તું — જે પાતે પાપી છે તે તેને એક રાત પણ સહન કરી શક્યો નહિ?' "

ડાલ્નેસર જણાવે છે કે 'ફ્રાન્સના રાજા અગીઆરમા લુઇએ એક ધર્મસભાને કહ્યું કે, જેઓ આપણા મતને માનતા ન હોય તેઓને માટે એક એવું લોઢાનું પાંજરું બનાવો કે જેમાં તેઓ સુઇ પણ ન શકે અને ઉભા પણ રહી ન શકે. થોડા સમય સુધી તે ધર્મ-ચાર્ય

દરિદ્રી અને કંગાલ કરોડો તેમાંનો પ્રત્યેક જણું મારી દૃષ્ટિમાં દો મુખ્ય પ્રધાન છે!"

ડૉ. ગોલ્ડસ્મિથે વૈદકશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો હતો એમ જાણી તથા મનુષ્યજાતિપર તેનો અત્યંત પ્રેમ હતો એવી વાત સાંભળી એક ગરીબ સ્ત્રીએ તેનાપર એક પત્ર લખી તેમાં જણાવ્યું કે "મારા પતિની ભૂખ મરી ગઇ છે અને તેઓ અત્યંત શોકદાયક સ્થિતિમાં છે માટે તેમને સારૂ કંઇ દવા મોકલશો તો આભાર થશે." તે ભલા સ્વભાવનો કવિ તત્કાલ તેને ઘેર ગયો અને તે દરદીની સાથે થોડી વાર સુધી વાતચિત કર્યા પછી તેને જણાયું કે તે રોગ અને ગરીબાઇ એ બન્નેથી પીડાતો હતો. ગોલ્ડસ્મિથે તેમને કહ્યું કે "હું એકાદ કલાકમાં તમારાપર થોડીક ગોળીઓ મોકલી આપીશ; તે ખાવાથી તમને આરોગ્ય પ્રાપ્ત થશે." પછી તે તરતજ ઘેર ગયો અને એક લાકડાની નાની પેટીમાં દસ ગિની મૂકીને તેના ઉપર આ પ્રમાણે ચિઠ્ઠી ચ્હોડી—"જરૂર પડે તેમ આનો ઉપયોગ કરજો; ધીરજ ધરજો અને સદ્ભાવના રાખજો."

ગોલ્ડસ્મિથ કેટલીકવાર પોતાનાં એક જોડા વસ્ત્રોમાંનો અર્ધો ભાગ આપી દેતો હતો. એક સમયે તેણે પોતાની પથારીની ચાદર અને ઓઢવાનું ગોદડું સુદ્ધાં આપી દીધું અને પોતે ઠંડીથી અકડી જતો બચવાને માટે ગાદલા નીચે ભરાઇ ગયો.

એક અનાડી શસ્ત્રવૈદ્યે એક સ્ત્રીની નાની નસ કાપવાને બદલે મોટી નસજ કાપી નાખી. તેથી તેના શરીરમાંથી પુષ્કળ લોહી વહી ગયું અને તે મરણપથારીએ પડી. મરતી વખતે તેણી એ શસ્ત્રવૈદ્યને જીવનપર્યન્તનું એક મોટું વર્ષાસન આપી આપતી ગઇ, પણ તે એવી શરતે કે તેણે જીવનપર્યન્ત ફરીથી કોઇપણ માણસની ફસ્ત ખોલવી નહિ. એક પાલિરા રાજકુમારી કે જે પણ આજ રીતે મરણ પામી

પતિ શેરમૅને આટલાટા જીત્યું હતું અને સમુદ્ર પર્યંતની પોતાની મહાન કૂચ પૂરી કરી હતી. ત્યારપછી શેરમૅનને મેજરની જગ્યાપર લેફ્ટેનન્ટ જનરલ તરીકે નીમવાને મજબૂત પોકાર ઉઠયો. આ સાંભળી શેરમૅને ગ્રાંટપર પત્ર લખી તેને જણાવ્યું કે " મેં જૉન શેરમૅન (પોતાના ભાઇ) ને આ પોકાર બંધ કરવાને લખ્યું છે. હું બીજા કોઇપણ માણસ કરતા આપને મુખ્ય સેનાધિપતિની જગ્યાપર રહેલા જોવાને ઘણો ખુશી છું. આપણને સ્પર્ધામાં મૂકનાર કોઇપણ કાર્ય પ્રત્યે હું સખ્ત વિરોધ જાહેર કરૂંછું. " સામે પ્રત્યુત્તર આપ્યો કે " આપની ઉન્નતિ થયેલી જોઇને મારા કરતાં બીજો કોઇપણ વિશેષ આનન્દ પામશે નહિ; અને આપને જો મારી જગ્યાએ નીમવામાં આવે અને મને આપના હાથ નીચે મૂકવામાં આવે તો, તેથી આપણા સંબંધમાં રજમાત્ર પણ ફેરફાર થશે નહિ. આપે મને ટેકા આપવાને જેટલો શ્રમ લીધો છે તેટલોજ પરિશ્રમ આપને ટેકો આપવા માટે લેવાને હું તૈયાર છું અને હું આપને સફલતા અપાવવા માટે સઘળા સામર્થ્યથી પ્રયત્ન કરીશ. "

ઉદાર મનુષ્ય લાંબા સમય સુધી સંકટ સહન કરે છે તો પણ તેટલોજ ઉદાર રહે છે.

ઇંકરમૅનના યુદ્ધમાં [illegible] લડાઇ દરમ્યાન સૈનિકના [illegible] ઘાયલ થઇને એક આવે. [illegible] અને [illegible] પડી [illegible] ઘાયલ થયેલા માણસોની પાણી માટેની [illegible] [illegible] માત્ર તેમના ધડાકાવીજ મળતો [illegible] એક સૈનિક [illegible] આ [illegible] [illegible] નહિ તેણે પોતાના સેનાધિપતિને પ્રાર્થના કરી [illegible] માણસોને પાણી પાવાની [illegible] સેનાપતિએ તેને [illegible] જવાથી તત્કાળ મરણ પામશે પરન્તુ તે [illegible] સામે સાંભળી તોપોના ધડાકાની [illegible] નહિ અને [illegible] કામ કરવાને માટે [illegible]

અવાજ કરતો. રોઝા બૉન્હરને એટલી બધી લાગણી થઈ આવી કે તેણીએ તેને ફરીથી ખરીદી લીધો. તે તેણીને પ્રેરેજ મરણ પામ્યો; અને મરતી વખત પણ જાણે તે પોતાની સ્નેહાળ સ્વામિનીને પોતાનો ત્યાગ ન કરવાને દીનતાથી આજીજી કરતો હોય તેમ તેણે પોતાના પ્રચંડ પંજા તેણીના ખોળામાં મૂક્યા હતા. તે કહેતી કે "જંગલી પશુઓને સાચો પ્રેમ મેળવવાને તમારે તેમનાપર સત્ય પ્રેમ રાખવો જોઈએ."

જ્યારે ડૉ. મૉટ પૅરિસ જોવાને ગયો હતો ત્યારે એક સુપ્રસિદ્ધ શસ્ત્રવૈદ્ય તેની આગળ એક મહાન શસ્ત્રપ્રયોગ કરવાને આતુર હતો. જે રોગપર તે શસ્ત્રક્રિયા કરવા માગતો હતો તે રોગથી પીડાતો એક પણ દરદી તેને દવાખાનામાં જડ્યો નહિ. તેથી તે બોલ્યો:", કાંઈ ફિકર નહિ,—નંબરના વૉર્ડમાં એક ગરીબ અને દરિદ્રી માણસ છે તે પોતાની જાતને પણ કાંઈ ઉપયોગી નથી, તેમ બીજા કોઈને પણ કાંઈ ઉપયોગી નથી. જો તમે કાલે આવશો તો હું તેનાપર શસ્ત્રક્રિયા કરીશ." પરંતુ ડૉ. મૉટે આવા ભયંકર ગુન્હાભરેલા કાર્યને જોવાની ના પાડી!

હલકામાં હલકા માણસમાં પણ દેવનો વાસ છે. મેલામાં મેલા માખીચુસ અને કંજુસ માણસમાં પણ પરમાર્થી અંશ રહેલો હોય છે અને મેલામાં મેલા કાયરમાં પણ વીરતા વિદ્યમાન હોય છે, પરંતુ મહાન સંકટના સમયમાંજ માત્ર તે બહાર આવે છે. કચ્ચાએલ અને વ્યાપારના કઠોર અને સખ્ત નિયમો અનેક ઉદાર મનુષ્યોને પણ સ્વાર્થના પીંજરામાં ગોંધી રાખે છે, પરંતુ મહાન સંકટના પ્રસંગો તે કારાગૃહની દિવાલોને તોડી નાખે છે અને તે સમયે તેમનું આખું અંતઃકરણ ઔદાર્યના અજવાળાની દૃષ્ટિ કરે છે.

ઉદારજનને સર્વ વસ્તુપર શ્રદ્ધા હોય છે. જ્યારે બીજા સર્વ માણસો કોઈ માણસનો તિરસ્કાર અથવા નિંદા કરે છે ત્યારે,

જ્યારે ન્યૂ ઈંગ્લાંડ પ્રાંત યુનિયનનો ત્યાગ કરવાની ધમકી આપી રહ્યો હતો અને જ્યારે યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સની સરકારને દ્રવ્યનો તોટો પડ્યો હતો; જ્યારે દશ લાખ પૌંડની લોનને માટે મોટી મોટી લાલચો બતાવ્યા છતાં પણ માત્ર ચાર હજાર પૌંડજ એકઠા થઈ શક્યા હતા ત્યારે આ કઠોર અને મિત્ર વિનાના માણસે તે આખીએ રકમ કાઢી આપી અને 'મારા પૈસા તરતજ ચુકવી આપજો' એટલું સુદ્ધાં પણ બોલીને કાર્યને વિલંબમાં નાખ્યું નહિ ! તેણે ફિલાડેલ્ફિયામાં અનાથોને માટે પાઠશાળા સ્થાપન કરવાને માટે દશ લાખ પૌંડ આપ્યા અને પોતાના ચાલીસ લાખ પૌંડમાંની જે રકમ બાકી વધી તે ઉત્તમોત્તમ કામોને માટે આપી દીધી!

તે કહેતો કે "હું મરૂં ત્યાં સુધી થોભો; અને હું કેવો છું તે મારાં કામો તમને દર્શાવી આપશે." સોદો કરતી વખતે તે કઠોર અને અનુદાર હતો; પરંતુ લોકહિત કરવાની પ્રબલ લાગણીઓ તે ધરાવતો હતો. તે નાસ્તિક હતો અને તેણે ફ્રેન્ચ નાસ્તિકોનાં નામ પોતાનાં વહાણોને આપ્યાં હતાં; તો પણ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મરકી ચાલી ત્યારે રોગથી પીડાતા માણસોને દુઃખમુક્ત કરવાને માટે તેણે પોતાનું આરોગ્ય અને જીવન જોખમમાં નાખ્યું હતું અને પાણીની પેઠે પૈસા ખરચ્યા હતા ! તેણે મિત્રો, સામાજિક સંબંધ, શિક્ષણ અને બીજી બધી બાબતોનો ભોગ આપ્યો હતો; તે જીવન-પર્યંત એકાંતવાસી, ઠંડો, તિક્ષ્ણ સ્વભાવનો, અનાકર્ષક અને કંજુસ રહ્યો હતો; પરંતુ જ્યારે તે મરણ પામ્યો ત્યારે તે પોતાની દ્રવ્ય પ્રાપ્ત કરવાની અદ્ભુત શક્તિના સર્વ ફળો મહાન પારમાર્થિક કાર્યોમાં આપતો ગયો. તે માણસના ઉદ્દેશો ઉચ્ચ હતા, પરંતુ જીવનનાં સંકટો અને મનોવિકારોની પ્રતીતિથી ગુપ્ત રહ્યા હતા. એ કઠોર પાષાણની ભૂમિની નીચે ઉદાર ભાવના અને જુસ્સાદાર લાગણીના ઝરા વહેતા હતા!

અનેક મનુષ્યના કેટલાક નિશ્ચિત મતો હોય છે, પરંતુ તે મતો આપણે માનવી ગણવા જોઈએ.

અનેક મનુષ્યમાં કેટલીક ખાસ લાગણીઓ અને ગુ[illegible] આવનારાઓ હોય છે, પરંતુ આપણે તેનો આધાર કરવો જોઈએ.

[illegible] જણાવે છે કે "પ્રથમ તો આપણે [illegible] ધારણ કરી મનના પ્રાપ્ત કરવાનો નિયમ કરવો જોઈએ; બીજું [illegible] ગણ નહિ કરવાનો તથા આપણા પાડોશીને તેના પ્રતિ [illegible] અને [illegible] સ્મરણ કરાવીને આપણી આત્મામાં [illegible] દુઃખિત નહિ કરવાનો નિયમ કરવો જોઈએ; ચોથું [illegible] કરવાનો નિયમ કરવો જોઈએ."

[illegible] "[illegible]! મારા જે [illegible] [illegible] સ્મરણ કરે અને [illegible] [illegible] મારી [illegible] તો હું મારા [illegible] [illegible]! [illegible] મારે [illegible] [illegible] [illegible] છે તે [illegible]."

[illegible] કહે છે કે "[illegible]

[illegible]

વાકા વળીને તેના મુખારવિંદનું દર્શન કરતાં હતાં. તેના મોટા પુત્રે તેને પોતાના હાથમાં પકડી ગદ્‌ગદ્ કંઠે કહ્યું: 'માડી, તું અમારે માટે ભલી માતા નીવડી છે.' તે સ્ત્રીના મુખપર ફરીથી લોહી ધસી આવ્યું, તેની આંખમાં આનન્દની જ્યોતિ દૃષ્ટિગોચર થઈ અને ધીમા સ્વરે તે બોલી: 'બ્હેન, તેં [illegible] કદિ પણ આ પ્રમાણે કહ્યું નથી.' ત્યાર પછી તે પ્રકાશ અદ્રશ્ય થયો અને તે મરણ પામી."

[illegible] કહે છે કે "અહો, કુપથગામી જગતની દુષ્ટતા તો જુઓ.' લોકોની નિંદા કરવાને માણસોનો ક્રૂર સ્વભાવ તો જુઓ! એ નવરા માણસો, એક ત્રીજા માણસ – જેણે તેમનું કાંઈ પણ બગાડ્યું હતું નથી તેની નિંદા કરે છે ત્યારે તેઓ ખરેખર દાવાનળના જેવાજ અગ્નિ સળગાવે છે કે, જે આગ શાથી સળગી તે કેઇ જાણતું નથી હોતું તેને હોલવવાને દાનું!"

[illegible] કહે છે કે "જ્યારે હાજર ન હોય એવા માણસની [illegible] અંત છે ત્યારે કેટલાક તેને [illegible] વચનો કહે છે, [illegible] વચન કહે છે કેટલાક લોહમય, કેટલાક [illegible] અને [illegible] હમેશાં [illegible] વચનો બોલે છે; કારણકે [illegible] અને પોતાના [illegible] કરવાની શક્તિ [illegible] કરવાની આજ્ઞા કરીને તેના [illegible] હમેશાં [illegible] નહિ પણ [illegible] છે. જો તમે [illegible] નિરિક્ષણ કરશો તો તમે પણ [illegible] બની જશો.

[illegible] માનેલા [illegible] સિદ્ધ થયું."

ઝરો પર્વતપરથી નીચે ધસી આવે છે ત્યારે તે ઘાસના બીડાને લીલાંછમ કરી મૂકે છે અને તેના તટપર પુષ્પો ખીલી નીકળે છે. તેને અટકાવવામાં આવતાં પાણી સૂકાઇ જશે અને પુષ્પો તથા ઘાસ કરમાઇને નષ્ટ થશે. વળી ગોંધાયેલું પાણી પણ અસ્વચ્છ અને ગંદું બની જાય છે તેથી પાણી પીવાને મૃગ આવતાં નથી અને પીએ તો તે હિતકારક થવાને બદલે અહિતકારક થઇ પડે છે. પૈસાના સંબંધમાં પણ આ પ્રમાણેજ બને છે. તેનો છુટે હાથે ઉપયોગ થાય છે ત્યારેજ તે મનુષ્યોનું હિત કરે છે; અને જો તેને એકઠાં કરીને દાબી રાખવામાં આવે, ઉડાઉપણે ખરચી નાખવામાં આવે અથવા તેનો દુરુપયોગ કરવામાં આવે તો તેથી મનુષ્યનું અહિતજ થાય છે. એના માલિકનું અંતઃકરણ પથ્થરના જેવું સખ્ત થઇ જાય છે, સહાનુભૂતિની ભાવના તેમાંથી સુકાઇ જાય છે અને આત્મા કંગાલ બની જાય છે.

એડવર્ડની કબરપર નીચે લખેલી પંક્તિઓ કોતરવામાં આવી હતી:—

"આપણે જે અર્પણ કરી દીધું તેજ આપણી પાસે છે;
આપણે જે ખર્ચી નાખ્યું તે આપણી પાસે હતું;
આપણે જે મૂકી ગયા તે આપણે ગુમાવી દીધું."

"એને દૂર કરી દેવામાં આવે છે તો પણ એ વૃદ્ધિગત થતું જાય છે; અને એને લોકો તે કરતાં વધુ એકઠું કરવામાં આવે છે ત્યારે તે ગરીબાઇ ઉત્પન્ન કરે છે. ઉદાર આત્મા જાડો થશે અને લોભી આત્મા સુકાઇ જશે."

"તું આપ એટલે તને આપવામાં આવશે; જે માપથી તું બીજાઓને માપશે તેજ માપથી બીજાઓ તને માપશે."

"જે થોડા બીજ વાવે છે તેમને ફળ પણ થોડાંજ મળશે."

આપવાની ગોઠવણ કરી. વળી તેણે છાવણીમાંથી પાણી લાવી નાખવાની વ્યવસ્થા કરી; અને ત્યાર પછી તે દુઃખગ્રસ્ત માણસોની સારવાર કરવા લાગી. તેને તેની બીજી બહેનોએ પણ સારી મદદ કરી. મનુષ્યના શરીરમાં રહેલી આ દેવીઓ પડીમાં મરણ [illegible]

પાયાના પત્થર ન્યાય, પ્રેમ, મૌન તથા સત્ય છે. સાહસિકતાનાં આ નવીન સામ્રાજ્યોમાં વિહરનારા સઘળા સાચા હૃદયના સાહસિક પુરુષોને માટે મિલ્ટન પોતાની દૈવી કાવ્યશક્તિથી પણ જેનું વર્ણન ન કરી શકે એવા દિવ્ય ઇડનના ધાર્મિક બાગો તૈયાર કરવામાં આવશે; અને દાંતે પણ પોતાના દૂરબીનવતી જેનું દર્શન ન કરી શકે એવી ધાર્મિક ઉચ્ચતા પ્રાપ્ત કરવામાં આવશે. પ્રાણીવિદ્યામાં પ્રવીણ લુઇ અગાસિઝ જણાવે છે કે "જ્યારે હું પૅરિસમાં હતો ત્યારે મારી વય ફક્ત ચોવીસ વર્ષની હતી. પૅરિસમા હું મારા એક મિત્રે આપેલા પૈસાથી ગયો હતો, પરંતુ પાછળથી જોઇતા પૈસા મેળવવાની મારી અશક્તિને લીધે હું અભ્યાસ છોડી દેવાને તૈયાર થયો હતો. આ સમયે પ્રૉફેસર મિશેલિક પૅરિસ શહેરની મુલાકાત લેવા આવ્યો હતો. તેણે મને પૂછ્યું કે તમે કેમ ઉદાસ દેખાઓ છો ? મેં કહ્યું કે મારી પાસે કંઇ પણ સાધન રહ્યું નથી એટલા માટે હું મારે સ્વદેશ પાછો જવા માગું છું. બીજે દિવસે સવારે હું મારી હૉટેલના આંગણામાં નાસ્તો કરવા બેઠો હતો એવામા મેં હમ્બોલ્ટના નોકરને આવતો જોયો. તેણે મને એક પત્ર આપીને કહ્યું કે 'આનો પ્રત્યુત્તર માગ્યો નથી' અને એમ કહીને તે ચાલ્યો ગયો. મેં તે પત્ર ઉઘાડ્યો; અને એ અત્યારે પણ જાણે મારા હાથમાંજ હોય એમ મને લાગે છે. તે પત્રમા આ શબ્દો હતાઃ—'મારા મિત્ર' મારા સાંભળવામાં આવ્યું છે કે કાંઇક બીકને લીધે તમે પૅરિસ છોડી જવા માગો છો; પરંતુ તેમ કરવાની જરૂર નથી. તમે જે ઉદ્દેશને માટે અત્રે આવ્યા છો તે ઉદ્દેશ જ્યા સુધી સાધી શકાય નહિ ત્યા સુધી તમે અહીં-આજ રહો એવી મારી ઇચ્છા છે. આની સાથે મેં તમારાપર પચાસ પૌંડનો એક ચેક મોકલ્યો છે. આ પૈસા મેં તમને ધીર્યા છે; અને જ્યારે તમારાથી બને ત્યારે એ મને પાછા આપશો."

"કામ એ પ્રત્યેક મનુષ્યનો પ્રાણરક્ષક છે."—કર્ટોર્ડ, બી. ટે

"પરિશ્રમ એજ જીવન છે. ગોંધાઇ 'રહેવું' પાણી બગડી
આળસુ માણસો નિરાશાજ થયા કરે છે, શોક કર્યાં કરે છે; ઘડિયા
રાખશો તો તેની ઉપર કાળા કાટનો હુમલો થશે." —મિસિસ ઓ

"દક્ષિણ તરફના પ્રદેશમાં એક જાતનું પતંગિયું થાય છે.
ઉડતું હોય છે ત્યારેજ માત્ર પ્રકાશે છે; મનના સંબંધમાં પણ ત
આવીજ છે; જ્યાં એક વાર, આપણે આળસ કર્યું કે આપણા
અંધકારનું આવરણ ચડે છે." —

એક પ્રાચીન દંતકથામાંનો એક દેવ કહે છે કે "મ
ઉઠ અને તારે માટે એક ઘર બાંધ, કારણકે હજુ તું બીજાં
વર્ષ જીવશે." પરંતુ પાંચસો વર્ષની ઉમર ભોગવી ચૂકેલા મેથ
પ્રત્યુત્તર આપ્યો: "હવે જો મારે માત્ર પાંચસો વર્ષજ જીવવ
તો મારે માટે ઘર બાંધવાની કંઈ જરૂર નથી!"

એક આળસુ માણસની ખરાબ આદતો ગણી બતાવવા
સ્પર્જિયનને કહેવામાં આવ્યું ત્યારે તે કહેવા લાગ્યો: "
કર રીતે એદી છે—" જે વૃદ્ધ ધર્માચાર્ય પાસે તે આ વાત કર
તે આ સાંભળી વચ્ચેજ પોકારી ઉઠયો: "બસ! આ એકજ
સર્વ પ્રકારનાં પાપોનો સમાવેશ થયો છે."

"આળસુ મગજ એ સેતાનનું કારખાનું છે."
કરતાં વધારે સાચી કહેવત બીજી શી હોઈ શકે? ખરેખર,
"બીજા માણસોને સેતાન લલચાવે છે, ત્યારે આ
માણસ સેતાનને લલચાવે છે.'

ગેટે જણાવે છે કે "પ્રકૃતિ અટકવાની વાત જાણતી
અને સમગ્ર નિષ્ક્રિયતાને શાપ દે છે."

કનેક્ટિકટના કારાગૃહમાં એક અપરાધી પોતાનાં કપડાં કાઢી

કરવાનું ન હોવાથી મરણ પામ્યો છે' " આ સાંભળી માર્કવિસ બોલ્યો: " આહ! તેનાથી તો આપણામાંનો ગમે તે સેનાપતિ મરી જાય'"

એ[illegible]સ માર્જેન્ડ કહે છે કે "જે માણસને પોતાનાં મનાતેને [illegible] શિક્ષણ આપવાનું કામ માનમર્તબું [illegible] તેને [illegible] [illegible] છે—એક [illegible] કારવાનો થવે. [illegible] અને [illegible] [illegible] કામ [illegible]

[illegible] તેમને મારા કહું [illegible] એક પ્રમા[illegible] તેને [illegible] કામ [illegible]

[illegible]

ડિકન્સ કહે છે કે "મંતાતા કરવું, નવરા ફર્યાં કરવું, કંઈ ખાસ કારણ વિના મહોલ્લાને નાકે ઉભા રહેવું, ફાવે ત્યાં જવું, કોઈ ખાસ સ્થળે જવાને બદલે ઉદ્દેશ વિના અનેક સ્થાને ભટકવું, કંઈ પ્રત્યક્ષ કામ કરવું નહિ, પરંતુ 'કાલે અથવા પરમ દહાડે પુષ્કળ કામ કરીશું' એવી ઇચ્છા રાખ્યા કરવી, એ આળસના પ્રાથમિક બાહ્ય ચિન્હો છે."

કામ કરતો કોઈપણ માણસ કંગાલ હોતો નથી. ઇંગ્લાંડમાં એક સમયે આળસુ માણસોને–ખાસ કરીને ભિક્ષુકોને–મોતની શિક્ષા સુદ્ધાં થતી હતી. આળસના પ્રથમ ગુન્હાને માટે ફટકા મારવામાં આવતા હતા; બીજા ગુન્હા પછી અપરાધીના કાનનો ઉપલો ભાગ કાપી નાખવામાં આવતો હતો અને ત્રીજો ગુન્હો થતાં તેને કારાગૃહમાં પૂરવામાં આવતો હતો. તે દેશમાં એવો કાયદો હતો કે "જો કોઈ માણસ રખડતો ભટકતો, આળસમાં રહેતો અને અપરાધ કરતો જણાશે તો તેને રાજ્યનો શત્રુ અને દેહાંતદંડને પાત્ર ગણી તેનાપર કામ ચલાવવામાં આવશે."

એથેન્સમાં આળસને શિક્ષા કરવા યોગ્ય અપરાધ ગણવામાં આવતો અને ત્યાંના શહેરીઓને ઉદ્યોગ કરવાની ફરજ પાડવામાં આવતી હતી; એટલુંજ નહિ પરંતુ તેમને પોતાની શક્તિનો સારો ઉપયોગ કરવાની ફરજ પાડવામાં આવતી હતી. પ્રત્યેક માણસને ધંધો ખોળી કહાડવાની ફરજ પાડવામાં આવતી હતી એટલુંજ નહિ, પરંતુ એરિઓ પેગસના અમલદારો તો પ્રત્યેક માણસ પાસે કેટલું ધન હોય છે, ને કેટલો ખર્ચ કરે છે, તે પોતાના ઉદ્યમમાંથી કેટલું કમાય છે અને કેટલું બચાવે છે તે સર્વની પણ તપાસ કરતા હતા.

એક જુવાન જર્મન અમીરે પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરવાને બદલે લાંબો પ્રવાસ કર્યો. અને પ્રવાસેથી પાછો ફરીને તે પોતાની મોટી જાગીરપર રહેવા લાગ્યો. આથી તેનું જીવન તેને એટલું બોજારૂપ

થઇ પડ્યું કે તેણે પોતાના એક મિત્રને કહ્યું કે "હું આવતી કાલે રાતે આત્મઘાત કરવાનો છું." તેનો એ મિત્ર એક કારખાનાવાળો હતો. તેણે એને પોતાનો નિશ્ચય ફેરવવાને સમજાવ્યો નહિ, પરંતુ તેને કહ્યું કે "મારાપર છેલ્લી વાર કૃપા કરી કારખાનામાં આવો અને મારા કારીગરો જે સુંદર કામ કરે છે તે જુઓ." તે અમીર તેની સલાહને અનુસરીને તે કારખાનામાં ગયો. તે કારખાનાવાળાના [illegible] ઇશારત થતાં કેટલાક કારીગરોએ તે અમીરને પકડી લીધો, તેને [illegible] ઝભ્ભો પહેરાવ્યો અને તેની પાસે સખત કામ કરાવ્યું. જ્યારે કારીગરો કામ બંધ કરીને નાસ્તો કરવાને બેઠા ત્યારે [illegible] અમીર એટલો થાકી ગયો હતો અને એટલો ભૂખ્યો થયો [illegible] હતો, [illegible] પણ [illegible] તેમની [illegible] મોટા રોટલા ખાવાને [illegible] એ રોટલા તેને [illegible] અને તેને જે [illegible] મિનિટની વિશ્રાંતિ મળી તે પણ અતિ પ્રિય લાગી. એક કારી- [illegible] હતી તેણે એને [illegible] એકદમ [illegible] હું [illegible] [illegible] પરંતુ [illegible] તેમને [illegible] અમીરે [illegible] અને તેને [illegible]

અને સત્યવાદી તરીકે નામના મેળવવી જોઇએ. એના વિના સંસ્થા ભાંગવી અશક્ય છે.

વિલંબ કરવાની ટેવ નિયમબદ્ધતાને શિથિલ કરે છે, એટલા માટે એક વૃદ્ધ કેપ્ટન પોતાના ખલાસીઓમાં આ આદતનો પ્રચાર ન થવા દેવા માટે ઘણી કાળજી રાખતો અને જ્યારે બીજું કંઈ કામ ન હોય ત્યારે એ તેમની પાસે સંજર સાફ કરાવતો હતો.

આળસ એ લુચ્ચો ચોર છે. તે એકાદ મિનિટ આ કામમાંથી ચોરી લે છે, થોડીક મિનિટ પેલા કામમાંથી ચોરી લે છે; તે તમારા કોઈ ને કોઇ કામમાંથી પા અર્ધો કલાક કાપીજ લેછે. આપણે દિન પ્રતિદિન પ્રાતઃકાળમાં એવો નિશ્ચય કરીએ છીએ કે આજે આળસમાં એક પળ પણ ગુમાવવી નથી; પરંતુ દરરોજ રાત્રે આપણે ગુસ્સા સહિત પ્રમાદની નાની નાની ચોરીઓ જોવી પડે છે. તે તમને "માત્ર એકજ પળ" થોભાવી રાખે છે, પરંતુ એટલામાં આગગાડી ચાલી જાય છે; તે તમને "માત્ર એકજ પળ" થોભાવી રાખે છે પરંતુ એટલામાં બેંક બંધ થઇ જાય છે; તે તમને આવતી કાલે તમારા ઘરનો વીમો ઉત-રાવવાનું કહે છે, પરંતુ ઘર આજ રાત્રેજ બળી જાય છે; તે તમને આવતી કાલે જવાને માટે અરજી કરવાનું કહે છે, પરંતુ તે જગા આજેજ પૂરાઇ જાય છે; તે તમને નિયમિતપણામાં સુસ્ત બનાવે છે, તે તમને સર્વ કામમાં સ્હેજ મોડા પાડે છે, પરંતુ તેથી અને તમે સફળતા માટેની તમારી કીર્તિ ગુમાવી દો છો અને તમારી આંટ ખોઇ દો છો.

ચોરોની યાદીઃ—પ્રત્યેક તરુણે પોતાના અભ્યાસગૃહમાં અથવા દિવાનખાનામાં "ચોરો" અથવા "સમય ગુમાવનારાઓ" ની એક યાદી લટકાવી રાખવી જોઇએ. આ "ચોરો"માંના કેટલાક નીચે પ્રમાણે

કરવાની ઇચ્છા રાખે છે ? અવકાશના કલાકો તેને કેવા લાગે છે ? તે એ સમયમાં શિક્ષણ મેળવવા કે આત્મવિકાસ કરવા ઇચ્છે છે ? અઠ કલાકની, જે પછી અને અર્ધી દિવસની જે રજાઓ બીજા માણસો બગાડી ગુમાવી દે છે તેમાં તે એકાદ ઉત્તમ ગ્રંથ વાંચવાને ઇચ્છે છે કે પછી ફેંચ જોવામાં, ગંજીફો ખેલવામાં કે બીજી રીતે તે વખત ગાળે છે ?

ઘણા માણસો ઉદ્યોગ અને કરકસરથી પુષ્કળ દ્રવ્ય એકઠું કરીને મોજમઝા ઉડાવવાને જાય છે. દ્રવ્ય પેદા કરવામાં તેમનો ઉદ્દેશ મોજ-વિલાસ ભોગવવાનોજ હોય છે. પરંતુ પછી તેમને આળસુપણું અસહ્ય લાગે છે, તેથી તેઓ કાં તો ફરીથી વેપારધંધામાં પડે છે કે કાં તો જીવનતત્ત્વોને સક્રિય રાખનાર ચીજોના અભાવને લીધે મરણ પામે છે. હવે તેને પહેલીજ વાર પ્રતીત થાય છે કે કોઇ પણ ઉદ્દેશને માટે માણસે કામ કરવું જોઇએ એવી જે આજ્ઞા છે તે આપણા કલ્યાણને માટેજ છે અને આપણે કાંઇ પણ ઉદ્દેશ વિના લાંબા સમય સુધી જીવી શકતા નથી. જેવી રીતે ભૂખથી પાચનશક્તિનું માપ થાય છે તેવીજ રીતે આપણી જીવનશક્તિનું માપ આપણે જે વિષયોમાં રસ લેતા હોઇએ તે પરથી થાય છે.

આપણું મગજ હમેશાં પ્રવૃત્તિશાળીજ રહે છે અને જો આપણે તેને સત્કાર્યોમાં સદા રોકી રાખતા નથી તો તે તેની પોતાની જાતનોજ ચારો કરી જાય છે અને પોતાના જીવનતત્ત્વનોજ ભક્ષ કરે છે. નિશ્ચિત કાર્ય વિનાનો માણસ તરતજ રોગિષ્ટ મનનો ભોગ થઈ પડે છે. ઉદાસી અને નિરાશા તેનાપર હલ્લો કરે છે અને તેની મહત્ત્વાકાંક્ષા તથા સુખને હરી લે છે.

પ્રકૃતિ જણાવે છે કે જો તમે થાકી જાઓ ત્યાં સુધી પરિશ્રમ કરશો તોજ હું તમને સુમધુર, આરોગ્યદાયક નિદ્રા કકડતી ભૂખ આપીશ. કે જેનું સુખ પ્રમાદી અને આળસુ

પ્રકારની શાન્તિ પ્રાપ્ત થાય છે; પછી તે કામ ગમેને હલકામાં હલકા પ્રકારનું હોય! શંકા, આશંકા, શોક, પ્રમાદ, ક્રોધ, નિરાશા એ સર્વ પ્રત્યેક માણસની મારફ ગરીબોની પૂઠે પણ વરની મારફ લાગેલાં હોય છે; પરંતુ તે ખરી વીરતા ધારણ કરીને કામ કરવામાં નિમગ્ન થાય છે તેથી એ સર્વ ધ્રાવિયા કરીને પાછાં પોતાની ગુફામાં ભરાઈ જાય છે.

જૉન સ્ટુઅર્ટ મિલ કહે છે કે "તું જે ઉત્તમોત્તમ કાર્ય કરવાને શક્તિમાન હોય તે કાર્ય તને પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી અવિશ્રાન્ત પરિશ્રમ કર."

રસ્કિનને કોઈએ કહ્યું કે અમુક માણસ મહા બુદ્ધિમાન છે ત્યારે તેણે તેજ ક્ષણે એને પ્રશ્ન પૂછ્યો: "તે કામ કરે છે કે?"

એવા ઘણા માણસો હોય છે કે જે મારી પાસેથી એક પાઈ ચોરી લેવા કરતાં પોતાના હાથ કાપી નાખવાનું પણ પસંદ કરે; પરંતુ આવા હજારો પ્રમાણિક માણસો મારી પાસે આવીને મારા અમૂલ્ય સમયમાંથી એક કલાક ચોરી લેતાં પણ જરાએ અચકાતા નથી. જે માણસ એક સાર્વજનિક કાર્યકર્તા અથવા નોકરનો સમય ચોરી લે છે તે એક પ્રજાનો સમય લૂંટી લે છે.

એક સ્ટોઈક ચાપાનિવાના અધિપતિનો મુદ્રાલેખ આ પ્રમાણે હતો. "**ધંધા વિનાના માણસોની મુલાકાતોથી ધંધાદારી માણસને જેટલું અહિત થાય છે તેટલું બીજા કશાથી થતું નથી.**"

જ્યાં સુધી મનના [illegible] નથી, જ્યાં સુધી જેમાં [illegible] આત્માને પાણી મળતું નથી ત્યાં સુધી કોઈ પણ [illegible] અને પોતાના [illegible] કદી નવરા કેમ રહેવાનો હક નથી.

[illegible] ને આપણે જો જેવો મનાવીએ તેવો થાય છે. [illegible] [illegible] ને [illegible] છે અને [illegible]

"પરિશ્રમથી આપણને શોકમાં શાંતિ મળે છે, નાની ઇચ્છાઓમાં વિશ્રાન્તિ મળે છે, હમેશનાં પાપની લાલચોમાંથી બચી શકીએ છીએ અને સાંસારિક ઉપાધિઓમાંથી આરામ મળે છે. કામ કરશો એટલે તમને ઘસઘસાટ નિદ્રા આવશે; કામ કરશો એટલે તમારી સર્વ ચિંતાઓ દૂર થશે; માટે નિરાશ બનીને સૂના સૂના આંસુ પાડયા ન કરતાં મજબૂત હૃદય અને દૃઢ ઇચ્છાથી ઊઠીને કામ કરો."

—એડ્. એસ. ઑસ્ગુડ

અવલોકન કરી જોશો તો તમને તેનામાં દ્વિવિધતાના વિચારો પ્રતીત થશે.
ઉપનિષદ્ અને કુરાન, ગીતા અને બાઇબલ, રામાયણ અને ઇલિયડ
એ સર્વને કદાચ આ પૃથ્વીપરથી ભૂંસી શકાય, પરંતુ એમાં વર્ણવેલ
પ્રત્યેક ઉચ્ચ વિચાર અને કાર્ય તો સદા અમર અને પ્રકાશિત રહેશે.

"મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્ર આપણને એવું સ્મરણ કરાવે છે કે આપણે પોતે પણ આપણું જીવન ઉચ્ચ કરવાને અને સમયની રેતીપર આપણાં પગલાંની અમર છાપ મૂકી જવાને શક્તિમાન છીએ."

—લોંગફેલો.

"હું જે જે વસ્તુ જોઉં છું અને સાંભળું છું તે સર્વના અંશ મારામાં દાખલ થયા છે."

—ટેનિસન.

ઇ. સ. પૂર્વે જન્મ કરતાં બે હજાર વર્ષ પહેલાં ઇજિપ્તના એક જુવાન રાજાએ એલેક્ઝાન્ડ્રિયાની સામેના ફારોસ નામના બેટપર સંગેમરમરનો એક ચારસો ફીટ ઉંચો મિનારો બંધાવામાં લગભગ બે લાખ પૌંડ ખરચ્યા હતા. તેણે એવી આજ્ઞા કરી હતી કે મિનારની પાસે દિવાલમાં સંગેમરમરની એક તખ્તી ચણવી અને તેની ઉપર મોટા અક્ષરમાં મારું નામ કોતરવું. જ્યારે તે ચણતર કામ પૂરું થયું ત્યારે તે જગતના સાત ચમત્કારોમાંના એક તરીકે ગણાવા લાગ્યું. દરરોજ રાત્રે એ મીનારાના શિખર ઉપર એક દીવો બળતો અને ભૂમધ્ય સમુદ્રના ખલાસીઓને માર્ગ બતાવતો. દિવસે હજારો વટેમાર્ગુઓ એ મીનારો જોવાને આવતા અને પેલી તખ્તીપર કોતરેલા "ટોલેમી, ફિલાડેલ્ફસ" એ શબ્દો વાંચતા. ઘણાં વર્ષો સુધી એ નામ સ્પષ્ટ રીતે જણાયું, પરંતુ તે ખરી રીતે સંગેમરમર પર નહિ, પરંતુ તખ્તીપર ચણેલા સંગેમરમર જેવા લાગતા ચુનાના લેપપર કોતરેલું હતું. ધીમે ધીમે તે લેપને ભૂંસી નાખ્યો, કેમ નહિ નીચે થશે અને ત્યાર પછી તે તખ્તી નીચેથી બીજ ચિત્રે આર્કિટેક્ટનું નામ સ્પષ્ટ રીતે કોતરેલું દેખાયું.

આવી સમજણને લીધે તેઓ જન્મસ્થાનનાં બંધન તોડી નાખીને તકથી ભરેલા શહેરમાં નાસી જવાની ઘેલી મગજની શક્તિ જોયા કરે છે. પરંતુ ત્યાં જઈને વસ્યા બાદ શહેરમાં ઉછરેલા છોકરા સારે કોઈવાર હાથોહાથ થયું પરતાં એજ ખાડો, પર્વતો, ઝરાઓ અને પથ્થરના ડુંગરો—કે જે અજ્ઞાત રીતે તેમના બાંધાની દૃઢતા અને શક્તિમાં ઉતરેલા હોય છે—તે તેમની મદદે દોડી આવે છે અને શહેરમાં ઉછરેલા પ્રતિસ્પર્ધીને પૂરા ભોગો કરે છે. એ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે બાલ્યાવસ્થાના આ મહાન શિક્ષકોનું શિક્ષણ કંઈ વ્યર્થ જતું નથી, પરંતુ ઉલટું તે ખુદ મનુષ્યના જીવનનો એક અગત્યનો ભાગ બની જાય છે. " કોઈક ઉદાત્ત ભાવનાનું નિમંત્રણ થતા જંગલ પુનઃ હાલવા લાગે છે, વૃક્ષો ગણગણવા લાગે છે, નદીઓ વહેવા અને પ્રકાશવા લાગે છે અને તારા પર્વતપર બોલવા લાગે છે તથા મનુષ્યના હાથમાં શક્તિની કુંચી મૂકવા માંડે છે. આવી રીતે પ્રકૃતિના પ્રત્યેક પદાર્થમાંથી મનુષ્યને જે બોધ મળે છે તે તેના હૃદયની ઉષ્મા બને છે અને જડ હૃદયના લોકોને દર્શાવી આપે છે કે જગતમાં સર્વત્ર ડહાપણ ભરેલું છે માટે આ બોધ મદદ કરે."

આપણા શિક્ષણનો ઉત્તમોત્તમ ભાગ આપણને પ્રકૃતિ દેવી તરફથીજ મળે છે અને આપણે આપણી જાતને શહેરમાંજ ગોંધી રાખીએ છીએ તેટલા માટે તે આપણી પાસેથી ભારે દંડ લે છે. આપણે શહેરમાં રહીને કુદરતની સ્વચ્છ અને આરોગ્યદાયક હવા મેળવી શકતા નથી તેમજ આનંદદાયક દૃશ્યો, વહેળાઓ, પુષ્પો, પર્વતો, ખીણો, જંગલો, બીડો અને ડુંગરોમાંથી પાઠો શીખી શકતા નથી. જગત એ કુદરતની મોટી નિશાળ છે; તે મનુષ્યનો વિકાસ કરે છે, જીવનને પ્રફુલ્લિત કરે છે અને મનુષ્યોને બળવાન કરે છે. સર્વ રોગોની ઔષધિ તેનામાં રહેલી છે અને તેના

દશ્યોની વચ્ચે ઉછરેલા હોવાથી તેઓ વિશારદ બની સહજ માણ-
તે એવીજ થાય !"

"જંગલો, પહાડો, નદીઓ અને સમુદ્રના સહવાસે પ્રાચીન આર્ય મુનિઓને અલૌકિક સત્યોના શોધીન અને દ્રષ્ટા તથા વક્તા બનાવ-વામાં–પોતે કૃતકૃત્ય બની બીજાઓને પણ ઉચ્ચતા તરફ લઈ જવામાં–કેટલી બધી મદદ કરી હશે તે વાત ગહેરી; મુદ્દાલ, અર્થવિશાલ બુદ્ધિમાનો માત્રેજ સમજી શકે તેમ છે.

ડેનિયલ વેબસ્ટરનાં સંસ્મરણોમાં રિચર્ડ કૉબ્ડન લખે છે કે "જે સ્થાનમાં વેબ્સ્ટર જન્મ્યો હતો તે સ્થાનમાં તેના કેટલાક પડો-શીઓ અને સંબંધીઓની સાથે હું ઉભો રહ્યો ત્યારે મને એવો વિચાર આવ્યા વિના રહ્યો નહિ કે જંગલની જે શીતલ ટેકરીઓની વચ્ચે એ ઉછર્યો હતો અને જે બીડોમાં એ મોટો થયો હતો તેમણે અવશ્ય એના આત્માપર પોતાની છાપ પાડી હતી."

યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સની ભૂગોળ અને ઇતિહાસ વૉશિંગ્ટનની કૉન્ગ્રેસ-પર છપાયેલો હોય છે. જો આપણામાં તે કૉન્ગ્રેસના સભાસદનું પૃથ-કરણ કરવાની શક્તિ હોય તો આપણે તેના જીવનપર અસર કર-નાર અને તેને રચનાર પર્વતો, ખીણો, સરોવરો, બીડો અને તેની જન્મભૂમિના સમસ્ત દશ્યો જોઈ શકીએ. તેના પરગણાનો ઇતિહાસ, તેમાં પ્રચલિત દંતકથાઓ અને કવિતાઓ, એ સર્વ તેના મગજના તંતુઓની સાથે વણાઇ ગયેલાં હોય છે; તેમની અસર તેના જીવ-નના અણુએ અણુમાં પ્રતીત થાય છે. પ્રાચીન મૈનાહક સ્ટેટનો માણસ અને સૂર્યના પ્રખર તાપથી તપ્ત દક્ષિણનો રહીશ પ્રતિનિધિ, અને જુદા પડીને ઓળખાઇ આવે છે. એમાં વેબ્સ્ટરમાં તેની મૈનાહક પરગણાની ઉંચા આરોહવાળી અને મોટાં ક્ષેત્રોમાં અથવા કૅરોલીનાનાં પ્રખર તાપની પ્રતીતિ થઈ શકે છે.

પ્રાપ્ત થઈ ?" લિંકને પ્રત્યુત્તર આપ્યોઃ " મને એક વેળા નિરાશા પ્રાપ્ત થઈ હતી તથા મને એ શક્તિઓ ભણી છે. તરુણાવસ્થામાં હું કાયદાનો અભ્યાસ કરવા ગયો ત્યારે મને જણાયું કે વકીલનું કામ ઘણી બાબ મુદ્દાઓ સાબિત કરવાનું કે તોડી પાડવાનુંજ હોય છે. મેં મારા મનમાં પ્રશ્ન પૂછ્યોઃ 'લિંકન, અમુક વાત સાબિત થયેલી ક્યારે કહેવાય ?' મને પ્રત્યુત્તર જડી શક્યો નહિ. સાબિત થયેલી ક્યારે કહેવાય ? જુબાની એ કંઈ સાબિતી નથી. જુબાની પૂરતી હોય, પરંતુ સાબિતી શેમાં રહેલી છે ? પેલા જૈનની પ્રાચીન વાત તો આપના સ્મરણમાં હશે. એક અપરાધને માટે તેની તપાસ ચાલી અને તેની વિરુદ્ધ સાક્ષી આપવાને અર્થે ઘણા આબરૂદાર માણસોને ખડા કરવામાં આવ્યા. તેમણે પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક જણાવ્યું કે એ માણસે ગુન્હો કર્યો છે. તે માણસે પ્રત્યુત્તર આપ્યોઃ 'એમણે મારી સામે સાક્ષી પૂરી તેથી શું થયું ? છ માણસો પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક જણાવે છે કે તેમણે મને અપરાધ કરતાં જોયો છે, પરંતુ મારી પાસે બે ડઝન કરતાં અધિક મનુષ્ય હાજર એવા છે કે જેઓ પ્રતિજ્ઞાપૂર્વક એમ કહેવાને તૈયાર છે કે તેમણે મને આ અપરાધ કરતાં જોયો નથી.' માટે સાબિતી શા છે ? મેં આ પ્રશ્નપર વિચાર કર્યો અને અંતે મારા મનમાં કહ્યું: 'આહ ! લિંકન, તું કહી શકતો નથી ?' ત્યાર પછી મેં વિચાર કર્યો કે એક વાત સાબિત થયેલી ક્યારે કહેવાય તે જો હું નહિ કહી શકું તો કાયદાનો અભ્યાસ કરવાથી લાભ શો ?' આવો વિચાર કરી મેં તે અભ્યાસને તિલાંજલિ આપી અને હું કેન્ટકીમાં મારે ઘેર પાછો ગયો. જૂના લાકડાના ઝુંપડામાં હું પાછો ફર્યો ત્યાર પછી યુક્લિડ સમયમાં રેતવાળે મને ભૂમિતિની એક પ્રત મળી આવી. ભૂમિતિ શું છે તે હું જરાપણ જાણતો ન હતો અને તેથી તે કાળજીથી મેં શિખવા માંડી તેનું જ્ઞાન મને પ્રાપ્ત થયું, પણ તે કામ કંઈ સહેલું ન હતું.

સભાઓ કોઇપણ સરકાર પોતાના કાયદાઓમાં ચાલુ રાખી શકે નહિ.

વળી ખરી શક્તિ કાંઇ માત્ર પાઠશાળામાં અભ્યાસ કરવાથી, લાયબ્રેરીઓમાં જઇ પુસ્તકો વાંચવાથી અને વ્યાખ્યાનો સાંભળવાથીજ પ્રાપ્ત થતી નથી; પરંતુ તે તીર્થો, જંગલો, બજારો અને માણસોથી ભરેલા રસ્તાઓ તથા જડ ચેતન પદાર્થોના સંસર્ગમાં રહેવાથી પ્રાપ્ત થાય છે.

જ્યારે એક માણસ પાઠશાળાના શિક્ષણથી શિક્ષિત થાય છે ત્યારે હજાર માણસો આત્મશિક્ષણથી શિક્ષિત થાય છે.

પ્રગતિ કરવાની મહત્વાકાંક્ષા અને ઉન્નત થવાનો સતત પ્રયાસ એ આપણને નિરંતર દીર્ઘદૃષ્ટિ, ડહાપણ, કરકસર અને હિંમતનું શિક્ષણ આપ્યા કરે છે. વાસ્તવમાં તે આપણા દેહમાં દેહ અને હૃદયમાં હૃદય ગુણોનો વિકાસ કરે છે. પ્રગતિ કરવાનું આ યુદ્ધ જો ન ચાલતું હોત તો કોઇ પણ સમાજમા જીવવું અસહ્ય થઇ પડત. તેની ગેરહાજરીથી કેવાં ભયંકર પરિણામો આવે તેની કોઇ કલ્પના પણ કરી શકે એમ નથી. જગતમા ગુરૂત્વાકર્ષણનો નાશ થવાથી જેવા પરિણામો આવે તેવાજ પરિણામો પ્રગતિ માટેનો પ્રયાસ બંધ પડવાથી આવશે. તેમ થવાથી પ્રત્યેક વસ્તુનો નાશ થશે; નિરૂદ્યમ અને જડતા જ્યા ત્યા પ્રસરી જશે; કિંચિત પણ સાહસિકતા અને પ્રગતિ રહેશે નહિ અને લોકો ફરીથા જંગલી અવસ્થામા પડી જશે. આ પ્રગતિ માટેનો પ્રયાસ સર્વ માણસોને હજારો રીતે શિક્ષણ આપે છે.

સ્ટર્ન્સ કહે છે કે "મનુષ્યોને કાર્યમા પ્રવૃત્ત કરનારી, તેમના કાર્યોને અંકુશમા રાખનારી અને તેમને નિયમબદ્ધ કરનારી ભગવાનમાં બળવાન શક્તિ હાલમા કઇ છે? જગતની સ્થિતિ અને ભાગ્ય સૌથી વિશેષ કોના હાથમા છે? એવા પ્રશ્ન જો કોઇ પૂછે તો ત્યપણે તેમને સત્વર પ્રત્યુત્તર આપવો જોઇએ કે તે ભિન્ન ભિન્ન

પરિસ્થિતિને અનુકૂળ બનવાનો સતત પ્રયત્ન કરવો પડે છે. તેને ક્ષુદ્ર વિગતોની સાથે વારંવાર આથડામણ કરવી પડે છે, જેથી તેને અમુક ટેવ છે, તેને હમેશ પોતાના મગજને પોતાના પ્રયાણ કોઈ પણ બાબતને માટે તૈયાર રાખવું પડે છે; તત્કાળ નિર્ણય અને તાબડતોબ કાર્ય કરવાની તેને હમેશાં જરૂર પડતી હોવાથી તેના મનુષ્યત્વનો વિકાસ થાય છે.

પરાભવો અને પરાજયો આપણા ચારિત્ર્યનો મહાન વિકાસ કરે છે. તેમણેજ મનુષ્યોને પ્રચંડ સ્નાયુ, મજબૂત અવયવો અને અતિ સૂક્ષ્મ બુદ્ધિ આપીને મહાપુરુષો બનાવ્યા છે. બર્કે કહ્યું હતું કે "ઉત્તમ પ્રકારનાં લાલનપાલન અને મોજશોખથી હું રાજ્યસભાસદ થયો નથી; સંકટથીજ ઉત્તમતા પ્રાપ્ત થાય છે, એ મારો મુદ્રાલેખ છે."

ગરીબાઈ ઘણીવાર પોતાનું સૌન્દર્ય ચીથરીઆં પોશાકમાં ઢાંકે છે. દારિદ્ર રૂપી વરુને પોતાનાં બારણાંમાંથી દૂર રાખવાનો પ્રયાસ

સુધરેલા ને ખુબ જોરપીન ભણેલા વેપારીએ એક સભાના પ્રમુખપદેથી કહ્યું હતું કે 'મજુરો અમારી પાસેથી વધુ પૈસા કઢાવીને દારૂ વગેરે બદીઓમાં ખરચે તેને બદલે તેટલા પૈસા અમારા ઘરોમાં રહે તે વધુ સારું નહિ?' બિચારાને એટલી વાત પણ નહિજ સમજાયેલી કે એ બદીને બદલે એ પૈસા એ ગરીબોને તેમજ તેમના છોકરાંઓને શિક્ષણ, કપડાં, ખોરાક ક. પૂરા પાડવા પાછળ ખરચાય તેજ સારામાં સારું નહિ? મનુષ્યનું [illegible] સાથે પણ તેમાંથી [illegible] થાય એ [illegible] જે બાપડા માણસોની પેઠે [illegible] સાથે [illegible] વૃત્તિ અને તેના પરિણામ રૂપે [illegible] રહેતા [illegible] તો [illegible] એ સારું! [illegible] અને [illegible] રહેલા [illegible]
કહેનાર.

એ [illegible] તે [illegible]!

આરણ્યા આગળ ઘોડાની લગામ પકડીને ઉભેલો જોયો અને તેની અંદરથી અમર 'હૅમ્લેટ' ખેંચી કાઢયું! આવશ્યકતા એ સૌથી મહાન વિશ્વવિદ્યાલય છે. કેટલા બધા રાજદ્વારીપુરુષો, કેટલા બધા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ, કેટલા બધા વિદ્વાનો, કેટલા બધા ગ્રંથકર્તાઓ, કેટલા બધા પરોપકારી પુરુષો અને કેટલા બધા વ્યાપારીઓ એ યુનિવર્સિટીમાંથી ગ્રૅજ્યુએટ થઇને બહાર પડયા છે અને અભિમાનપૂર્વક એનું સ્મરણ કરે છે!

માણસો સ્વાભાવિકરીતે આળસુ હોય છે અને તેથી તેમની શિથિલ થની મહત્ત્વાકાંક્ષાને પોષવાને માટે, પ્રોત્સાહિત કરવાને માટે તથા આરામ અને વડીલોપાર્જિત દ્રવ્યથી ઉત્પન્ન થતા આળસને દૂર કરવાને તેમને શક્તિમાન કરવાને માટે કોઈ મહાન ઉત્તેજક ઉપચારની જરૂર રહે છે. ગરીબાઈ રૂપી [illegible] એડનો ઘા લાગવાથીજ મનુષ્ય હમેશા કાર્યક્ષેત્રમાં આગળ ધકેલાયો છે.

[illegible] રીતે અપ્રસિદ્ધ [illegible] હોત એવા ઘણા માણસોને સંકટે પ્રસિદ્ધિમાં આણ્યા છે. 'જ્યારે એક મનુષ્યને શિક્ષણ આપવાની [illegible] હોય છે ત્યારે તે એને સખત પાઠો શીખવાની [illegible] પડે છે તે સત્વગ્રાહી નક્કરનું જ્ઞાન મેળવીને ચિરકાલિન આશ્રમ [illegible] પણ વધે કરે એટલા માટે તે એને સંકટોની શાળામાં મોકલે છે—આરામની શાળામાં મોકલતો નથી."

[illegible] શિક્ષણ દ્વારા, [illegible], [illegible] અને આત્મસંયમ ઉત્પન્ન [illegible] માનવજીવનની આવશ્યકતાઓને માટે પૂરતું નથી [illegible]

[illegible] 'ઉચ્ચ શિક્ષણનું ધ્યેય જ્ઞાન નથી, પરંતુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા અને શક્તિ છે [illegible]'

પ્રકરણ ૨૫ મું—ગ્રંથો.

" જિજ્ઞાસુને મજબૂત રીતે પકડી રહેજે, તેને જવા દેશો નહિ, કારણ કે તે તમારૂં જીવન છે."
—સૉલોમન.

" પુસ્તકો યુવાવસ્થામાં આપણને માર્ગ દર્શાવે છે અને વૃદ્ધાવસ્થામાં આનંદ આપે છે તે એકાંતમાં આપણને આશ્રય આપે છે અને આપણા જીવનને બોજારૂપ બનતું અટકાવે છે."
—જેરિમી કૉલિયર

" મનુષ્યોને જમાનાની નમ્રિત વાસનાના જે નઈ સાચા સારનો ... તો તે માત્ર ... કે સર્વ મનુષ્યોને માટે પુસ્તકો એજ તે ... મનના-ભંડાર હોય તો તે ના ... છે."—લૅન્ડૉ.

" જો મારા પુસ્તકો ને મારા વાચનના પ્રેમના બદલામાં સમસ્ત નગરરાજ્યોના મુકુટો મારા ... નાખવામાં આવે તો હું તે સર્વ મુકુટોની વાત નારી ... "
—ફેનેલન.

" વાચનનો રસ, જે મારા ... અંગત મિત્ર છે તેને બદલે ... અને હિંદુસ્તાનની સઘળી ... આપી દે તો પણ હું તેનો ... નહિ."
—ગિબન.

" ... માં મારા ઘર, મિત્રો ... ને હું તેમને ચાહું ... તેમના ... હું વાચનને વિશેષ ચાહું છું."
—પોપ.

" ... મહાત્માઓએ જગતનું ... હિત ... છે અને ... થયા છે, તેઓ એ રીતે આપણી આશાને ... રાખે છે, નવીન હિંમત અને શ્રદ્ધાને જાગૃત કરે છે, ... કઠિન અને સખ્ત હૃદયના ... પાસે ... જીવન આપે છે ...

આપણને યાદ રહે છે તે દ્વારા થતો નથી, પરંતુ તેમાંથી જે સૂચના આપણને મળે છે તે દ્વારા પ્રાપ્ત થાય છે. એક સારો ગ્રંથ અથવા એક સારો મિત્ર ઘણીવાર આપણામાં રહેલી સુપ્ત શક્તિને જાગ્રત કરે છે. પુસ્તકોના વાચનથી મહાન લેખકો ઘણીવાર જુદાજ વિષયો- પર ચિંતન કરવાને ઉત્તેજિત થઈ ઉઠે છે. આપણે ઘણીવાર આપણા વિચારો અને આપણી ભાવનાઓ પુસ્તકોમાં જોઈએ છીએ. વાસ્તવમાં, પુસ્તકો દ્વારા આપણે આપણી જાતને ઓળખતા શીખીએ છીએ. આપણે આપણું એક અંગ એમર્સનના ગ્રંથમાં જોઈએ છીએ તો બીજું શેક્સપિયર કે કાલિદાસના ગ્રંથમાં જોઈએ છીએ; આપણો એક વિચાર વાલ્મિકી યા હોમરના ગ્રંથમાં હોય છે તો બીજો શંકર કે પ્લેટોના ગ્રંથમાંથી મળી આવે છે, અને આપણે આપણું સંપૂર્ણ વ્યક્તિત્વ જાણી રહીએ ત્યાં સુધી આ ક્રિયા ચાલુજ રહે છે. આપણા મિત્રો દ્વારા પણ આપણને આપણા ઘણા સુન્દર અંગોનું જ્ઞાન થાય છે; આપણા શત્રુઓ દ્વારા આપણા ઘણા બેડોળ અંગોનું પણ જ્ઞાન થાય છે અને લોકો તરફથી આપણા છૂટાછવાયા લક્ષણોની પ્રતીતિ થાય છે એ વાત સત્ય છે. પરંતુ આપણને સૌથી વિશેષ આપણી પ્રતીતિ શાંત અને નિષ્પક્ષપાત રીતે તો આપણને પુસ્તકો દ્વારાજ થાય છે. પુસ્તકોમાં આપણા સદ્‌ગુણ અને દુર્ગુણ, આપણી નિર્બળતા અને સામર્થ્ય, આપણા અભિલાષો અને અભિરુચિઓ, આપણી [illegible] અને [illegible] આપણી સહૃદયતા અને જડતા એ બધાનું પ્રતિબિંબ સ્પષ્ટ રીતે માલૂમ પડે છે.

[illegible] એક [illegible] હેરગમાં સાથે જતી અને [illegible] જ્યારે જ્યારે ફુરસદ હોય ત્યારે ત્યારે તેમનું એક [illegible] હતી. આ પુસ્તક નેપોલિયનને પણ પરમ પ્રિય હતું. [illegible] વીર પુરુષોની નાની નાની

વાંચ્યું હતું અને તે ચાદ વર્ષનો થયો તે પહેલાં તો એ લશ્કરમાં દાખ થઇ ગયો! ઘણા માણસોએ બાલ્યાવસ્થામાં ખરાબ પુસ્તકો વાં તેની નિરંતર વધતી જતી અસરને લીધે ગુન્હા કર્યા છે. ન્યૂગેટ કારાગૃહમાં ધર્મોપદેશ કરનારો પાદરી લંડનના લોર્ડ મેયરપર મો લેલા પોતાના વાર્ષિક રીપૉર્ટમાં ઘણા માનવંત કુળના અને સુ સ્વભાવના છોકરાઓના સંબંધમાં લખે છે કે "મને જણાયું છે એક પણ અપવાદ સિવાય, આ છોકરાઓને તરુણ સ્ત્રી પુરુષ ગમ્મતને ખાતર પ્રકટ થતાં સસ્તાં પત્રો વાંચવાનો નાદ લાગ્યો હતો. અને પરિણામે તેઓ જેલમાં હતા. આ દેશમાં એવી કોઇ પ ફોજદારી કોર્ટ વા કારાગૃહ નથી કે જ્યાં આવાજ પ્રકારના ગુન્હાઓ ન જણાય. આધુનિક સમયમાં ખરાબ પુસ્તકોની અસરથી નીતિનો કેટલો નાશ થયો છે તેનું માપ ભાગ્યેજ કાઢી શકાય તેમ છે.

એમ કહેવાય છે કે વૉલ્ટેરે પોતાના પાંચ વર્ષની વયે નાસ્તિ મતનો એક કવિતા વાંચી હતી તેની છાપ તેના મગજપર એટ ઊંડી બની ગઇ કે તે એના [illegible] તેથી મોટો નાસ્તિકમતવાદી બન્યો. એક છોકરાએ એકવાર [illegible] છોકરાને બીભત્સ શબ્દો અ [illegible] ચિતરામણ એક પુસ્તક બતાવ્યું. તેણે તેને માત્ર થોડે [illegible] બનાવ [illegible] હતું. પાછળથી તે એક પવિત્રને [illegible] થયો. અને [illegible] પછી તેણે પોતાના એક મિત્રને કહ્યું [illegible] પુસ્તક [illegible] મારી અને [illegible] આપી દીધ [illegible] નામના [illegible] [illegible]

[illegible] નામના [illegible] [illegible]

રાત આપણે માત્ર તેજ પુસ્તકો વાંચવાં જોઇએ કે જે આપણને ઉન્નત વિચાર આપે અને આપણી શક્તિઓનો તથા આપણી તર્કોનો સૌથી વિશેષ લાભ લેવાને આપણને પ્રેરે.

એક માણસ હોમર વાંચતો હતો તેણે કહ્યું કે "તે પુસ્તક વાંચ્યા પછી હું મહોલ્લામાં ગયો ત્યારે મને માણસો દશ ફીટ ઉંચા લાગ્યા!"

"એક વાર વાલ્મિકી કે હોમરને વાંચ્યો, એટલે પછી તમને બીજા સર્વે ગ્રંથો હલકી પંક્તિના જણાશે; તમને જોઇતા સર્વ ગ્રંથોનો એમાં સમાવેશ થયેલો જણાશે."

મેકોલે કહે છે કે નિબંધરચનાની સૂક્ષ્મતા, કલ્પનાશક્તિ અને શૈલિનું સંપૂર્ણ જોમ તથા સૌન્દર્ય, કે જે ઍથેન્સના મહા બુદ્ધિમાન વિદ્વાનોના મહાન ગ્રંથોમાં પ્રતીત થાય છે તે વિષેજ માત્ર જો આપણે વિચાર કરીએ તો આપણે જાહેર કરવું પડશે કે તેઓ સૌથી વિશેષ મૂલ્યવાન છે; પરંતુ ઍથેન્સમાંથીજ પ્રત્યક્ષ વા પરોક્ષ રીતે માનવબુદ્ધિની ઉત્તમોત્તમ સૃષ્ટિઓનો ઉદ્ભવ થયો છે; ત્યાંથીજ સિસેરોનું વિશાળ પાંડિત્ય અને ઉજ્જ્વળ કલ્પનાશક્તિ, જુવેનાલનું પ્રખર તેજ, ડાંટેની નવીન નવીન કલ્પના, સર્વાંટસનો હાસ્યરસ, બેકનની વ્યાપકબુદ્ધિ, બર્કનું ઉત્તમ જ્ઞાન અને શેક્સપિયરની વિશ્વવ્યાપક સર્વોત્કૃષ્ટતા એ સર્વેનો જન્મ થયો છે. એવો જ્યારે આપણે વિચાર કરીએ ત્યારે આપણે શું કહીશું? પ્રત્યેક દેશમાં અને પ્રત્યેક યુગમાં તિરસ્કાર અને સત્તા ઉપર સત્ય અને બુદ્ધિએ મેળવેલા વિજયો એ ઍથેન્સના વિજયો છે. જ્યાં જ્યાં થોડા મહા પુરુષોએ સ્વતંત્રતા અને ન્યાયનો પક્ષ મજબૂત કરી અત્યાચાર અને દમનની સામે ઝુંડો ફરકાવ્યો છે ત્યાં ત્યાં તેમનામાં ઍથેન્સનો જુસ્સો હતો. કે જે તેમને પ્રોત્સાહિત અને ઉત્તેજિત કરીને આશ્વાસન આપતો હતો. એકાંતવાસી

શોધેલેલી ખાણોની કાચી ધાતુઓ આપે છે તેની સાથે કોઈપણ બાહ્ય સંપત્તિની તુલના થઇ શકે એમ નથી. મહાભારત અને રામાયણ જેવા ગ્રંથોએ મનુષ્યોને આ બક્ષિસ આપી છે. કુંડીબંધ સૈકાઓથી અયોધ્યા અને હસ્તિનાપુરની સ્વતંત્રતા અને સત્તાનો નાશ થયો છે, તેના નિવાસીઓ પતિત થઇને ભીરુ ગુલામો બન્યા છે, તેની ભાષા અશુદ્ધ બની ગઇ છે, તેનાં મંદિરો વિદેશી આક્રમણ અને ધસારાઓના ભોગ થઇ પડ્યાં છે, પરંતુ વ્યાસ અને વાલ્મિકીનું માનસિક સામ્રાજ્ય આજે પણ અવિનાશી છે.

ડિ ક્વિન્સી કહે છે કે " ચૉસરની વાર્તાઓમાં જે મૃદુતા અને સૌન્દર્ય છે તેની બરાબરી આ જગતમાં કોઇ કવિપણ કરી શક્યું નથી. તેને લખાયાને આજે પાંચસેં વર્ષ વીતી ગયાં છે તો પણ હજી ઘણા લોકો તેને એની મૂળ મોહક ભાષામાં વાંચે છે અને બીજાઓ ડ્રાયડન, પોપ તથા વર્ડ્ઝવર્થે તેમને આપેલા આધુનિક સ્વરૂપમાં વાંચે છે. ઑવિડની મૂર્તિપૂજક લોકોની વાર્તાઓને લખાયાને આજે અઢારસો વર્ષ વીતી ગયાં છે તો પણ તેની રસિકતા અને અપૂર્વ વર્ણનસૌન્દર્યને લીધે હજુ સર્વ ખ્રિસ્તીઓ તે વાંચે છે."

ફ્રી કહે છે કે " તમે પુસ્તકાલયમાં દાખલ થતાંની સાથેજ વિશાળમાં વિશાળ જનસમુદાયમાં દાખલ થાઓ છો. ત્યાં તમને મોટામાં મોટો લાભ એ મળે છે કે ત્યાં તેમની સાથે પરિચય કરાવી આપનાર કોઇ ઓળખીતા-ભલામણવાળા માણસની (મધ્યસ્થની) તમને જરૂર પડતી નથી. તે મોટા સમુદાયથી તમને ફાવે તે સાથીઓને તમે પસંદ કરી શકો છો, કારણકે તે અમર માણસોના નિઃશબ્દ સમુદાયમાં કાંઈ અહંકાર હોતો નથી, પરંતુ શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ માણસ હલકામાં હલકી પંક્તિના માણસની સેવામાં પણ નમ્રતાથી હાજર થયા છે. તમે તમારી હલકાઇનો ખ્યાલ સરખોએ લાવ્યા વિના ગમે

ગૈલેલિયો બતાવી આપો. તેમણે જગતને ચક્રગતી નાખનારા પદાર્થના પદાર્થોનો અભ્યાસ આપી શને દીપકના પ્રકાશવડે કરતા શિખ-વનારનો દાખલો આપો. તેમને પૂછો કે જો સિસેરો તત્કાલ અને પશ્ચિમની બાજુમાં તેના દેશની મગરૂરી અને આરતે ન બન્યો હત તો તેને કોઇએ તેના દેશના પિતા તરીકે લાગણીઓના ગર્ભરાટથી વધાવી લીધો હોત ખરો કે? તેમને પ્રશ્ન કરો કે સીઝર આપવા હેડ-રિક, કે નેપોલિયન આપવા વેલિંગ્ટન વા વૉશિંગ્ટન મંથી કયો શકતા હતા તેથી શું તેઓ કશી ભક્તિના યોગ્ય નહોતા હતા? ફ્રેંકલિન કે જેણે આકાશમાંથી વીજળી પણ આણી હતી અને આતતાયીના હાથમાંથી રાજદંડ પણ ખૂંચવી લીધો હતો તેનું એમને સ્મરણ કરાવો. શું તેઓ તમને એમ કહે છે કે અભ્યાસથી માણસ નાસ્તિક બની જાય છે? તો તેમને બેકન, મિલ્ટન, ન્યૂટન અને લૉકનાં દૃષ્ટાંત [illegible] શું તેઓ તમને એમ સમજાવે છે કે નાસ્તિ-[illegible] [illegible]

[illegible]

ન્યાયશાસ્ત્ર અને અલંકારશાસ્ત્ર તેને વાદવિવાદ કરવાને શક્તિમાન બનાવે છે." [illegible]

... કહી શકે છે કે "પોતાનાં પુસ્તકોની વચ્ચે જીવવા અને મરવાને માટે સિસેરોએ પોતાની સઘળી સંપત્તિનો પરિત્યાગ કરવાની ઇચ્છા બતાવી હતી એ કંઇ આશ્ચર્યની વાત નથી. પેટ્રાર્ક પોતાના અંતપર્યંત પોતાનાં પુસ્તકોની વચ્ચે રહ્યો હતો અને તેમાંજ મરી ગયો હતો એમાં કંઇ નવાઇ નથી. બેડ લખાવતો લખાવતો મરણ પામ્યો હતો, લિબ્નિઝ પોતાના હાથમાં પુસ્તક સહિત મરણ પામ્યો હતો તથા લૉર્ડ કૅરેન્ડન પોતાના ટેબલ આગળ મરણ પામ્યો હતો એ સ્વાભાવિકજ છે. બકલના અંત સમયના શબ્દો: "મારૂં ગરીબ બિચારૂં પુસ્તક!" એ પુસ્તકો પ્રત્યેની એવી તીવ્ર પ્રીતિ પ્રદર્શિત કરે છે કે જે મૃત્યુને પણ વિસારી દે! સ્કૉટ જ્યારે અંતકાળે એબટ્સફર્ડમાં આવ્યો અને તેને ઉચકીને તેના પુસ્તકાલયમાં લઇ જવામાં આવ્યો ત્યારે તેના મહોનથી બહેરા મુખપર દડદડ આંસુની ધારા ચાલી ' બરોબર તેણે પોતાના પુસ્તકોને એવી રીતેજ અંતિમ પ્રણામ કર્યા હતા. ધોળા વાળવાળો અને માત્ર હાડપિંજરરૂપ બની ગયેલો સધિ પુસ્તકોને ઉપાડી અને વાંચી શકતો ન હતો ત્યારે તે તેને પંપાળતો અને ચુંબન કરતો હતો એ ચિત્ર તો સંપૂર્ણતઃ કરુણાજનકજ છે!"

પુસ્તકોમાં કેટલું બધું ધન ભરેલું છે; અને ગરીબમાં ગરીબ છોકરો કે છોકરી માત્ર થોડાકજ આનામાં પુસ્તકો લઇને માહિતી, જ્ઞાન અને બુદ્ધિમાં કેટલી બધી પ્રગતિ કરી શકે છે! પુસ્તકો દ્વારા ગરીબમાં ગરીબ છોકરો પ્લેટો અને સૉક્રેટિસના બુદ્ધિ રૂપી દ્રવ્યમાં ભાગીદારી શકે છે અને ચીથરિયો મજુર શેક્સપિયરની સાથે વિનોદ 'ઇ. કરનુગરિક નાટકમાં ભાગ ભજવી શકે છે; સાધારણ

જો સઘળી વસ્તુઓ ખરીદવાની તમારામાં શક્તિ ન હોય તો આવશ્યક રાચરચીલા અને છબીઓ કે ચિત્રોને બદલે પુસ્તકો ખરીદજો. એકાદ સુંદર પણ મૂલ્યવાન રાચરચીલા, કિંમતી ચિત્રો, [illegible] પડદા, રમકડાં, કિંમતી ગાલીચા વગેરેથી ભરેલું હોય અને તેના પુસ્તકાલયમાં એક પણ ઉત્તમ ગ્રંથ ન હોય તો તે કેવું ખરાબ લાગે! ખરેખર, સુંદરમાં સુંદર ઓરડાના ખૂણામાં તો એક [illegible] ઉત્તમ પુસ્તક જેવું નથી!

જો જરૂર પડે તો થીગડાં દીધેલાં કપડાં અને સાંધેલા જોડા પહેરજો, પરંતુ પુસ્તકોની બાબતમાં કંજુસાઈ અથવા [illegible] કરશો નહિ [illegible] મગજને પાડનારાનું શિક્ષણ આપી [illegible] પુસ્તક આપી શકશે. [illegible] તમે કેવા [illegible] અને મન મેળવશે. [illegible] જ [illegible] શિક્ષણ [illegible]

[illegible]

જોઈએ; કોઈ પ્રાકૃત કાર્યના સંપૂર્ણ સ્વામી બનવાની મહ-ત્વાકાંક્ષા ધારણ કરવી જોઈએ. જેમ જ્ઞાન એ કામ બુદ્ધિ નથી, એજ પ્રમાણે સમજ એ પણ કાંઈ જ્ઞાન નથી. જે જ્ઞાન મનુષ્યના જીવનમાં ભળી જઈને તેના એક અંશરૂપ બની ગયું હોય, તેને જ સાચું બુદ્ધિ કે જ્ઞાન [illegible] રીતે વિચાર (મનન) [illegible] નું એ પરિણામ છે

[illegible]

વ્યક્તિને, જેઓ ભજવતા હોય છે તેના ચારિત્ર્યને સંપૂર્ણરીતે જાણતા હોય છે તેવી રીતે માત્ર થોડાકજ પાઠકો ગ્રંથકારોનાં હૃદય અને આત્માને ઓળખતા હોય છે.

ઉતાવળથી અને ઉપરટપકે વાંચવાથી સ્મરણશક્તિ ઉપર અતિશ બોજો આવી પડે છે અને તેથી અંતે તેની મદદ કરવાની શક્તિ અને સંઘરી રાખવાની શક્તિ નષ્ટ થઇ જાય છે; મગજ પોતાની એકાગ્ર કરવાની, એકત્રિત કરીને તુલના કરવાની, ભારિક સમજ આપવાની અને મનન વિચાર કરવાની શક્તિ ગુમાવી દે છે, કે જેના વિના [illegible] પણ મહાન માનસિક કાર્ય સિદ્ધ થઇ શકતું નથી. એમિઅલ [illegible] કહે છે કે "આપણે અનિયમિત વાંચવાથી અને આપણી વિચારશક્તિની મદદ [illegible] વાંચવાથી [illegible] પહોંચીએ છીએ. મને સમજાતું છે કે મેં જેટલું [illegible] છે તેને [illegible] [illegible] વાંચવાથી હું [illegible] થઇ શકી હોત, [illegible] શક્તિઓને [illegible] [illegible] અધિક [illegible] કરી શકી હોત [illegible] [illegible] [illegible] ભૂમિકારૂપ હોત [illegible] [illegible] બુદ્ધિ [illegible] થાય છે."

[illegible]

પ્રકરણ ૨૬ મું—પ્રત્યેક મનુષ્યનું સ્વર્ગ તેની પોતાની પાસેજ છે.

"અહો! ઇશ્વરની સૃષ્ટિનો મિશ્ર ખૂણો પણ વિશેષ સ્વરૂપ, સુંદર અને ઇશ્વરને વધુ ગમે એવો બનાવવો; કોઇ મનુષ્યને વિશેષ બુદ્ધિમાન, વિશેષ હિંમતવાન, વિશેષ સુખી અને અધિક પૈસાવાળો બનાવવો; તેનું થોડુંક દુઃખ ઓછું કરવું; એ મહાન કાર્ય છે અને એના જેવી બીજી કોઇ મહત્તા છેજ નહિ." —કાર્લાઇલ.

"પરિશ્રમમાંથી આરોગ્ય અને આરોગ્યમાંથી આનન્દની ઉત્પત્તિ થાય છે." —બીટી.

"જો એક મનુષ્યને પોતાના અંતરમાંથી શાંતિ મળતી ન હોય તો પછી તેને બહાર તો કદિયે શાંતિ મળનારજ નથી." —ફ્રેંચ કહેવત.

"સત્યના પાયાપર ઉભા રહેવાથી જે આનન્દ મળે છે તેની તુલના બીજા કોઇ પણ પ્રકારના આનન્દ સાથે કરી શકાય નહિ." —બેકન.

"જગતના સૌથી કિંમતી સ્થાનમાં અને બરાબર યોગ્ય સમયે મારો જન્મ થયો છે તે જોઇ મને જે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થયું છે, તેમાંથી હજી હું કદિ પણ મુક્ત થઇ શક્યો નથી." —થોરો.

"તમારા હૃદયમાં લખી રાખો કે પ્રત્યેક દિવસ એ વર્ષનો ઉત્તમોત્તમ દિવસ છે. દિવસ એ મલમલ કરતા પણ વિશેષ સુંદર કાપડ છે. જે યંત્ર તેને બનાવે છે તે અનન્તગણી વિશેષ યુક્તિ વાળું છે અને તમે મુંઝાઇ, ઠગાઇ, કે આળસના જે કલાકો તેમાં ઘુસાડી દીધા હોય તેને તમે છુપાવી શકવાજ નથી." —એમર્સન.

બતાવતાં એક ઉત્તમ વિચાર પ્રદર્શિત કરે છે. તે કહે છે કે "મિત્રો, માણસો જેને સુખ કહે છે તે કેવી ગહન વસ્તુ જણાય છે; અને દુઃખ કે જે તેનું વિરોધી જણાય છે તેની સાથે તે કેવી અદ્‌ભુત રીતે જોડાયેલું છે! ચમત્કાર તો એ છે કે તે બન્ને એકજ વ્યક્તિમાં એકજ સમયે વર્તમાન હોતાં નથી; છતાં જો કોઈ પણ માણસ એકની પૂઠ પકડીને તેને પ્રાપ્ત કરે તો જાણે તે બન્ને સાથેજ જોડાયેલાં ન હોય તેમ, તે માણસને તેની સાથે બીજું પણ મેળવવાની ફરજ પડે છે!"

એડિસને કહ્યું હતું કે "મારે એક વાર એક રોસિક્રુશિયનની સાથે 'મહાન ગુપ્ત' વિષે વાત થઇ હતી. તે બોલ્યો કે 'આ મહાન ગુપ્ત તેની નજીકની પ્રત્યેક વસ્તુને સર્વથી સંપૂર્ણ બનાવી દે છે. તે સૂર્યને પ્રકાશ આપે છે અને હીરાને પાણીદાર બનાવે છે; તે પ્રત્યેક ધાતુને પ્રકાશમાન બનાવે છે અને સીસામાંથી સુવર્ણ બનાવે છે; તે ધુમાડામાંથી જ્વાળા બનાવે છે, જ્વાળાનો પ્રકાશ બનાવે છે અને પ્રકાશમાંથી મહા પ્રકાશ પ્રકટાવે છે; તેનું માત્ર એકજ બિન્દુ જે મનુષ્યપર પડે છે તેનું દુઃખ અને ચિંતા નષ્ટ થઇ જાય છે.' ત્યાર પછી મને સમજાયું કે 'સંતોષ' એ તેનું 'મહાન ગુપ્ત' હતું."

સર્વ માણસો સુખ શોધે છે; અને સમાજ તો પોતાના બાહ્ય-[illegible] સ્વરૂપમાં તેને એટલા વિશાળ પ્રમાણમાં શોધે છે કે ઘણા તત્ત્વવેત્તાઓએ જાહેર કર્યું છે કે સુખ એજ સર્વ કાર્યોનું અંતિમ લક્ષ્ય છે અને બીજાં સઘળાં લક્ષ્યો માત્ર એ સર્વવ્યાપક લક્ષ્યનાંજ સ્વરૂપો છે.

પરંતુ અફસોસ! આપણે સુખને ક્યાં કેવી રીતે શોધીએ છીએ? કેટલાક માણસો તેને માટે ઊંચે જુએ છે. કેટલાક નીચે જુએ છે. કેટલાક વૈભવ, કેટલાક કીર્તિ તો કેટલાક સ્થૂલ ઇન્દ્રિયજન્ય

વસવા છતાં પોતાની સંપત્તિની વાત જાણતા નહિ હોવાથી ભૂખે મરતા હતા.' " આ જ પ્રકારે માણસ વિશ્વની સર્વ સંપત્તિની વચ્ચોવચ્ચ બેઠો હોય છે તોપણ તેણે પોતાની અવલોકનશક્તિ કેળવેલી નહિ હોવાથી અથવા પોતાની આસપાસની અવર્ણનીય સંપત્તિને જોવાની અને ભોગવવાની તેનામાં શક્તિ નહિ હોવાથી તે ભૂખે મરે છે. દશ હજાર સારંગીઓમાંથી દિવ્ય સંગીત નીકળતું હોવા છતાં બહેરો અને મૂંગો તેનો શું ઉપભોગ લઇ શકે?

[illegible] કહેતો, "લોકો જેને કીર્તિ કહે છે તેને માટે [illegible] લડવા [illegible] પણ હું આપું નહિ."

[illegible] સ્વીકાર્યું હતું કે "મારું જીવન દુઃખી છે અને મને દારુણ યુદ્ધના મધ્યે દોડી જઇને એકદમ મારા જીવનનો અંત આણવાનું મન થઇ આવે છે." ગેટેની પાસે દ્રવ્ય અને બુદ્ધિ બન્ને હતાં છતાં તે કહે છે કે "મેં મારા સમગ્ર જીવનમાં પાંચ અઠવાડિયાં પણ [illegible] સુખ ભોગવ્યું નથી." એક કવિના કાવ્યમાં [illegible] આવ્યું છે કે એક મહારાજાને ચેન પડતું ન હોવાથી તેણે પોતાના જ્યોતિ[illegible] [illegible] તેના [illegible] જ્યોતિષીઓએ તેને જણાવ્યું [illegible] [illegible] માણસનું પહેરણ [illegible] તો આપને [illegible] થશે. સમસ્ત [illegible] [illegible] વગેરેમાં [illegible] આવી પરંતુ [illegible] નહિ [illegible] [illegible] સુખી [illegible] નહિ. અંતે એક [illegible] [illegible] સુખી [illegible] પડ્યા [illegible] મહારાજાની દૂત [illegible] [illegible] [illegible] પણ [illegible] અનાવિલ [illegible] હતા [illegible] તેના પાસે [illegible] [illegible] નહિ.'

छे के सर्वे गुणा कांचनमाश्रयन्ते । અર્થાત્ સર્વે સુખ પૈસામાંજ રહેલું છે; પરંતુ જગતના શ્રીમંતમાં શ્રીમંત લોકો આથી કેવળ પોતાનોજ અભિપ્રાય દર્શાવે છે.

શ્રીમંત મનુષ્ય ક્વચિતજ સુખી હોય છે. દ્રવ્યમાં સુખની ઉત્પત્તિ કરવાની કાંઇ પણ શક્તિ નથી. પ્રથમ તો, આત્મસંયમ કે જે મનુષ્યની શક્તિઓનો વિકાસ કરવાનું મહાન સાધન છે તેનો દ્રવ્ય, શ્રીમંતાઇ તથા સંતાનોમાંથી નાશ કરે છે. તે આત્મસંયમ કરાવનારી વસ્તુઓને દૂર કરે છે, આત્મવિજયને અટકાવે છે અને મોજશોખ, વ્યસન, દુરાચાર તથા પ્રલોભનોના દ્વાર ખુલ્લાં કરી દે છે. ઉદ્યોગ કે જે તન તથા મનની શક્તિઓને સુવ્યવસ્થિત તથા આરોગ્ય [illegible] છે અને [illegible] દૂર કરે છે તેનો શ્રીમંતાઇ નાશ કરે છે. **શ્રીમંતો આળસના ભોગ થઇ પડે છે; તેઓ હમેશાં અસંતોષી અને દુઃખી હોય છે.**

[illegible] એક [illegible] " [illegible] નહિ [illegible] લાભ આપણી [illegible] [illegible] જીવનનો [illegible] [illegible] સુખી [illegible]

[illegible]

અકૃતજ્ઞ નીવડે છે અને પોતાની જાતને પણ દુઃખી કરે છે."

જો એક માણસ સૌન્દર્યને ચાહતો હોય અને તેનીજ શોધ કરતો હોય તો પ્રત્યેક સ્થળે તેને એ મળે છે. જો તેના આત્મામાં સંગીત વિદ્યમાન હોય તો તે પ્રત્યેક સ્થળે સંગીત શ્રવણ કરશે; પ્રકૃતિમાંનો પ્રત્યેક પદાર્થ તેની આગળ ગીત ગાશે. બે માણસો કે જેઓ એકજ ઘરમાં રમે છે અને એકજ કામ કરે છે તેમની પણ દુનિયા ભિન્ન ભિન્ન હોઇ [illegible] તેઓ એકજ ઘરમાં વસતા હોય છે તે પણ તેઓમાંનો એક [illegible] અને બેદરકારપણું જુએ છે, [illegible] ત્યારે બીજાને [illegible] અને [illegible] તેનાપર માયા કરે છે [illegible] માણસ તેને [illegible] જુએ [illegible] મેલ-

" પ્રભુનો પાડ થયો કે મારી ગરદન ભાંગી ગઇ નહિ. " તે એક એવો માણસ હતો કે જે પ્રત્યેક કાળા વાદળમાં પણ એક રુપેરી રેષા જોતો હતો. સંકટના સમયમાં કોઇ તેની સલાહ લેતું તો તે કહેતો કે " તમારા મસ્તકપરથી વિપત્તિનું વાદળ તુરતજ વિખરાઇ જશે અને શું કરવું તેની હું તમને સમજ પાડીશ. " બીજા હાથપર એક અણુસમજુ માણસ તરફથી આશ્વાસન અથવા ઉત્સાહને બદલે તમને હમેશાં આજ શબ્દો મળશે કે " મેં તો ધાર્યુંજ હતું (અથવા કહ્યુંજ હતું) કે એનું પરિણામ આવુંજ આવશે ! " અને જો તમે તેના સંસર્ગમા રહેશો તો તમારો આનન્દ ધીમે ધીમે નષ્ટ થઇ જશે. કેટલાક લોકો હમેશાં શોકજ કર્યા કરે છે; તેઓ નન્દનવનમાં જન્મ્યા હોત તો ત્યાં પણ તેમને શોક કરવાનાં પુષ્કળ કારણો મળ્યાં હોત. બીજા કેટલાક લોકો સર્વત્ર આનંદી રહે છે; તેઓ પોતાની આસપાસ સર્વત્ર સુંદરતાજ જુએ છે અને તેમને સર્વત્ર લાભજ જણાય છે. કેટલાક લોકો સૂર્યપર લાંછન જોઇને એટલા બધા આકુળ વ્યાકુળ થઇ જાય છે કે તેઓ કદિપણ તેના પ્રકાશમા બેસી શકતા નથી; અને પશુ પક્ષીઓને પણ એમાંથી જે આનન્દ મળે છે તેમાં પણ તેઓ ભાગ લઇ શકતા નથી.

પોતાના સુખને માટે ફાંફાં મારતો હોય એવા કોઇપણ માણસને તમે ખરેખરો સુખી થયેલો કદિપણ જોયો છે? અને જે માણસ બીજાઓના સુખને માટે પરિશ્રમ કરતો હોય એવા કોઇપણ માણસને તમે દુઃખી થયેલો જોયો છે?

એક મહારાજાએ કહ્યું હતું કે " મારી પચાસ વર્ષની રાજ્ય-કારકીર્દિ દરમ્યાન ચૌદ દિવસ કરતાં અધિક સમય મેં સંપૂર્ણ સુખ ભોગવ્યું નથી. " દ્વારપાળ મોર્ડકાઇ જેટલું સુખ ભોગવતો હતો ~~ અર્ધો ભાગ પણ હેમર, કે જે રાજાને બીજે નંબરે હતો તે ભોગ-

સંજોગોની વાટ જોયા કરશે નહિ. તે પોતાને દ્રવ્ય મળે, પરદેશમાં પ્રવાસ કરવાની સંધિ મળે, મહાન કલાવિધાયકોનાં કામો ખરીદવાનું સામર્થ્ય પ્રાપ્ત થાય ત્યાં સુધી શોભશે નહિ, પરંતુ તે પોતાનાં પ્રાપ્ત સાધનોનોજ સૌથી વિશેષ લાભ લેશે.

મેં કેટલાંક આદર્શ ગૃહો જોયાં છે; મેં કેટલાંક ગૃહો તો એવાં જોયાં છે કે જેમાં જ્ઞાન, શાંતિ અને સ્વાસ્થ્યનો નિવાસ છે, પરંતુ તે સર્વ ગૃહ ગરીબ લોકોનાંજ છે. તેમનાં ગૃહની ફરસબંધીપર ઉત્તમ સેતરંજીઓ બિછાવેલી હોતી નથી; તેમાંની દિવાલોપર કોઇ કિંમતી ચિત્રો હોતાં નથી; પરંતુ તેમા સંતોષી માણસો—સેવાતત્પર અને નિઃસ્વાર્થ માણસો—વસે છે; તેમાંનો પ્રત્યેક જણ સર્વને સુખી કરવાને પોતાનાથી બને તેટલી સહાય કરે છે અને ગરીબાઇની ખોટ જ્ઞાન અને માયાળુપણાથી પૂરે છે. **જે માણસ પોતાને સુખી ધારતો નથી તે કદિ પણ સુખી થઇ શકતો નથી.** જ્યા સુધી તમે તમારી જાતને દુઃખી માનો નહિ ત્યાં સુધી કોઇ પણ વસ્તુ તમને દુઃખી બનાવી શકતી નથી.

કોઇપણ માણસની ઇચ્છાનુસાર આખું જગત કદિપણ ચાલ્યું નથી. જો તમે હઠી જશો નહિ તો બીજા માણસોના બોજા અવશ્ય તમારાપર લાદવામાં આવશે. પરંતુ તેથી બડબડશો નહિ. જો અમુક કાર્ય કરવાની જરૂર હોય અને તમે તે કરી શકતા હો તો બીજા માણસે તે કેમ કર્યું નહિ, એમ કદિપણ મનમાં નહિ લાવતાં તે કામ તમે પોતેજ કરજો. જે માણસો ખાડા પૂરી દે છે અને ટેકરીઓવાળી જમીનને સપાટ બનાવે છે તથા બીજાઓના અપૂર્ણ કામ સંપૂર્ણ કરે છે તેઓજ ખરા શાંતિદાતા છે અને બડબડાટ કરનારાઓની એક પલટણ કરતા પણ તેમની કિંમત વિશેષ છે.

એમર્સન કહે છે કે "અમેરિકન સિવાયની બીજી કોઇ પણ પ્રજાના ચહેરાપર ચિંતા અને ગંભીરતાએ પોતાનાં નામ. કોતરાં

તમે જો એક પ્રશ્નનો ઉત્તર આપશો તો હું તેમ કરીશ. 'મને આટલે કામ કરનાર અને આવી સારી સ્થિતિમાં રાખનાર બીજું કોઈ કામ હું કરી શકું?' આ પ્રશ્નનો ઉત્તર તમે આપી શકતા નથી; અને કોઈ પણ માણસ એનો ઉત્તર આપી શકતો નથી."

"સુખ અને આનંદ એ બન્ને એક જ ઠેકાણે નિવાસ કરી શકતા નથી." સમ્રાટ નાદિર [illegible] સુખમીઠાનનું [illegible] [illegible]

તમે ઘરમાં જે જે ચિંતા લઈને ફરો છો તેથી તમે વિશેષ નાના, વિશેષ હલકા, વિશેષ સંકુચિત અને વિશેષ પ્રતિકૂળ બની જાઓ છો. આ સર્વ ચિંતાથી તમારો ધંધો એક ઈંચ પણ આગળ વધતો નથી; ઉલટું તેથી તમારા આરોગ્યનો નાશ થવાને લીધે તમારા ધંધાની પ્રગતિને પ્રતિબાધ નડે છે. આરોગ્ય તથા મગજની સ્થિતિસ્થાપકતા વિના કોઈપણ સહાર્યે સિદ્ધ થઈ શકતું નથી અને તમને ચિંતાતુર જોઈને તમારા મિત્રો તથા તમારા ગ્રાહકો પણ તમારો ત્યાગ કરી જાય છે.

હસતા વદને તમારું કામ કરજો; ઉદાસીનતા કોઈપણ માણસને પસન્દ પડતી નથી. જ્યારે તમારા કુટુંબમાંનું કોઈ માણસ મરી જાય છે ત્યારે તમારા મિત્રો આવે છે અને તમને આશ્વાસન આપી જાય છે, પરંતુ તેઓ મૃત્યુના નિવાસગૃહમાં રહેવાનું પસન્દ કરતા નથી. તરુણાવસ્થાથીજ ધંધાને કાર્યાલયમાં અથવા દુકાનમાંજ બંધ કરી દેતાં શીખજો. માણસો કામ કરતી વખતે નહિ, પરંતુ કામ કરી રહ્યા પછીનાજ સમયમાં હૃદયભગ્ન થઇ જાય છે.

નાની નાની વ્યગ્રતાઓ, ક્ષુદ્ર ચિંતાઓ, ભીતિઓ, દરરોજના નાના નાના મરણો કે જે આપણા જીવનને દુઃખી બનાવે છે તે આપણા જીવનના પ્રકાશને જેટલો આચ્છાદિત કરી નાખે છે તેટલો આચ્છાદિત મોટી ચિંતાઓ, મોટા બોજાઓ, મોટી મુશ્કેલીઓ અને મહાન વિપત્તિઓ કરી નાખતી નથી. નાની નાની તકરારો, નાની નાની ફરિયાદો, નાના નાના આરોપો, નાની નાની ટીકાઓ, ક્રોધ, ગુસ્સો, અધૈર્ય, નાની નાની અભાષણતા, નિંદા, નાના અવિનય અને ચીડિયા સ્વભાવ એ લોકોના ઘરમાં ઘણી અશાંતિ અને દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે. ? પક્ષે, નાનાં નાના માયાળુ કામો, વિનયો તથા સમયાનુકૂળ

આપણે વિજયોની વચ્ચે દુઃખી અથવા પરાભવોની વચ્ચે સુખી થઈ શકીએ છીએ. તેજ માણસ સુખી છે કે જેના સુખનો ઝરો તેના અંતરમાં હોય છે અને જેના સુખનો આધાર પોતાના સાથીઓના તરંગોપર અથવા અધિકારીઓની કૃપાપર રહેલો નથી.

એક રાજા હતો; તેને એક નાનો પુત્ર હતો. આ છોકરાને તે ઘણો ચાહતો અને તેને સુખ આપવાને માટેએ ઘણો પરિશ્રમ કરતો. તેણે એને બેસવાને માટે એક ટટ્ટુ આપ્યો; રહેવાને સુંદર ઓરડાઓ આપ્યા; અસંખ્ય ચિત્રો, પુસ્તકો અને રમકડાં આપ્યાં; તેને શિક્ષકો, સોબતીઓ અને દ્રવ્ય ખરીદી શકે તથા બુદ્ધિ શોધી કાઢી શકે એટલા બધા પ્રકારની પ્રત્યેક વસ્તુ પૂરી પાડી. પરંતુ આ સઘળું છતાંયે તે બાલ રાજકુમાર દુઃખી હતો. તે જ્યાં જ્યાં જતો ત્યાં ત્યાં મોઢું ચઢાવીનેજ જતો અને પોતાની પાસે ન હોય એવી કોઈક વસ્તુને માટે હમેશાં ઇચ્છા કર્યાં કરતો. અંતે એક જાદુગર તે રાજાના દરબારમાં આવ્યો. તે પેલા છોકરાના મ્હોંપર અસંતોષની છાપ જોઈને રાજા પ્રત્યે બોલ્યોઃ "હું આપના કુમારને સુખી કરી શકીશ અને તેના અસંતોષને હાસ્યમાં ફેરવી શકીશ, પરંતુ તેને એ મર્મ કહેવાને માટે આપે મને મોટી કિંમત આપવી જોઈએ." રાજા બોલ્યોઃ "વારુ, તમે જે માગશો તે આપીશ." તે જાદુગર પેલા રાજકુમારને પોતાના ખાનગી ઓરડામાં લઈ ગયો. તેણે એક કાગળના કુકડાપર એક શ્વેત વસ્તુ વતી કાંઈક લખ્યું. ત્યાર પછી તેણે એ છોકરાને એક મીણબત્તી આપી અને તેને સળગાવી તે કાગળની નીચે રાખીને તે વાંચવાને કહ્યું; ત્યાર પછી તે જાદુગર ચાલ્યો ગયો. તે છોકરાએ એના કહેવા પ્રમાણે કર્યું એટલે સફેદ અક્ષરો સુંદર નીલા રંગના થઈ ગ. તેના વાંચવામાં આ શબ્દો આવ્યાઃ "પ્રતિદિન કોઈક માણસનું

મમાંથી આનંદ અને ઉલ્લાસને કદિપણ રૂખસદ આપશો નહિ.”

“ સારી વસ્તુઓ ઉપભોગ લેવાને માટેજ બનાવવામાં આવી છે.” આપણે ગમે તે સ્થાનમાં વસતા હોઈએ પણ પૃથ્વીપર એવો કોઈપણ પ્રદેશ નથી કે જ્યાં કુદરત ખુદ આપણી દૃષ્ટિ સન્મુખ નિરંતર ચમત્કારિક કાર્યો ન કરતી હોય; એવું કોઈપણ ઉજ્જડ સ્થાન નથી કે જ્યાં વિચારોનો વિકાસ ન થતો હોય અને જ્યાં પ્રેમ ને મોહકતા ન જાગતી હોય; એવો કોઈપણ પદાર્થ કુરૂપ નથી કે જેમાં સંપૂર્ણ સૌન્દર્ય ભરેલું ન હોય એવી કોઈપણ સત્વહીન ભૂમિ નથી કે જ્યાં વિકાસને પામેલા મનુષ્યો ન વસતા હોય; એવું કોઈપણ ભયંકર સ્થાન નથી કે જેમાં શુભ બાબતો અને આહ્લાદકારક વસ્તુઓ ભરેલી ન હોય, પરન્તુ તેમને સૂક્ષ્મ દૃષ્ટિથી જોવાની જરૂર છે. શુષ્કમાં શુષ્ક કામોમાં પણ કાંઈક મોહકતા હોય છે અને તેથી તેમનું વિકરાળપણું દૂર થાય છે.

ગ્લેડસ્ટન [illegible] કહ્યું હતું કે “ મારી પોતાની વાત કરું તો હું જણાવું [illegible] જીવન વ્યતીત [illegible] હું હમેશાં કામમાં નિમગ્ન રહું [illegible] અને ચાળીસ [illegible] નિદ્રા લેતો નથી, હું પુષ્કળ કામોમાં [illegible] રહું છું અને [illegible] ગયો છું. પુષ્કળ [illegible] [illegible] કામ [illegible] પ્રેમ એજ મારો [illegible] [illegible] છે ”

[illegible] કહ્યું [illegible] ત્યારે [illegible] ન થાય ત્યારે [illegible] આનન્દથી [illegible] માર[illegible] [illegible].’

“ [illegible] જ્યારે જ્યારે [illegible] કરે છે ત્યારે ત્યારે તે થોડોક [illegible] છે, એજ રીતે આપણું જ્યારે જ્યારે ખિન્ન થઈએ [illegible] ત્યારે ત્યારે દુઃખ [illegible] છીએ.”

જે લોકો હમેશા સુખ મેળવવાને માટે ફાંફાં મારે છે તેમને તે કદિપણ પ્રાપ્ત થતું નથી. "**સ્વર્ગનું સામ્રાજ્ય આપણા અંતરમાંજ રહેલું છે**" એ વાત તેઓ ભૂલી જાય છે. સ્વર્ગનું સામ્રાજ્ય બીજે ક્યાંય પણ વિદ્યમાન નથી. તે દ્રવ્યમાં નથી, મકાનોમાં નથી, ભૂમિમાં નથી તેમજ કીર્તિમાં પણ નથી. સ્વાર્થી શોધકને તે પોતાનો ભંડાર આપતું કે બતાવતું નથી; તેમજ **અશુદ્ધ હાથો સ્વર્ગના સામ્રાજ્યને સ્પર્શ કરી શકતા નથી.** કોઇએ કહ્યું છે કે સુખ એ અતિ નાના પત્થરોનું બનેલું જડાવકામ છે. જો એમાંથી એકાદ પત્થરને છૂટો લેવામાં આવે તો તેનું કાંઇપણ મૂલ્ય નથી. પરંતુ જ્યારે સઘળા પત્થરોને એકઠા કરી યોગ્ય રીતે ગોઠવવામાં આવે ત્યારેજ તેનો મહા નવવાન અલંકાર બને છે **સ્વર્ગ અહીંજ છે, બીજે ક્યાંય પણ નથી.** તેને શોધવાને માટે ઘર બહાર જશો નહિ. જો તમારા મનમાં ઉદાસીનતા અને દુઃખ હશે તો તમે ત્યાં જશો તોપણ તમને આનન્દની પ્રાપ્તિ થશે નહિ. એક કવિ કહે છે કે "**પક્ષીઓ અને સૂર્યપ્રકાશ તમારા પોતાનાજ હૃદયમાં છે અને તમારા પોતાનાજ વિચારમાં ઝરાઓ વહે છે.**"

આપણે જે સૌન્દર્યનું ગાન કરીએ છીએ અને જે ગીત આપણે નિદ્રિત કરી રહ્યે છે તેને આપણી પોતાની સાથે લઇ જઇએ છીએ. જેનનો મુદ્રાલેખ એવો હતો [illegible] જ્યારે સૂર્ય પ્રકાશે છે ત્યારે તે [illegible] પ્રકાશ નાખે છે." [illegible] એક એવો [illegible] છે કે જેનો આપણે સ્વતઃ અનુભવ લેવો જોઇએ. વાસ્તવમાં દૂરથી [illegible] [illegible] વિદ્યમાન હોતું નથી. જો આપણે [illegible] વસ્તુએ અંતર્ગત [illegible] કરવાને પ્રયત્ન કરીએ તો તે [illegible] કાયમ રહેતું નથી. **કર્તવ્ય બજાવવામાં સુખ** રહેલું છે [illegible] જ્યારે આપણું નિઃસ્વાર્થ કર્તવ્ય બજાવીએ છીએ

દરશો જોઈશું, તેનાં મધુર સંગીત સાંભળીશું અને તેની પ્રેમ સમાધિ અનુભવીશું. આપણા આ જગતપરના નિવાસ દરમ્યાન આપણી આ અદૃષ્ટ અને અકલ્પિત ભારી સુન્દરતા અને ભવ્યતા તિમિરમય અને જડ દશામાં છે. ઇશ્વરે આપણને આવી પ્રકૃતિ આપેલી છે, તેને આપણે વિકસિત, પ્રકાશિત અને અલંકૃત કરવાની છે; તેનામાં જે અમાપ અને વિવિધ સૌન્દર્ય રહેલું છે તેનું વર્ણન કરવાની મૃત્યુલોકના માનવીના વિવિધ શબ્દોવાળા ગદ્ય વા પદ્યમાં શક્તિ નથી.

"માત્ર તેજ માણસ સુખી છે કે જે આજના દિવસને પોતાનો દિવસ કહી શકે છે; જે પોતાના અંતરમાં સુરક્ષિત હોવાથી કહી શકે છે કે 'આવતી કાલ ! તારી મરજી પડે એટલું મારૂં અહિત કર; તેની હું દરકાર કરતો નથી, કારણકે આજનો દિવસ તો હું જીવ્યો છું.' "

એમર્સન કહે છેઃ "મને આજના દિવસનું દર્શન કરવાની શક્તિ આપ; અને તારે જોઈએ તો ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળ તારા હાથમાં રાખ."

"એપ્રિલ માસની હવા વાયોલેટના મૂળપર જે અસર કરે છે તેવી અસર બીજાઓની ઉપર કરવાની શક્તિ જે માણસના હૃદયમાં હોય છે તે માણસ સુખી છે.

[illegible]